శ్రీరస్తు.

శ్రీలక్ష్మీనరసింహాయనమః

అనవద్యగద్యపద్యహృద్యరచనాచాతురీవల్లరీ
సదుపఘ్నాయమానమ్
శ్రీచన్ద్రచూడచరణారవిన్దభృంగాయమాణాంతరంగేణ
తత్రభవతా శ్రీకేదారాంతర్వాణినావిరచితం
శిక్షావ్యాకరణంఛందోనిరుక్తంజ్యోతిషంతథా
కల్పశ్చేతిషడంగానివేదస్యాహుర్మనీషిణఇతి.
వేదాంగత్వేనాతిప్రతీతం

ఛన్దశ్శాస్త్రం

వృత్తరత్నాకరమ్.

ధీశోధినీ, జ్ఞానదీప, మణినిధి, నృసింహభాగవతీయా
ఖ్యైశ్చతుర్భిర్వ్యాఖ్యానైః శ్రీకాళిదాసకృత
వృత్తరత్నావలీ, శ్రుతబోధగ్రంథాభ్యాంచ
శ్రీశేషాంబా గర్భ శుక్తిముక్తాఫలేన
శ్రీజగన్నాథరాయాత్మజేన, మధురజిల్లా
స్మాలాఁ-స్కోఁ-ట్‌-ప్లీడర్
జ, రాజగోపాలరాయేణ
పిపఠిషుజనబోధాయ, ప్రణీతేనఏకద్వ్యాదిలగక్రియా
వాంతరవివేచనగ్రంథేనచ సంయోజ్యపరిశోధ్య
చన్నపట్టణేఆదిసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాధికారిణా
వావిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రిణా
స్వకీయ ముద్రాయంత్రే తృతీయవారంసమ్ముద్ర్య
ప్రకటీకృతం విజయతాంతరామ్

సర్వధార్యబ్దోర్జశుక్ల త్రయోదశ్యాంభృగోర్దినే
వృత్తరత్నాకరగ్రంథో ముద్రితశ్చెన్నపట్టణే.
౧౮౮౮సం॥

—❊శ్రీపంచజన పంచాననాయనమః❊—

ద్రష్టవ్యాగ్రే ప్రథమంబుద్ధ్వా మర్ణాణి సిద్ధిర్ణశోధినీ విస్తృతాక్లృప్తామండన మిశ్రకేణవిపుల శ్రీవృత్త చూడామణిః। గ్రాహ్యస్సుశ్రితబోధఎవ మహితా శ్రీవృత్తరత్నావలీ ఏకైకంపరిశీలనంరచయతాం దత్తేమతిం ఛాందసీమ్ ॥ శ్రీరామస్వామిశాస్త్రి ప్రవరనిగదితో యత్నతశ్చెన్నపుర్యాం తస్మ ద్రావణయంత్రేఽఙ్కితుమఖిల బుధామోద నైకాగ్రిచేతాః। వ్యాఖ్యానైర్యచ్ఛతుర్భిఃపరి గతమలిఖద్రాజగోపాలరాయో జేజీయాత్త జ్జగత్యాం సుచిర మతితరాం వృత్తరత్నాకరా ఖ్యామ్ ॥ రుధిరోద్గారినామాబ్దే హాలాస్యే మధు రాపురి। శ్రావణేశుక్లపంచమ్యాం లిఖితం బుధ వాసరే॥ ❊

ఇతివిషయానుక్రమణికాసమాప్తా.

వర్ణక్రమేణవృత్తానాం సూచికా
ముద్రితాఽభవత్। రామస్వామిబు
ధేంద్రేణద్రాగ్విలోకన హేతవే ॥

సంపూర్ణం.

శ్రీపఞ్చజనపఞ్చాననాయనమః

ఏతద్గ్రంథసఙ్కేతపీఠికా.

కదమ్బవనవాస్తవ్యస్త్రియమ్బకస్సున్దరేశ్వరః। హృదమ్బుజేవసేద్భక్తకదంబావనతత్పరః॥౧॥నయనయుగంమీనాక్ష్యాశ్శోభితమీనోపమంజయత్యుచితమ్ । చిత్రంయత్తన్ముఖమపిశోభితమీనోపమం సదాభాతి ॥ ౨ ॥ శ్రీమాన్యస్యపితామహస్త్రిరుచినాపల్లీజిలాహేడ్క్వరస్థితాగారాధికృతోఽరరాజకడపాజిల్లాతెప్రర్యోశ్వరపి। ప్రాగాపామలబారతాంచిటపులిశ్రీబాపురాయః ప్రభుర్యన్నామాన్తరముచ్యతే యజనతో గోవిందయజ్వేత్యపి ॥ ౩ ॥ తత్సూనుర్యస్యతాతఃప్రభురిహకవితారాజ్యసీమ్నోయథార్థస్తద్వృత్తాశీలదారః ఫలినిమధురయోః శ్రీజగన్నాథరాయః। యత్సోదజన్యాదిమాఙ్కాత్సుప్రథిత గుణగణాన్నహ్యశేషోఽపిగాతుం శిష్యత్వేకోఽహిశేషఃప్రముదితవదనస్స్యాదహీనశ్చనిత్యమ్ ॥ ౪ ॥ తేనాద్యరాజగోపాలరాయేణ విదుషాంముదే । వృత్తరత్నాకరగ్రంథపీఠికాప్రతిపాద్యతే ॥ ౫ ॥ శ్రీరంగనగరీవర్తికృష్ణమాచార్యవర్యతః।కొండయంపేటవాస్తవ్యసుబ్రహ్మణ్యబుధాత్తథా ॥ ౬ ॥ మాండురగ్రామవాస్తవ్యశ్రీశామాశాస్త్రిసత్తమాత్।మధురాపురమీనాక్షిసుందరేశ్వరశాస్త్రిణః ॥ ౭ ॥ తిరుక్కురంగుడీవాసయామునాచార్యవర్యతః । శేవలగ్రామవాస్తవ్యశ్రీగోపాలబుధోత్తమాత్ ॥కమలాలయవాస్తవ్యస్తవ్యశ్రీరాజుశాస్త్రిణః।చన్నపట్టణవాస్తవ్యశ్రీరామస్వామిశాస్త్రిణః॥అన్యేభ్యఃపండితేభ్యోఽపిమన్త్రితేభ్యోమనీషయా నానాదేశనివాసిభ్యఃకోశానానాయ్యయత్నతః॥౧౦॥ముముద్రయిషయాతాంస్తాన్కోశాన్సమవలోకేషం।అంతర్వాణివరేణ్యేన కేడారేణమహాత్మనా॥౧౧॥ యత్రైకయోక్త్యావృత్తానాంనిబద్ధేలక్ష్యలక్షణే। వృత్తరత్నాకరేఽగాధేగద్యపద్యవణిజ్యయా ॥ ౧౨ ॥ లబ్ధుంసుకవితాలాభంవ్యాఖ్యా నౌకాచతుష్టయమ్ । దిష్ట్యాప్రాప్తంఃపనస్తత్రే బుద్ధిర్వ్యాపారితాభృశమ్ ॥ ౧౩॥ ధీశోధినిర్జ్ఞానదీపస్తథామణినిధిప్రరః।నృసింహీయంచతుర్థైవంవ్యాఖ్యానానిస్థితాన్యపి॥ ౧౪ ॥ కతానామణిని

శ్రేష్ఠిమాన్నారాయణపురోహితః। శతంషట్త్రింశదధికంమూలగ్రంథమతిక్రమన్। ది
దర్శయిషయానైకవృత్తభేదానబాధయత్ ॥౧౫॥ వ్యాకుర్వన్ సంగ్రహేణాపిము
ద్రాలంకారతఃకృతీ। ఉదాజహారవృత్తానిరత్నానీవతదాకరాత్ ॥౧౬॥ అతస్తత్ప్రకటితం
మూలంనాభీష్టాంశేననివేశితం। తదధోనిహితశ్చాపివ్యాఖ్యామణినిధిఃక్షమం॥౧౭॥ శ్రీనా
థకవిశార్దూల కృతాధిశోధినీపునః। ఊర్ధ్వేనివేశితాప్రౌఢవ్యాఖ్యామూలేనసం
గతా॥ ౧౮॥ యత్రతాత్పర్యభేదోవాపాఠభేదోऽథవాభవేత్। గార్గ్యగోపాలమి
శ్రీయాజ్ఞానదీపసమాహ్వయా॥ వ్యాఖ్యానంయోజితాతత్ర తాటస్థ్యేనతదంతికే॥
౧౯॥ కించసర్వకలావాసకాళిదాసకృతిద్వయం । ఛందోవిషయియత్త్రైక.ఉద్ధృతబా
ధోబుధావృతః। వృత్తరత్నావళీచాన్యావాణీస్తుతిరభీష్టదా॥ ౨౧ ॥ ముద్రాలంకార
పత్త్వేపియత్రాదౌకవిశేఖరః । గణజ్ఞాపకవర్ణాంశ్చ నిబబంధసుదుష్కరం॥౨౨॥
మూలేనత్రచిహ్నైర్ద్వైస్సంబంధం సంప్రదర్శ్యచ । తత్తచ్చిహ్నసమావేశపుర
స్సరమధ్యస్థలే। రేఖాయాయోజితంకించషష్ఠాధ్యాయేముదేసతాం । వ్యాఖ్యాచతుష్ట
యమపిసామగ్ర్యేణనివేశితం॥౨౪॥ విశిష్యశిష్యబోధాయషష్ఠాధ్యాయేయథామతి। త
త్తద్వ్యాఖ్యానురోధేనప్రస్తారప్రత్యయాదిషు । అలీలిఖమహంన్యాసాన్ కించప్ర
స్తారకర్మణి। లగక్రియాప్రత్యయేపిఉపాయాంతరమబ్రవం॥ ౨౫॥ ఉదారహృద
యోనేమాకేదారేణమహాత్మనా। మమక్షేమాయనితరాంకారుణ్యాదవశేషితం॥ లగక్రి
యావాంతరాఖ్యప్రత్యయంసమచీకరం ॥ ౨౬ ॥ సత్తమాస్సప్తమమముంప్రత్యయం
హృదయంగమం। నిధాయమయియూయంచప్రత్యయంకురుతాదరాత్ ॥ ౨౭॥ మూల
హీనేపుటేవ్యాఖ్యాప్యత్రైవప్రాయశోంకితా । మధ్యేరేఖాయదిభవేత్తత్రవ్యాఖ్యాద్వ
యంస్థితం। అయంననియమష్షష్ఠాధ్యాయేవిన్యాసహేతవే । ఉక్తాద్యుత్కృతిపర్యంతే
చ్ఛందస్సుకలలేష్విహ । సంభూయసమవృత్తాని౧౩౪౨౧౭౨౬ కోటిరేఖాతతఃప
రం॥ లక్షాణిచచతుస్త్రింశత్ సహస్రాణ్యేకవింశతిః॥ శతానిసప్తషడ్వింశత్యుత్తరాణి
నిబోధత॥౩౧॥ ప్రారిప్సునాస్యశాస్త్రస్యకథ్యమానాఇతఃపరే। వాచోవశ్యాఃపురా
కార్యాశ్శ్లోకాస్సౌలభ్యహేతవే॥ ౩౨॥ ఏకమాత్రోభవేద్ధ్రస్వోద్విమాత్రోదీర్ఘ
ఉచ్యతే। త్రిమాత్రస్తుప్లుతోజ్ఞేయోవ్యంజనంత్వర్ధమాత్రకం॥ ౩౩ ॥ చాషోరా

ష్యేకమాత్రంహిద్విమాత్రంరౌతివాయసః।త్రిమాత్రంతుశిఖీరౌతి నకులస్త్వర్ధమాత్రకం॥౩౪॥సంయుక్తాద్యంతందీర్ఘంసానుస్వారంవిసర్గసంయుక్తం। విజ్ఞేయమక్షరంగురుపాదాంతస్థంవికల్పేన॥౩౫॥గణాస్త్రిస్త్రీణ్యక్షరాణివర్ణాచ్ఛందసికీర్తితాః। మయారసతజాభౌనౌగణాఇత్యష్టతేక్రమాత్॥౩౬॥ ఆదిమధ్యావసానేషుయరతాయాంతిలాఘవం।భజసాగౌరవంయాంతిమనౌతుగురులాఘవే॥ ౩౭॥ ఆదిలఘుర్యోమధ్యలఘూరశ్చాంతలఘు స్తశ్చాదిగురుర్భః। మధ్యగురుర్జ స్త్వంతగురుస్సస్సర్వగురుర్మస్సర్వలఘుర్నః॥౩౮॥ తామ్రాక్షీమోదతాసాయోమోదతేరఃప్రకీర్తితః। పచతేసస్తుసాయాతితస్తనోతిజకారకః॥౩౯॥భస్స్పదతిచనశ్శ్లోకోభవతీతిగణాస్స్మృతాః।గణాశ్చతుశ్చతుర్మాత్రామాత్రాచ్ఛందసికీర్తితాః।మభౌజసానఇత్యేవంపంచతేస్యుర్యథోచ్యతే.౪౦॥మశ్శ్రీమాం నశ్యతిముఖీభౌ రాజతిరథేనజః। శుభధీస్సఇతిప్రోక్తాఃకలామాత్రాలఘుస్సమాః॥౪౧॥విశ్రామోవిశ్రమశ్ఛేదోవిరామోవిరమోయతిః।తథావిచ్ఛిత్తివిశ్రాంతివిరతిశ్చిత్సమాదశ॥౪౨॥ ❊

ఇతిపీఠికాసమాప్తా.

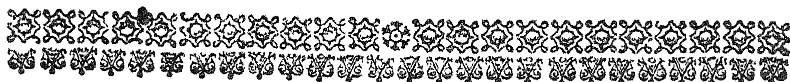

ప్రకటన.

నేను నిబంధన ప్రకారమీగ్రంథముయొక్క స్వాతంత్ర్యమునుబొంది ౧౮౭౮సం॥ఆగస్టు నెల ౨౫వ తేదియందచ్చువేయించిప్రచురముచేసియుండు తెలుగుననిపుడు మూడవమారచ్చువేయించి యున్నాఁడనుగానదీనిమరియు నెవ్వరచ్చువేయింప గూడదనియుందువలన విశదపరచుకొనుచున్నాఁడను.

౧౮౮౮ సం॥
నవంబర్ నెల తే౨౧ది

వావిళ్ల॥ రామస్వామిశాస్త్రులు.

శ్రీరస్తు.

ధీశోధిన్యాఖ్యావృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యా

ప్రణమ్యాఖిలలోకేశం పూర్వాచార్యానుసారిణా। గోవిందభట్టవిదుషశ్శ్రీనాథాఖ్యేన సూనునా॥ మితాక్షరం ప్రభూతార్థం ఛందశ్శాస్త్రం ప్రశస్తిమత్। వ్యాఖ్యాస్యతే స్వవాక్యైర్ధ్యైర్వృత్తరత్నాకరాభిధమ్॥ తత్ర పునరాద్యశ్లోకైస్త్రిభిరాచార్యైర్గ్రప్రారిప్సితప్రబంధావిఘ్నపరిసమాప్తయే సంప్రదాయసంప్రసిద్ధయేఽభిమతాదిదేవతాం ప్రణమ్యాశిష్టజన పరిగ్రహాయ స్వాభిజాత్యవృత్తసంకీర్త్య శ్రోతృజనప్రత్యాయనాయ గ్రంథాభిధేయం ప్రయోజనపురస్సరం ప్రతిజానీతే॥ ❋ ॥ సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థం నత్వా బ్రహ్మాచ్యుతార్చితమ్। గౌరీభాస్యగుహోపేతం శంకరం లోకశంకరమ్॥ ❋॥ వేదార్థశైవశాస్త్రజ్ఞః పవ్యేకోఽభూద్ద్విజోత్తమః। తస్య పుత్రోఽస్తి కేదారశ్శివపాదార్చనే రతః॥ తేనేదం క్రియతే ఛందో లక్ష్యలక్షణసంయుతం। వృత్తరత్నాకరం నామ బాలానాం సుఖసిద్ధయ ఇతి॥ సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థం సుఖస్య సంతానః ప్రవాహః తస్య సిద్ధిః ఫలనం సైవార్థః ప్రయోజనం యత్ర క్రియాయాం యథా భవతి తథా నత్వేతి నమనవిశేషణం సుఖేనాభిన్నం నిరంతరం సుఖఫలముద్దిశతా పురుషేణానుష్ఠేయతయా నమస్కారరూపయా క్రియయా ప్రసన్నః పరమేశ్వరస్తస్మై ప్రయచ్ఛతి యథా సేవయా వసుధాధిపతిస్సేవకాయ గ్రామాదివ దాతి తద్వదితి భావః. యద్వా అర్థశబ్దో హేతువచనః సుఖసంతానసిద్ధిహేతుభూతం శంకరమితి శంకరవిశేషణం-నను స్రక్చందనాదయః సుఖహేతుత్వేన ప్రసిద్ధాః కథమీశ్వరస్య తద్ధేతుత్వముచ్యత ఇతి చేన్నైవం తేషాం స్వాతంత్ర్యేణ సుఖహేతుత్వం నోపపద్యతే కింతర్హి పరమేశ్వరానుగ్రహీతానామేవ యదనుగ్రహాత్తుచ్ఛా అపి సుఖహేతవో భవంతి కిము వక్తవ్యమస్తి న పరమేశ్వరస్య సకలప్రపంచహేతుభూతః సుఖహేతురితి సుఖసంతాన ఇత్యస్య పదస్యాన్యోఽపి కశ్చిదర్థః-శోభనం చ తత్ ఖం ఆకాశం చేతి సుఖం సుఖమేవ సంతానో యస్య స తథా అత్ర సంతానపదప్రయోగేణ పుత్రో వివక్షితః అన్యత్రాపి సంతానార్థాయ విధయ ఇతి ప్రయుక్తత్వాత్ తచ్చ కార్యత్వం లభ్యతే ఆకాశో యస్య కార్యం స సుఖసంతానః శబ్ద ఇతి యావత్, శబ్దాదాకాశస్యోత్పత్తిరితి సాంఖ్యాదిశాస్త్రసిద్ధం॥ తదుక్తం ॥ ప్రకృతేర్మహాన్మహతోఽహంకారోఽహంకారతః పంచతన్మాత్రాణి పంచతన్మాత్రేభ్యో భూతాని॥ యచ్చ వైష్ణవపురాణే॥ భూతాదిస్తు వికుర్వాణశ్శబ్దతన్మాత్రకం తతః । ససర్జ శబ్దం తన్మాత్రాదాకాశం శబ్దలక్షణమితి ॥ యద్వా సుఖే శోభనాకాశే సంతానో విస్తారో యస్య స తథేతి. అత్ర సమర్థనీయత్వేన వ్యధికరణ బహువ్రీహేస్సాధుత్వాత్ కంఠేకాల ఇత్యాదివదదోషః. ఆకాశే

విస్తారః ప్రసారో యస్య స సుఖసంతానః శబ్ద ఇత్యర్థః- వ్యోమ్ని వీచీతరంగన్యాయేన శబ్దః ప్రసరతీతి న్యాయవైశేషికశాస్త్రవిదాం మతం॥ యద్వా సుఖస్య శోభనాకాశస్య సంతానః కార్యం సుఖసన్తానః శబ్దః అత్ర వైశేషికాదిమతానుసారేణ శబ్దస్య సమవాయికారణం ఆకాశం ప్రతి కార్యత్వసిద్ధ్యై సత్సన్తానత్వముక్తమితి వేదితవ్యమ్॥ అత్రాకాశస్య సౌష్ఠవ కథనేన శబ్దస్య సౌష్ఠవముచ్యతే కార్యకారణయోరేకస్య ప్రశంసా ఇతరస్యాపి భవతీతి న్యాయాత్-యథా-వేతసశాఖయా చావకాభిశ్చ వికర్షతీత్యుక్త్వా ఆపో వై శాంతా ఇత్యపః ప్రశంసతి శ్రుతిః- కారణభూతానామపాం ప్రశంసాముఖేన కార్యభూతానాం వేతసశాఖయా చావకానాం ప్రాశస్త్యం బ్రవీతి॥ శ్రు॥ పితుః శ్రేయణం యోదదాశ దస్మా ఇత్యత్ర యాదృశస్య పుత్రస్యాభిగరిమయుక్తేషు గుణేషు స్తుతేషు పితురపి అతిమహతీ ఖ్యాతిర్జగతి కో గృహ్యేత్ తాదృశః కశ్చిత్తనయస్సోమసకాశాత్ప్రార్థ్యతే-తేన చ కార్యభూతస్య పుత్రస్య ప్రశంసాయాం కృతాయాం కారణభూతస్య పితుః ప్రాశస్త్యమాఖ్యాతం భవతి అత ఏవ మహద్భిరభిహితం-పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమితి-యథా చ లౌకికవ్యవహారే దేవదత్తాయేమాం గాం దేహి అస్య పితా శ్రోత్రియ ఇత్యుక్తే దేవదత్తస్యైవ శ్రోత్రియపితృకతయా గుణవత్త్వముక్తం భవతి-యజ్ఞదత్తాయేమాం భూమిం దేహి అస్య పుత్రోఽనూచాన ఇత్యుక్తే యజ్ఞదత్తస్యైవానూచానపుత్రజనయితృత్వద్వారా తత్ప్రశంసా కృతా భవతి-తద్వదత్రాపీత్యనుసంధేయ-సుఖం సంతానో యస్య స సుఖసంతానః- శబ్దః శోభనశ్చాసౌ ఖసంతానశ్చేతి పశ్చాత్కర్మధారయః సర్వప్రకారేణాపి సుఖసంతానపదేన సమ్యక్ఛబ్ద ఉచ్యతే తత్సిద్ధ్యర్థమిత్యాదిపూర్వవత్-ఏతదుక్తం భవతి-నిరంతరసుఖప్రాప్తయే సమ్యక్ఛబ్దప్రసారాయ భగవంతం చంద్రశేఖరం ప్రణమతీతి సుఖప్రవాహసమ్యక్ఛబ్దప్రసారయోర్గ్రంథకరణమూలకారకతయా ఉభయమపి గ్రంథకృతో వివక్షితమేవ - బ్రహ్మాచ్యుతార్చితం విరించికేశవాభ్యాం పూజితం - గౌరీభాస్య గుహోపేతం-

వృత్తరత్నాకరమ్.

ఓం నమో గణేశాయ

సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థం నౌమి బ్రహ్మాచ్యుతా

మణినిధివ్యాఖ్యానమ్.

శ్వేతామ్భోధిస్థితం దేవం శుద్ధస్ఫటికవిగ్రహమ్ । వాగ్విభూతిప్రదం సాక్షాద్వన్దే గంధర్వకంధరమ్॥ నృసింహయజ్వనః పుత్రో నారాయణపురోహితః । వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యాం వ్యాకరోతి యథామతి॥ అథ ప్రారిప్సితస్య గ్రంథస్య అవిఘ్నపరిసమాప్తిప్రచయగమనార్థం ఇష్టదేవతానమస్కారం కరోతి॥ సుఖసంతానేతి॥ సుఖస్య సౌఖ్యస్య

అగజాగజాస్యపదాబ్జైస్సహితం - గౌరీవినాయకోపేతమిత్యపిపాఠః తత్రఉమా
గజాననాభ్యాంయుక్తంఆభ్యాంవిశేషణాభ్యాంశంకరస్యసర్వదేవతా ప్రాధాన్యము
క్తంభవతి-కించ-దేవతానాంబహిరంగాంతరంగభావోదర్శితః - అతశ్చవిరించాది
ష్వేకైకఫలదామపిదేవతామభీష్టఫలదాంమన్యమానాబహవః పురుషాఃప్రసదుపాస
తేవయంతుసర్వాసామాసాందేవతానామధీశంశంకరముపాస్మహేవాంఛితఫలప్రా
ప్తయఇతిభావః-ననుభవతునామసకలదేవదేవోవృషభవాహనఃస్వాభిలషితందాస్య
తితుభ్యమితికానామప్రత్యాశాస్తీత్యతఆహలోకశంకరమితి-సకలభగవాన్భవానీ
పతిఃసాధారణేభ్యోపిజనేభ్యోభీష్టంప్రయచ్ఛతీతికిమువక్తవ్యమస్తీతిభావః - వేదా
ర్థశైవశాస్త్రజ్ఞ ఇత్యనేనస్వగురోఃవైదుష్యముక్తంస్వస్యశ్రోత్రియ పుత్రత్వంచ
సూచితం-తస్యపుత్రోస్తికేదారశ్శివపాదార్చనేరతఇత్యనేన స్వాచారస్సంకీర్తి
తోభవతితేనకేదారేణఇదమితిభావిప్రతిసంధానేననిర్దిశతిఛందశ్శాస్త్రంలక్ష్యల
క్షణసంయుతంలక్ష్యతఇతిలక్ష్యముదాహరణం-లక్ష్యతేనేనేతిలక్షణంసూత్రంఇతరేతర
వ్యావర్తకస్యధర్మస్యవాచకంవాక్యమితియావత్-లక్ష్యంచతల్లక్షణంచేతిలక్ష్యల
క్షణం-యల్లక్షణత్వేనోచ్యతేలక్ష్యమపితదేవేత్యర్థః। తేనసంయుతంవృత్తరత్నాకరం
వృత్తరత్నాకరాఖ్యంకేచిత్పుల్లింగత్వేనపఠంతివృత్తానాంరత్నాకరాస్సముద్రాయస్మి
న్ఛందసితత్తథేతివావృత్తాన్యేవరత్నానితేషాంఆకరస్సమూహః యస్మిన్తత్తథేతివా
తేషాంఆకరవదుపలబ్ధిస్థానవదితివావ్యాఖ్యేయంబాలానాంఅవ్యుత్పన్నానాం అశిక్షిత
చ్ఛందశ్శాస్త్రాణాంవాతత్పరిగణికృతమతయోబాలశబ్దేనవివక్షితాః - నపునశ్శిశ
వః తేషాంశాస్త్రశ్రవణాధికారాభావాత్-సుఖబుద్ధయేసుఖేనఅవబోధాయసుఖసం
తానసిద్ధ్యర్థమిత్యనేనఈశ్వరనమస్కారస్యప్రయోజనంకథ్యతే బాలానాంసుఖే
నావబోధనాయేత్యనేనస్వ గ్రంథకరణస్య ప్రయోజనముచ్యతఇతి హేతుర్ద్రష్ట
వ్యః॥అయమత్రాన్వయక్రమః ॥ వేదార్థశైవశాస్త్రజ్ఞఃపబ్బకోభూద్ద్విజోత్త
మః।తస్యపుత్రోస్తికేదారశ్శివపాదార్చనేరతఇతికేదారోస్తి - తేనబ్రహ్మాచ్యుతా
ర్చితంగౌరీభాస్య గుహోపేతం లోక శంకరం శంకరం సుఖసంతాన సిద్ధ్య

ర్చితమ్। గౌరీవినాయకోపేతంశంకరంలోకశం
కరమ్॥ ౧॥ వేదార్థశైవశాస్త్రజ్ఞఃపబ్బకో

సంతానః-అవిచ్ఛేదఃయద్వాశోభనఃసంతానఃప్రచయగమనం- అవిచ్ఛేదేనలోకేస్య
గ్రంథస్యప్రచారఇతియావత్తస్యసిద్ధ్యర్థం-బ్రహ్మాచ్యుతార్చితంకమలజకమలా
కాంతపూజితం-గౌరీవినాయకోపేతంగిరిజాగజాస్యసనాథం లోకశంకరంలోకస్య
భువనస్య జనస్య వాసుఖకరం శంకరం శంభుం నౌమిస్తౌమి - గౌరీభాస్యగు
హోపేతమితిపాఠేగజాననషడాననసమేతమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ వేదార్థశై

ర్థం నత్వా ఇదం లక్ష్యలక్షణసంయుతం వృత్తరత్నాకరం నామ ఛందః బాలానాం సుఖ
బుద్ధయే క్రియత ఇతి॥ సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థం శంకరం సత్వా ఛందశ్శాస్త్రం క్రియత ఇ
తి ఈశ్వరవిశేషణపక్షే అన్వయః॥ ౩॥ ఛందశ్శాస్త్రేషు లౌకికం వైదికం చేతి ఛందో ద్వి
విధం దృశ్యతే తత్ర పునః కతరదుచ్యత ఇత్యాకాంక్షాయామాహ। ॥ పింగళాదిభిరా
చార్యైర్యదుక్తం లౌకికం ద్విధా। మాత్రావర్ణవిభేదేన ఛంద స్తదిహ కథ్యత ఇతి॥
పింగళ ఆదిర్యేషాం తే పింగళాదయః ఆదిశబ్దేన వర్ధమాన నాగసైన కాశ్యపాదయశ్ఛ
న్దశ్శాస్త్రకర్తారో గృహ్యంతే తైరాచార్యైః॥ శ్లో॥ ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థమాచా
రే స్థాపయత్యపి॥ స్వయమాచరతే యస్మా దాచార్య స్తేన కథ్యత ఇత్యుక్తలక్షణైః లౌకికం
లోకే విదితం మాత్రావర్ణవిభేదేన మాత్రావృత్తం వర్ణవృత్తమిత్యనేన భేదేన య
చ్ఛందః ద్విధోక్తం తదిహాస్మిన్వృత్తరత్నాకరే సంక్షేపేణ కథ్యతే నతు స్వకీయ బుద్ధ్యైన
కేవలయా మత్యా-అపూర్వం కిమపీత్యనేన స్వగ్రంథస్య ప్రమాణోత్పన్న చిరంతన ని
బంధనమూలతయా ప్రామాణ్యమప్యసూచయదితి వేదితవ్యం ॥ ౪ ॥ అథ స్వప్రసిద్ధ
స్యాధ్యాయసంఖ్యాం గ్రంథసంఖ్యాం చాహ॥ ॥ షడధ్యాయనిబద్ధస్య ఛందసోస్య పరి

భూద్ద్విజోత్త్తమః। తస్య పుత్రోఽస్తి కేదారశ్శివ
పాదార్చనే రతః ॥ ౨ ॥ తేనేదం క్రియతే ఛం
దో లక్ష్యలక్షణసంయుతమ్ । వృత్తరత్నాక
రం నామ బాలానాం సుఖబుద్ధయే ॥ ౩ ॥ పిం
గళాదిభిరాచార్యైర్యదుక్తం లౌకికం ద్విధా ।
మాత్రావర్ణవిభేదేన ఛంద స్తదిహ కథ్యతే॥

వశాస్త్రాణి చ జానాతీతి తద్జ్ఞః ప్రవ్యేక నామా ద్విజోత్తమః బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠః యః ప్ర
సిద్ధత్వేనాభూత్ తస్య ప్రవ్యేకస్య శివపాదార్చనే చంద్రచూడచరణారాధనే రతః త
త్పరః పుత్రః కేదారాఖ్యః అస్తి॥ ౨ తేనేతి॥ తేన కేదారేణ ఇదం ఛందః క్రియతే నను ఛం
దాంసి తావదుక్తాదిభేదేన షడ్వింశతిర్భవంతి-తత్కథమేకవచననిర్దేశ ఇతి చేన్న
జాత్యేకవచనమిదం అథవా ఛందశ్శబ్దేన శాస్త్రం లక్ష్యతే ఇదం ఛందశ్శాస్త్రమి
త్యర్థః- లక్ష్యలక్షణసంయుతం వృత్తరత్నాకరం నామేత్యన్వయః ఏతదేవ ఛంద
సాం లక్ష్యం లక్షణం చ భవతి బాలానామజ్ఞానాం నతు శిశూనాం సుఖబుద్ధయే సుఖేన బోధ
నాయ-లక్ష్యత ఇతి లక్ష్యం-ఉదాహరణం॥ లక్ష్యతేఽనేనేతి లక్షణం సూత్రం ఇతరేతర వ్యా
వర్తకధర్మస్య వాక్యమితి యావత్॥ ౩ ॥ పింగళేతి॥ పింగళనాగో నామ నాగరా
జః స ఏవాస్య శాస్త్రస్య ప్రవర్తకః ఆదిశబ్దేన కాశ్యపప్రభృతయః లౌకికం న వేదోప
గర్భితం మాత్రావర్ణవిభేదేన ఛందః మాత్రాఛందః వర్ణఛంద ఇతి భేదేన ద్విధా
తదిహ కథ్యతే॥ ౪॥ షడితి॥ సంజ్ఞామాత్రావృత్తసమవృత్తార్ధసమవృత్తవిషమవృత్త

స్ఫుటం। ప్రమాణమితిః జ్ఞేయం షట్త్రింశదధికం శతమితి॥ షడధ్యాయనిబద్ధస్య సంజ్ఞా
సూత్రావృత్తసమవృత్తార్ధసమవృత్తవిషమవృత్తషట్ప్రత్యయనిర్ణయరూ
పైష్షడ్భిరధ్యాయైః గ్రథితస్యాస్య ఛందసః ఛందశ్శాస్త్రస్య వృత్తరత్నాకరాఖ్యస్య ప
రిస్ఫుటం ప్రకటం ప్రమాణం గ్రంథసంఖ్యా షట్త్రింశదధికం షట్త్రింశతా గ్రంథైరధి
కం శతమితి విజ్ఞేయమిత్యన్వయః। షడధ్యాయనిబద్ధస్యాస్య ఛందసః పరిస్ఫుటం
ప్రమాణం షట్త్రింశదధికం శతమితి విజ్ఞేయం। ఇతి పదమాత్రానుసంధానం॥ ప్రథమేఽధ్యా
యే ద్వావింశతిగ్రంథాస్త్రయోదశాక్షరాణిచ॥ ద్వితీయేఽధ్యాయే త్రయస్త్రింశత్ స
ప్తదశాక్షరాణిచ॥ తృతీయే పంచచత్వారింశత్ త్రయోదశాక్షరాణిచ॥ చతుర్థే సప్తత్రింశద
క్షరాణిచ॥ పంచమే ఏకోనవింశతిః ఏకమక్షరంచ ॥ షష్ఠే సప్త గ్రంథాః। ఏష్వేతేషు
సర్వేషు మిళితేషు ద్వాత్రింశదక్షరాణ్యేకో గ్రంథ ఇతి గణనాయాం శతంచ ష
ట్త్రింశచ్చ గ్రంథా భవతి॥ గ్రంథాపహారపరిహారార్థం న్యూనాధికసం
ఖ్యావ్యవచ్ఛేదః కృతః॥ ౪ ॥ సర్వేషాం ఛందసాం గణగురులఘ్వాత్మకత్వా దా
దౌ తాన్ లక్షయితుముద్దిశతి। *॥ మ్యరస్తజభ్నగైర్లాంతైః ఏభిర్దశభిరక్షరైః। స
మస్తం వాఙ్మయం వ్యాప్తం త్రైలోక్యమివ విష్ణునేతి। మశ్చ యశ్చ రశ్చ సశ్చ తశ్చ జశ్చ భ
శ్చ నశ్చ మ్యరస్తజభనాః మ్యరస్తజభనా యేషాం తాని తైః ...కైః గశ్చ లశ్చ గ్లౌ గు
రులఘూ అంతౌ యేషాం తాని తైర్లాంతైః ఏభిః దశభిరక్షరైః అవినాశిత్వగుణయోగాన్న
క్షరంతీత్యక్షరాణి తైః త్రైలోక్యం త్రయాణాం లోకానాం సమాహార
స్త్రైలోక్యం కృత్స్నం జగదిత్యర్థః విష్ణునేవ వ్యాపిత్వగుణయోగాత్ శంకరో
భిధీయతే - అన్యథా బ్రహ్మాచ్యుతార్చితమిత్యాది శంకరవిశేషణస్య శివపాదా
ర్చనరతపతి గ్రంథకారకేతరస్యచ వైయర్థ్యం స్యాత్ ॥ శైవాగమేషు
శివస్య సర్వదేవతా ప్రాధాన్యేన సర్వలోకవ్యాపిత్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్ విష్ణుశబ్ద
స్య వేవేష్టీతి విష్ణుపద వ్యుత్పత్త్యాన హ దమస్య ఘా ఘ ఆ సంఘటతే -

౪॥ షడధ్యాయనిబద్ధస్య ఛందసోఽస్య పరిస్ఫు
టమ్ । ప్రమాణమితి విజ్ఞేయం షట్త్రింశదధికం
శతమ్॥ ౫ ॥ మ్యరస్తజభ్నగైర్లాంతైరేభిర్దశ

ట్ప్రత్యయనిర్ణయరూపైః షడ్భిరధ్యాయైః నిబద్ధస్య కథితస్య అస్య ఛందశ్శాస్త్ర
స్య వృత్తరత్నాకరస్య పరిస్ఫుటం ప్రకటం ప్రమాణం శ్లోక సంఖ్యా ద్వాత్రింశదక్షరా
త్మకగ్రంథా ఇతి యావత్ షట్త్రింశదధికం శతం॥ ౧౩౬ ॥ ౪ ॥ వ్యాప్తి॥ లాంతైః ల
కార సహితైః మ్యరస్తజభ్నగైః మయరసతజభనగైరిత్యర్థః ఏభిర్దశభిరక్ష
రైః అష్టానాం గణానాం గురులఘ్వోశ్చ సంజ్ఞాభూతైః సమస్తం నిఖిలం వాఙ్మయమ

యుక్తంచవివరణేత్రైలోక్యమివవిష్ణునేత్యేషోపమావ్యాప్తిమాత్రేణగంతవ్యా - విష్ణుర్వ్యాప్తావిత్యస్మాద్ధాతోఃష్ణుచిసతివిష్ణుశబ్దఃశిపరభావఇత్యయమర్థః॥యథాశక్రేణాఖిలంజగద్వ్యాప్తంతద్వన్మయరసతభజనగలాఇత్యేవంప్రకారైస్సాంకేతికైర్దశభిర్దశసంఖ్యావిశేషణవిశిష్టైరక్షరైర్లిపిభిః- సమస్తంసర్వంవాఙ్మయం వాగ్జాలంవ్యాప్తం-మగణ-యగణ-రగణ-సగణ-తగణ-జగణ-భగణ-నగణగురులఘుభిర్దశనావచనసజాతంనాస్తీతి-వసువర్ణానాంగురులఘువిన్యాసవిశేషాఃగణైః ప్రతిపద్యంతేకథంపునర్గణైరిత్యనుక్తంభవతి-తయోఃగురులఘ్వోః పృథగుపాదానంనిరర్థకమితి-బాఢంత్రిషణ్ణవద్వాదశపంచదశాష్టాదశైకవింశతిచతుర్వింశత్యక్షరాత్మకపాదానిచ్ఛందాంసి నిమిత్తీకృత్య పృథగ్గురులఘూపదేశోనూభూత్ తేషాంగణైర్వ్యాప్తత్వాత్-ఏకాక్షరపాదద్వ్యక్షరపాదప్రభృతీని తరాణిచ్ఛందాంసిగణవ్యతిరేకేణాధికేనవాన్యూనేనవాగురుణావాలఘునావాగురుభ్యాం వాలఘుభ్యాంవా గురులఘుభ్యాంవాలఘుగురుభ్యాంవావ్యాప్తానిసంభవ్యంతే- తన్నిమిత్తంపృథగ్గురులఘూపదేశోఽపేక్షితఏవ - గణోనామమాత్రావృత్తేషుద్వౌత్రయశ్చత్వారోవావర్ణాః వర్ణవృత్తేత్రయోవర్ణాః నకదాచిదప్యేకస్యవర్ణస్య గణత్వంసంభవతి - తస్మాద్గణవ్యతిరిక్తైకాక్షరవ్యాప్తచ్ఛందోపేక్షయాగురులఘూపృథగుపదిష్టౌకించగణానాంలక్షణాన్యన్యానిగురులఘ్వోర్లక్షణేఅన్యేతాన్యేతానిసర్వాణ్యత్ర ప్రబంధే వక్తవ్యాని తతశ్చైకైక కాలేగణవ్యతిరేకేణగురులఘూపృథగుపదిష్టవ్యావితిపృథగుపదిష్టౌ - తస్మాత్తయోః పృథగుపాదానంసార్థకమితిసిద్ధం ఏతేనగురులఘువ్యతిరేకేణోపాదానంనిరర్థకమిత్యేతదపి ప్రత్యుక్తం ॥ ౬ ॥ ౮ ॥

ఉద్దిష్టానాంఅక్షరాణాంక్రమేణలక్షణమాహ॥ * ॥ సర్వగుర్మోముఖాంతర్లౌ యరావన్తగలౌసతౌ । గ్మధ్యాద్యౌజ్భౌత్రిలోనోష్టౌభవన్త్యత్రగణాస్త్రికాఇతి

శభిరక్షరైః । సమస్తంవాఙ్మయంవ్యాప్తంత్రై

లోక్యమివవిష్ణునా॥ ౬ ॥[illegible]సర్వగుర్మోము

క్షరజాలంవ్యాప్తంవ్యాప్పృతం తత్రదృష్టాంతమాహ-త్రైలోక్యం త్రిలోకీవిష్ణునాత్రివిక్రమేణేవ॥తద్యథా॥మ్యఇతిమగణయగణావుచ్యేతేరఇతిరగణః స్తఇతిసగణతగణౌ జఇతిజగణః భ్నఇతిభగణనగణౌగఇతిగురుఃలఇతిలఘుః । ఉపరియదాతావదేతాన్యక్షరాణికథ్యంతే తదాఏవమేవంజ్ఞాతవ్యం మకారోయదాకథ్యతే తదామగణఇత్యేవమన్యేపి॥ ౬ ॥ అథగణానాంసంజ్ఞాముక్త్వాతల్లక్షణమాహ॥సర్వగుర్మఇతి॥ త్రీణిత్రీణ్యక్షరాణిగణాఃతత్రఏకమాత్రోలఘుఃద్విమాత్రోగురుః - సర్వగురురితిత్రి

॥శ్రుతబోధే॥కాళిదాసః॥ ఆదిమధ్యావసానేషుయరతాయాన్తిలాఘవం । భజసాగౌరవంయాన్తిమనౌతుగురులాఘవా॥ ....

సర్వగురవో వక్ష్యమాణలక్షణాః యస్మిన్ స సర్వగురుః మః మసంజ్ఞో భవతి - ముఖమాదిః
అస్త మధ్యశ్చ లో లఘుర్యయోస్తౌ ముఖాన్తలౌ య రౌ యసంజ్ఞరసంజ్ఞౌ భవ
తః అంతః అంత్యః చరమః గో గురుశ్చ లో లఘుశ్చ యయోస్తావంతగలౌ స తౌ ససంజ్ఞ త
సంజ్ఞౌ భవతః - గ్మధ్యాద్యౌ గ్ గురుః మధ్యశ్చ ఆద్యశ్చ యయోస్తౌ గ్మధ్యాద్యౌ - జ్భౌ జ
సంజ్ఞభసంజ్ఞౌ భవతః - త్రిలః త్రయో లఘవో యస్మిన్ స త్రిలః నః నసంజ్ఞో భవతి - అత్రా
స్మిన్ ఛన్దశ్శాస్త్రే త్రికాః త్రయో వర్ణాః పరిమాణమేషామితి విగ్రహః తదస్య పరి
మాణమితి కన్ ప్రత్యయః - త్ర్యక్షరపరిమితా ఇత్యర్థః - అష్టౌ గణా భవంతి - అస్మిన్ శా
స్త్రే గురులఘుప్రల్లింగనిర్దేశో వర్ణవిశేషణత్వాభిప్రాయేణ క్రియమాణ ఇతి వేదిత
వ్యః - అత్రైతాని మగణాదీనాం క్రమేణోదాహరణాన్యుక్తాని ఛందోవిచిత్యాం॥ మః -
ధీశ్రీ స్త్రీ॥ యః - వరాసా॥ రః - కాగుహా॥ సః - వసుధా॥ తః - సాతే క్వ॥ జః - కదాస॥
భః - కిం వద॥ నః - నహస॥ ఇత్యేతాన్యేవ గణానాం స్వరైరేవ గణనీయత్వం నవ్యంజ
నైరిత్యత్రాపి ప్రమాణం - అయం క్రమనియమశ్చ మధ్యప్రస్తారతో లబ్ధత్వాత్
కృత ఇతి విజ్ఞేయం॥ ౬॥ అ॥ ఆర్యాదిగణానాం విశేషమాహ॥ *॥ జ్ఞేయాస్సర్వాదిమ
ధ్యాంతగురవోఽత్ర చతుష్కలాః। గణాశ్చతుర్లఘూపేతాః పంచార్యాదిషు సంస్థితా
ఇతి॥ సర్వాదిమధ్యాంతగురవః సర్వగురురాదిగురుర్మధ్యగురురంతగురుశ్చ స
ర్వాదిమధ్యాంతగురవః గురుశబ్దశ్చ యథాక్రమభిసంబధ్యతే - అత్ర ఛందశ్శా

ఖా న్తలౌ య రావ న్తగలౌ సతౌ । గ్మధ్యాద్యౌ జ్భౌ
త్రిలో నోఽష్టౌ భవన్త్యత్ర గణాస్త్రికాః ॥ ౭ ॥
జ్ఞేయా స్సర్వాది మధ్యాన్త గురవోఽత్ర చతు

ష్యక్షరాణి యది గురూణి భవంతి తదా మగణః సర్వగురుః యథాఽత్ర॥ తామ్రాక్షీ। ము
ఖాంతలౌ యరౌ యగణ రగణౌ యథాసంఖ్యం ముఖే ఆదౌ అంతః మధ్యే చ లఘుయు
క్తౌ - అస్యాయమర్థః ముఖలఘుః యగణః మధ్యలఘుః రగణః యథా - గతా సా ఇతి యగ
ణః మోదతే ఇతి రగణః అంతగలౌ సతౌ అంతే అవసానే యథాసంఖ్యం గురులఘుయుతౌ
సగణ తగణౌ అంతగురుః సగణః అంతలఘుస్తగణ ఇత్యర్థః యథా పచతే ఇతి సగణః
సాయాతి ఇతి తగణః - గ్మధ్యాద్యౌ జ్భౌ జగణ భగణౌ గురుమధ్యగుర్వాదీ, మధ్యగు
రుః జగణః ఆదిగురుర్భగణ ఇత్యర్థః యథా - తనోతి జగణః - సీదతి భగణః త్రిలః త్రిల
ఘుః నః నగణః సర్వలఘురిత్యర్థః యథా వదతి గణాః త్రికాః త్ర్యక్షరాః అష్టౌ భవం
తి ఇత్థం గణజ్ఞాపకోదాహరణాని కథ్యంతే॥ శ్లో॥ తామ్రాక్షీ మోగతా సా యో మోదతే
రః ప్రకీర్తితః। పచతే నస్తు సాయాతి తస్తనోతి జకారకః॥ భస్సీదతి చ నశ్చోక్తో వదతీ
తి గణాః స్మృతాః। భూమ్యంబ్వగ్నిమరుద్వ్యోమసూర్యచంద్రద్యుదేవతాః॥ ౭॥ ఇతివ
ర్ణచ్ఛందసాం గణానుక్త్వా మాత్రాచ్ఛందసామార్యాదీనాం గణవిశేషానాహ॥

స్త్రై)చతుష్కలాఃచతస్రఃకలామాత్రాయేషాంతే చతుష్కలాః-చతుర్లఘూపేతాః చతుర్లఘునా అన్యేన గణేనోపేతాః - ఆర్యాదిషు ఆదిశబ్దేన వైతాళీయమాత్రా సమకచ్ఛదానాం గ్రహణముచ్యతే - అత్రాయ మన్వయః - చతుష్కలాః చతుర్లఘూపేతా స్సర్వాదిమధ్యాంత గురవః పంచగణాః ఆర్యాదిషుసంస్థితా ఇతిజ్ఞేయాః అత్రైవమనుసంధేయం-ఆర్యాది గణానాంనాక్షరైర్గణనా- చతస్రోమాత్రాఏకోగణ ఇతిగణనయా మాత్రాభిరేవగణత్వసిద్ధిః । తథాచఏకోలఘురేకామాత్రా - గురుర్ద్విమాత్రే - ఇతిమాత్రాగణనీయాః తా అపిస్వరైరేవ గణ్యాస్తైనవ్యంజనైః-తదుక్తంకలికాలసర్వజ్ఞేన-సవ్యంజనేనమాత్రాలఘునైకాభవతిగురుణాద్వేఇతి-ఏవంచసతిగురుద్వయేనమాత్రాచతుష్టయేసిద్ధే సర్వగురురితిద్విగురురేవగృహ్యతేసచమగణఃఆదిమధ్యాన్తగురవోనామభగణజగణసగణాః- చతుర్లఘుర్నామ-అధికస్త్వేకేనలఘునాయుక్తోనగణః-అత్రైతానిక్రమేణోదాహరణాని॥ ఏష్టా॥వల్గతి॥ విభాతి॥ వనితా ॥ విలసతి ॥ ఇత్యేతేషాంపంచానాంతుమాత్రాత్మకత్వాదేవఆర్యాదిగణత్వముక్తం-అన్యేషాంతుత్రయాణాంగణానాంపంచమాత్రాత్మకత్వాదార్యాదిగణత్వంసఘటతఇత్యపరతం॥ ౮॥ ఏవంగణానాంలక్షణమభిధాయ క్రమప్రాప్తం గురులఘులక్షణమాహ * సానుస్వారో విసర్గాన్తో దీర్ఘోయుక్తపరశ్చయః । వాపాదాన్తస్త్వసౌగ్వక్రోజ్ఞేయోన్యో మాత్రృకోలృజురితి॥ అనుస్వా

ష్కలాః । గణాశ్చతుర్లఘూపేతాః పంచార్యాది
షుసంస్థితాః॥ ౮ ॥ * ॥ సానుస్వారో విసర్గా

జ్ఞేయాఇతి॥అత్రమాత్రాచ్ఛందసిచతుష్కలాః చతుర్మాత్రాః గణాః నతుత్ర్యక్షరాః-ఏకోగణశ్చతుర్మాత్రంద్వ్యక్షరస్త్ర్యక్షరశ్చతురక్షరోవాభవతి,మాత్రైవాత్రప్రమాణంసంఖ్యా - సర్వాదీతి సర్వగురురేకోగణః - యథాశ్రీమాన్ ఇత్యత్రశ్రీఇతిమాత్రాద్వయంమాన్ ఇతిమాత్రాద్వయం గురోర్ద్విమాత్రికత్వాత్ ఆదిగురురేకో గణః - యథా రాజతి ఇత్యత్రరా ఇతిమాత్రాద్వ యంజతి ఇతిమాత్రాద్వయం- మధ్యగురురేకోగణః యథారథేన ఇత్యత్రర ఇత్యేకమాత్రా థే ఇతి ద్విమాత్రేన ఇత్యేకమాత్రా-అంతగురురేకోగణః యథాశుభధీఃఅత్రశుభ ఇతిమాత్రాద్వయంధీః ఇతిమాత్రాద్వయం-చతుర్లఘుశ్చైకోగణఃయథాశశిముఖిఇతిపంచగణాఃఏతదుక్తంభవతి-ఆర్యాదిషుపంచైవగణాఃతేషాంసర్వగురురేకః- ఆదిగురురేకః-మధ్యగురురేకః-అంతగురురేకః-చతుర్లఘురేకః-ఇతిపంచగణాః ఆర్యాదిషుసంస్థితాఃజ్ఞేయాఃయథాక్రమముదాహరణాని॥శ్లో॥శ్రీమాన్ రాజతిరథేన శుభధీశ్శశిముఖీతి॥౮॥సానుస్వార ఇతి॥ లః లఘుః ఇతిప్రత్యేకంసంబధ్యతే సానుస్వారో వర్ణోఽల

క్షు*సంయుక్తాన్తందీర్ఘంసానుస్వారంవిసర్గసంయుక్తమ్।విజ్ఞేయమక్షరంగురు పాదాన్తస్థంవికల్పేన॥

*

ణాబిందునానహాపతేత ఇతిసానుస్వారః విసర్గోబిన్దుద్వయరూపః సః అంతే యస్యా
సౌ విసర్గాంతః అనేన జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయౌ చ గృహ్యేతే - దీర్ఘో ద్వి
మాత్రః ఆ- ఈ- ఇత్యాదిః- యుక్తపరః యుక్తస్సంయుక్తవర్ణః- అత్ర యుక్తత్వం నామ
హలాం హలంతరేణ సంయోగాద్భవతి- న స్వరసంయోగేన యదుక్తం- హలోఽనంతరా
స్సంయోగ ఇతి పాణినినా- యుజ్యత ఇతి యుక్తమిత్యనయా వ్యుత్పత్త్యా హల్మాత్రస్యాపి
త్వద్ మద్ ఇత్యాద్యుదాహరణానురోధతయా యుక్తత్వమస్తి పరః అనంతరవర్ణః-
యుక్తః పరో యస్మాదసౌ యుక్తపరః వా శబ్దో వికల్పార్థః- పాదాంతః పాదస్యాంతే
వర్తమానః తు శబ్దః పూర్వోక్తేభ్యోఽస్య విశేషసూచనే- అసౌ వర్ణ ఇతి శేషః గ్వక్రః గ్
గురుసంజ్ఞకో వర్ణః ప్రస్తారే కుటిలరేఖాకారః ఇందుసదృశ రేఖాకార సదృశాకార
ఇతియావత్ భవతీతి శేషః- అన్యః యథోక్తాద్గురోరన్యః మాత్రికః హ్రస్వః అఇఉఇ
త్యాదిః ల్ లఘుసంజ్ఞకః ఋజుః ప్రస్తారే ఋజురేఖాకారః- ఊర్ధ్వసంస్థానరేఖైకదే
శసదృశ ఇతియావత్ రేఖాప్రమాణంచ షష్ఠేఽధ్యాయే వక్ష్యతి - అత్రాయమన్వయః
యో మాత్రికః సానుస్వారో భవతి- అసౌ వర్ణో గురుర్భవతి- యో మాత్రికో విసర్గాం
తో భవతి అసౌ చ గురుర్జ్ఞేయః యో మాత్రికః పాదాంతో భవతి అసౌ తు వా గురుర్జ్ఞే
యః- అసౌ గ్వక్రో భవతి- అన్యో మాత్రికో వర్ణో ల్ ఋజుః జ్ఞేయః॥౯॥ అ॥ అసౌ లఘుర్జ్ఞే
య ఇత్యుక్తలక్షణస్య గురోః క్వాచిత్కం లఘుత్వమాహ ※ పాదాదావిహ వర్ణస్య సం
యోగః క్రమసంజ్ఞకః। పురస్థ్సితేన తేన స్యాల్లఘుతాపి క్వచిద్గురోరితి॥ ఇహ అస్మిన్ ఛ
న్దశ్శాస్త్రే పాదాదౌ పాదస్యాదౌ పురస్స్థితస్యేతి శేషః- వర్ణస్య సంయోగః క్రమసం
జ్ఞకః క్రమ ఇతి సంజ్ఞా యస్య స తథోక్తః ※ శేషాద్విభాషేతి కప్రత్యయః పురః స్థితేన అగ్ర
గతేన క్రమసంజ్ఞకేన హేతుభూతేన పూర్వస్య వర్ణస్య గురోః క్వచిత్కదాచిల్లఘు
తా లఘుత్వమపి స్యాత్- ఛందశ్శేఖరే త్వేవముక్తం॥ శ్లో॥ సర్వాస్వపి చ భాషాసు రహ
యుక్తేషు రేపరే। పూర్వవర్ణో లఘుర్వేష్టః క్వాదికే వా పరే క్వచిదిత్యస్యాయమర్థః

న్తో దీర్ఘో యుక్తపరశ్చలః। వా పాదాన్తస్త్వ
సౌ గ్వక్రో జ్ఞేయోఽన్యో మాత్రికో ల్ ఋజుః॥౯॥ పా

ఘుః గురుర్భవతి యథా ౧ తంయం- విసర్గాంతః లఘుః గురుర్భవతి యథా- కః సః- దీ
ర్ఘః ప్రసిద్ధః యుక్తః పరః యస్మాత్సః యుక్తపరః లఘుః గురుర్భవతి- యథా వహ్నిరిత్య
త్ర వకారాత్ హ్ని ఇతి సంయోగః పరో భవతి తదానీం వస్య గురుత్వం ఏవమన్యత్రాప్యు
న్నేయమ్ - పాదాంతో లః వా గురుః వికల్పేన గురుః స్యాత్ - గ - వక్రః ల్
ఋజుః ఇతిచ్ఛేదః ప్రస్తారసమయే భూమౌ గ్ గురుః వక్రః కర్తవ్యః (ఏవమర్ధ
చంద్రాకారసదృశ ఇతియావత్ అన్యో మాత్రికః ఏకమాత్రః ల్ హ్రస్వః ఋజుః
అకుటిలః ఊర్ధ్వాధస్సంస్థానరేఖైకదేశసదృశః। ఏవం కార్యః॥౯॥ పాదాదావితి॥ ద్వి

సర్వాస్వపిసంస్కృతప్రాకృతాపభ్రంశపైశాచమాగధసౌరసేన లక్షణాసుభాషా సు-రేఫేణహకారేణవాయుక్తేతు రేఫరేఫపూర్వస్యపాదాంతగతస్యవర్ణస్య లఘుతాలఘుతావావికల్పేనఇష్టా-రేఫసంయుక్తే-పుష్పేషుభ్రమరఃవసతి - గ్రామేజయతిప్రాజ్ఞ ఇత్యాదీన్యుదాహరణాని-హకారసంయుక్తేభవతిహ్రస్వః- ఏషహ్రస్వస్య-జయతిహ్రియమిత్యాదీని-పాదాదావిత్యాదినా సంయుక్తమాత్రే క్రమసంజ్ఞకేతు రేఫరేఫపూర్వస్యగురోర్వర్ణస్యక్వాచిత్కంలఘుత్వముక్తం- సర్వాస్వపీత్యాదినా తురహాయుక్తేవాక్వాదికేవాపరఏవనసంయుక్తమాత్రఇతి నియమ ఉక్తఇత్యవగంతవ్యం॥౧౦॥అ॥పాదాంతగతస్యహ్రస్వస్యాపివికల్పేనగురుత్వముక్తం యుక్తపరస్యగురోఃక్రమపరతయాక్వచిల్లఘుత్వంచదర్శయితుమాహ ※ ఇదమత్రోదాహరణమిత్యుదాహరతి※తరుణంసర్షపశాకంనవౌదనంపిచ్ఛిలానిచదధీని। అల్పవ్యయేనసుందరిగ్రామ్యజనోమృష్టమశ్నాతీతి॥మృష్టంమధురమిత్యర్థః-అత్రద్వితీయచతుర్థపాదాంత్యయోర్వర్ణయోర్గురుత్వంతృతీయపాదాంతస్యలఘుత్వంచదర్శితమితి విజ్ఞేయం॥౧౧॥అ॥స్వశాస్త్రోపజీవ్యసాంకేతికసంజ్ఞితాని అక్షరాణి దర్శయిత్వాఅన్యాభిరపిసంజ్ఞాభిస్సంజ్ఞాసంజ్ఞితానిదర్శయతి ※ అబ్ధిభూతరసాదీనాం జ్ఞేయాస్సంఖ్యాస్తు లోకతః । జ్ఞేయః పాదశ్చ తుర్థాంశో యతి ర్విచ్ఛేద సంజ్ఞికేతి ॥ అబ్ధి భూత రసా దీనాం అబ్ధయః సముద్రాః - చత్వారః భూతాని పృథివ్యాదీనిపంచ - రసాస్తిక్తాదయష్షట్ ఆదిశబ్దేన స్వరాః నిషాదాదయస్సప్త-వసవః॥శ్లో॥ధరోధ్రువస్తథాసోమఅపశ్చైవానిలోఽనలః।ప్రత్యూషశ్చప్రభాసశ్చవసవోఽష్టౌప్రకీర్తితాః-అగ్నయఃఆహవనీయాదయస్త్రయ ఇత్యాదీనిగృహ్యంతేఏవంవిధాఃసంఖ్యాఃలోకతః వృద్ధవ్యవహారాత్జ్ఞేయాఃవేదితవ్యాఃలోక్యతే

దావావిహవర్ణస్య సంయోగఃక్రమసంజ్ఞకః।
పురస్థితేన తేన స్యాల్లఘుతాపి క్వచిద్గు
రోః ॥ ౧౦ ॥ ఇదమత్రోదాహరణం॥తరుణంస
ర్షపశాకంనవౌదనం పిచ్ఛిలానిచదధీని । అ
ల్పవ్యయేన సుందరి గ్రామ్య జనోమృష్టమ
శ్నాతి॥ ౧౧ ॥ అబ్ధిభూతరసాదీనాంజ్ఞేయాస్స

తీయచతుర్థయోఃపాదయోః ఆదౌవర్ణస్యవర్ణేన సంహ సంయోగః క్రమసంజ్ఞకః సంయోగశబ్దేనసంయుక్తాక్షరంలక్ష్యతే పురఃఉపరిస్థితేనతేనక్రమేణఅథస్థితస్యగురోఃలఘుతాక్వచిత్ వికల్పేనభవతి అస్యగ్రంథకారః స్వయమేవోదాహరణందర్శయతి ॥౧౦ ॥ తరుణమితి ॥ అత్రతురీయపాదాదిభూతేనగ్ర ఇత్యనేనక్రమ సంజ్ఞకేనసరిఇత్యస్య గురుత్వేపిలఘుత్వమాత్రంస్వీకృతం॥ ౧౧॥ అబ్ధీతి॥

జ్ఞాయతే శాస్త్రార్థసంబంధో నైనేతి వృద్ధవ్యవహారోపి లోక ఇత్యుచ్యతే. వృత్తస్య చతుర్థోంశో భాగః పాద ఇతి జ్ఞేయః ఉక్తపరిపాట్యా గణనయా చతుర్ణామప్యక్షరాణాం చతుర్థత్వోపపత్తౌ పాదత్వం ఘటతే- అత ఏవ చతుష్పాత్ శ్లోక ఇతి వ్యవహారస్యోపపత్తిః విచ్ఛేదః పదచ్ఛేద ఇతి సంజ్ఞా యస్యాస్సా విచ్ఛేదసంజ్ఞకా యతిః భవతీతి శేషః విచ్ఛేదో యతిసంజ్ఞక ఇతి పారస్పృష్టః ఉక్తంచ దండినా। శ్లో। శ్లోకేషు నియమస్థానం పదచ్ఛేదం యతిం విదుః ఇతి॥ పిఙ్గళమునినాపి విశేష ఉక్తః॥ శ్లో॥ ధాతునామ్నామభేదేన విరామో విరతిర్యతిః। స్వరసంధ్యాప్తసాందర్యాత్తద్భేదేపీష్యతే క్వచిదిత్యస్యాయమర్థః- ధాతవో భూవాదయః నామాని ప్రాతిపదికాని తేషామభేదేన విరామో విచ్ఛేదః విరతిరితి విరామపదం స్వయమేవ వ్యాచష్టే యతిరితి- నామ భవతీతి శేషః- స్వరసంధిః స్వరాణాం పరస్పరసంధిః తేన ప్రాప్తం సౌందర్యం సౌకుమార్యం తస్మాత్ యతిః తద్భేదేపి ధాతుప్రాతిపదికభేదేపి క్వచిదిష్యత ఇతి- ధాత్వభేదో యథా- శోభాం పుష్యత్యధికమిత్యత్ర, మందాక్రాంతా జలధిషడగైర్మ్భౌ నతౌ తాద్గురూ చేదితి వచనాచ్చతుర్భిరక్షరైర్యత్యాభావ్యత్వాత్- పుష్యతీత్యస్మిన్ పదే ప్రత్యయవశాద్భిన్నోపి ధాతోరభేదాత్ న దోషః- ప్రాతిపదికాభేదో యథా- స్పర్శక్లిన్నామయి తవన ఖేనా సకృత్సారయంతీ మిత్యేతచ్ఛవృత్తం మందాక్రాంతా- అత్రాపి నఖేనేతి పదస్య ప్రకృతిప్రత్యయయోః అంతరా భేదశానాం అక్షరాణాం అతీతత్వే యత్యాభావ్యత్వాత్ పదస్యభేదేపి ప్రాతిపదికస్యాభేదాదదోషః - ప్రాతిపదిక భేదేపి సాందర్యం యథా- మేఘాలోకే భవతి సుఖినోప్యన్యథావృత్తి చేత ఇత్యత్ర అపి శబ్దే పూర్వపదేన భేదేపి ఏడః పదాంతాదతీతి విహితస్వరసంధివశేన సౌకుమార్యస్య దృష్టత్వాదదోషః - ధాత్వభేదేపి సౌందర్యం యథా- నవిద్వాంసం చేష్టా ఽవతి సుత కళత్రాది రచితే త్యేతద్వృత్తమ్ శిఖరిణి అతః- రసైరుద్రైశ్ఛిన్నా యమనసభలాగ శ్శిఖరిణీతి వచనాత్ షడ్భిరక్షరైః యత్యాభావ్యం- అత్రాఽవతి ధాతావపి అకస్సవర్ణే దీర్ఘ ఇతి విహితేన స్వరసంధివశేన ప్రాప్తసౌకుమారత్వాన్న దోషః - ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యం ॥ [illegible]

*యుక్సమం విషమం చాయుక్స్థానం సద్భిర్నిగద్యత ఇతి ।,యుక్ సమం ద్వితీయచతుర్థపాదాదిస్థానం- సద్భిర్విద్వద్భిః నిగద్యతే ఉచ్యతే- విషమం అయుక్ప్రథమతృ

జ్ఞేయస్తు లోకతః । జ్ఞేయశ్చ పాదశ్చతుర్థోంశఽశ్లో
యతి విచ్ఛేదసంజ్ఞకా ॥ ౧౨ ॥ యుక్సమం విష
మంచాయుక్స్థానం సద్భిర్నిగద్యతే । స మ

లోకతః వృద్ధవ్యవహారాత్ సంఖ్యామర్యాదా- ఉపరిష్టాత్ యదా అష్టాద్యాదిప్రయోగః తదా తత్సంఖ్యా జ్ఞేయా- యథా అబ్ధయశ్చత్వారః ప్రసిద్ధాః భూతాని పంచ- రసాః షట్ ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యం- శ్లోకచతుర్థాంశః పాదో జ్ఞేయః పదవిచ్ఛిత్తిర్యతిః ॥ ౧౨ ॥

తీయపంచమాదిస్థానమితియోజనా॥౧౨॥ వర్ణవృత్తానాంవిభాగమాహ॥ సమమర్ధసమంవృత్తంవిషమంచతథాఽపరమితి॥ సమవృత్తమర్ధసమవృత్తం వతాభ్యామపరంవిషమంవృత్తంచేతిత్రివిధం - వృత్తమితి శేషః - తథా తేన ప్రకారేణసద్భిర్నిగద్యతఇతి తేనసంబంధఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ క్రమేణతేషాంసామాన్యలక్షణమాహ ॥ అంఘ్రయోయస్య చత్వారస్తుల్యలక్షణ లక్షితాః । తచ్ఛంద శ్శాస్త్రతత్త్వజ్ఞాస్సమంవృత్తంప్రచక్షతఇతి॥అయమర్థః॥ యస్యవృత్తస్యచత్వారః అంఘ్రయః పాదాస్తుల్యలక్షణలక్షితాభవంతి-ఛన్దశ్శాస్త్రతత్త్వజ్ఞాఃఛందశ్శాస్త్రయాథార్థ్యవిదఃతత్ వృత్తంసమంసమవృత్తంబ్రువంతీతి॥ ౧౪ ॥ ప్రథమాంఘ్రిసమో యస్యతృతీయశ్చరణోభవేత్ । ద్వితీయస్తుర్యవద్వృత్తం తదర్ధ సమముచ్యతఇతి॥ యస్యవృత్తస్య తృతీయశ్చరణః పాదః ప్రథమాంఘ్రిసమః ప్రథమపాద సమానో భవేత్-ద్వితీయఃపాదఃతుర్యవచ్చతుర్థపాదసమానోభవేత్ - తదర్ధసమమితివృత్తముచ్యతే-ఛందశ్శాస్త్రజ్ఞైరితిశేషః - అత్రప్రథమతృతీయయోః ద్వితీయచతుర్థయోశ్చపాదయోస్సామ్యేసతిప్రథమస్యార్థస్య ద్వితీయస్యార్థస్యచపరస్పరసామ్యాదర్ధసమత్వముక్తం-నతుప్రథమతృతీయపాదద్వయాత్మకమేకంద్వితీయచతుర్థపాదద్వయాత్మకమేకం- అనయోస్సామ్యేసతి అర్ధసమత్వమితిసామ్యాసంభవాత్-సంభవేవాసమవృత్తమేవతదితిభేదాసిద్ధేః-ఉక్తంచటీకాయాం- తద్వృత్తమేకేనార్ధేనేతరార్ధస్యసమత్వాదర్ధసమంవృత్తమితిప్రచక్షతఇతి- వివరణేచఅర్ధయోస్సమయోస్సామ్యంవివక్షితమితి॥ ౧౫॥ యస్యపాదచతుష్కేపిలక్ష్మభిన్నంపరస్పరం।తదాహుర్విషమంవృత్తం ఛందశ్శాస్త్రవిశారదాఇతిపాదచతుష్కేలక్ష్మలక్షణంభిన్నంఅసదృశగురులఘువిన్యాసాసమవర్ణరూపం-అయమర్థః।యస్యవృత్తస్యచత్వారోపిపాదాఃపరస్పరంవిసదృశగురులఘువిన్యాసావా అసమానవర్ణసంఖ్యావాభవంతి ఛందశ్శాస్త్రవిశారదాః తద్విషమం వృత్తమాహురితి ॥

మర్ధసమం వృత్తం విషమంచ త్రిధామతమ్॥
౧౩ ॥ అంఘ్రయోయస్యచత్వారస్తుల్యలక్షణల
క్షితాః । తచ్ఛన్దశ్శాస్త్ర తత్త్వజ్ఞాస్సమవృ
త్తం ప్రచక్షతే॥ ౧౪॥ ప్రథమాంఘ్రిసమోయ
స్యతృతీయశ్చరణోభవేత్ । ద్వితీయస్తుర్యవ
ద్వృత్తంతదర్ధసమముచ్యతే॥ ౧౫ ॥ యస్య

యఃతి॥సమంస్థానంయుక్విషమంస్థానమయుక్ ఇతి సద్భిర్నిగద్యతే- వృత్తభేదమాహ-సమవృత్తం అర్ధసమవృత్తం విషమవృత్తమితి త్రిధామతం త్రివిధం ॥ ౧౩ అంఘ్రయఇతి ॥ అంఘ్రయఃపాదాః॥ ౧౪ ॥ప్రథమేతి ॥ యస్యవృత్తస్య॥ ౧౫

యద్యప్యార్యావృత్తాన్యే తాదృంశిభవంతి తథాపిమహాన్ భేదోస్తికథమన్యథేమా
త్రావర్ణవిభేదేనచ్ఛంద స్తదిహాకథ్యత ఇతిప్రతిజ్ఞాతమర్థమనుసర్న్ ఆచార్యోద్వితీయే
నాధ్యాయేనమాత్రావృత్తానాం లక్షణంవక్ష్యతి - తృతీయచతుర్థపంచ మైకధ్యా
యైఃవర్ణవృత్తానాం-తత్రమాత్రావృత్తలక్షణలక్షితాన్యార్యావృత్తాని - వర్ణవృ
త్తలక్షణలక్షితానివిషమవృత్తాని - మాత్రానియమఆర్యావృత్తానాం న వర్ణనియ
మః - వర్ణనియమోవిషమవృత్తానాంనమాత్రానియమః - అత ఏవనస్యాఽతి
వ్యాప్తిర్లక్షణస్యేతి॥ ౧౬ ॥ అ॥ ఛందస్స్వరూపమభిధాయదర్శయతి*ఆరభ్యైకా
క్షరాత్పాదాదేకైకాక్షరవర్ధితైః । పృథక్ ఛందోభవేత్పాదై ర్యావత్షడ్విం
శతింగతమితి॥ ఏకమక్షరంయస్యసఏకాక్షరః ఏకైకాక్షరవర్ధితైఃఏకైకేనాధికే
నాక్షరేణవృద్ధిం ప్రాపితైః షడ్వింశతింగతం షడ్వింశతిసంఖ్యాంప్రాప్తం - పా
దభవానాంఅక్షరాణామితిశేషః-అయమన్వయః - ఏకాక్షరాత్పాదాదారభ్యఏకై
కాక్షర వర్ధితైఃపాదైరుపేతం చతురక్షరం వక్ష్యమాణోక్తాఖ్యంఛందోభవతి-
ఏవంద్వ్యక్షరైశ్చతుర్భిః పాదైరుపేతమష్టాక్షరం కిమపిచ్ఛందోభవతి - త్ర్యక్ష
రైశ్చతుర్భిః పాదైరుపేతం ద్వాదశాక్షరంకిమపిచ్ఛందః - చతురక్షరైశ్చతుర్భిః
పాదైరుపేతంషోడశాక్షరంకిమపిచ్ఛందః-ఉత్తరత్రాప్యేవం-ఏకైకాక్షరవర్ధితైః
షడ్వింశత్యక్షర సంఖ్యాకైః పాదైరుపేతాని ఛందాంసి పృథక్పృథక్ భవంతి
తి॥ఉక్తంచ జయదేవేన॥ శ్లో॥ చత్వార్యాద్యస్యాక్షరాణిచతుశ్చతుర్వృద్ధిరేషామితి॥
౧౭॥*తదూర్ధ్వంచండవృష్ట్యాదిదండకాఃపరికీర్తితా ఇతి॥ తదూర్ధ్వంతస్మాత్ష
డ్వింశత్యక్షరపాదాచ్ఛందస ఊర్ధ్వముపరి చండవృష్ట్యాదిఆదిశబ్దేనఅర్ణార్ణ
వవ్యాళజీమూతలీలాకరోద్దామశంఖసంగ్రామాఖ్యానాందండకభేదానాంగ్రహణం॥
౧౮॥ * శేషంగాథాస్త్రిభిష్షడ్భిశ్చరణైశ్చోపలక్షితా ఇతి॥ శేషంయథోక్తలక్షణా

పాదచతుష్కేఽపిలక్ష్మభిన్నంపరస్పరమ్ । త
దాహు విషమంవృత్తం ఛన్దశ్శాస్త్రవిశార
దాః॥ ౧౬॥ ఆరభ్యైకాక్షరాత్పాదాదేకైకా
క్షర వర్ధితైః । పృథక్ఛన్దో భవేత్పాదై
ర్యావత్షడ్వింశతింగతైః॥ ౧౭॥ తదూర్ధ్వం
చణ్డవృష్ట్యాది దణ్డకాః పరికీర్తితాః । శే
షా గాథాస్త్రిభిష్షడ్భి శ్చరణై శ్చోపలక్షితాః।

యస్యేతి॥ లక్ష్మలక్షణం ॥ ౧౬॥ ఆరభ్యేతి॥ ఏకాక్షరఃపాదఃచతురక్షరంశ్లోకఃతదే
కాక్షరాత్ పాదాదారభ్యఏకైకాక్షరవర్ధితైఃపాదైః యావత్షడ్వింశత్యక్షరః
పాదోభవతితావత్పృథక్ఛందోభవతీత్యర్థః॥౧౭॥ తదూర్ధ్వమితి॥స్పష్టః॥౧౮॥

ఛ్ఛందసోఽస్యత్ గాథా నామ పరికీర్తితా ఇతి తేన సంబంధః- తాః కేపృశ్య ఇతిచేత్తత్రా
హ - త్రిభిః షడ్భిర్వా చకారేణ చతుర్భిర్వా చరణైః పాదైరుపలక్షితాస్సూచితా
గాథా ఇతి స్త్రీలింగబహువచనాంతస్యాపి పదస్య శేషమిత్యనేన సామానాధికరణ్యం
యథా వేదాః ప్రమాణమితి॥ ౧౭ ॥ క్రమేణైవైషాం ఛందసాం సంజ్ఞాం దర్శయ
తి* ఉక్తాఽత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠాన్యా సుపూర్వికా । గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ
బృహతీ పఙ్క్తిరేవ చ॥ త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ తథాఽతిజగతీ మతా । శక్వరీ సాఽతిపూర్వా
స్యాదష్ట్యత్యష్టీ తథా స్మృతే॥ ధృతిశ్చాతిధృతిశ్చైవ కృతిః ప్రకృతిరాకృతిః। వికృతి
స్సంకృతిశ్చైవ తథాఽతికృతిరుత్కృతిరితి ॥ అన్యా సుపూర్వికా అన్యా ప్ర
తిష్ఠా సుపూర్వికా సుశబ్దపూర్వికా సుప్రతిష్ఠేత్యర్థః - సాతిపూర్వా సా శక్వరీ అ
తిపూర్వా అతిశబ్దపూర్వా అతిశక్వరీత్యర్థః అష్టిశ్చ అత్యష్టిశ్చ అష్ట్యత్యష్టీ॥
౨౦ ॥ అ ॥ ఉపసంహరతి* ఇత్యుక్తాశ్ఛందసాం సంజ్ఞాః క్రమశ ఇతి॥ ౨౧॥ అ॥ వ
క్ష్యమాణాధ్యాయప్రతిపాద్యమర్థం ప్రతిజానీతే* వచ్మి సాంప్రతం । లక్షణం స
ర్వవృత్తానాం మాత్రావృత్తానుపూర్వకమితి॥ సాంప్రతం ఇదానీం మాత్రావృత్తాను
పూర్వకం మాత్రావృత్తం ఆర్యా వైతాళీయాది తత్ అనుపూర్వం క్రమో యథా భవతి
తథా వచ్మీతి వచనక్రియావిశేషణం- అయమత్రార్థః ఇదానీమవసరప్రాప్తం సర్వ
వృత్తానాం లక్షణం మాత్రావర్ణవిభేదేనేత్యాదినా కృతోద్దేశ క్రమానుసారేణ
మాత్రావృత్తమాదౌ కృత్వా కథయామీతి॥ ౨౨॥ ఇతి శ్రీమతా కవిశార్దూలేన శ్రీనా

౧౮॥ ఉక్తాఽత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠాఽన్యా
సుపూర్వికా । గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృ
హతీ పఙ్క్తిరేవ చ॥ ౧౯ ॥ త్రిష్టుప్చ జగతీ
చైవ తథాతిజగతీ మతా । శక్వరీ సాతిపూర్వా
స్యాదష్ట్యత్యష్టీ తథా స్మృతే॥ ౨౦॥ ధృతిశ్చా
తిధృతిశ్చైవ కృతిః ప్రకృతిరాకృతిః । వికృతి
స్సంకృతిశ్చైవ తథాభికృతిరుత్కృతిః॥ ౨౧॥
ఇత్యుక్తాశ్ఛన్దసాం సంజ్ఞాః క్రమశో వచ్మి సాం
ప్రతమ్ । లక్షణం సర్వవృత్తానాం మాత్రావృ
త్తానుపూర్వకమ్॥ ౨౨॥ ఇతి శ్రీకేదారాంతర్వా

అథ ఛ్ఛందసాం నామధేయపూర్వికాం సంఖ్యామాహ॥ ఉక్తేతి॥ సుపూర్వికా సుశబ్ద
పూర్వా సుప్రతిష్ఠేత్యర్థః॥ ౧౯ ॥ త్రిష్టుభితి॥ అతిపూర్వా సా అతిశక్వరీత్యర్థః
అష్టిశ్చ అత్యష్టిశ్చ అష్ట్యత్యష్టీ ॥౨౦॥ ధృతిశ్చేతి॥ అభికృతిం అతికృతిరిత్యపి పాఠః॥ ౨౧॥ ఉ
పసంహరతి॥ ఇతీతి॥ మాత్రావృత్తానుపూర్వకం మాత్రావృత్తం ప్రథమం కథ్యత ఇత్య

ధేనవిరచితాయాంధిశోధిస్యభిఖ్యాయాం వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యాయాంప్రథమోధ్యాయః-

ఆ॥ ప్రథమాధ్యాయేస్వశాస్త్రోపజీవ్యాభిః సంజ్ఞాభిః సంజ్ఞితానాం స్వరూపం దరయిత్వా మాత్రావృత్తానుపూర్వకం సర్వవృత్తానాం లక్షణం వక్ష్మీతి ప్రతిజ్ఞాతం- తదనుసారేణ మాత్రావృత్తలక్షణప్రతిపిపాదయిషయా ద్వితీయాధ్యాయస్సమారభ్యతే॥ తత్ర తావదాదావార్యావృత్తానాం లక్షణమాహ॥ లక్ష్మైతత్సప్తగణాగోపేతాభవతి నేహవిషమేజః। షష్ఠోయంచనలఘువాప్రథమేర్థే నియతమార్యాయాఇతి॥ లక్ష్మలక్షణం-సప్తైతిభిన్నంపదం- గణాశ్చతుర్మాత్రాత్మకగణాః-గోపేతాఃగురుణైకేనాధికేనోపేతాః సప్తగణాభవంతి-అనంతరమేకోగురుశ్చభవతీత్యర్థః- ఇహాస్మిన్నార్యావృత్తేవిషమేస్థానఇతిశేషః-ప్రథమేతృతీయే పంచమేసప్తమేచస్థానఇత్యర్థః- షష్ఠేస్థానేసమేఅయంజగణః-చశబ్దోవికల్పార్థః- నశ్చలఘుశ్చనలఘు-ద్వంద్వైకవద్భావోనపుంసకలిఙ్గత్వంచ-నగణోన్యోలఘుశ్చభవతి-చత్వారోలఘవోభవంతీయావత్-పునర్వాశబ్దోవికల్పస్పష్టీకరణార్థః-షష్ఠేస్థానేజగణోవానలఘువాభవతీత్యర్థః-నియతంఅవ్యభిచారి-ఆర్యాయాఆర్యాఖ్యవృత్తస్య - అయమన్వయః-ఆర్యాయాఃప్రథమేర్థే-ఏతన్నియతంలక్ష్మ-గోపేతాస్సప్తగణాః - ఇహవిషమేజోనభవతి-షష్ఠేఅయంచనలఘువా భవతీతి - అథవా చశబ్దోవధారణార్థః వాశబ్దోవికల్పార్థః షష్ఠేస్థానే జగణఏవభవతి నలఘ్వేవవాభవతినాన్యోగణోభవ

ణికృతేవృత్తరత్నాకరే ప్రథమోధ్యాయః

—(*) ఆర్యాప్రకరణం. (*)—

లక్ష్మైతత్సప్తగణా, గోపేతాభవతి నేహ విషమేజః।

షష్ఠోఽయం నలఘూవా, ప్రథమేఽర్థే నియతమా

ర్యా॥౨౨॥ ఇతి శ్రీనారాయణపురోహితవిరచితే మణినిధిసమాఖ్యానే వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యానే ప్రథమోధ్యాయః-

ఏవంప్రథమేనాధ్యాయేనసంజ్ఞాపరిభాషేఆరచయ్యమాత్రావృత్తలక్షణప్రతిపిపాదయిషయాద్వితీయోధ్యాయస్సమారభ్యతే॥ కేదారస్యకృతిశ్చిత్రాబ్రాహ్మణస్యమహాత్మనః।లక్ష్యంచలక్షణంచాభేయఃప్రచక్రేయస్త్రైవసా॥ అథాభాధ్యామార్యాభ్యాం సామాన్యేనార్యాలక్షణంప్రతిపాదయతి॥ లక్ష్మేతి॥ షష్ఠఇతి॥ తత్ర ప్రథమార్యయా ద్వితీయార్యాపూర్వార్ధేనచ పూర్వార్ధలక్షణం ద్వితీయార్యాచరమార్ధేనఉత్తరార్ధలక్షణం-ఏతదార్యాయాఃప్రథమేర్ధేనియతంలక్ష్మేత్యన్వయః- సప్తగణాఃగోపేతాఃఏకేనగురుణాసమేతాఃగణాఃసప్త॥ ననుమాత్రాచ్ఛందసి పంచగణాఃనాష్టావిత్యుక్తంతత్కథంసప్తగణాఇతిచేత్సత్యంత ఏవపంచగణాఃపర్యాయేణావృత్త్యావ్యత్యాసేనసః

తీత్యర్థః-అన్వయశ్చ-షష్ఠే అయంచవా న లఘుచ వా భవతీతి ॥ షష్ఠోయం న లఘూ వేతి పాఠశ్చేత్స్పష్టః-తదా నలఘూ ఇతి పదం- ఏకవద్భావపక్షానాశ్రయణాత్పుల్లింగప్రథమాద్వివచనాంతం-వాశబ్దస్యాభయత్రసంబంధః-అనేన గ్రంథేనార్యాయాః పూర్వార్థస్యలక్షణముక్తం-పశ్చార్ధస్యలక్షణంపరత్రవక్ష్యతి- అత్రవిషమేషుస్థానేషు జగణనిషేధాత్ - అన్యేషాంగణానామనుజ్ఞాకృతాభవతి-సమేషుస్థానేషుసర్వేషాంగణానాంఅవిశేషప్రాప్తౌసత్యాంషష్ఠస్థానే సమేపిజగణోవా నలఘుర్వాభవతీతివిశేషోపాదానాత్ జగణనలఘువ్యతిరిక్తగణనిషేధ ఉక్తో భవతీతివేదితవ్యః॥౧॥ అథ వికల్పేనోపదిష్టే నలఘుగణప్రయోగే నియమమాహ * షష్ఠే ద్వితీయలాత్పరకే న్లే ముఖలాచ్చ సయతిపదనియమ ఇతి॥షష్ఠే గణ ఇతి సామర్థ్యాత్ సన్నిధత్తే- ద్వితీయలాత్ ద్వితీయలఘోః అర్వాగితి పదం పంచమీసామర్థ్యాత్సన్నిధత్తే-అన్యారాదిత్యాదినా పంచమీ-ననుయది ద్వితీయలాదిత్యస్యాః పంచమ్యా అన్యారాదిత్యాదిసూత్రవిహితత్వం తత్సామర్థ్యాదర్వాగిత్యస్య దిగ్వాచినః పదస్య సన్నిధించాభ్యుపేత్యైతదనుకూలం వ్యాఖ్యానం క్రియేత-తర్హి- పరస్తాదిత్యస్య దిగ్వాచినః పదస్య సన్నిధిమభ్యుపేత్య తదనుకూలమేవ వ్యాఖ్యానం కస్మాన్న స్యాదితి చేన్న - లక్ష్యే ద్వితీయలాదర్వాగ్యతేర్దృశ్యమానత్వాత్ అపరత్రాభావాత్ - అభియుక్తప్రయోగవిరోధాచ్చ-ఏవముత్తరవాక్యయోరపి వ్యాఖ్యేయం-పరకే పరస్తాత్ సప్తమ ఇత్యర్థః- న్లే నశ్చ లశ్చ న్లం తస్మిన్ నలఘునీత్యర్థః - ముఖలాత్ ప్రథమలఘోః పదనియమః పదచ్ఛేదః భవతీతి శేషః ప్రథమాధ్యాయప్రపంచితా యతి భవతీత్యర్థః-అయమన్వయః - షష్ఠే న్లే సతి ద్వితీయ

ర్యాయాః ॥ * ॥ షష్ఠే ద్వితీయలాన్న్లే, పరకే ముఖ

పునరాగచ్ఛన్తి-గణాశ్చతుష్కలాః సప్తగణాశ్చ అష్టావింశతికలా భవన్తి గురుశ్చ ద్వికలః తదార్యాయాః ప్రథమార్ధే త్రింశత్కలాః ఇహ విషమే అయుజస్థానే జః జగణః న భవతి ప్రథమస్తృతీయః పంచమస్సప్తమో వా గణః వర్ణచ్ఛందస్యుక్తో జగణో న భవతీత్యర్థః షష్ఠో గణః అయం జగణ ఏవ భవతి అత్ర పక్షాంతరమాహ నలఘూ వేతి షష్ఠో గణః నలఘూ వా వికల్పేన భవతి నగణశ్చ లఘుశ్చ నలఘూ అస్యాః పూర్వార్ధే జగణషష్ఠత్వ ద్రష్టవ్యం నలఘుషష్ఠత్వముత్తరార్యా పూర్వార్ధే-ప్రథమార్ధలక్షణం యథా ॥ లక్ష్
◡మై◡తత్◡సప్◡త।గ।ణా◡గో◡పే◡తా◡భ।వ।తి। నే◡హ। వి।ష।
మే◡జః◡తత్త్రింశన్మాత్రత్వం ద్రష్టవ్యం అథ తాః కలాః గణశో విభజేత్॥ యథా॥ లక్ష్మై॥౧॥తత్సప్॥౨॥తగణా॥౩॥గోపే॥౪॥తాభవ॥౫॥ తినేహ॥౬॥విషమే॥౭॥ ఇతి సప్తగణాః ప్రత్యేకం చతుర్మాత్రాః జ ఇతి గురుః ఏవమన్యత్రాప్యూహ్యం అత్రార్యాగణలక్షణం ద్రష్టవ్యం అత్ర విషమేస్థానే జగణో న దృష్టః షష్ఠః జగణః అస్యాశ్చరమార్ధస్య లక్షణం వక్ష్యమాణమప్యుక్తే అస్యాః నలఘుషష్ఠత్వపక్షమాహ షష్ఠ ఇతి షష్ఠే

లాత్ పరకేన్లేసతి ముఖలాచ్చసయతి పదనియమః - షష్ఠేద్వితీయలాత్పరకే న్లేముఖలాచ్చభవతిపదనియమఇతిపరంతితదానీమేవంవ్యాఖ్యేయం షష్ఠే స్థానఇతిశేషః పరకేసప్తమేస్థానేన్లేనగణలఘూ-అన్యత్పూర్వవత్-అయమన్వయః .షష్ఠేన్లేయదిభవేతాంతదాద్వితీయలాదవార్క్ పదనియమోభవతి పరకేన్లేయది భవేతాంతదాముఖలాదర్వాక్పదనియమోభవతీతి- అపరేతు-షష్ఠేద్వితీయలాన్లేపరకేముఖలాచ్చసయదిపదనియమఇతిపాఠమంగీకుర్వాణాన్లేఇత్యస్యపదస్య* యస్యచభావేనభావలక్షణమితిసూత్రవిహిత సప్తమ్యంతత్వం సప్తమీసామర్థ్యాత్ ప్రాప్తమపిసతిపదసన్నిధించాభ్యుపేత్యవ్యాకుర్వతే-తదయుక్తంసతియదిపదయోరనన్వితత్వాపత్తేః॥ అ ॥నలఘుః ప్రయోగనియమ కథనస్యప్రసక్తత్వాత్ ఆర్యాయా అపరార్ధేనలఘునిసతి నియమమాహ* చరమే౽ర్ధే పంచమకేతస్మాదితి॥ చరమేద్వితీయేపంచమఏవపంచమకఃతస్మిన్ గణేస్థానేవేతిపూర్వవత్ తస్మాత్ ముఖలాత్ - అయమన్వయః- చరమేర్ధే పంచమకేన్లేసతితస్మాన్ముఖలాదవార్క్ పదనియమోభవతీతిసంబంధః- పాఠాంతర పక్షేచరమేర్ధేపంచమకేస్థానేన్లేయది భవేతాంతదాతస్మాన్ముఖలాదర్వాక్ పదనియమోభవతీతిసంబంధః-పూర్వార్ధస్యోక్తోయతినియమఉత్తరార్ధస్యాపిభవతిఉత్తరార్ధస్యోక్తోపిపూర్వార్ధస్యేతివేదితవ్యం-తథాబహుశోఽపియుక్తప్రయోగదర్శనాత్॥అ॥అపరార్ధేలక్షణమాహ*ఇహభవతిషష్ఠోలఇతి॥ ఇహచరమేర్ధేఏతన్నియతంలక్ష్మేతిపూర్వేణసంబధ్యతేషష్ఠఃగణఇతిశేషః- లఃలఘుఃఏతదుక్తంభవతి- ఆర్యాయాఅపరార్ధస్యాపి-లక్ష్మేతత్సప్తగణాఇత్యాదిలక్షణంసమానం - చతుష్కలస్యషష్ఠస్యగణస్థానే ఏకఏవలఘుగణత్వేన తిష్ఠతి సచతుష్కలోగణ ఇత్యయ

లాచ్చ సయతిపదనియమః॥ చరమే౽ర్ధే పంచ

గణేన్లేసతినలఘౌసతిద్వితీయలాత్ ద్వితీయాల్లఘురారభ్యసఃయతిపదనియమఃనియమేనపదవిచ్ఛిత్తిరిత్యర్థఃపరకేషష్ఠాత్పరస్మిన్ సప్తమేగణేన్లేసతినలఘౌసర్వలఘావితియావత్ ముఖలాత్ ఆద్యాల్లఘు రారభ్యయతిపదనియమః ద్వయమప్యత్రపూర్వార్ధే ద్రష్టవ్యం-చసయతి-ఇతిషష్ఠః-పదనియ- ఇతిసప్తమశ్చగణఃఅత్రయతిరపిద్వితీయాత్ప్రథమాదపిలఘుఃక్రమేణదృష్టా॥ ఏవంత్రిభిరర్ధైః పూర్వార్ధస్యలక్షణముక్త్వా ఉత్తరార్ధస్యలక్షణమాహ॥చరమఇతి॥ ఆర్యాయాశ్చరమేర్ధేపంచమకేగణేన్లేసతీత్యధ్యాహర్తవ్యంతస్మాత్ ముఖలాత్ యతిపదనియమఇత్యర్థఃఉత్తరార్ధేపంచమోగణస్సర్వలఘుశ్చేదేవమితిభావః ఇహేతిఇహచరమార్ధేషష్ఠోగణఃలఃలఘురేవభవతి ఇదమప్యత్రద్రష్టవ్యం॥ యథా ॥ చరమే ౧ ర్ధేపం౨ చమకే౩ తస్మాదిహభవ౪తి ౬ షష్ఠో౭లః- ఇతిలఘురేవషష్ఠగణః॥ ఇహభవఇతిపంచమేగణేప్రథమేలఘౌయతిరపిదృష్టా - ఉదాహరణం* శ్రీదేవీశుద్ధగుణాం,పద్మాభానళినజన్మశివవం

క్షేపవిశేషః-అయంచనియమోజగణపక్షాంగీకారఏవభవతి నలఘుపక్షాంగీకారేఆప రార్ధస్యాపిషష్ఠస్థానేనలఘ్వేవభవేత్ నచతస్యాపిస్థానేఏకోలఘుఃప్రయోజ్యః-తదు క్తం-వివరణే॥నలఘుపక్షేనేహాభవతిషష్ఠోలఇతిపఠనీయమితి॥యుక్తంచైతత్- సర్వల ఘుత్వేనశ్లోకకరణేతత్రైవాభియుక్తైస్సర్వత్రప్రయుజ్యమానత్వాత్-లక్ష్మైతదిత్యాది శ్లోకద్వయప్రతిపాదితలక్షణవదుదాహరణమప్యేతదేవశ్లోకద్వయం-ఏవమాపంచమా ధ్యాయపరిసమాప్తేర్ద్రష్టవ్యం॥౨॥౮॥ఆర్యావిశేషమాహ* త్రిష్వంశకేషుపాదోదళ యోరాద్యేషుదృశ్యతేయస్యాః।పథ్యేతినామతస్యాశ్ఛన్దోవిద్భిస్సమాఖ్యాతమితి॥ అం శకేషుఅంశాఏవాంశకాఃఆర్యాయాస్సప్తగణాత్మకత్వాదేకోగణఏకాంశకోభవతి- అతఃత్రిష్వంశకేష్విత్యుక్తేత్రిషుగణేష్విత్యుక్తంస్యాత్- వక్ష్యతిచసంలంఘ్యగణత్రయ మాదిమమితిత్రిషుతేషుత్యతీతేషుసత్స్వితిశేషః- దళయోఃపూర్వార్ధాపరార్ధయోఃఆ ద్యేషుఆదౌభవేషు-యస్యాఃఆర్యాయాః-అన్యత్సుగమం- అయమన్వయః-యస్యాః దళయోరాద్యేషుత్రిష్వంశకేషుపూర్ణేషుపాదోదృశ్యతేఛన్దోవిద్భిఃతస్యాఃపథ్యేతి నామసమాఖ్యాతమితి - అత్రత్రిష్వంశకేషుపాదఇత్యుక్త్వాసామర్థ్యాదవశిష్టైః ప్రతిదళంద్వితీయఃపాదోభవతీతిగమ్యతే- సర్వేష్వపివృత్తేషుపాదాంతేషుయతిర్ని యతా-సంధిసమాసౌతుప్రథమద్వితీయయోః పాదయోఃపరస్పరంభవతః-ఏవంతృ తీయచతుర్థయోఃనద్వితీయతృతీయయోః॥ యదుక్తంఛందశ్శేఖరే ॥ స్యాన్నిత్య

మకే , తస్మాదిహాభవతిషష్ఠోలః* ౭॥ త్రిష్వం
శకేషుపాదో , దళయోరాద్యేషుదృశ్యతేయ
స్యాః। పథ్యేతినామతస్యా , శ్ఛందోవిద్భిస్స

ద్యా। దద్యాద్వఃకరుణార్ద్రాసకలార్థాన్ సతతమార్యాసా*మాయాంవిభావ యన్యోజగతాంజనికర్మనిధనవిధిచతురః।అనిశంలీలాంకురుతే - త్వార్యాంమమ దిశతుసంజ్ఞప్తింపూర్వోక్తలక్షణమేతయోరపినిరూపయేత్ అత్రదళద్వయేపిలక్షణస్య పక్షద్వయాక్రాంతత్వాత్ శ్లోద్వయం ॥ యథావిషమేనజగణఃషష్ఠోజగణః ఉత్త రార్ధేతఇతి లఘురేవషష్ఠోగణఃద్వితీయశ్లోకేషష్ఠోగణఃపదవిభాగశ్చద్వితీయాల్లఘో స్సప్తమోపినగణఃముఖలాత్పదవిచ్ఛిత్తిశ్చ-ఉత్తరదళేపంచమేనగణేముఖలాద్యతిః తు ఇతిలఘురేవషష్ఠోగణః॥ ౨॥త్రిష్విత్తి॥ఏవంసామాన్యేనలక్షణముక్త్వావిశేషలక్షణమా హయస్యాఃఆర్యాయాఃదళయోరర్ధయోఃఆద్యేషుప్రాథమికేషుత్రిష్వంశకేషుత్రి షుగణేషు పాదోదృశ్యతేతస్యాఃఆర్యాయాఃపథ్యేతినామయథా॥త్రిష్వం ౧శకేషు ౨ పాదో ౩ దళయో ౪ రాద్యే ౫ షుదృశ్యే ౬ తేయన్ ౭ స్యాః ౮ అత్రతృతీ

షు*యస్యాఃపాదేప్రథమేద్వాదశమాత్రాస్తథాతృతీయేపి। అష్టాదశద్వితీయేచతు ర్థేపఞ్చదశసాయార్యా॥

మేకపదవచ్ఛరణాంత సంధి రర్ధాంతవర్జమఖిలేష్వపివృత్తకేష్వితి ॥ కావ్యప్ర
కాశేచ॥సంధిసమాసావర్ధస్యేతి॥అత్రసంధికార్యంనియమేనోక్తం-సమాసస్త్వని
యతః - ఉభయథాపిప్రయోగదర్శనాత్ - ఉక్తం శ్లోకత్రయంపథ్యార్యాలక్షణ
కం ॥ ౩ ॥ కించ ❋ సంలంఘ్యగణత్రయమాదిమం,శకలయోర్ద్వయోర్భవతిపా
దః । యస్యాస్తాంపింగళనాగో,విపులామభిసమాఖ్యాతీతి॥సంలంఘ్యఅతిక్రమ్య-పిం
గళశ్చాసౌనాగశ్చేతిపింగళనాగః-పింగముఖోనాగరాజఇతిసంప్రదాయః-విపులాం
విపులాఖ్యాంఅభిసమాఖ్యాతి అభిముఖ్యేనసమ్యక్ బ్రూతేపిఙ్గళమునినాస్వరూపాదే
వముక్తంజగత్యగ్రప్రమాణంకిమువక్తవ్యమస్తీతిభావం-అత్రైవమన్వయః- యస్యాఃద్వ
యోరపిశకలయోఃఆదిమంగణత్రయంఉల్లఙ్ఘ్యపాదోభవతిపిఙ్గళనాగస్తాంఆర్యాంవి
పులాంఅభిసమాఖ్యాతీతి॥అత్రచతుర్థగణమధ్యేపాదసమాప్తిర్విపక్షేతేతిగమ్యతే
లక్ష్యవశాత్-తథాహి॥ త్రయమాఇతితృతీయోగణః - దిమంశ ఇతిచతుర్థః-అత్రది
మంఇత్యేతావతాపాదస్సమాప్తోదృశ్యతే-ఉత్తరార్ధేగళనాఇతితృతీయోగణః- గోవి
పుఇతిచతుర్థః-అత్రతుగోఇత్యేతావతాపాదఃసమాప్తః తస్మాద్గణత్రయమతిక్రమ్యచ
తుర్థగణమధ్యేయత్రకుత్రచిత్ పాదసమాప్త్యాభవితవ్యమితినిశ్చీయతే॥౪॥కించ❋ఉభ
యార్ధయోర్జకారౌ-ద్వితీయతుర్యౌగుమధ్యగౌయస్యాః। చపలేతినామతస్యాః
ప్రకీర్తితంనాగరాజేనేతి-జకారౌజగణౌద్వితీయతుర్యౌద్వితీయచతుర్థౌ గణా

మాఖ్యాతమ్॥౩॥ఉల్లంఘ్యగణత్రయమాదిమం,
శకలయోర్ద్వయోర్భవ[illegible]తిపాదః । యస్యా
స్తాంపింగళనాగో, విపులామభిసమాఖ్యాతి॥౪॥
ఉభయార్ధయోర్జకారౌ- ద్వితీయతుర్యౌగ

యగణేపాదో విచ్ఛిన్నః విషమేనజగణః షష్ఠోజగణః సప్తగణత్వం గురుసహిత
త్వంచ ఇతిసామాన్య లక్షణంద్రష్టవ్యం ఏవముత్తరదళేపి అత్రషష్ఠోలఘు రేవ
గణః॥ ఉదాహరణం ॥ తామిందుబింబవక్త్రాం - చపలాక్షీంతుంగపీనవక్షో
జాం । పథ్యాస్తరామభద్రః - సీతాంధ్యాయన్ భృశంగ్లాంతః॥ పథిమార్గే
ఆస్తఇతిపదచ్ఛేదః పథ్యాపదస్ఫురణార్థం ఃధ్యాస్తఇత్యుక్తం అత్రాపిలక్షణం
ద్రష్టవ్యం॥ ౩ ॥ ఉల్లంఘ్యేతి ॥ యస్యాః ఆర్యాయాః ద్వయోః శకలయోర
ర్ధయోః ఆదిమంగణత్రయం ఉల్లంఘ్యపాదః దృశ్యతేతాం పింగళనాగోవిపు
లాంఅభిసమాఖ్యాతిఅత్ర-ఉల్లం-ఘ్యగణాత్-త్రయమా- ఇతిపాదఃదిమంశేతిచతుర్థగ
ణమపిస్పృశతిసామాన్యలక్షణంచద్రష్టవ్యం॥ఉదాహరణం॥ఉల్లంఘ్యకులస్థితిమాకు
లా-తమలినీదళేలుఠతిగోపీ।గోవిందేసంగతచిత్తా-విపులామథధియంనైతి । పాపా
దాంతఇతిన్యాయాత్తికారోగురుః॥౪॥ఉభయేతి॥యస్యాఃఆర్యాయాఃఉభయోరర్ధ
యోఃద్వితీయతుర్యౌద్వితీయచతుర్థగణౌగమధ్యగౌగురుమధ్యగౌజకారౌజగణౌభ

వితి శేషః। గుమధ్యగౌ గురుద్వయమధ్యగతౌ ప్రథమగణాంత్యతృతీయగణాద్యయోః తృతీయగణాంత్యపంచమగణాద్యయోశ్చ గుర్వక్షరయోర్మధ్యం ప్రాప్తావిత్యర్థః భవత ఇతి శేషః నాగరాజేన పింగళమునినా- అయమన్వయః- యస్యా ఉభయార్ధయోర్ద్వితీయ తుర్యౌ గణౌ గుమధ్యగౌ జకారౌ భవతః నాగరాజేన తస్యాః నామ చపలేతి ప్రకీర్తితమితి॥౫॥ కించ* ఆద్యం దళం సమస్తం- భజేత లక్ష్మ చపలాగతం యస్యాః। శేషం పూర్వజలక్ష్మ- ముఖచపలా సోదితా మునినేతి॥ ఆద్యమాదౌ భవం దళమర్ధం చపలాగతం చపలాయాం స్థం- శేషం దళం అపరార్ధమిత్యర్థః లక్ష్మేత్యస్య వర్ణస్య పాదాంతత్వేన గురుత్వసిద్ధేస్తృతీయస్యాంశస్య చతుష్కళత్వమస్తి- ఉదితా కథితా- అయమన్వయః- యస్యాః ఆద్యం దళం చపలాగతం సమస్తం లక్ష్మ భజేత- శేషం దళం పూర్వజలక్ష్మ భజేత సా ముఖచపలా మునినోదితేతి యోజనా- శేషే పూర్వజలక్ష్మా ఇతి కేచిత్ పఠన్తి శేషే దళే- పూర్వజం పథ్యార్యాజాతం లక్ష్మ లక్షణం యస్యాస్సా పూర్వజలక్ష్మా సా ముఖచపలా మునినోదితేతి సంబంధః॥౬॥ కించ* ప్రాక్ప్రతిపాదితమర్ధే- ప్రథమే ప్రథమేతరే తు చపలాయాః। లక్ష్మాశ్రయేత సోక్తా- విశుద్ధధీభిర్జఘనచపలేతి॥ ప్రాక్ప్రతిపాదితం పథ్యాయాం గదితం- అర్ధే ప్రథమే ప్రథమేతరే ద్వితీయే తు - తుశబ్దో విశేషార్థః- అన్యత్స్పష్టం- అయమన్వయః యా ప్రథమేఽర్ధే ప్రాక్ప్రతిపాదితం లక్ష్మాశ్రయేత ప్రథమేతరే తు చపలాయాః లక్ష్మాశ్రయేత సా విశుద్ధధీభిర్జఘనచపలేత్యుక్తా

మధ్యగౌ యస్యాః। చపలేతి నామ తస్యాః - ప్రకీ
ర్తితం నాగరాజేన॥౫॥ ఆద్యం దళం సమస్తం,
భజేత లక్ష్మ చపలాగతం యస్యాః। శేషే పూ
ర్వజలక్ష్మా, ముఖచపలా సోదితా మునినా॥ ౬ ॥
ప్రాక్ప్రతిపాదితమర్ధే, ప్రథమే ప్రథమేతరే తు

వతశ్చేత్తస్యాశ్చపలేతి నామ నాగరాజేన ప్రకీర్తితం॥ యథా॥ ఉభయార్ధయోర్జకారౌ- ద్వితీయ- తుర్యౌ- ఇత్యత్రార్ధయోర్జ ఇతి ద్వితీయో జగణః ప్రథమగణాం తస్య యా ఇత్యస్య తృతీయగణాదేః కా ఇత్యస్య చ గుర్వోర్మధ్యే తిష్ఠతి చతుర్థోపి తణోద్వితీయ ఇతి జగణః ఉత్తరార్ధేప్యేవం ద్రష్టవ్యం॥ ఉదాహరణం॥ మలినాంబరతుకాలే- నిశమ్య కేకాః శిఖండినాం రామః। చపలాం ధియవినేతుం, నలం పలో లక్ష్మణం ప్రాహ॥ నలం పటుః ధీరః ఇతి సమాసః॥౫॥ ఆద్యమితి॥ యస్యాః ఆద్యం దళం పూర్వార్ధం చపలాగతం సమస్తం లక్ష్మ భజేత శేషే ఉత్తరార్ధే పూర్వజలక్ష్మా పథ్యాలక్షణవతీ సా ముఖచపలేతి మునినా ఉదితా॥ ఉదాహరణం॥ నీలోత్పలాభకాంతి - స్సరోరుహాక్షియుగళో హరిశ్శ్రీమాన్। ధ్యేయో వారిధిపుత్ర్యా- ముఖచపలాం వారయన్భృంగీం॥౬॥ ప్రాగితి॥ యస్యాః పూర్వార్ధే ప్రాక్ప్రతిపాదితం పూర్వోక్తం పథ్యాలక్షణం ప్రథమేతరే ఉత్తరార్ధే

తి॥ ప్రథమేతరే చ చపలాయా ఇతి కేత్పరంతి తదా చశబ్దః ఉక్తశబ్దసముచ్చయార్థః-
అన్వయస్త్వేవం-ప్రథమే అర్ధే ప్రాక్ప్రతిపాదితం లక్ష్మ-ప్రథమేతరే అర్ధే చపలా
యా లక్ష్మ చ ఆశ్రయేత సా విశుద్ధధీభిః జఘనచపలోక్తేతి- అథవా- ప్రథమే అర్ధే ప్ర
థమేతరే చార్ధే ప్రాక్ప్రతిపాదితం చపలాయాశ్చ లక్ష్మాశ్రయేత సా జఘన చపలోక్తా
భవతీత్యన్వయః॥ ౭॥ *॥ ఇత్యార్యాజాతయః॥ *॥ అథ గీతివృత్తలక్షణమాహ॥ ఆర్యాప్ర
థమదళోక్తం, యది కథమపి లక్షణం భవేదుభయోః। దళయోః కృతయతిశోభాం తాం
గీతిం గీతవాన్ భుజంగేశ ఇతి॥ ఆర్యాయాః-ప్రథమదళోక్తం పథ్యార్యాయాః ప్రథమ
స్యార్ధస్యోక్తం కృతయతిశోభాం నలఘుపక్షోక్తయతినియమగీతాలంకారాం- అస్మి
న్వృత్తే పనలఘుపక్షాంగీకారే స-తదర్ధముక్తో యతినియమో భవేదిత్యర్థః కృతయతిశో
భామిత్యుక్తత్వాత్-గీతిషు నలఘుపక్షఏవాంగీకరణే యోనజగణపక్షఇతిశం కామా
భూత్-లక్ష్యావశేన తస్యాప్యంగీకారాత్-ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం - గీతవా ననుక్త
వాన్-భుజంగేశః పింగళమునిః-అయమన్వయః ఆర్యాప్రథమదళోక్తం లక్షణ ముభ
యోరపి దళయోః కథమపి యది భవేత్ భుజంగేశః కృతయతిశోభాం తాం గీతిం గీతవా
నితి॥ ౧॥ కించ॥ *॥ ఆర్యాద్వితీయకేఽర్ధే యదదితం లక్షణం తత్స్యాత్। య
ద్యుభయోరపి దళయోః, రుపగీతిం తాం మునిర్బ్రూతే ఇతి ॥ ఆర్యా ద్వితీయకేప

చపయాః। లక్ష్మశ్రయేత సోక్తా- విశుద్ధధీభిర్జ
ఘనచపలా॥ ౭ ॥ అథగీతిప్రకరణం ॥ ఆర్యా
ప్రథమదళోక్తం, యది కథమపి లక్షణం భవేదు
భయోః। దళయోః కృతయతిశోభాం, తాం గీతిం గీ
తవాన్ భుజంగేశః॥ *॥ ౧॥ ఆర్యాద్వితీయకేఽర్ధే,

చపలాయాః లక్ష్మ శ్రయేత సా జఘనచపలా విశుద్ధధీభిరుక్తా॥ ఉదా॥ యే తు గురుద్విజ
హింసా-నిరతా నరకేషు యామ్యభటదండ్యాః। తాం స్త్రాన్ ప్రయాంతి నార్యో భుజం
గసంగాజ్జఘనచపలాః॥ భుజంగోధూర్తః॥ ౭॥ అథ గీతిప్రకరణం॥ ఆర్యేతి॥ ఆర్యాప్రథ
మదళోక్తం ఆర్యాపూర్వార్ధోక్తం లక్షణం ఉభయోః దళయోర్ద్వయోరర్ధయోః కథ
మపి యది భవేత్ కృతయతిశోభాం తాం భుజంగేశః పింగళనాగః గీతిం ప్రాహ- అర్ధద్వ
యేపి త్రింశన్మాత్రా గీతిరిత్యర్థః॥ ఉదా॥ దేవం త్రిభువనవంద్యం, శశధరదళశేఖరం భజే
సతతం। యఇదం వ్యకృత సమస్తం-యద్గీతిః ప్రోచ్యతే చ వాఙ్మిత్యా॥ ౧॥ ఆర్యేతి॥ ఆర్యా
యా ఉత్తరార్ధలక్షణం యద్యుభయోరర్ధయోస్తర్హి ఉపగీతిః దళద్వయేతి స
ప్తవింశతిమాత్రా ఉపగీతిరిత్యర్థః॥ ఉదా॥ మాతర్హిమాద్రికన్యే-మామగతిం పాహి

(క్రు *ఆర్యాపూర్వార్ధసమం, ద్వితీయమపి యత్ర భవతి హంసగతే। ఛందోవిద
స్తదానీం గీతిం తామమృతవాణి భాషంతే॥

ధ్యార్యాద్వితీయేస్వార్ధేకప్రత్యయః-గదితముక్తం-మునిఃపింగళః।అయమన్వయఃఆర్యాద్వితీయఽకేర్ధేయల్లక్షణంగదితంతదుభయోరపిదళయోఃస్యాద్యది మునిస్తాముపగీతింబ్రూతఇతి॥౨॥కించ॥*॥ఆర్యాశకలద్వితయంవ్యత్యయరచితంభవేద్యస్యాః సోద్గితిఃకిలగదితాతద్వద్వ్యత్యంశభేదసంయుక్తేతి। ఆర్యాశకలద్వితయం పథ్యార్యాయాఅర్ధద్వయంవ్యత్యయేనవిపర్యాసేనరచితంవ్యత్యయరచితం అపరార్ధలక్షణంపూర్వార్ధేపూర్వార్ధలక్షణంఅపరార్ధఇత్యనేనవ్యత్యయేనరచితమిత్యర్థః యస్యాఃగీతేఃకిలశబ్దఃప్రసిద్ధౌ-గదితాఉక్తాతద్వదితితచ్ఛబ్దేనపథ్యార్యాపరామృశ్యతే-యతినియమస్యతత్రోక్తత్వాత్ యత్యంశభేదసంయుక్తా-యతిఃపూర్వోక్తా- అంశోగణః-యతిశ్చాంశశ్చయత్యంశౌతయోర్భేదోయత్యంశభేదః తేనసంయుక్తాఃపథ్యార్యేవయతిగణనియమవతీత్యర్థః అయమన్వయః- యస్యాఆర్యాయాశ్శకలద్వితయంవ్యత్యయరచితంభవేత్ తద్వద్వ్యత్యంశభేదసంయుక్తాసోద్గితి గదితాకిలేతి॥౩॥కించ॥*॥ఆర్యాపూర్వార్ధంయదిగురుణైకేనాధికేననిధనేయుక్తం।ఇతరత్తద్వన్నిఖిలంభవేదుదితైవమార్యాగీతిరితి॥ఆర్యాపూర్వార్ధంపథ్యార్యాప్రథమార్ధంనిధనే అవసానే - ఇతరత్ దళంఉత్తరార్ధ మిత్యర్థః - తద్వత్

యద్గదితం లక్షణం తత్స్యాత్।యద్యుభయో

రపిదళయో, రుపగీతింతాంమునిబ్రూతే॥౨॥

౨॥ ఆర్యాశకలద్వితయం, వ్యత్యయరచితం

భవేద్యస్యాః। సోద్గీతిఃకిలగదితా,తద్వద్వ్యత్యం

శభేదసంయుక్తా॥౩॥ ఆర్యాపూర్వార్ధంయ

ది,గురుణైకేనాధికేననిధనేయుక్తం। ఇతర

త్తద్వన్నిఖిలం, యదీయముదితేయమార్యా

గీతిః।తాంప్రతినిజదారనివహ్నైరుపగీతిఃకల్ప్యతేప్రాయః॥౨॥ఆర్యేతి ఆర్యాయాః పూర్వముత్తరంచార్ధంవ్యత్యయరచితంవ్యత్యస్తంయదిభవేత్తర్హిఉద్గితిః॥ఉదా॥ మాతఃక్షితిభృత్తనయే,ప్లావయనితరాంద్పృశౌకాన్త్యా।యాలక్ష్మీ జయతికలా, మిందోర్యాంస్తౌతిచాగమోద్గీతి॥౩॥ఆర్యేతి।ఆర్యాయాఃపూర్వార్ధంయదినిధనేఅంతేఅధికేనైకేనగురుణాయుక్తంయది-ద్వాత్రింశన్మాత్రంభవతీత్యర్థఃయదీయంఆర్యా సంబంధి ఇతరదుత్తరార్ధంనిఖిలంపూర్వోక్తలక్షణోపేతంసప్తవింశతిమాత్రంతద్వదధికేనైకేనగురుణాయుక్తంఏకోనత్రింశన్మాత్రమిత్యర్థః యది భవేదియంఆర్యా గీతిర్నామవృత్తముదితా॥ఉదా ॥ వందేగౌరీంతాంసుర, నివహైర్దిక్పాలకైశ్చ సత

అర్యోత్తరార్ధతుల్యం.ప్రథమార్ధమపిప్రయుక్తంచేత్। ఉపగీతింకామినిత్వాం,మాయూరంగాయన్తివిద్వాంసః॥ *

పూర్వార్ధవత్-అయమన్వయః- ఆర్యాపూర్వార్ధంనిధనెఅధికేనైకేనగురుణాయు క్తంయదిఇతరద్దళంచతద్వదేవంనిఖిలంయదిభవేదియమార్యాగీతిరుదితేతి॥ ఆర్యాగీత్యాఃపూర్వార్ధేపరార్ధేచాష్టాగణాభవేయురిత్యర్థః-అతఃపథ్యార్యాదీనామార్యాగీతిపర్యంతానాంసర్వేషామపివృత్తానాంసమానఏవ నలఘుపక్షాంగీకారే సతియతిపదనియమస్యామాన్యలక్షణస్యాఽబాధాత్-అత్రవిశేషోక్తస్తుశ్లోకపూరణార్థః- లక్షణమేవలక్ష్యమపిభవేదితిప్రతిజ్ఞాతత్వాత్ - అత స్తదనువాదఏవఆర్యాలక్షణంగీతిలక్షణంచాస్తీత్యార్యాగీతిరితిసంజ్ఞాఽస్యాః॥౪॥*॥ఇతిగీతిజాతయః॥*॥ అథవైతాళీయజాతిర్లక్ష్యతె॥షడ్విషమేఽష్టౌసమేకలా,స్తాశ్చసమేస్యుర్నోనిరంతరాః। నసమాఽత్రపరాశ్రితాకలా,వైతాళీయేఽంతేరలౌగురురితి॥విషమేపాదఇతిశేషఃకలాః మాత్రాఃనిరంతరాఃఅవ్యవధానాఃసమేసమస్థానేద్వితీయ చతుర్థ షష్ఠాష్టమ స్థానేషుస్థితాఃఅత్రవైతాళీయే- పరాశ్రితాఉపరిస్థానస్థితకళామాశ్రితా-వైతాళీయేఇతినపుంసకలింగసప్తమ్యేకవచనాంతఏవపాఠః- నతుస్త్రీలింగప్రథమైకవచనాంతః - ఛందోవిచిత్యాంవైతాళీయమితి నపుంసకలింగేననిర్దిష్టత్వాత్ - యథాస్వయంచవక్ష్యతి - వదంత్యపరవక్త్రాఖ్యం వైతాళీయంవిపశ్చితఇతి - అంతేఅవసానే- రలౌరోరగణశ్చలోలఘుశ్చరలౌ - అయమన్వయః - వైతాళీయేవిషమేపాదేషట్ - కలాఃస్యుఃసమేపాదేఅష్టౌకలాస్స్యుఃసమేచషట్కలాః నిరంతరానో

గీతిః॥ ౪ ॥ ఇతిగీతిప్రకరణం ॥ అథవైతాళీయ
ప్రకరణం ॥ షడ్విషమేఽష్టౌసమేకలా, స్తాశ్చ
సమేస్యుర్నోనిరంతరాః । నసమాఽత్రపరా

తంవంద్యాం।పదపద్మంశ్రుతికలితాయదీయమథయాతిచార్యాగీతిః॥౪॥ఇతిగీతిప్రకరణం॥అథవైతాళీయప్రకరణం॥అథవైతాళీయలక్షణమాహ॥షడితి॥అత్రనహిగణాపేక్షావిషమేఅయుగ్మపాదేషట్కలాఃమాత్రాఃసమేయుగ్మపాదేఅష్టౌకలాఃస్యుః తాశ్చకలాఃసమేద్వితీయేచతుర్థేచపాదేనిరంతరాఃసంసక్తాఃనోస్యుఃనైరంతర్యమత్రసర్వాలఘురూపతాసాప్రతిషిధ్యతెతెనప్రథమతృతీయపాదభాజాంమాత్రాణాంసర్వలఘురూపతాప్యనుజ్ఞాతాభవతి- నసమాత్రేతిఅత్రవైతాళీయెసర్వపాదేషుసమాకలాద్వితీయాచతుర్థీషష్ఠ్యాద్యామాత్రాపరాశ్రితాన- తృతీయాపంచమీసప్తమ్యాదిమాత్రాసంఘటితానస్యాత్-పరయాసహైకస్మిన్ గుర్వక్షరేసమావేశోనిషిధ్యతఇతియావత్-అంతేచతుర్ణామపిపాదానాంఅవసానేరలౌరగణలఘూగురుశ్చస్యుః యథా॥షట్।వి।ష॥మే॥ఇ।ప్రథమెపాదెసముచ్చయేనషట్కలాః।ష్టౌసమే।ఇతిరగణః।కలఘూలా।గురుః॥ఇతిప్రథమపాదః।తాఃచసమే।స్యుః।ఇత్యష్టౌకలాః।నోనిరం। ఇతిరగణః।తలఘుఃరాః।గురుః।ఇతిద్వితీయపాదః।అత్రలఘువోనైరంతర్యేణనస్థితాఃఅ

స్యాఃఅంతేరతౌగురుశ్చస్యాఃఅత్రసమాఃకలాపరాశ్రితానస్యాదితి-ఏతదుక్తంభవతిప్రథమతృతీయపాదయోరాదితష్షణ్మాత్రాఅంతేరగణలఘుగురవశ్చభవేయుః ద్వితీయచతుర్థయోఃపాదయోఃస్థితానామష్టానాం కలానాంమధ్యేఅదితఃషట్కలాభిన్నలఘురూపానభవేయుఃఅపితుగురుణావ్యవహితాభవేయుఃసమస్తేష్వపిపాదేషు ద్వితీయచతుర్థషష్ఠస్థానస్థితామాత్రాఃతృతీయపంచమసప్తమస్థానస్థితాభిర్మాత్రాభిస్సహఏకగురుభావంనయాంతీతియావత్-ఏవంసతివైతాళీయం నామవృత్తంభవతీతిస్యాదేతత్-జ్ఞేయాఇత్యాదినామగణభగణజగణసగణనలఘురూపచతుర్లఘవః పంచైవగణాఅర్యాదిషుమాత్రావృత్తేషు వ్యవస్థితా ఇతిప్రత్యపాది కథన్న్వేదానీంమాత్రావృత్తేపివైతాళీయేరగణస్యావకాశఇతిచేదుచ్యతే - యత్రసామాన్యేనగణమాత్రోపదేశోదృశ్యతేలక్ష్మైతత్సప్తగణా ఇత్యాదౌ-తత్రార్యాదిషుమాత్రావృత్తేషుగణాఃపంచైవభవంతి-యత్రగణవిశేషనిర్దేశోదృశ్యతేవైతాళీయేంతేరలౌగురురిత్యాదిషుతత్రయథాసిర్దిష్టాగణాభవంతీతివ్యవస్థాద్రష్టవ్యా॥ ౧ ॥ అ॥విశేషమాహ॥*॥పర్యంతేర్యౌతథైవశేషమౌపచ్ఛందసికంసుధీభిరుక్తమితి॥పర్యంతేష్టామష్టానాంచకలానాంఅంతేర్యౌరగణయగణౌభవతశ్చేదితిశేషఃతథైవవైతాళీయవదిత్యర్థఃశేషమవశిష్టలక్షణం-అయమర్థఃసర్వంలక్షణంవైతాళీయవత్ అవసానేతురగణలఘుగురూణాంవైతాళీయోక్తానాంస్థానేప్రతిపాదంరగణయగణౌయదిభవతఃతస్యౌపచ్ఛందసికన్నామవృత్తంసుధీభిరుక్తమితి ॥ ఇదమేకమర్థంఅన్యదపృథగేవరచయితవ్యమిత్యభిప్రాయః । అర్థాంతరోక్తిస్తునిరర్థకేతినకృతాఏతావతైవలక్ష్యలక్షణోక్తినిష్పత్తేః । ఏవముత్తరత్రాప్యేకార్థోక్తిషుద్రష్ట

శ్రితాకలా, వైతాళీయేఽంతేరలౌగురుః ॥౧॥
పర్యంతేర్యౌతథైవశేష , మౌపచ్ఛందసికంసు
ధీభిరుక్తమ్ ॥౨॥ ఆపాతలికాకథితేయం,భా

తావిశ్యకౌద్వయోఃపాదయోర్నైరంతర్యస్యనిషేధోవివక్షితఃఏవముత్తరార్థేపి ॥ ఉదా॥చంద్రముఖీంతాం,ఝషేక్షణాం-మంథరగాత్రీంమేఘమేచకాం।స్మరచిత్తహిమాద్రినందినీం,వైతాళీయైఃకిమనోరథైః॥వైతాళీయైఃవెతాళభూతచేష్టాప్రాయైః॥౧॥పర్యంతెర్యావితి॥ఏవంవైతాళీయసామాన్యలక్షణముక్త్వావిశేషంకథయతిఇతఃపరమేకైకస్యవృత్తస్యద్వాభ్యామేవపాదాభ్యాంలక్షణమాచష్టే అన్యదపిపాదౌ తథైవేత్యభిప్రాయః।పర్యంతేపాదావసానేర్యౌరగణయగణౌతథైవపూర్వోక్తవైతాళీయవత్ శేషంలక్షణంయస్యతత్ సుధీభిఃఔపచ్ఛందసికంనామవృత్తముక్తంపూర్వవృత్తాదేకోగురురధికఇతిఫలితమస్య।యథాఃపర్।యంతే।ఇతిషట్కలాః।ర్యౌతథై।ఇతిరగణః।వశేషం।యగణః॥ఇత్యూహ్యమన్యత్ర॥ఉదా॥ మాతాగౌరీపితాశివోమేభ్రా

వ్యం॥౨॥కించ॥ * ॥ఆపాతలికాకథితేయంభాద్గురుకావథపూర్వవదన్యదితి॥పర్యంత ఇత్యనుకృష్యతేభాత్ భగణాత్ గురూఏవగురుకౌఅథశబ్దఆనంతర్యార్థః పూర్వవత్ వైతాళీయవత్ - లక్షణమితిశేషః అయమర్థః షట్కలాంతే అష్టకళాంతేచ భగణోభవతితతఃపరంద్వౌగురూభవతః అస్యలక్షణం వైతాళీయవత్ - ఏవంస ర్వంభవతిచేత్ అనంతరంసుధీభిరియంఆపాతలికానామకథితేతి॥౩॥కించ ॥*॥తృ తీయయుగ్దక్షిణాంతికాసమస్తపాదేషుద్వితీయలఇతి॥ పాదచతుష్టయేపిద్వితీయలఃద్వి తీయోలఘుఃమాత్రేతియావత్ తృతీయయుక్ తృతీయయామాత్రయాయుక్తోభవతిఅ స్యత్సర్వందక్షిణాంతికాయాఅస్యవిక్ృతంద్వితీయాతుమాత్రాసమాపితృతీయమాత్ర యాసహమిళిత్వైకగురుభావంప్రాప్నోతీత్యయమేవభేదఇతి॥౪॥ కించ ॥*॥ ఉదీ చ్యవృత్తిర్ద్వితీయలస్సక్తోగ్రేణభవేదయుగ్మయోరితి॥అయుగ్మయోఃప్రథమతృతీ

ద్గురుకావథపూర్వవదన్యత్॥ ౩ ॥తృతీయయు

గ్దాక్షిణాంతికా ,సమస్తపాదేషుద్వితీయలః॥ ౪ ॥

తాషడ్వదనోగజాననశ్చ। నందీశముఖాగణాస్సయూథ్యా-స్త్వాపచ్ఛందసికాగిరో త్రిసఖ్యః॥ఉపచ్ఛందోనామవేదవ్యతిరిక్తాఃపురాణాదయఃతేషాంసమూహఃఔపఛం దసికంఅచితోహ స్తిధేనాష్టగిరీరక॥౨॥ఆపాతలికేతి॥భాత్ భగణాత్ పరౌగురుకౌగు రుద్వయంఅన్యద్వైతాళీయవత్ యస్యాస్సాఆపాతలికానామవృత్తం ।యథా॥ఆ॥పా॥ త॥లి॥షట్కలాఃకాకథ॥భగణః తె॥యం। గురుద్వయం॥ఇత్యాది॥ఉదా॥ఘంసటాయ నెముదితాంత్వాంవక్త్రముఖంతవసూచితహర్షం।ఆపాతలికేశృణుతత్త్వం-కుష్యతి కించిదపాయధిశార్ఙ్గిన॥ఘంటానయనాఅపాతలికాచపిశాచ్యోకుపితేసతిశార్ఙ్గిణోని హత్యైశ్వత్రుభిమానంససమృద్ధిభర్నవతీతిహర్షః॥౩॥తృతీయయుగితి॥వైతాళీయలక్ష ణేసమానేపిసమస్త పాదేషుద్వితీయలఃయలఘుఃతృతీయయుక్ తృతీయేనలఘునాయు క్తోభవచేద్దాక్షిణాంతికానామవృత్తంభవతితద్యథా।తృ।తీ। య ।యుక్ ఇతిషట్క లాః।దాక్షిణాం।రగణః।తిలఘుః।కాగురుః।విశేషస్తు।తీఇతివర్ణేద్వితీయాంతృతీయాం చమాత్రాంచసంయుక్తాఏవముత్తరత్రాపి॥ ఉదా॥ మహేపతేకేతిర్ఽరేథతె.తవాతలా త్రైలోక్యయాయినీ।విపశ్చితోదాక్షిణాంతికా, గృణంతియాంకాంలస్వరాఃక్షితా॥ దక్షిణానాంసమర్థానాంసమూహఃదాక్షిణంభిక్షాదిత్వాదణ్తస్యసమీపగతాఃదాక్షి ణాంతికాః॥కించ॥రథోనిలోదాక్షిణాపథశ్శరాశ్చతేసారభ్యశాలినః।మనోభువఃకో త్రసామ్యయుజ్ఞహేశ్వరోప్యాపద్యదీహితం॥ యస్యమన్మథస్యఈహితత్రిస్తివిషయా కరణరూపం మనోరథంఅపత్ ప్రాపఅర్ధనారీశ్వరత్వాదితిభావః॥ అస్మిన్వృత్తేచ తుర్ణామపిపాదానాంద్వితీయోవర్ణోగురుఃస్థాప్యఇతినిష్కృష్టార్థః।౪।ఉదీచ్యవృత్తిరితి అయుగ్మయోఃఅయుజోఃపాదయోః- ద్వితీయలఃఅగ్రేణస్వస్మాదుపరిస్థితేనలఘునా

యయోః పాదయోరితి శేషః ద్వితీయలః ద్వితీయోలఘుః మాత్రేతి యావత్ అగ్రేణ అగ్రగతేన తృతీయేనేత్యర్థః లఘునా మాత్రయేతి సామర్థ్యాల్లభ్యతే స క్తః సంయుక్తః సంయుక్తో యది భవేత్ తదా ఉదీచ్యవృత్తిర్నామ భవతి - ఏతదుక్తం భవతి। ఉదీచ్యవృత్త్యా అపి సర్వం లక్షణం వైతాళీయవత్ ప్రథమతృతీయయోః పాదయోః ద్వితీయమాత్రా తృతీయమాత్రయా సహ మిళిత్వా ఏకగురురూపేణావతిష్ఠత ఇత్యయమేవ వైతాళీయతో దక్షిణాంతికాతశ్చ భేద ఇతి॥౫॥కిఞ్చ॥ *॥పూర్వేణయుతోథ పంచమః ప్రాచ్యవృత్తిరుదితేతి యుగ్మయోరితి॥ అయమర్థః సర్వం లక్షణం వైతాళీయవత్ - ద్వితీయచతుర్థయోః పాదయోః పంచమీమాత్రా చతుర్థ్యా మాత్రయా సహైకగురుతాం ప్రాప్నోతి చేత్ అథేయం సుధీభిః ప్రాచ్యవృత్తినామోదితేతి॥౬॥కించ॥*॥ యదా సమానోజయుగ్మకా పూర్వయోర్భవతి తత్ప్రవృత్తకమితి॥ పూర్వయోరుదీచ్యవృత్తిప్రాచ్యవృత్త్యోః సమా తుల్యా పాదౌ యదా యది భవత ఇతి శేషః విషమా పాదౌ ఉదీచ్యవృత్తేః విషమపాదసమానా సమా పాదౌ ప్రాచ్యవృత్తేస్సమపాదసమానావిత్యర్థః। తత్తర్హి ప్రవృత్తకం నామ వృత్తం భవతి। ప్రవర్తకమితి కేచిత్పఠంతి - ఇదమపి వైతాళీయసదృశం భవతి ప్రథమతృతీయయో పాదయోః ద్వితీయా కలా తృతీయయా కలయా సహ ఏకగురుభావం గచ్ఛతి ద్వితీయచతుర్థయోః పాదయోః పంచమీకలా చతుర్థ్యా కలయా సహ ఏకగురు

ఉదీచ్యవృత్తిర్ద్వితీయలః , సక్తోగ్రేణ భవేద
యయుగ్మయోః ॥ ౫॥ పూర్వేణయుతోథ పంచ
మః, ప్రాచ్యవృత్తిరుదితేతి యుగ్మయోః॥ ౬ ॥
యదా సమానోజయుగ్మకా , పూర్వయోర్భవ

సక్తః పూర్వవత్తృతీయయుక్చేత్ ఉదీచ్యవృత్తిర్నామ వృత్తం భవతి॥ తద్యథా దీ ఇతి ద్వితీయతృతీయౌ లఘూ సంయుక్తౌ తథా న ద్వితీయే పాదే॥ ఉదా॥ కరోతి బుద్ధిం హరేః పదే వాణీం తచ్చరితానువర్ణనే॥ ఉదీచ్యవృత్తిస్సృణాంజనైః, కిం వా ధర్మరతైర్న వర్ణ్యతే ॥ ఉదీచ్యానాం విదుషాం వృత్తిః వైదుష్యం జనైర్వర్ణ్యత ఏవేతి భావః॥౫॥ పూర్వేణేతి॥ యుగ్మయోః ద్వితీయచతుర్థయోః పాదయోః పంచమో లఘుః పూర్వేణ చతుర్థేన యుత శ్చేత్ ప్రాచ్యవృత్తిర్నామ వృత్తం భవతి। యథా ద్వితీయే పాదే। ప్రా।౨।చ్యా।౧॥ వృత్।౨। తి।౧। ఇత్యత్ర వృత్ ఇది చతుర్థపంచమాయుక్తా॥ ఉదా॥ మాం సేషు రతిర్గవాం పరం, భక్తిరప్యనుపమా సురాసపే। పాపేషు మతిశ్చ యత్ర సా, ప్రాచ్యవృత్తిరిహ కథ్యతే కథం॥ ప్రాచ్యాశ్శీనాదయో మ్లేచ్ఛాః॥౬॥ యదేతి॥ ఓజయుగ్మకా విషమసమా పాదౌ పూర్వయోః ఉదీచ్య వృత్తి ప్రాచ్యవృత్త్యోః సమా తుల్యౌ చేత్తత్ప్రవృత్తకం నామ వృత్తం - లక్షణం ద్రష్టవ్యం॥ ఉ॥ కరీశ్వరేణ క్రపీడితే, ప్రాదురాస కరుణామయః ప్రమాన్। గరుత్మతః స్కంధమాశ్రితో, దృష్టవాంశ్చ సమతి ప్రవృత్తకం ॥ సుతి ప్రవృత్తకం స్తో

తాంప్రాప్నోతీత్యయంభేదః॥కించఅస్యయుగ్మరచితాఽపరాంతికేతి। అస్యప్రవృత్తస్యయుగ్మరచితాయుగ్మపాదవద్విరచితాప్రవృత్తకస్య ద్వితీయచతుర్థపాదవత్ ప్రథమతృతీయపాదయోరపిలక్ష్యతాయథాభవతితదావిరచితేత్యర్థః-సాఅపరాంతికానామభవతిఅస్యాఅప్యయంవైతాళీయాదిభ్యోభేదః-చతుర్ష్వపిపాదేష్వాదితోష్టౌమాత్రాఃఅనంతరంరగణలఘుగురవఃపంచమీమాత్రాచతుర్థ్యామాత్రయాసహఏకగురుతాంప్రాప్నోతిఅన్యల్లక్షణంవైతాళీయవద్భవతిఅయమేకఃపాదఃఅన్యేత్రయోపిపాదాఏవంరచయితవ్యాఇత్యభిప్రాయః-తదుక్తిస్తునిరర్థకేతి,సకృతాఏతావతైవలక్ష్యలక్షణోక్తినివృత్తేః - ఏవముత్తరత్రాప్యేకపాదోక్తిషుద్రష్టవ్యం॥ ౫॥ కించ॥ *॥ అయుగ్భవాచారుహాసినీతి ॥ అస్యేత్యనుకృష్యతే - అస్యప్రవృత్తకస్య అయుగ్భావిషమపాద భవాచారుహాసినీ నామభవతి - ఏతదుక్తంభవతి- చతుర్ష్వపి పాదేషు ఆదితః షణ్మాత్రాః అనంతరంరగణలఘుగురవః ద్వితీయాచ మాత్రా తృతీయయామాత్రయా సహైకగురుత్వంప్రాప్నోతి అన్యద్వైతాళీయవదితిభేదస్తుస్పష్టః॥*॥ఇతివైతాళీయజాతయః॥*॥వక్త్రవృత్తలక్షణమాహ॥ * ॥వక్త్రంనాద్యాన్నసౌస్యాతామబ్ధేర్యోఽనుష్టుభిఖ్యాతమితి॥వక్త్రంనామఆద్యాత్ అక్షరాత్ పరమితిశేషఃనసౌనగణసగణౌఅబ్ధేఃచతుర్భ్యఽక్షరేభ్యఃపరం-అబ్ధిశబ్దేనచతు

తిశత్ ప్రవృత్తకమ్॥ ౭॥ అస్యయుగ్మరచితాఽ

పరాంతికా॥౫॥అయుగ్భవాచారుహాసినీ॥ ౬ ॥

—(*) ఇతి వైతాళీయప్రకరణమ్. (*)—

అథానుష్టుప్ప్రకరణం ॥ వక్త్రం నాద్యాన్నసౌ

త్రప్రవృత్తంస్వార్థకేః॥౭॥అస్యేతి॥ఏతదారభ్యద్వయోరర్ధయోరేకైకేనపాదేనలక్షణమాహ।అస్యప్రవృత్తకస్యయుగ్మరచితాద్వితీయపాదలక్షణయుతాశ్చేచ్చత్వారోపిపాదాస్తర్హిఅపరాంతికానామవృత్తం॥ఉదా॥ఇంద్రనీలమణిమేచకత్విషం,కాచిదేత్యజగృహేకరేహరిం।కాననేతమపరాఽంతికాగతం,గోపికానహివివేదతన్మయీ॥అంతికాగతంసమీపమాపన్నం॥అపిచ॥తుంగపీనకుచభారమంథరం,తుచ్ఛమధ్యమరవిందలోచనం।మౌక్తికాభరణమచ్ఛవిగ్రహం-బాలచంద్రధర మాశ్రయేమహః॥ఇయమపరాంతికావర్ణచ్ఛందసిత్రిష్టుభిరథోద్ధతానామవృత్తంభవతి॥౫॥అయుగ్భవేతి॥ప్రవృత్తకస్యేత్యధ్యాహర్తవ్యం-అయుగ్భవాప్రథమపాదలక్షణవత్ యదిచతుర్ష్వపిపాదేషుతర్హిచారుహాసినీనామవృత్తంభవతి॥ఉదా॥కరాంబుజైరక్షమాలికాంశుకంలిపిందముద్రికాంపరాం।ప్రబిభ్రతీబ్రహ్మవల్లభాభవేత్పురశ్చారుహాసినీ॥౬॥ఇతివైతాళీయప్రకరణం॥అథాఽనుష్టుప్ప్రకరణం॥వక్త్రమితి॥యద్యపివర్ణచ్ఛందస్యేవఅనుష్టుప్కథ్యతేతథాపికేచిదనుష్టుబ్భేదాఃప్రదృశ్యంతేఏతేచాస తద్వ్యతిరిక్తాః-ఏతేషాం చతుర్థాక్షరాత్పూర్వం నహి-గణాపేక్షా - అక్షర ప్రాధాన్య మస్తి

స్సంఖ్యావివక్షితా చత్వారస్సాగరా ఇతిలోకప్రసిద్ధేః-యదుక్తంజ్ఞేయా స్సంఖ్యాస్త్రి
లోకత ఇతియః యగణః అనుష్టుభీతినిర్ధారణే సప్తమీ - అనుష్టుప్ఛందసిమధ్య ఇత్యర్థః-
ఖ్యాతంప్రసిద్ధం-అయమన్వయః। అనుష్టుభిఆద్యాత్పరం నసౌనస్యాతామబ్ధేః పరం
యస్స్యాత్-తర్హివక్త్రంనామఖ్యాతమితి। ఏతదుక్తంభవతి, అనుష్టుప్ఛన్దోఽవాం
తరజాతిత్వాదనుష్టుప్ఛందసశ్చప్రతిపాదమష్టవర్ణాత్మకత్వాద్వక్త్రవృత్తానాం
ప్రతిపాద మష్టావేవ వర్ణాభవేయుః - నమాత్రేతి-ననుమాత్రావృత్తప్రతిపా
దనాయద్వితీయస్యాధ్యాయస్యారబ్ధత్వాత్ప్రకృతంమాత్రావృత్తప్రతిపాదనం పరి
త్యజ్యఅప్రకృతంవర్ణావృత్తప్రతిపాదనంక్రియతే। యస్మాత్ప్రకృతహాన్యప్రకృతప్రక్రి
యేప్రసజ్యేతే ఇతిచేదుచ్యతే-మాత్రావర్ణవిభేదేనఛందస్తద్విహకథ్యత ఇత్యత్రమా
త్రావృత్తవర్ణావృత్తవ్యతిరిక్తవృత్తసంభవానంగీకారాదన్యతరేషువృత్తేషువక్త్ర
జాతేరప్యంతర్భావస్యాపేక్షితత్వాత్ వర్ణావృత్తాన్యాయవక్ష్యమాణగణ విన్యాస
విశేషనియమవత్త్వాభావేనవర్ణావృత్తేష్వంతర్భావానుపపత్తేః పారిశేష్యాద్గణవిన్యా
సవిశేషేనియమవత్త్వాభావసాదృశ్యాచ్చమాత్రావృత్తేష్వంతర్భావః। అతఏవార్యా
వైతాళీయవత్ వక్త్రవృత్తానాంనిరూపణమస్మిన్నధ్యాయే క్రియమాణంయుక్తం భవ
తీతిన ప్రకృతహాన్యప్రకృతప్రక్రియాప్రసంగః ఇదమేవాభిప్రేత్యవివరణేసం
క్షిప్యోక్తం-మాత్రావృత్తత్వేప్యస్యాఽనుష్టుప్ఛందోరూపత్వాన్మాత్రాసంఖ్యాంవిహా
యవర్ణసంఖ్యాశ్రయణమితి-తస్మాత్పూర్వమనవద్యం॥౧॥ అ॥ విశేషమాహ॥ యుజో
ర్జేనసరిద్భర్తుః పథ్యావక్త్రం ప్రకీర్తితమితి ॥ నాద్యాన్నసౌస్యాతా మను
ష్టుభీత్యేతాని పదాని అవక్త్రప్రకరణ పరిసమాప్తేరనువర్తంతే- యుజోః ద్వితీ
యచతుర్థయోఃపాదయోః జేనజగణేన సహితంలక్షితంవ్యావృత్తమితిశేషః సరి

స్యాతాం, మబ్ధేర్యోఽనుష్టుభిఖ్యాతం॥ ౧ ॥
యుజోర్జేనసరిద్భర్తుః, పథ్యావక్త్రంప్ర

పంచమవర్ణాదారభ్యగణప్రాధాన్యంచవర్ణ్యతేతస్మాదత్రమాత్రావృత్తప్రకరణేక
థ్యంతే-అనుష్టుభిఆద్యాద్వర్ణాత్పరంనసౌనగణసగణౌనస్యాతాంద్వితీయవర్ణాదార
భ్యేత్యర్థః-అబ్ధేశ్చతుర్థ్యోఽక్షరేభ్యఃపరంయఃయగణఃయదిస్యాత్తర్హివక్త్రంనామ
వృత్తంఖ్యాతంప్రసిద్ధంఅత్రాద్యవర్ణస్యఅష్టమాక్షరస్యచస్వరూపావచనాదర్థసిద్ధం
గురులఘ్వోరన్యతరత్వంవేదితవ్యం॥ వక్త్రంనాద్యా। ఇత్యత్రప్రథమవర్ణాత్పరం నగ
ణసగణౌన స్తః। ఏతదత్రసామాన్యలక్షణం। నసౌస్యా। ఇతిపంచమవర్ణా దారభ్య
యగణః। ఏతదారభ్య। కైకేనాపేవలక్షణంకథయతి॥ ఉదా॥ లక్ష్మీంవద్యాత్సదా శ్రీ
మాన్, దైత్యానాంయోరిపుః ఖ్యాతః। శంఖంచక్రంగదాంశార్ఙ్గంబిభ్రాణో వక్త్ర
మబ్జాభం॥ అబ్జాననంకేశాంతకసంకాశంపద్మసదృశంవా ॥౧॥ యుజోరితి యుజోర్ద్వి
తీయయోః పాదయోఃసరిద్భర్తుస్చతురక్షరేభ్యః పరతః జేనజగణేనయుక్తంపథ్యావ

ద్భురుస్సాగరాచ్చతుర్భ్యోఽక్షరేభ్యః పరమిత్యర్థః పథ్యావక్త్రిన్నామ ప్రకీర్తితం
తదుక్తంఆచార్యైః-అయమర్థః అనుష్టుప్ఛందసః యస్యఆద్యాక్షరాత్పరంనగణాస
గణౌనస్యాతాంప్రథమతృతీయయోఃపాదయోశ్చతుర్థవర్ణాత్పరంయగణఃద్వితీ
యచతుర్థయోఃచతుర్థవర్ణాత్పరంజగణశ్చభవేత్తద్వృత్తంపథ్యావక్త్రంనామ
పూర్వాచార్యైరుక్తమితి॥౨॥కించ* ఓజయోర్జేనవారిధేస్తదేవవిపరీతాదీతి ।ఓజ
యోఃప్రథమతృతీయపాదయోఃవారిధేస్సముద్రాత్తదేవపథ్యావక్త్రమేవవిపరీతా
దివిపరీతేతిశబ్దఆదిర్యస్యపథ్యావక్త్రస్యతత్తథాఅయమర్థఃఆద్యాక్షరాత్పరంనగణ
సగణౌనస్యాతాంప్రథమతృతీయయోఃపాదయోశ్చతుర్థవర్ణాత్పరంజగణోభవతి
ద్వితీయచతుర్థయోఃపాదయోఃచతుర్థవర్ణాత్పరం యగణోభవతిఏవంచద్విపరీతప
థ్యావక్త్రంనామవృత్తంభవతీతి౩।కించ*చపలావక్త్రమయుజోర్నకారశ్చేత్పయో
రాశేరితి॥నకారోనగణః - పయోరాశేస్సముద్రాత్।అన్యత్పూర్వవద్బోధ్యం॥ ౪ ॥
కించ*యస్యాంలస్సప్తమోయుగ్మే సాయుగ్మవిపులామతేతి ।యస్యాంవిపులాయాం
యుగ్మేపాదేద్వితీయేచతుర్థేచసప్తమోవర్ణోలఘుస్స్యాత్ అయుగ్మయోఃపాద
యోశ్చతుర్థవర్ణాత్పరంయగణోనియతోభవేత్- సర్వేష్వపిపాదేష్వాద్యాక్ష
రాత్పరంనసౌనస్యాతాంఏవంసతియుగ్మవిపులానామమతాముసేఃపింగళస్యేతిశేషః

కీర్తితం॥ ౨ ॥ ఓజయోర్జేనవారిధే, స్తదే
వవిపరీతాది॥౩॥చపలావక్త్రమయుజో, ర్నకా
కారశ్చేత్పయోరాశేః॥౪॥యస్యాంలస్సప్తమో

క్త్రంనామవృత్తంప్రకీర్తితంప్రోక్తంఅయుజోస్తువక్త్రలక్షణమేవ।యథా।సరిద్భర్।
యగణః।ప్రకీర్తి।జగణః॥ఉదా॥కరోత్యేవమనఃఖేదం,పథ్యావక్త్రంసమాగతా। వి
పాకేతుసుఖందత్తే,సాత్వాంస్వర్మద్రియేనసా॥పథ్యారోగిజనభోజననియమః॥౨॥ ఓజ
యోరితి॥ఓజయోః ప్రథమతృతీయయోఃపాదయోఃవారిధేఃచతుర్థవర్ణాత్పరంజేనజగ
ణేనయుక్తంతదేవవక్త్రంవిపరీతాదివిపరీతవక్త్రంనామవృత్తంభవతి॥ యథానవా
రి।ఇతిజగణః।శేషంపూర్వవత్॥ఉ॥వక్త్రమాలోక్యకోపలో,హరస్యవిపరీతంతత్। ని
జరాస్తేశశంకిరే,వినాశమథప్రష్వేషః॥౩॥ చపలేతి॥ అయుజోఃప్రథమతృతీయ
పాదయోఃపయోరాశేఃచతుర్థాక్షరాదుపరినకారః నగణశ్చేత్ చపలావక్త్రంనా
మ।యథా।క్త్రమయు। ఇతిసగణః॥ఉదా ఉపేతేతత్రపిజయో,నృపాభీత్యావరంస్వి
న్నాః।చపలావక్త్రకమలం,తదీయంతేనచాపశ్యత్। తత్రభారతయుద్ధేవిజయేఅర్జు
నే।౪।యస్యామితి॥ అత్రనహిగణనిర్బంధః।యుగ్మేద్వితీయేచతుర్థేచపాదేసప్త

ప్రు*పఞ్చమంలఘుసర్వత్ర,సప్తమంద్విచతుర్థయోః।షష్ఠంగురవిజానీయాదేత
చ్ఛ్లోకస్యలక్షణమ్॥

పథ్యావక్త్రస్యయుగ్మ యోఃపాదయోశ్చతుర్థవర్ణాత్పరంజగణోనియతఃయుగ్మే విపులాయాస్తు నాయంనియమఃస ప్తమస్యవర్ణ స్యలఘుత్వనియమఏవేత్యయమనయో ర్భేదః॥౫॥కించ*సైవతస్యాఖిలేష్వపీతి।।పూర్వస్మాదనువర్తతే-సర్వేష్వపి పాదె షుస ప్తమోవర్ణోలఘుర్భవతియదితర్హి సైవతస్యాచార్యస్యయుగ్మవిపులామ తేత్యర్థః॥౬।కించ*భేనాబ్ధితోభాద్విపులేతిఅఖిలేష్వపీతిపూర్వస్మాదనువర్తతే- సర్వేష్వపి పాదెషుఅబ్ధితస్సముద్రాత్ భేనభగణేనయుక్తాభాద్విపులాభకారాత్ప రతొ౽వస్థితావిపులాభవతిభవిపులానామభవతీత్యర్థః॥౭॥కించ*ఇత్థమన్యారశ్చ తుర్థాదితి - ఇత్థమనేనప్రకారేణఅన్యావిపులారః రగణశ్చతుర్థాత్ అక్షరా త్పరం - అయమర్థః - యథాచతుర్ష్వపి పాదేషు చతుర్థవర్ణాత్పర తః స్థితేనభగణేనభవిపులాభూదిత్థం రగణశ్చేద్ర విపులానామవృత్తంభవతీతి ॥

యుగ్మే,సాయుగ్మవిపులామతా॥౫॥ భేనాబ్ధితో

భాద్విపులా ॥౬॥ ఇత్థమన్యారశ్చతుర్థాత్ ॥౭॥

నోఽంబుధేశ్చేన్నవిపులా ॥౮॥ తోఽబ్ధేస్తత్పూర్వా

మోవర్ణఃలఃలఘుశ్చేత్ సాయుగ్మవిపులామతా।యథా।మతాఇత్యత్రమకారస్సప్త మోలఘుఃఉదావందెతామిందిరాంనిత్యమిందీవరవిలోచనాం।యాకుచక్షితిభృద్యు గ్మవిపులాభాతిపంకజే।౫।అక్షైర్లైకేన పాదేన త్రయాణాంలక్షణముచ్యతే-భేనేతి- అబ్ధితఃచతుర్థవర్ణాత్పరంభేన భగణేనయుక్తాభా ద్విపులాభగణాత్ప్రాప్తవిపులేత్య ర్థఃఅథవాభాద్విపులాభవిపులేతిచపర్యాయః।యథా।భాద్విపు-ఇతిభగణః-ఉదా-దా నేనతేభూమిపతే,సంవర్థితాలోకమముం । కాంత్యాభృశంభాద్విపులా, కీర్తి శ్శుభాశుభ్రియతి-భాత్నక్షత్రాత్- ౬ ఇత్థమితి। చతుర్థాత్వర్ణాత్రఃరగణ శ్చేత్ఇత్థమన్యావిపులారాద్విపులానామరవిపులానామేతివాఉపరితథాపిప్రయోగా త్-యథా-రశ్చతుర్-ఇతిరగణః ఉదా- మందతరోగంధవాహో, మానవతీశ్వాస బంధుః।భోగిముదంసంవిధత్తే,రాద్విపులేత్థంసదోక్తా-అపిచ- మందగతామంజుభా షా,చంద్రముఖీకుందదంతా।మందహాసాభాతితన్వీ,సై వరాద్విపులాకుచేసా ॥ ౭॥ నోంబుధేరితి-అంబుధేశ్చతుర్థవర్ణాదుపరినఃనగణశ్చేన్న విపులానామవృత్తం,భ వతి-యథా-నవిప్ర-ఇతినగణః-ఉదా-తుంగపీన స్తనభరా,మధ్యదెశేనవిపులా । పంక జాక్షీశశిముఖీ, పార్వతీమామవతుసా- మధ్యదేశేఅవలగ్నస్థలెనవిపులాసూక్ష్మా।ౘ తోఽబ్ధేరితి-అబ్ధేశ్చతుర్థవర్ణాత్పరంతఃతగణశ్చేత్ తత్పూర్వాతచ్ఛబ్దైవతశబ్దఃపరా మృశ్యతెతకారపూర్వాఅన్యావిపులాతవిపులానామతాద్విపులానామేతివావృత్తంభ వతి-యథా-వార్న్యాభ-ఇతితగణః-ఉదా- వెదాంతనిర్ణీతామతి, రాచార్యైరు ద్దిష్టాముహుః।దృష్టవతోమెభామినీం,హంతవిపులానస్థితా-అపిచ రామోరామాం

లా॥కించ*నోంబుధేశ్చేన్న విపులేతి॥స్పష్టమేతత్॥ ౯ ॥ కించ* ౦ౖ ఽషైస్తత్పూర్వాఽన్యాభ వేదితి॥అయమర్థః - చతుష్పర్వపిపాదేషు అథైస్తగః శ్చేత్తత్పూర్వాత చ్ఛబ్దేనతశబ్దః పరామృశ్యతే - తశబ్దపూర్వాఅన్యా విపులాతవిపులానామ భవతీతి॥ ౧౦ ॥ —* ఇతివక్త్రప్రకరణం- *— అ॥ మాత్రాసమక వృత్తానాంలక్షణమాహ*ద్వికమణితవసుః ఘురచలధృతిరిహేతి॥ద్వాఖ్యామావృత్తిఖ్యాంగుణితాపవర్గితాద్వికగుణితా-స్వార్థేకప్రత్యయః- వసవోఽష్టౌచ తేఽఘవస్చేతివసులఘువః-వసుశబ్దేనఅష్టసంఖ్యావివక్షితా । అష్టౌవసవఇతిశ్రుతేఃలోకప్రసిద్ధేశ్చ - ద్విగుణితావసులఘవోయస్యా స్సాద్వికగుణితవసులఘుఃషోడశలఘుకేత్యర్థః అచలధృతినామఇహాస్మిఙ్మాత్రాసమకప్రకరణేఅచలధృతినామవృత్తంభవతిఅచలధృతిరితీతికేచిత్ పఠంతి॥ అయమర్థః - అత్రషోడశమాత్రాఃప్రతిపాదంనియతాభవంతిఅస్మిన్మాత్రా సమకప్రకరణే షోడశమాత్రాయదభిన్నరూపాభవంతితహ్యచలధృతినామవృత్తంభవతీతి॥ ౧ ॥ కించ*మాత్రాసమకం నవమోల్గంతఇతి॥ మాత్రాసమకంనామనవమోవర్ణః ల్ లఘుః గ్ గురుఃఅంతశ్చరమఃభవతీతి శేషః । అయమర్థః । ప్రతిపాదంషోడశమాత్రాస్స్యుఃతాసునవమీమాత్రాఅష్టమ్యాదశమ్యామాత్రయావాసహాఏకగురుభావంనగచ్ఛేత్ కింతహిభిన్నలఘురూపైవస్యాత్ పంచదశీషోడశీచమాత్రే అన్యోన్యం సంయుజ్యఏకగురున్యాభవేత్॥ ౯ ॥ ఇత్యనుష్టుప్ప్రకరణం॥ *॥

అథషోడశమాత్రాత్మకద్విపాత్ప్రకరణం॥ద్వికగుణితవసులఘురచలధృతిరిహ॥౧॥ మాత్రాస

సీతాభిధాం,పార్శ్వేపశ్యేథ స్వీతదా।ఊచెద్వృష్ట్వామాయామృగం, ప్రోక్తాతైర్వంతాద్విస్తృణా॥తాద్విస్తృతాతాద్విపులానామేత్యర్థః॥ఇత్యనుష్టుప్ప్రకరణం॥ ౯॥అథషోడశమాత్రాత్మకద్విపాత్ప్రకరణం॥ద్వికగుణితేతి॥అత్రనహిగణాపేక్షాద్విపాచ్ఛ్లోకఃనచతుష్పాత్ షోడశమాత్రశ్చేత్పాదః।వసుశబ్దేనాష్టత్వసంఖ్యోచ్యతేవసవోష్టౌచతేలఘవశ్చద్వికేనద్విత్వసంఖ్యయాస్వార్థేకఃగుణితాఃఅభ్యస్తాఃవసులఘవః-షోడశలఘవోయస్యాఃసాఅచలధృతిర్నామఇహాఅస్మిఙ్షోడశమాత్రాప్రకరణే-అచలధృతిరితీత్యపిపాఠః॥ఉ॥రణభువిదశరథసుతమురుగుణమథ,అచలధృతిమరిరమనుతమనుజఇతి॥అపిచ॥హిమరుచిదళధరఫణివిలసితభవ-అచలధృతిహరనుతభవహ్యదివిమల॥అచలధృతిహరఃస్కందఃఇంద్రోవా అ॥మాత్రాసమకమితి॥ మాత్రాసమకంనామవృత్తంగంతం-గ్ గురుఃఅంతేయస్యతత్ గుర్వంతంభవతి యత్రనవమోవర్ణః-ల్ లఘురేవఅవశిష్టమాత్రాణాంగురులఘుత్వకల్పనాయథారుచిస్యాత్॥యథా॥ న॥ ఇతినవమీమాత్రాలఘుః।తం।ఇతిచరమోగురుః॥ఉదా॥ పిత్రాకక్షితాజనకస్యసుతా౯

త్వంగచ్ఛేతాం-వ్యతిరిక్తమాత్రాణాంగురులఘుత్వకల్పనాయథారుచిస్స్యాత్- తథా చసతిమాత్రాసమకంనామవృత్తంభవతీతి। షోడశమాత్రాత్మకత్వం గుర్వంతత్వంచ వక్ష్యమాణానాంవిశ్లోకవానవాసికాచిత్రో౽పి చిత్రాణాం వృత్తానామపి సమానం వేదితవ్యం॥౨॥కించ*జోన్లావథాంబుధేవిశ్లోకఇతి॥ జః జగణః న్లౌసగణలఘూ- అథశబ్దోవికల్పార్థః॥తదుక్తం ॥ వికల్పానంతరారంభప్రశ్నాదౌమంగళేష్వథేతి॥అంబుధేశ్చతస్సృభ్యోమాత్రాభ్యః పరంజగణోభవేత్ - అథవానగణలఘూభవేతాం తదావిశ్లోకోనామవృత్తంభవతీతి॥౩॥ కించ*తద్యుగళాద్వానవాసికాస్స్యాదితి॥తద్యుగళాత్ తచ్ఛబ్దేనాఽమ్బుధిఃపరామృశ్యతే- అంబుధియుగళాత్ అష్టాభ్యోమాత్రాభ్యఃపరమిత్యర్థః-అత్రాపిజోన్లావథేత్యేతానిపదాన్యనువర్తంతే - వానవాసికానామఅయమర్థః-అష్టాభ్యోమాత్రాభ్యఃపరంజగణోవానలఘూవాభవతః-అన్యల్లక్షణంపూర్వవత్-తర్హివానవాసికానామవృత్తంభవతీతి ॥ ౪ ॥ కించ*బాణాష్టనవసుయదిలశ్చిత్రేతి। బాణాష్టనవసుబాణశబ్దేనపంచసంఖ్యా వివక్షితా-కందర్పబాణాఃపంచేతిలోకప్రసిద్ధేః-పంచమాష్టమనవమేషుస్థానేష్విత్యర్థః-

మకంనవమోల్గంతమ్।౨।జోగావథాంబుధేవి

శ్లోకః॥౩॥తద్యుగళాద్వానవాసికాస్స్యాత్॥౪॥

మాత్రాసమకంవరయతి కాను॥ మాత్రాజనన్యాభువాసమకంసమంయథాభవతితథాభూమేరపివిష్ణుపక్త్యాదితిభావః॥అపిచ॥ధాత్రాకథితాస్రుపదస్యసుతా,మా౽త్రా౽సమకంవరయేతిచసా॥అత్రఅసదృశంఅననురూ౦భూపంమావరయేతి నిషేధితా॥౨॥ జోగావితి ॥ అంబుధేశ్చతుర్ధ్యాఃకలాయాఃపరంజఃజగణఃగౌగురుద్వయంచయదివిశ్లోకోనామ-యథా-వథాంబు-ఇతిజగణః-ధేవిశ్- ఇతిగురూ - ఉదా - గౌరీపతిమర్చనాంతశ్చిత్తం, ప్రేమ్ణాచకాస్తుభావిశ్లోకః- భావిశ్లోకః అభిప్రాయగర్భౌబిరుదపద్యః - అపిచ - ధర్మంపరిత్యజన్ఘూలోకా, రాజానరాజతేవిశ్లోకః విశ్లోకఃవిగతయశాః-పద్యేయశసిచశ్లోకఇతికోశః ॥ ౩ ॥ తద్యుగళాదితి ॥ తచ్ఛబ్దేనాంబుధిఃపరామృశ్యతే।తద్యుగళాత్ అంబుధియుగళాత్ అష్టమ్యాఃమాత్రాయాఃపరంజగణోగురుద్వయంచయదివానవాసికానామ - యథా-నవాసి-ఇతిజగణః- కాస్స్యాత్ - ఇతిగురూచ-ఉదా- నీతిమతోస్యాగమోదితార్థం, మానయతోధర్మసంగ్రహేచ్ఛోః - అపిచ - భూమిపతేశ్శత్రురాజపృథ్వ్యాం,మంత్రిబలాద్వానవాసికాస్స్యాత్ - ఏతచ్ఛ్లోకద్వయమేవ్వాకాస్వయం - నవాసికానూతనమాసనంమంత్రిబలాదేవభవతీతిభావఃవాస్యా ద్వికల్పోపమయోరేవార్థే చప్రకీర్తితఇతియాదవః।౪। బాణేతి-బాణాష్టనవసుపంచమ్యష్టమీనవమీషుకలాసులయదిలఘుశ్చేచ్చిత్రావృత్తం-యథా-ష్ట-ఇతిపంచమీ-సు-య- ఇతిఅష్టమీనవమ్యాశ్చలఘునః- ఉదా - నీలాబ్జదళరుగమలోరామః, చిత్రాంమృగరుచిమస్య

లఃలఘుఃయదిచిత్రానామఅయమర్థః- పంచాష్టనవమస్థానేషుస్థితాసుమాత్రాసు ఆద్యఃపూర్వయా పరయావామాత్రయాసహైకగురుభావంనగచ్ఛేయుః కింతర్హి భిన్నలఘవోభవేయుఃఅన్యల్లక్షణంపూర్వవత్- ఏవంచేచ్చిత్రానామవృత్తంభవతీతి॥ ౪॥కించ*అబ్ధియుగాద్ధశ్చేదుపచిత్రేతి।-అయమర్థః-అష్టాభ్యోమాత్రాభ్యఃపరం భగణస్స్యాత్ అన్యత్పూర్వవత్తర్హ్యుపచిత్రానామవృత్తంభవతీతి॥అబ్ధియుగా ద్గల్యాదుపచిత్రేతికేచిత్పఠంతి॥తదా-అష్టాభ్యోమాత్రాభ్యఃపరంగఃగురుశ్చేల్లఘు శ్చయఃయగణశ్చగల్యాభవేయుర్యదితర్హ్యుపచిత్రానామవృత్తంభవతీత్యర్థః॥౬॥ ३० స*యదతీతకృతవివిధలక్ష్మయుతైర్మాత్రాసమాదిపాదైః కలితం । అనియత వృత్తపరిమాణసహితం, ప్రథితంజగత్సుపాదాకులకమితి ॥ అతీతాఉక్తాశ్చతేక్ష తైర్వివిధైః నానాప్రకారైః లక్ష్మభిర్లక్షణైర్యుతాయుక్తాశ్చ అతీతకృత వివిధల క్ష్మయుతైః మాత్రాసమాదిపాదైః ఆదిశబ్దేన విశ్లోక వానవాసికా చిత్రోపచి

త్రాణామష్టనవసుయదిలశ్చిత్రా॥४॥ ఇతిషోడశ

మాత్రాత్మక ద్విపాత్ప్రకరణం॥ అథషోడశ

మాత్రాత్మకచతుష్పాత్ప్రకరణం॥యదతీతవివి

ధ శుభలక్ష్మయుతైః, మాత్రాసమాదిపాదైఃక

థితం।అనియతవృత్తపరిమాణయుక్తం,ప్రథితం

జగత్సుచపదాకులకం॥౧ ॥ఇతిషోడశమాత్రా

త్మకచతుష్పాత్- అపిచ-నీలాబ్జదళరుగమలఃకృష్ణః-పాయాత్సవిదధదధికాంఙ్క్షితం- కించ లోకార్తిశమకదరచక్రాంకం , విద్యాత్రవదతియమర్థాచిత్రా॥ అత్రోదాహృతే షుత్రిషుపద్యేషుద్వితీయంతృతీయంచైకవాక్యం-ఇతిషోడశమాత్రాత్మకద్విపాత్ప్రక రణం॥४॥అథషోడశమాత్రాత్మకచతుష్పాత్ప్రకరణం॥యదితి॥యత్వృత్తంఅతీత వివిధశుభలక్ష్మయుతైఃఅతీతాఉక్తాశ్చతేవివిధైర్నానాప్రకారైఃశుభైఃరమణీయైఃల క్ష్మభిలక్షణైఃయుతాఃసమేతాశ్చతైఃమాత్రాసమాదిపాదైఃఆదిశబ్దేనస్వస్వలక్షణ యుతమాత్రాసమకవిశ్లోకవానవాసికాచిత్రాత్మకైఃపాదైః కథితంకల్పితంక్రమేణై వరచితమితియావత్ ఏవంపాదానాంభిన్నలక్షణత్వాదేవ అనియతవృత్తపరిమాణ యుక్తంనియతేననియమితేనవృత్తపరిణామేనవృత్తమేతావదక్షరమితిప్రమాణేనయు క్తంసహితంనభవతీతితథా-నియతవృత్తప్రమాణరహితమితియావత్-ఏవంభూతమే వత్జగత్సుప్రసిద్ధంపదాకులకంనామవృత్తంభవతిభిన్నలక్షణపాదత్వాత్ పదాకులక మిత్యన్వర్థసంజ్ఞా।యథా।మాత్రసమకలక్షణంప్రథమేపాదే। ఋ। ఇతినవమీమాత్రా లఘురూపా।తైః।ఇత్యంతేగురుఃద్వితీయేపాదేవిశ్లోకలక్షణం। సమాది।ఇతిజగణః। పా।దై।ఇతిగురూ।తృతీయేవానవాసికాలక్షణం।అష్టమ్యాఃకలాయాఃపరంరిమాణశ

త్రాణాంపాదాగృహ్యంతే - కలితంబద్ధం అనియతవృత్తపరిమాణసహితంఅనియతే నవృత్తాక్షరపరిమాణేనసహితంప్రథితంప్రసిద్ధం పాదాకులకంనామ॥ అయమర్థః మాత్రాసమక విశ్లోక వానవాసికా చిత్రోప చిత్రాణాం వృత్తానాం మధ్యేక్రియమాణవృత్తక్రమేణవాయధేచ్ఛంద్వయోస్త్రయాణాంచతుర్ణాంవా ఉక్తలక్షణైఃపాదైరుక్తంతదాపాదానాం న్యూనాధికసంఖ్యాక్షర లక్ష్యాత్మకత్వాదనియతేన వృత్తపరిమాణేనసహితంయద్దృశ్యతేతద్వృత్తం పాదాకులకంనామలోకేషు ప్రసిద్ధమితి॥అస్మిన్ శ్లోకేప్రథమఃపాదఃచిత్రాస్యాత్ - పంచమాష్టమనవమస్థానేషు లఘూః స్థితత్వాద్గుర్వంతత్వాచ్చఏవవిధలక్ష్యానురోధేన కృతత్వాత్క్రమేణవృత్తక్రమేణ వేత్యాదివ్యాఖ్యానంయుక్తముత్పశ్యామః॥౭॥ అ॥ఆర్యాదివృత్తానాంగురులఘువర్ణనిర్దేశోపాయమాహ॥వృత్తస్యలావినావర్ణైర్గావర్ణైర్గురుభిస్తథా। గురవోలైర్దలేనిత్యంప్రమాణమితినిశ్చితమితి॥ వృత్తస్యపద్యార్యాదేఃలాః మాత్రాః గాః గురవఃభవంతీతిశేషః - లైర్లఘుభిర్దలేద్వేమాత్రే - అథవాదలేఅర్ధేకృతేసతీతి శేషః-నిత్యంనియతంప్రమాణంసంఖ్యా నిశ్చితంజ్ఞాతం- అయమన్వయః - వృత్తస్య లావర్ణైర్వినా గాభవంతీతిప్రమాణంనిత్యం నిశ్చితం - తదాలాఃగురుభిర్వినావర్ణాఇతిప్రమాణంనిత్యంనిశ్చితం - తదాలాఃలైర్వినాదలే గురవోభవంతీతిప్రమాణంనిత్యంనిశ్చితమితి॥అత్రగురుపరిజ్ఞాననిమిత్తికృత్యోపాయద్వయముక్తం - అనేనలఘుపరిజ్ఞానోపాయోప్యుక్తఏవభవతి - తథాహి- గురవఇయంతఇతిజ్ఞానేసతిఏకోగురుర్ద్విమాత్రఇతిగణనయా గురుసంఖ్యాయాయావత్యోమాత్రాభవంతితావతీర్మాత్రావిహాయ అవశిష్ట మాత్రాసంఖ్యాకాఃలఘవఇతిజ్ఞాతుంశక్యం - అతఏ

త్మకచతుష్మాత్రప్రకరణం॥ ❋

అథలఘుజ్ఞానోపాయః॥అక్షరపిండద్వితయం, మా
త్రాశ్రిత్యుక్తంతతశ్చయచ్ఛేషమ్। తల్లఘ్వితివిజ్ఞేయం

తిజగణః।య। క్తం।ఇతిగురూ।చతుర్థేచిత్రాలక్షణం।జ।ఇతిపంచమీ।స।ఇత్యష్టమీ। చ ఇతినవమీచలఘుః॥ఉదా॥సురసంఘమునిదితిజసిద్ధవరైః, ధ్యాత్రాతథైవనిత్యం ప్రణతాం।భజతసమస్తజననినాశకర్త్రీం,గిరిజామిహేతిచపదాకులకం - ఇతిషోడశమాత్రాత్మకచతుష్మాత్రప్రకరణం।౧।❋॥జ్ఞానదీపాభిధానం గార్గ్యగోపాల మిశ్రీయవ్యాఖ్యానం॥ అథాఽత్రలఘుసంఖ్యాది ప్రత్యయాఃకథ్యంతేననుచశిఖాదీన్యపివృత్తానినిరూప్యతదనంతరమేవామీప్రత్యయావక్తుంశక్యాఃతేషామపిమాత్రావృత్తత్వాత్ సైతదేవం-నహిశిఖాదీనిమాత్రావృత్తాని-మాత్రాప్రధానత్వాభావాత్-చవక్త్రాదిపదనియతగురులఘుసన్నివేశాన్యేతాని-తస్మాదుక్తఃప్రకరణాదావేవానుత్కర్షః తత్రాదౌలఘుసంఖ్యాప్రత్యయంపద్యార్యయాహ॥ అక్షరపిండేతి ॥ అక్షరపిండఃఅక్షర

వాఽలతోలఘుపరిజ్ఞానోపాయఃపృథఙ్నోక్తః- ఏతావత్యుక్తేప్యస్యశ్లోకస్యార్థోఽ స్పష్టఏవాభూత్ - తస్మాత్స్పష్టీకరణార్థమిదముచ్యతే-పథ్యార్యాయాస్సప్తపంచాశన్మాత్రాభవంతి - ఏవంవిపులాయాశ్చపలాయాః ముఖచపలాయాఃజఘనచపలాయాఃఉద్గీత్యాశ్చ-గీతేష్షష్టిర్మాత్రాః-ఉపగీతేశ్చతుఃపంచాశత్- ఆర్యాగీతేశ్చతుష్షష్టిః।వైతాళీయస్యషట్టిః-ఏవమాపాతళికాదక్షిణాంతికోదీచ్యవృత్తిప్రాచ్యవృత్తిప్రవర్తకాపరాంతికాచారుహాసినీనాం-ఔపచ్ఛందసికస్యాష్టషష్టిః - షోడశమాత్రికాణాంవృత్తానాంచతుష్షష్టిః-శిఖాయాఃఖంజాయాశ్చతుర్వింశత్యధికంశతం- అనంగక్రీడాయాః అష్టావింశత్యధికంశతం - అతిరుచియాష్షోడశాధికం శతం వర్ణనియమవతామపి వక్త్రవృత్తానాం లక్ష్యానురోధేనమాత్రానియతిరవగంతవ్యా - ఏవంవక్ష్యమాణానాం శ్రీవృత్తప్రభృతీనాం చైతావన్మాత్రాత్మకానాంవృత్తానాంమధ్యేపథ్యార్యావృత్తంరచయిత్వా రశ్చిన్మయారచితస్యపథ్యార్యావృత్తస్యవర్ణాఏతావంతః గురవోలఘవశ్చకియంతోభవేయురితియదిపృచ్ఛేత్తదాతస్మైవోక్తానాంవర్ణానాంయావతీసంఖ్యాభవతితావత్సంఖ్యాకాసుసప్తపంచాశతోమాత్రాణాంమధ్యేత్యక్తాసు మాత్రాసుఅవశిష్టాసు మాత్రాయావత్సంఖ్యాకాభవంతితావన్తఏవగురవోవాచ్యాః - గురువ్యతిరిక్తాక్షరసంఖ్యాకాలఘవోవక్తవ్యాః

కరణమిదంసర్వజాతీనామ్॥౧॥ (అథగురులఘుజ్ఞా

సంఖ్యాతద్విగుణితయం-ద్విగుణాకసంఖ్యేత్యర్థః-తత్ మాత్రాత్యక్తంకార్యం-మాత్రాసంఖ్యయాహీనంకుర్యాదిత్యర్థః- తతశ్చఅనంతరంయత్ శేషంభవతియాసంఖ్యాశిష్యతే తత్ లఘుతావంతిలఘ్వక్షరాణితస్మిన్ శ్లోకేభవంతీతివిజ్ఞేయం- తదిదంసర్వాసామేవ వృత్తజాతీనాంలఘుసంజ్ఞాజ్ఞానేకరణంసాధనంభవతి-నతుకతిపయానామిత్యర్థః- అత్రసర్వవృత్తానామితివక్తవ్యేసర్వజాతీనామితివచనస్యేదంప్రయోజనమ్॥శ్లో॥ జాతిమత్స్వేవవృత్తేషులఘ్వాదిప్రత్యయాఇమే।ఆర్యాదిషుప్రవర్తంతేనవక్త్రాదివ్వజాతిషు।కింపునర్లక్షణంజాతింతాంవృత్తానాంతదుచ్యతే। సర్వాసుయస్యవృత్తస్యవ్యక్తిష్వేవానువర్తతే॥మాత్రా-మాత్రాసంఖ్యా-జాతిమత్-తద్వదస్యజాతివర్ధితం-ఆర్యాయాఉద్గీతేస్సర్వాస్వవాంతరభేదేషుసప్తపంచాశదేవమాత్రాభవంతి-గీతివైతాళీయాపాతళికానాంషష్టిః-ఉపగీతేశ్చతుర్గపఞ్చాశత్-ఆర్యాగీత్యౌపచ్ఛందసికాఽపరాన్తికాఽచలధృతీత్యాద్యనంగక్రీడావిద్యున్మాలాచమ్పకమాలానాంచతుష్షష్టిః- చారుహాసిన్యాష్షట్పఞ్చాశత్-శిఖాఖంజయోర్ద్వాషష్టిః-అతిరుచిరాయాఅష్టపంచాశత్-క్రియాఅష్టా-స్త్రియాష్షోడశ- ఇత్యేవం సర్వత్రతత్తన్మాత్రాసఙ్ఖ్యానువృత్తిరత్రానుసంధేయా-తస్మాదార్యాదినివృత్తానిజాతిమంతి-ఎష్వవాంతరభేదేష్వేకామాత్రాసంఖ్యానానువర్తతే - యథావక్త్రాదిషుఉపజాతిషు పదచతురూర్ధ్వేషు

తథాగురవఇయంతః-కతివర్ణాలఘవస్త్వితియదిపృచ్ఛేత్తదా౽ నైనైవోక్తానాంగురూణాంయావతీసంఖ్యాభవతితావత్సంఖ్యాకాసుమాత్రాసు సప్తపంచాశతోమాత్రాణాంమధ్యే అపాస్తాసు పరిశిష్టామాత్రా యావత్సంఖ్యాకాభవంతితావత్సంఖ్యావర్ణావాచ్యాః-గురుసఙ్ఖ్యాయాంద్విగుణీకృతాయాంయావతీసఙ్ఖ్యాభవతితావత్సఙ్ఖ్యాకాసు మాత్రాసు అపాస్తాసు అవశిష్టమాత్రాసఙ్ఖ్యాలఘవోవాచ్యాః-తథాలఘవఇయంతఃకతివర్ణాగురవస్త్వితియదిప్రశ్నం కుర్యాత్తదా తైనైవోక్తానాం లఘూనాం యావతీసఙ్ఖ్యాభవతి తావత్సఙ్ఖ్యాక సు మాత్రాసుసప్తపంచాశతోమాత్రాణాంమధ్యేత్యక్తాసుఅవశిష్టామాత్రాద్వేమాత్రేఏకోగురురితిగణనయాయావంతోభవంతితావంతోగురవోవక్తవ్యాః- అథవాయథోక్తలఘుసఙ్ఖ్యాకాసుమాత్రాసుసప్త పంచాశతో మాత్రాణాంమధ్యే పరిగమితాసు అవశిష్టాసు మాత్రాసుఅర్ధీకృతాసుఏకస్యార్థస్యమాత్రా యావత్యోభవంతితావంతోగురవోవాచ్యాఃగురులఘుమిశ్రణేసతియావతీసంఖ్యాతావంతోవర్ణావక్తవ్యాః- యథా॥ త్రిష్వంశకేషుపాదోదళయోరాద్యేషుదృశ్యతెయస్యాః । పథ్యేతినామతస్యాశ్ఛన్దో

నోపాయః॥వృత్తస్యలావినావర్ణైః, గాఃవర్ణా
గుహుభిస్తథా। గురవోలైర్దళేనిత్యం, ప్రమాణ

చతానితుజాతిరహితానివృత్తాని-ఏష్వేతెలఘ్వాదిప్రత్యయానప్రవర్తంతె-అథేదానీంఆర్యాయాంఅయంలఘుప్రత్యయఉదాహ్రియతె॥శ్లో॥ అక్షరాణిషట్త్రింశదార్యాయాంసంతికుత్రచిత్।కేయంత్యత్రలఘూనీతిప్రశ్నేమాత్రాఃఇదఃప్రతి॥అత్రఅక్షరపిండఃషట్త్రింశత్ ౩౬- తద్ద్వితయంద్విసప్తతిః ౭౨ - మాత్రాసఙ్ఖ్యాసప్తపఞ్చాశత్ ౫౭ తద్రహితెఅక్షరపిండద్వితయెశేషంపంచదశ.౧౫ - తస్మాత్తస్యామార్యాయాంపఞ్చదశలఘూనీతిప్రబ్రూయాత్-తద్యథా-గచ్ఛతిపురశ్శరీరం, ధావతిపశ్చాదసంస్కృతంచేతః।చీనాంశుకమివకేతోః, ప్రతివాతంనీయమానస్య- అస్యామార్యాయాంషట్త్రింశదక్షరాణి-తేషుపంచదశలఘూని-అత్రపూర్వార్ధేఅష్టలఘూనిఉత్తరార్ధేసప్తలఘూని-అథవైతాళీయే- అక్షరపిండఃఅష్టత్రింశత్-తద్ద్వితయంషట్సప్తతిః౭౬మాత్రాసఙ్ఖ్యాషష్టిః౬౦తద్రహితాక్షరపిణ్డేశేషంషోడశలఘూని- తత్రపూర్వార్ధేఅష్టౌ-ఉత్తరార్ధేచాష్టౌ-ఇతి॥౧॥ అథవృత్తానాంగురులఘుజ్ఞానోపాయమాహ॥వృత్తస్యేతి॥వృత్తస్యజాత్యేకవచనం-వృత్తానామిత్యర్థః- లాఃలఘవఃమాత్రాఇత్యర్థః - వర్ణాద్వినాఅక్షరైర్వినాకృతాఃగాఃగురవఃవర్ణాభవంతి - అక్షరైర్వినాకృతామాత్రాగురవోభవంతీత్యర్థః-వర్ణాగురుభిస్తథేతి॥ గురుభిర్వినాకృతావర్ణాఃలఘవోభవంతి॥ గురవోలైరితి॥లైఃలఘుభిఃవినాకృతావర్ణాగురవోభవంతి-అత్రపూర్వంవర్ణైర్వినాకృతాలఘవోగురవః - ఇదానీంలఘుభి

విద్భిస్సమాఖ్యాతమ్-అస్మిన్ వృత్తే౫౭ సప్తపంచాశన్మాత్రాః-వర్ణాస్తు౩౩ త్రయస్త్రింశత్-గురవ౨౪శ్చతుర్వింశతిః-లఘవః౯నవ. ... *

న్యాసః.

౧ గురుపరిజ్ఞానే ప్రథమోపాయ ప్రశ్నః

వృత్తమాత్రాః సప్తపంచాశత్, } ౫౭

వృత్తవర్ణాః త్రయస్త్రింశత్. } ౩౩

——

అవశిష్టా మాత్రాశ్చతుర్వింశతిః. } ౨౪ గురవ —— ఇత్యుత్తరం

౩ గురవ ఇయంతః కతి వర్ణా లఘవశ్చేతి ద్వితీయప్రశ్నః,

వృత్తమాత్రాస్సప్తపంచాశత్, } ౫౭

వృత్తగురవశ్చతుర్వింశతిః, } ౨౪

అవశిష్టమాత్రాస్త్రయస్త్రింశత్-౩౩ వర్ణా ఇత్యుత్తరం.

౨ గురువ్యతిరిక్తాక్షరసంఖ్యాకా లఘవః

వృత్తాక్షరాణి త్రయస్త్రింశత్, } ౩౩ ——

వృత్తే గురవశ్చతుర్వింశతిః, } ౨౪ ——

అవశిష్టాక్షరాణి నవ. ౯ లఘవ —— ఇత్యుత్తరం

౪ లఘుపరిజ్ఞానోపాయః

వృత్తమాత్రాస్సప్తపంచాశత్ ౫౭ }

ద్విగుణీకృతా గురవః అష్టచత్వారింశత్ ౪౮ }

అవశిష్టమాత్రాః సర్వ —— లఘవ ఇత్యుత్తరం

మితినిశ్చితమ్॥ ౭॥ ఇతి గురులఘుజ్ఞానోపాయః॥

వినాకృతా వర్ణాశ్చ గురవ ఇతి బోద్ధవ్యం॥ దళే నిత్యమితి॥ దళే అర్ధే నిత్యం నియతం ఇతి ఏవం ప్రమాణం గురులఘుప్రమితిః నిశ్చితమ్-వృత్తేషు నిర్ణీతమ్- ఏతదుక్తం భవతి యస్యకస్యాపి వృత్తస్యార్ధే తదక్షరాణి మాత్రాః కుర్యాత్ తాసు తదక్షరసంఖ్యాం విహాయ శిష్టా మాత్రా యావత్యస్తావంతో గురవో భవంతి-తావద్భిర్గురుభిర్వినాకృతాః వృత్తార్ధవర్ణా యావంతస్తావంతో లఘవో భవంతి-తావద్భిర్లఘుభిర్వినాకృతాని వృత్తార్ధాక్షరాణ్యపి గురవో భవంతీతి॥ యథా॥ వాగర్థావివసంపృక్తౌ వాగర్థప్రతిపత్తయే। జగతః పితరౌ వందే పార్వతీపరమేశ్వరౌ ॥ అస్య పూర్వస్మిన్నర్ధే ౨౭ సప్తవింశతిః కలాః-వర్ణాస్తు ౧౬ షోడశ- తైః వినాకృతాః కలాః ౧౧ ఏకాదశ_తావంతో గురవః-తైర్వినాకృతా వర్ణాః ౫ పంచ-తావంతో లఘవః-తైర్వినాకృతా వర్ణాః ౧౧ ఏకాదశ తావంతోపి పూర్వవదేవ గురవః... ... *

౫ గురుపరిజ్ఞానేద్వితీయోపాయ ప్రశ్నః-

వృత్తమాత్రాస్సప్తపంచాశత్.	౫౭
వృత్తేలఘవఃనవ,	౯

అవశిష్టమాత్రాఅష్టచత్వారింశత్,	౪౮

జ్ఞేయమాత్రేఏకోగురురితి.. నయాచతుర్వింశతిః,	౨౪ గురవ ఇత్యుత్తరం

౬ పునఃప్రకారాంతరేణగురుపరిజ్ఞానం

అవశిష్టమాత్రాఅష్టచత్వారింశత్	౪౮
అర్ధేకరణేఏకస్యార్ధస్యమాత్రాశ్చతుర్వింశతిః,	౨౪ గురవ ఇత్యుత్తరం-

౭ గురులఘుమిశ్రణేనవర్ణసంఖ్యాపరిజ్ఞానం-

వృత్తేగురవశ్చతుర్వింశతిః,	౨౪
వృత్తేలఘవఃనవ-	౯
సంకలితాస్త్రయస్త్రింశత్-	౩౩ వర్ణా ఇత్యుత్తరం

ఏవంవిపులాదిష్వపిబోద్ధవ్యమ్*జ్ఞానదీపాఖ్యానం గార్గ్య గోపాల మిశ్రీయవ్యా

న్యాసః-

గురుపరిజ్ఞానం.	లఘుపరిజ్ఞానం
పూర్వదళేమాత్రాః౨౭ సప్తవింశతిః	వృత్తస్యఅర్ధేవర్ణాః౧౬షోడశ
అస్యఅర్ధస్యవర్ణాః౧౬షోడశవినాకృతాః	గురవఃఏకాదశ౧౧వినాకృతాః
---	---
అవశిష్టాఃకలాః౧౧ ఏకాదశ-గురవః	అవశిష్టావర్ణాః ౫ పంచలఘవః

ప్రకారాంతరేణగురుపరిజ్ఞానం.

వృత్తార్ధాక్షరాణి౧౬షోడశ
అస్మిన్నర్ధేలఘవః౫పంచ-వినా

అవశిష్టాక్షరాణి౧౧ఏకాదశాపి గురవః

కిఞ్చ॥ అథప్రజానామధిపః ప్రభాతే జాయాప్రతిగ్రాహితగంధమాల్యాం। వనాయ పీత ప్రతి బద్ధ వత్సాం యశో

ఖ్యానం॥అథైష్వేవవృత్తేషుగుర్వాదిప్రత్యయాన్ పథ్యావక్త్రేణాహ ॥ వృత్తస్య లా ఇతి॥వృత్తస్యలా ఇత్యనేనశబ్దేనలఘువాచినా మాత్రాలక్ష్యంతే-వర్ణశబ్దేనాక్షరాణిలక్ష్యంతే-గాఃగుర్వక్షరాణితైఃలఘ్వక్షరైఃడశైఅర్ధే-సంత్యర్థః-తస్యాయమర్థః-వృత్తస్యమాత్రాఅక్షరైర్వినాకృతాశ్చేత్ - శేషంగుర్వక్షర సంఖ్యాభవతి॥శ్లో॥ద్విచత్వారింశదేకస్యాంగీత్యాంసంత్యక్షరాణితు । కియంత్యత్ర గురూణీతిప్రశ్నేమాత్రావిదంప్రతి ॥ అత్రవృత్తస్యలాః ౬౦ షష్టిః వర్ణసంఖ్యయా ౪౨ ద్విచత్వారింశతారహితాసుశేషః౧౮అష్టాదశ- తస్మాత్తస్యాంగీత్యామష్టాదశగురూణీతి బ్రూయాత్ తద్యథా॥పర్వతరాజసుతాయాఃప్రశకాజూ్కరవతిమండలేసుచయోః వదనేచకాంతిభరితే రలంతినయనానిసస్పృహంశమ్భోః॥వర్ణైర్గురుభిస్తథేతి ॥వృత్తలాగురుభిర్వినాకృతాశ్చేత్-శేషంఅక్షరసంఖ్యాభవతి ॥శ్లో॥ గురూణ్యుద్గీతివృత్తేతుసంతిద్వావింశతిఃక్వచిత్ । అక్షరాణికియంత్యస్యాఇతిమాత్రావిదంవదేత్ ॥ అత్రవృత్తస్యలాస్సప్త౫౭పఞ్చాశత్ తస్యాగురు సంఖ్యయా ద్వావింశత్యా ౨౨ రహితాయాంశేషం ౩౫ పఞ్చత్రింశత్ - తస్మాత్తస్యా ముద్గీత్యాం పఞ్చత్రింశదక్షరాణీతివాచ్యం॥తద్యథా॥ కేదారపోషణరతాఃకాశీతలవాహినీగంగా॥కింసంజఘానకృష్ణఃకంబలవతంనబాధతేశీతమ్ ॥ అత్రహిద్వావింశతిగురూణి- పంచత్రింశత్త్వక్షరాణి॥గురువార్ణైర్దశ ఇతి ॥ వృత్తస్యమాత్రాలైర్లఘుభిః వినాకృతాశ్చేత్ శేషదళైకృతైఅర్ధీకృతేసతిగురుసంఖ్యాభవతి॥ని॥ఉత్ప్రేక్షఖండవర్ణేషు శస్త్రేచ్ఛేదదళ మతమితిమేదినీ॥శ్లో॥ఉపగీత్యాంతుకస్యాంచిల్లఘూనిదశతత్రతు।కతిగుర్వక్షరాణీతిప్రశ్నే మాత్రావిదంప్ర తి॥ అత్రవృత్తస్య మాత్రాశ్చతుః పఞ్చా౫౪శత్-తాసులఘుసంఖ్యయా౧౦ దశత్వరూపయారహితాసు శేషం౪౪ చతుశ్చత్వారింశత్-తస్మిన్దళే సతి౨౨ద్వావింశతిః - ఏతావంత్యత్ర గురూణీతి వాచ్యమ్॥తద్యథా॥ఇహసూచితమాత్రాణామర్థానాంసూరిభిః పూర్వైః। ఉపగీతిరియంవక్త్రేనిత్యంస్తైయావభిజ్ఞానామ్ ॥ అత్రహిచతుః పంచాశత్ మాత్రాసులఘురూపాభిర్దశమాత్రాభి ర్వర్జితాదశిష్టానాం ౪౪ చతుశ్చత్వారింశతో మాత్రాణామర్ధీభూతాద్వావింశతిః - గుర్వక్షరసంఖ్యాభవతితస్మా దుపగీత్యాం ద్వావింశతిగుర్వక్షరాణీతికథయేత్ ॥ నిత్యపరిమాణమితినిశ్చితమితి ॥ ఇతిశబ్దో

ఘనాద్ధేనుమ్మృషేమర్మోచ ॥ అస్యశ్లోక ప్రథమదళేమాత్రాః ౩౫ పంచత్రింశత్-వర్ణాః౨౨ద్వావింశతిః -త్రైర్వినాకృతామాత్రాః ౧౩ త్రయోదశ - తావంతో గురవః- ఏతైర్వినాకృతాఃవర్ణాః౯- నవ-తావంతో లఘవః - తైర్వినాకృతావర్ణాః౧౩త్రయోదశ - తావంతశ్చప్రాగ్వద్గురవఃఏవంసర్వత్రాపి జ్ఞేయమ్॥౨॥

ఇతిగురులఘుజ్ఞానోపాయః ॥ ....

త్రప్రదర్శనార్థః- తేనగురుద్వారకౌలఘుప్రత్యయః- లఘుద్వారకౌ-ఉక్తప్రత్యయశ్చపరిగృహ్యేతేతయోరనుపదేశస్తుశిష్యబుద్ధివృద్ధిపనార్థః తథాహి-ఇహతావల్లఘుప్రత్యయోఃగురుప్రత్యయశ్చేతిద్వౌప్రత్యయౌఅక్షరద్వారకావుక్తౌ - ఏవం గురుద్వారకావపిద్వౌప్రత్యయౌసంభావ్యేతే- తథాలఘుద్వారకౌద్వౌ - తత్రగురుద్వారకయోః లఘుద్వారకయోశ్చఏకైకస్మిన్కథితే శేషాప్రత్యయౌశిష్యైస్స్వయమేవఊహ్యాభవేతామితి గ్రంథకారాభిప్రాయః - తావిదానీం బ్రూమః॥ద్విగుణగురుసంఖ్యయోః। నామాత్రాసంఖ్యాతుభవతిలఘుసంఖ్యా। లఘుసంఖ్యాయుతమాత్రాదళమిహసంఖ్యఉక్షరాణాంచ॥ శ్లో॥ ఆర్యాగీత్యాంగురూణాంసఙ్కస్యాంచిత్పంచవింశతిః । కియంతితులఘూనీతి ప్రశ్నేమాత్రావిదంప్రతి॥ అత్రమాత్రాసంఖ్య ౬౪ చతుష్షష్టిః, గురుసఙ్ఖ్య ౨౫ పంచవింశతిః - సా ద్విగుణా౫౦పఞ్చాశత్ తయోఊనాయాంమాత్రాసఙ్ఖ్యాయాం శేషం ౧౪చతుర్దశ-ఏతావంతితస్యాంలఘూనీతివాచ్యమ్॥తద్యథా॥ అథనిజరాజ్యంతేనప్రశాసిన శైనశత్రురాజ్యంతేన। యేనాఽరాజ్యంతనక్రియాదిశోయస్యవిహతిరాజ్యంతేః। శత్రురాజ్యస్తైనరిపుపక్షైర్న్నపృథ్వ్యానా ఇతిక్రియాసూర్యశోభనయేనదిశః అరాజ్యంతఅశోభంతన శైననిజరాజ్యం ప్రశాసీశాసితం యస్య- అజ్యంతేయుద్ధమధ్యే విహతిరంతరాయః-న- సర్వత్రజయఏవేత్యర్థః॥ శ్లో॥ ఆస్యామేవలఘున్యాసన్నార్యాగీత్యాంచతుర్దశ।అక్షరాణికియంతిస్యురితిమాత్రావిదంవదేత్ ॥ అత్రలఘుసఙ్ఖ్యా౧౪ చతుర్దశ - మాత్రాసఙ్ఖ్య చతుష్షష్టిః ౬౪ తయోరుభయయోగ సఙ్ఖ్యా౭౮అష్టసప్తతిఃతద్దళం ౩౯ ఏకోనచత్వారింశత్ , ఏతావంతితస్యామార్యాగీత్యామక్షరాణీతివాచ్యం॥ తద్యథాఅథనిజరాజ్యంతేనేతిపూర్వోక్తమేవోదాహరణమ్-ఏవమన్యత్రాప్యనుసంధేయం॥౮॥ఇతిషోడశమాత్రావృత్తప్రకరణం✻... ✻

ఆ॥మాత్రాసమకానాంమధ్యేషోడశమాత్రాణివృత్తానిలక్షయిత్వాఇదానీంమాత్రాధిక్యేనభిన్నానాంలక్షణమాహ✻శిఖిగుణితదశలఘురచితమపగతలఘుయుగళమిదమపరమఖిలమ్। సగురుశకలయుగళకమపిసుపరిఘటితలలితపదవితతిభవతిశిఖి తి॥శిఖినోఽగ్నయఃఅనేనత్రిత్వసఙ్ఖ్యావివక్షితా॥ శ్రు॥ త్రయోవా అగ్నయోహవ్యవాహనోదేవానాం కవ్యవాహనః పితౄణాగ్ం సహరక్షా అసురాణాం తఏతహ్యన్

అథభిన్నభిన్నమాత్రాసంఖ్యాత్మక ద్విపాత్ప్రి

కరణమ్ ✻ శిఖిగుణిత దశలఘు రచిత మప

—✻అథభిన్నభిన్నమాత్రా సఙ్ఖ్యాత్మకద్విపాత్ప్రకరణమ్. ✻—

శిఖిగుణితేతి॥ శిఖిభిః అగ్నిభిః త్రిభిః గుణితైః వర్ధితైఃదశభిఃలఘుభిఃరచితం-త్రింశల్లఘువిరచితమిత్యర్థః- అపగతలఘుయుగళంలఘుద్వయహీనం -అష్టా

శగ్ంసంతేమాంపరిష్యతేమామితిశ్రుతేః త్రియోగ్నయశ్చాహుతయశ్చపంచేత్యాది లోకప్రసిద్ధేశ్చ ॥ శిఖిభిస్త్రిభిర్గుణితాఃవర్గాతాఃశిఖిగుణితాఃదశచతేలఘవశ్చే తిదశలఘవః-శిఖిగుణితాశ్చతేదశలఘవశ్చేతి శిఖిగుణితదశ లఘవఃత్రింశల్లఘవః ఇత్యర్థః తైఃరచితంశిఖిగుణితదశలఘురచితంఇదంప్రథమచరణమితిశేషః - ఇద మితినపుంసకలింగనిర్దేశప్రయోగసామర్థ్యాదేవ నపుంసకలింగస్య చరణశబ్ద స్యాధ్యాహారఎవయోగ్యఇతిగమ్యతే-చరణశబ్దస్యోభయలింగత్వం-యథా - పదం ఘ్రిశ్చరణోస్త్రియామిత్యమరసింహూక్తేః- నత్వర్థమితి పదమధ్యాహృత్యర చితం-తథాసతి-శిఖిగుణితేత్యాదికస్యభవతి శిఖేత్యంతస్య వాక్యస్య ఏకశ్లోకత్వం స్యాత్-తథాత్వేచేదమేకమర్థంకథంద్విరావర్త్యశ్లోకఃకర్తవ్యఇతిచిరంతనవ్యా ఖ్యానంవిరుధ్యేత- అపరంద్వితీయంచరణంఅఖిలం సవర్ణంసగురుగురుసహితంశక లయుగకళం-అర్థద్వయం-ఏవంరచితంచేతిశేషః -సుపరిఘటితలలితపదవితతి- సు ష్ఠుపరిబద్ధకోమలపదవిస్తృతి॥అయమన్వయః॥శిఖిగుణితదశలఘురచితం అపగతల ఘుయుగళంసగురుచభవతి-చేదిదంప్రథమంచరణంభవతి- శిఖిగుణితదశలఘురచి తంఅఖిలంసగురుచభవతిచేదిదంఅపరంచరణంభవతి- సుపరిఘటితలలిత పదవిత తిశకలయుగళకమప్యేవంరచితంచేచ్ఛిఖానామవృత్తంభవతీతి॥ ఏతదుక్తంభవతి-శి ఖావృత్తస్యప్రథమేపాదేఅష్టావింశతిలఘవఃఅంతేగురురేకః-తృతీయేప్యేవం-ద్వి తీయేపాదేత్రింశల్లఘవఃఅంతేగురురేకః-చతుర్థేపాదేప్యేవమితి ॥ ౧ ॥ కించ॥

* వినిమయవిహితశకలయుగళలఘులలితపదవితతిరచితగుణనిచయా, శ్రుతిసుఖకృ దియమపిజగతిజఠరఉపగతవతీసతిశిఖాభవతీఖజేతి॥వినిమయేనశిఖాయాః పాదయో

గతలఘుయుగళమపరమిదమఖిలమ్ , సగురుశ
కలయుగళకమపిసుపరిఘటిత లలిత పదవితతి
భవతిశిఖా॥ ౧ ॥ వినిమయవిహితశకలయుగళల

వింశతిలఘురచితమితియాపత్-ఏవంపూర్వార్థలక్షణం- అపరంఉత్తరార్ధంఇద మఖిలంఏభిస్త్రింశతాలఘుభిఃసంపూర్ణం-సగురుశకలేతి॥శకలయుగళమపిఅర్ధ ద్వయమపిసగురుఅంతేగురుసహితంయదితర్హిశిఖానామద్విపాద్వృత్తంభవతి -అ త్రనచతుర్భిఃపాదైఃశ్లోకఃద్వాభ్యామేవ - త్రింశతిసంఖ్యాయాంద్విత్వసంఖ్యావ్య వకలనమకృత్వాఅష్టావింశతిలఘురచితమితిస్వభావేన ప్రథమపాదకథనస్యాస్మిన్ వృత్తేత్వశక్యత్వాత్ శిఖిగుణితదశలఘురచితంఅపగతలఘుయుగళమిత్యుక్తమ్- లక్ష ణంద్రష్టవ్యమ్॥ఉ॥నిశిచరపతిమథసతుకపిరవదదిహాశృణుకుణపభుగధిపసుహితమ్, యువతిరితిజనకమహితరివిసృజమతిమియమసుహృదితరుచిరనలశిఖా ॥ నిశిచరపతిం రావణం-కపిఃహనుమాన్ అసుహృత్ప్రాణాపహారిణీ ॥ ౧ ॥ వినిమయేతి ॥ వినిమ

వ్యత్యాసేనవిహితంశకలయుగళంయస్యాస్సాతథాలఘుభిర్లలితాకోమలాపదా
నాంవితతిఃవిస్తృతిర్యస్యాస్సాతథారచితోగుణ నిచయోయస్యాస్సాతథా- వినిమ
యవిహితశకలయుగళాచలఘులలితపదవితతిశ్చరచితగుణనిచయాచేతివినిమ
యవిహితశకలయుగళలఘులలితపదవితతిరచితగుణనిచయాసమానాధికరణసమా
సఃశ్రుతిసుఖకృత్ శ్రోత్రసుఖకరీఇయమపిజశిరః జకారస్యమూర్ధానండుపగతవతి
ప్రాప్తవతిఝిఝకారేఖజానామఖజాశబ్దవర్ణేనాజకారస్యమూర్ధానం ఝకారే
ప్రాప్తవతిసతిఖఞ్జానామవృత్తం భవతీత్యర్థః- ఇదమప్యేకమర్థం॥ ఏతదుక్తం
భవతి॥ఖఞ్జాయాఃప్రథమేపాదేత్రింశల్లఘవఃఅవసానేగురుశ్చైకః- తృతీయేపాదే
పితథా-ద్వితీయేపాదేఅష్టావింశతిలఘవఃఅంతేగురుశ్చైకః- చతుర్థపాదేపితద్వది
తి॥౨॥ కించ ॥ * అష్టావర్ధేగాద్వ్యభ్యస్తాయస్యాస్సానఙ్గక్రీడోక్తేతి ॥ అర్ధే
ప్రథమఇతిశేషః- గాఃగురవఃద్వ్యభ్యస్తాఃద్వాభ్యాంవర్గితా అనంగక్రీడానామ-
అయమర్థః- అనంగక్రీడాయాఃప్రథమార్ధేప్రతిపాదంషోడశగురవః - స్యురిత్య

ఘులలిత పదవితతిరచిత గుణనిచయా, శ్రుతి
సుఖకృదియమపి జగతిజశిరఉపగత వతిఝిసతి
భవతిఖజా॥౭॥ అష్టావర్ధేగాద్వ్యభ్యస్తాయ

యవిహితైఃపర్యాసేనవిన్యస్తైఃశకలయుగళలఘుభిఃదళద్వయోక్తలఘువర్ణైః ల
ళితయాహృద్యయాపదవితత్యాపదపరంపరయారచితస్సంపాదితోగుణనిచయస్సౌ
కుమార్యాదిగుణవ్యూహోయస్యాస్సాయద్వావినిమయవిహితశకలయుగళ లఘు
శ్చాసౌలళితపదవితతిరచితగుణనిచయాచేతిసమానాధికరణసమాసఃశిఖాయాఃపూ
ర్వముత్తరంచదళంయదిపరివర్తనేనవ్యత్యస్తంతర్హిఖంజానామవృత్తమిత్యర్థఃఅస్మిన్
వృత్తేగురుద్వయయోగాభావేనఖఞ్జేతిసాక్షాద్వక్తుమశక్యత్వాదాహజశిరఇతిఝిఝకా
రేజశిరఃజకారస్యఖజాపదవర్ణస్య మస్తకండుపగతవతిసతిఖఞ్జేతిఫలితమ్ ఇయమ
పిశిఖావృత్తవత్ జగతిశ్రుతిసుఖకృద్భవతి - అత్రలఘుభిర్గురుణాచ పూర్వార్ధం
ద్వాత్రింశన్మాత్రం- ఉత్తరార్ధంత్రింశన్మాత్రంజ్ఞేయంఏతత్పూర్వార్ధంవర్ణచ్ఛ
న్దసిఅనుష్టుభివిద్యున్మాలావృత్తలక్షణవత్ ॥ ౮ ॥ విబుధధునిహారభసితహలధరకమల
జలనిధిశశధరరుచిరమమలమ్మకబళయతిన్నృపయశఇదమఖిలమితిభవతిజగతిఖలుజఝ
యుతఖజా॥అమలంనృపయశఃవిబుధధున్యాదీనాంరుచింకబళయతి- ఇతిఝయుతఖజా
ఝకారేణయుక్తాఖజా-ఖఞ్జేత్యర్థఃయద్వా ॥౮॥ రుచిరతివిలసతినవరజనికరశిశుశకల
రుచిరివహిమగిరిదుహితుః, సరసిజదళసమమృదుళతరుణతరణికిరణరుచిరచరణనఖ
జా॥ పద్మసదృశయోర్బాలాతపాతామ్రయోర్గౌరీచరణయోఃనఖశ్రీఃప్రథమాచ
న్ద్రకలామనుకరోతీత్యర్థః॥౨॥అష్టావితి॥ యస్యాఃఅర్ధేపూర్వస్మిన్దళేద్వ్యభ్య

యమేకపాదః-అన్యోఽప్యేక ఏవం రచయితవ్యః- నన్వనంగక్రీడాయాః పూర్వార్ధముక్తం కీదృశం పునరపరార్ధమిత్యత ఆహ॥ దళమధ్యమపి వసుగుణితసలిలనిధిలఘుకవిరచితపదవితతిభవతీతి॥ అపరం దళముత్తరార్ధం. వసుశబ్దేనాష్టసంఖ్యావివక్షితా* అష్టౌ వసవ ఇతి శ్రుతేః లోకప్రసిద్ధేశ్చ - వసుభిరష్టాభిర్గుణితాః వర్గితాః వసుగుణితాః-సలిలనిధయశ్చత్వారశ్చ తే లఘవ ఏవ లఘుకాశ్చేతి సలిలనిధిలఘుకాః- వసుగుణితాశ్చ తే సలిలనిధిలఘుకాశ్చేతి వసుగుణితసలిలనిధిలఘుకాః ద్వాత్రింశల్లఘవ ఇత్యర్థః-తైర్విరచితపదవితతిశ్చ భవతీతి- అనంగక్రీడాయా అపరార్ధే ప్రతిపాదం ద్వాత్రింశల్లఘవ ఏవ స్యురిత్యర్థః- అయమప్యేకః పాదః - అన్యోఽప్యేక ఏవం రచయితవ్యః ॥ ౩ ॥ కించ* త్రిగుణనవలఘురవసితిగురురితిదళయుగకృతతనురతిరుచిరేతి- త్రిగుణా నవలఘవో యస్యాస్సా త్రిగుణనవలఘుః - సప్తవింశతిలఘుమతీత్యర్థః- అవసితిః పర్యవసానం గురుర్యస్యాస్సా అవసితిగురుః ఇత్యనేన ప్రకారేణ దళయుగకృతతనుః అర్ధద్వయకృతశరీరా అతిరుచిరా నామ- అయమప్యేకః పాదః-అయమర్థః-

స్యాస్సానఙ్గక్రీడోక్తా, దళమపరమపి వసుగుణి

తసలిలనిధిలఘు కవిరచిత పదవితతిభవతి॥ ౩॥

త్రిగుణనవలఘురవసితి గురురితిదళయుగ కృత

స్తాః ద్విగుణాః అష్టౌ గాః షోడశ గురవః స్యుః-అపరముత్తరం దళమర్ధమపి వసుభిరష్టభిర్గుణితైరావృత్తైస్సలిలనిధిలఘుకైః చతుర్లఘుభిః విరచితపదవితతిభవతి- గురుభిః పూర్వార్ధం లఘుభిరుత్తరార్ధం చ యది ద్వాత్రింశన్మాత్రం స్యాదిత్యర్థః-సా అనఙ్గక్రీడా ఉక్తా కథితా॥ఉ॥ వేదాంతేడ్యం శంభుం వందే యస్మిన్ జాతానంగక్రీడా, శ్రుతిరపియమిహ పరమమభికలయతి జగతి మధురిపురపి యమనుసరతి హి॥ అనంగక్రీడా మదనవిజయః-అపిచ ॥ ఉ ॥ వాక్యైర్వర్ణైః త్రిభార్యావైషమ్యైర్ద్వ్యోర్యాః స్యాల్లీలాఽనంగక్రీడా, తృణభుగతిచపలమతిరపి గుణలవవిరహయుగపి పశురభిసరతి జగతి॥ అనంగక్రీడా నిధువనం-రసికాయాం రమణ్యాం సాకూతోక్తిప్రత్యుక్తిపూర్వం యత్తదేవ సురతం-సాధారణం తు గుణలవరహితః పశురప్యనుసరతి॥౩॥ త్రిగుణేతి॥ అర్థేనాహ- త్రిగుణనవలఘుః సప్తవింశతిలఘుం. అవసితిగురుః అవసితౌ అవసానే గురుః యస్యాస్సా తథోక్తా-ఇతి ఏవం దళయుగకృతతనుః అర్ధద్వయే విరచితరూపా అతిరుచిరా నామ భవతి-ద్వయోరపి దళయోర్లక్షణస్య సదృశత్వాదిదమర్ధం పాదాత్మకమ్- శిఖాదీనామవాన్తరభేదా న సంతి॥ఉ॥ వలరిపుమణిదళజలధరనికరనిజధునిజలనివహాలళితే, వికచతరుణసరసిజదృశి మహసి భవతి హిమమమతిరతిరుచిరా॥ శ్రీకృష్ణే మమ నా రంజతీతి భావః॥

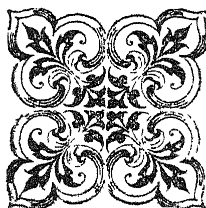
అతి రుచిరాయాః త్రిపాదంసప్తవింశతిలఘవస్స్యుః అవసానేగురుశ్చైకో భవతీ తి॥౫ ॥ .... ❋

ఇతిశ్రీమతాకవిశార్దూలేనశ్రీనాథేనవిరచితాయాం-ధీశోధిన్యాఖ్యాయాం
వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యాయాం-ద్వితీయోధ్యాయః॥ ❋

తనురతిరుచిరా॥ ౪॥ ❋ ఇత్యేతచ్చద్విపాత్ప్ర
కరణమ్ ❋ ఇతిశ్రీకెదారాస్త్రర్వాణికృతెవృత్త
రత్నాకరేద్వితీయోఽధ్యాయః॥ ❋

౪॥ ❋ ఇతిభిన్నభిన్నమాత్రాసంఖ్యాత్మకద్విపాత్ప్రకరణమ్-
ఇతిశ్రీనారాయణపురోహితవిరచితమణినిధిసమాఖ్యానె
వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపఞ్చజనపఞ్చాననాయనమః-

సవ్యాఖ్యానేవృత్తరత్నాకరేతృతీయోఽధ్యాయః।

అవతారికా॥ఉక్తమాత్రావృత్తలక్షణమ్ - అథేదానీంఅవసరప్రాప్తవర్ణవృత్త విశేషలక్షణప్రతిపాదనాయతృతీయచతుర్థపఞ్చమాధ్యాయా స్సమారభ్యన్తే- తత్రార్ధసమవృత్త విషమవృత్తయోస్సమవృత్తాధీనత్వాత్ ప్రథమోద్దిష్టం సమవృత్తంఉక్తాదిచ్ఛన్దఃక్రమేణలక్షణందర్శయతి * ౧॥ ఉక్తాయామ్॥ గ్స్రీరితి॥ఉక్తాయాంఉక్తాఖ్యేఛన్దసి- సమవృత్తంప్రదర్శ్యతఇతిశేషః- ఏవమత్యుక్తాయామిత్యాదిష్వపివ్యాఖ్యేయం- గ్ గురురేకఃప్రతిపాదంచేత్ శ్రీనామవృత్తముక్తంభవతి-అసమప్యేకస్గపాదఃఏవమాధ్యాయపరిసమాప్తేర్వేదితవ్యమ్॥ ౧॥ ౧ ॥ *॥౨॥ అత్యుక్తాయామ్॥ గౌ స్త్రీతిగౌద్వౌగురూప్రతిపాదంచేత్- స్త్రీనామవృత్తంభవతి॥ ౨॥౧॥*౩ మధ్యాయామ్ ॥ మో నారీతి ॥ మోమగణఃప్రతిపాదంచేత్ నారీనామ వృత్తంభవతి॥ ౩॥౧॥౩ంచ*రో మృగీతి॥రఃరగణఃప్రతిపాదంచేత్ మృగీనామవృత్తం భవతి॥౩॥౨॥*౪ ప్రతిష్ఠాయామ్ ॥ మ్గౌ చేత్కన్యేతి॥ మ్గౌమగణగురూప్రతిపాదం

* ౧ ఉక్తాయామ్, గ్స్రీః॥౧॥౧॥*॥ ౨ అ
త్యుక్తాయామ్; గౌ స్త్రీ॥౨॥*॥ ౧॥౩ ॥మధ్యా
యామ్, మో నారీ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ రో మృగీ॥౩ ॥ ౨

అ॥ఉక్తాయామితి॥ఏవంద్వితీయాధ్యాయేనమాత్రాచ్ఛన్దసివృత్తానాంలక్ష్యంలక్షణం చప్రతిపాద్యవర్ణచ్ఛన్దోగతానాంవృత్తానాంలక్ష్యలక్షణేఅనేనతృతీయాధ్యాయేన కథయతి-ఉక్తాయాంప్రథమేఉక్తాచ్ఛన్దసి॥గ్స్రీరితి॥గ్ ఏకోగురుఃపాదోయది శ్రీరితి వృత్తంభవతి-చతుర్భిర్గురుభిఃశ్లోకోభవతీతియావత్-అస్మిన్నధ్యాయేఏకేనైవపాదేనలక్షణంలక్ష్యంచకథ్యతే-విశేషాభావాత్ అన్యేపిత్రయఃపాదా స్తద్వదేవేత్యభిప్రాయః-గ్స్రీరిత్యేతదేవోదాహరణం-ఏవముత్తరత్రాపిలక్ష్యలక్షణరూపతానవిస్మర్తవ్యా॥ఉదాహరణమ్॥పాయాత్ శ్రీశః॥౧॥౧॥అత్యుక్తాయాం॥ గౌ స్త్రీతి ॥ అత్యుక్తాయాం ద్వితీయేఛన్దసిగౌద్వౌగురూపాదేయది స్త్రీనామవృత్తంభవతి-ద్వ్యక్షరగ్గపాదఃచతురక్షరమర్ధం-అష్టాక్షరశ్శ్లోకఇత్యర్థః॥ఉదా॥సాధ్వీయాస్యాత్ ।మాన్యా నా స్త్రీ॥పతివ్రతాపూజ్యేతిభావః॥౨॥౧॥మధ్యాయామ్॥మో నారీతి॥మధ్యాయాంతృతీయేచ్ఛన్దసిపాదేమఃమగణశ్చేత్ నారీనామవృత్తంభవతి-అస్మిన్నేవచ్ఛన్దసి గణానాముత్పత్తిః- తత్రప్రథమోమగణస్సర్వగురుస్త్ర్యక్షరః-యథా - శ్రీగ్రీవాన్తా - ఆ

చేత్ కన్యానామవృత్తంభవతి॥౪॥౧॥*౫సుప్రతిష్ఠాయామ్॥భ్గౌగితిపఙ్క్తిరితి॥ భ్గౌ
భగణగురూగురుశ్చాస్యగ్గప్రతిపాదంచేన్నామ్నాపఙ్క్తిరితివృత్తంభవతి॥గ్గౌగురుః
ప్రీతిరితికేచిత్పఠన్తి-తదాగౌ=రగణగురూగురుశ్చాస్యగప్రతిపాదంచేత్ నామ్నాప్రీ
తిరితివృత్తంభవతి౩వ్యాఖ్యేయం*౬గాయత్ర్యాం॥ త్యౌచేత్తనుమధ్యేతి ॥ త్యౌత
గణయగణౌ ప్రతిపాదం చేత్తనుమధ్యానామ వృత్తం భవతిత్యౌస్తస్తనుమధ్యే

*౪ప్రతిష్ఠాయామ్,గ్గౌచేత్కన్యా ॥ ౪ ॥౧॥

*౫సుప్రతిష్ఠాయామ్,భ్గౌగితిపఙ్క్తిః ॥ ౫ ॥

౧॥ *౬ గాయత్ర్యాం, త్యౌస్తస్తనుమ

దిలఘుర్యగణః-మృడానీ-మధ్యలఘుఃరగణఃపార్వతీ-అన్తగురుస్సగణఃమహాతీ-అన్త
లఘుఃతగణః-మాంపాహి-మధ్యగురుర్జగణఃవిభాతి-ఆదిగురుర్భగణఃశఙ్కర- స
ర్వలఘుర్నగణఃవిజయ॥ఏవమష్టౌవృత్తానిమధ్యాయాంప్రస్తారలభ్యాని- అముంక్రమ
మేవానుసృత్యమయరసతజభనేతిప్రాచార్యైస్సూత్రితమ్-ఇతఃపరంఉత్తరోత్తరం
ద్విగుణితానివృత్తాని-యథాప్రతిష్ఠాయాంషోడశ-సుప్రతిష్ఠాయాంద్వాత్రింశత్ గా
యత్ర్యాంచతుష్షష్టిః-ఉష్ణిహిఅష్టావింశత్యధికశతం-అనుష్టుభిషట్పఞ్చాశదధికద్విశ
తమ్ ఏవముత్కృతిపర్యన్తమవగన్తవ్యమ్-ప్రస్తారరీత్యావృత్తానామనన్తత్వాత్తదేక
దేశతోవృత్తానికథ్యన్తేత్ర్యక్షరోత్రపాదః-ద్వాదశవర్ణాత్మకైశ్చతుర్భిగణైశ్లోకోభ
వతి ఏవముత్తరేష్వపిఛన్దస్సుఏకైకేనాధికేనవర్ణేనవర్ధితోభవతి॥ఉ ॥ యాసాధ్వీ।
యామాన్యా॥యాశాన్తా,సానారీ॥౩॥౧॥గౌమృగీతి-అస్యామేవచ్ఛన్దసి ద్వితీయం
వృత్తమాహ-రఃరగణఃపాదేయదితర్హిమృగీవృత్తం-ఉ-మాధవం,వీక్షతే। సామృ
గీ-లోచనా-ఇతిద్వేవృత్తేలక్షితే- ఏతచ్ఛన్దోగతానామష్టానామపివృత్తానాంగణశః
యథాక్రమముదాహరణాని-మగణేనయథా*శ్రీలక్ష్మీః, పాయాన్మాం-మాతా
స్తాలోకానాం-యగణేనయథా*భజేతంస్వీయంయం।గృణన్తేమునీన్ద్రాః- రగణేన
యథా*పాతుమాం,దేవతా।యాహరేః,స్వామినీ-సగణేనయథా*అథసా,తరుణీ। జ
గదేవ,వచనం-తగణేనయథా*దేవేశ,మాంరక్ష।గోవిన్ద,మాంనాథ- జగణేనయథా*
సమేహి,మహేశ।సదేహ,సురేశ- భగణేనయథా*శఙ్కర,నాయక।మామవ, శా
శ్వత।నగణేనయథా*మురజిదవతు।సతతమిహహి-ఇతి-౩।౨।ప్రతిష్ఠాయాం, గ్గౌ
చేత్కన్యేతి-ప్రతిష్ఠాయాంచతురక్షరచ్ఛన్దసిగ్గౌమగణోగురుశ్చయదికన్యానామ-ఉ- ఆ
లింగన్తీ,గౌరీశమ్భుమ్।లజ్జానమ్రా,భూభృత్కన్యా।౪।౧। సుప్రతిష్ఠాయాం-భ్గౌగతి
పఙ్క్తిరితి - సుప్రతిష్ఠాయాంపఞ్చాక్షరచ్ఛన్దసిభ్గౌభగణగురూగ్గురుః - యదిభ
గణోగురుద్వయంచ పాదేతర్హిపఙ్క్తిర్నామవృత్తం- ఉ - రాఘవబాణైః,రా
క్షసభర్తుః।ఛేదముపాయాద్,దాననపఙ్క్తిః। రాక్షసభర్తుఃరావణస్య-ఆననప

తి కేచిత్పఠన్తి-తదా స్తఃభవతః॥౬॥౧॥కించ * శశివదనాన్యావితి॥ న్యౌనగణయగణౌప్రతిపాదంచేత్ శశివదనానామవృత్తంభవతి-శిఖివదనాన్యావితి - కేచిత్పఠన్తి ౬॥౨॥కించ ॥ * త్సౌచెద్వసుమతీతితౌ్సౌతగణసగణౌపాదెయదివసుమతీనామవృత్తంభవతి - ఇదంప్రక్షిప్తం-షట్త్రింశదధికశతగ్రన్థాతిరిక్తత్వాత్ - ఏతదస్యతత్త్వంచిరన్తనవ్యాఖ్యాతృభిరుపాత్తత్వాత్ వ్యాఖ్యానంచాస్యవ్యుత్పత్తికరత్వాత్ కృతమ్-నకేదారకృతత్వాభిప్రాయేణ - ఉత్తరత్రాపిప్రక్షిప్తగ్రన్థ వ్యాఖ్యానప్రయోజనమెవద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬ ॥౩ ॥ * ౭ ఉష్ణిహి ॥ మ్సౌగస్స్యాన్మదలేఖేతి మ్సౌమగణసగణౌగః గురుశ్చప్రతిపాదంచెత్ - మదలేఖానామవృత్తంస్యాత్ ౭॥౧కించ॥* మధుయదిననగాఇతి ॥ నశ్చనశ్చగశ్చననగాఃనగణద్వయంగురుశ్చ ప్రతిపాదంచెన్మధునామవృత్తంభవతి॥ మధుమతీనభగాఇతికేచిత్పఠంతితదానగణభగణగురవఃప్రతిపాదంచెన్మధుమతీనామవృత్తంస్యాత్॥ ౭ ॥ ౨ ॥ కిఞ్చ* కుమారలలితాజ్సాఇతి॥ జ్సౌఃజగణసగణౌగురుశ్చ ప్రతిపాదంచెత్కుమారలలితానామవృత్తంభవతి॥౭॥౩॥ కిఞ్చ*సరగాహంసమాలెతి॥ సరగాఃసగణరగణగురవఃప్రతిపాదంచెద్ధంసమాలానామవృత్తంభవతి-ఇదమపిప్రక్షిప్తం॥౭॥౪॥* ౮ అనుష్టుభి॥

ధ్యా॥ ౬ ॥ ౧ ॥ శశి,వదనాన్యౌ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ త్సౌ
చెద్వసుమతీ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ * ॥ ౭ ఉష్ణిహి,మ్సౌగ
స్స్యాన్మదలేఖా॥ ౭ ॥ ౧ ॥ మ ధు య ది న న
గా ః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ కుమారలలితా జ్సాః॥ ౭ ॥ ౩
సరగాహంసమాలా॥౭॥ ౪॥ *౮ అనుష్టుభి, భౌ

త్రిష్కః దశశిరాంసి॥౫॥౧॥గాయత్ర్యాం॥ త్యౌస్తస్తనుమధ్యేతి॥గాయత్ర్యాంషష్ఠఛందసియదిపాదే-త్యౌతగణయగణౌస్తఃభవతఃతహీఁతనుమధ్యానామవృత్తం॥ఉ॥ కాన్తాననచన్ద్రా, ప్రాఞ్చత్కుచకుమ్భా।కాంతంహరిమాగా,ల్లక్ష్మీస్తనుమధ్యా॥అపిచ॥ మారాయుథభూతా,బాలాశఫరాక్షీ।గౌరీశివమాయా, తన్వీతనుమధ్యా॥౬॥౧॥శశివదనాన్యావితి॥అస్యామెవచ్ఛన్దసిన్యౌనగణయగణౌ పాదెచెచ్ఛశివదనానామవృత్తం॥ఉ॥కువలయనెత్రా,కుచభరతాన్తా।అవతుసదాశ్రీ,శ్శశివదనామాం॥౬॥౨॥త్సౌచెద్వసుమతీతి॥త్సౌతగణస్సగణశ్చపాదెయదిస్యాత్తాంతర్హివసుమతీవృత్తం॥ఉ॥ అస్త్యాన్మలకృత్యస్సావ్రజ్యే విదధతీ।రక్షత్వవికలం, మాతావసుమతీ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ఉష్ణిహి॥మ్సౌగస్స్యాన్మదలెఖేతి॥ఉష్ణిహిసప్తమెఛన్దసిమ్సౌమగణసగణౌగురుశ్చమదలెఖానామవృత్తం॥ ఉ ॥ కాన్తారెకరిణీభిర్గ్లౌ,క్రీడన్తంగజరాజమ్ । ప్రోద్వృత్తం వ్యతనొత్స్వం,నీలాగ్రామదలెఖా॥మదలెఖామదధారా-రలయోరభేదః॥౭॥ ౧॥ మధుయదిననగాఇతి॥నగణద్వయంగురుశ్చమధువృత్తం॥ఉ॥ జగదఘహరణం,యదిహరిభజనమ్।తదిహనిగదితం,మధుముఖకమలె॥౭॥ ౨॥ కుమారలలితాజ్సాఇతి॥జగణస

భౌగితిచిత్రపదాగఇతి॥ భౌ భగణౌ గ్ గురుః గః గురుశ్చ ప్రతిపాదం చేన్నామ్నా చి
త్రపదేతి వృత్తం భవతి ఇదమపి ప్రక్షిప్తం॥ ౮ ॥ ౧ ॥ కించ ❋ మోమోగోగోవి
ద్యున్మాలేతి॥ మగణద్వయం గురుద్వయం చేద్విద్యున్మాలానామ వృత్తం భవతి॥ ౮॥ ౨॥
కించ ❋ మాణవకం భాత్తలగా ఇతి భగణాత్ తగణ లఘుగురవశ్చ ప్రతిపాదం చేన్మాణవక
న్నామ వృత్తం స్యాత్ ॥౮॥ ౩॥ కించ ❋ మ్నౌ గౌ హంసరుతమేతదితి॥ మ్నౌ మగణనగణౌ

గితిచిత్రపదాగః॥౮॥౧॥ ❋ మోమోగోగోవి

ద్యున్మాలా॥౮॥౨॥ ❋ మాణవకం భాత్తలగౌ॥

౮॥౩॥ మ్నౌ గౌ హంసరుతమేతత్ ॥౮॥౪॥ ర్జౌస

గణగురవః కుమారలలితా॥ఉ॥ భవేజ్జగతి యస్యాం స్ఫుతౌ ప్రహతశక్తిః। ధ్రువం గిరిత
నూజా, కుమారలలితా పా॥ శక్తి ప్రభావః ఆయుధం చ- కుమారః తనయో గుహశ్చ॥
౭॥౩॥ సరగా హంసమాలేతి॥ సగణరగణౌ గురుశ్చ హంసమాలా॥ఉ॥ భువి యా పద్మ
షండే, విజహార అమ్బుదౌఘైః। నభ ఆలోక్య సేలం, ఉదగాద్ధంసమాలా॥ ౭ ॥౪॥ అనుష్టు
భి- భౌ గితి చిత్రపదా గ ఇతి- అనుష్టుభి అష్టమే ఛందసి భౌ భగణద్వయం గ్ గురుః గః గురు
శ్చ చిత్రపదేతి వృత్తం-ఉ-భూధరనాయకధన్వా, దీప్తమనోభవవైరీ। మామిహ రక్ష
తు దాతా, నిజ ఈర చిత్రపదానాం-అపిచ - పూజయ శర్వమజస్రం, భావయ తత్ప్రతిప
త్తిం। హావయ సంస్మృతిపంక్తిం, పావకవచ్చిత్రపదాన్నః-న ఇతి సంబుద్ధిః- హే మనుష్య
పావకవచ్చిత్రపదాం సంస్మృతిపంక్తిం హాపయేత్యన్వయః- ప్రాగుక్తాని యాన్యానుష్టు
భాని వక్త్రాదీని తాన్యత్ర న ప్రఘూర్ణితాని- భిన్నలక్షణానామపి తేషామేకస్మిన్ పద్యే
ప్రవృత్తౌ ఉపజాతితమ్-తదత్ర ప్రదర్శయిష్యామః- తపస్స్వాధ్యాయనిరతం తపస్వీ వా
గ్విదాంవరం-నారదం పరిపప్రచ్ఛ వాల్మీకిర్మునిపుంగవం- ఇత్యత్ర ప్రథమే పాదే చప
లావక్త్రం-చతుర్థవర్ణాదుపరి నగణత్వాత్-చపలావక్త్రమయుజో, నకారశ్చేత్ప
యోరాశేరితి లక్షణం- ద్వితీయే పాదే పథ్యావక్త్రం చతుర్థవర్ణాదూర్ధ్వం జగణ
త్వాత్-❋-యుజోర్జేన సరిద్భర్తుః పథ్యావక్త్రం ప్రకీర్తితమితి లక్షణం తృతీయే పా
దే వక్త్రం-చతుర్థాక్షరాదుపరి యగణత్వాత్- వక్త్రం నాద్యాన్నసౌ స్యాతామబ్ధ
ర్యోనష్టుభి ఖ్యాతమితి లక్షణం- చతుర్థే పాదే ద్వితీయపాద ఇవ పథ్యావక్త్రమేవ-
ఏవమన్యత్రాపి తేషామత్రత్యానాం చ వృత్తానాం సంసర్గేణోపజాతిత్వం-న తు విషమ
త్వం।౮।౧। మోమోగోగో విద్యున్మాలేతి- మగణద్వయం గురుద్వయం చ విద్యున్మాలా।ఉ।
సాలోలాక్షీ దూరే సీతా, కాలో ఘోరః ప్రాప్తో వర్షః। నీలే మేఘే దీప్తా మహ్యం,
పీడాం చక్రే విద్యున్మాలా-ఇదం రామవాక్యం।౮।౨। మాణవకం భాత్తలగా ఇతి భాత్ భ
గణాదుపరి తగణో లఘుగురుశ్చ మాణవకం వృత్తం-ఉ-కోశగృహం ప్రాప్య సుధీ,
శ్చారుతరం సార్థపతిః । వేదనిధిం ప్రాప్తమధో, మాణవకం శ్రేష్ఠమశాత్

గౌ గురూ చ ప్రతిపాదం చేదేతద్ధంసరుతం నామ వృత్తం భవతి - ఇదమపి ప్రతీతం ॥ ౨॥౪॥ కించ *జౌ-సమానికా గలౌ చేతి॥ జౌ= రగణజగణౌ గలౌ చ గురులఘూ చ ప్రతిపాదం చేత్ సమానికా నామ వృత్తం భవతి॥ ౨ ॥ ౫ ॥ కించ *ప్రమాణికా జరౌ లగావితి॥ స్పష్టమ్ ॥౨॥౬* వితానమాభ్యాం యదన్యదితి॥ ఆభ్యాం సమానికాప్రమాణికాభ్యాం అన్యద్వృత్తం యత్తద్వితానం నామ భవతి- సమానికా క్రమేణ గురులఘువిన్యాసరూపా -ప్రమాణికా చ క్రమేణ లఘుగురువిన్యాసాత్మికా - వితానం తు తథా నియమవన్న భవతీత్యభిప్రాయః *గార్గ్యగోపాలమిశ్రీయం ॥ ఏవమత్ర సప్తానాం వృత్తానాం విశేషనామాన్యుక్తాని - అథావశిష్టానాం ఏకోనపఞ్చాశదధిక శతద్వయసంఖ్యానాం వృత్తానాం సాధారణం నామధేయమాహ॥ వితానమేభ్యో యదన్యదితి ॥ ఏభ్యో విద్యున్మాలాదిభ్యోఽనుక్రాన్తేభ్యో యదన్యత్ అస్మిన్ ఛన్దసి వృత్తమస్తి తత

మానికా గలౌ చ ॥ ౨ ॥ ౫ ॥ * ప్రమాణికా జరౌ ల

గౌ ॥౨॥౬॥ వితానమేభ్యో యదన్యత్ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥

మాణవకం బ్రహ్మచారిణం గురుదక్షిణాకాంక్షిణం- అర్థపతిః వదాన్యః- ఆసాశాయా వదభీప్సితధనగ్రహణాయ ఆజ్ఞాపయామాస॥౨॥౩॥ మ్నౌ గౌ హంసరుతమేతదితి ॥ మగణనగణౌ గురుద్వయం చ హంసరుతమ్।ఉ। కైశైభ్యజ్ఞరుచిమగ్ర్యాం కాన్త్యా వారిధరశోభామ్। ఏషా భూమిధరపుత్రీ వాచా హంసరుతమేతి॥౨॥౪॥ జౌ-సమానికా గలౌ చేతి॥ రగణజగణౌ గురులఘూ చ సమానికా నామ॥ఉ॥ భూధరేన్ద్రపుత్రదేవి మారవైరిమానదాత్రి। నీలనీరజన్మగాత్రి ధీస్సమానికా మమాస్తు॥ సమానికా మానేన ప్రమాణేన సహితేత్యర్థః॥౨॥౫॥ ప్రమాణికా జరౌ లగావితి జగణరగణౌ లఘుగురూ చ ప్రమాణికా అస్యాః నగస్వరూపిణీతి నామాప్యస్తి॥ఉ॥ మహేశ్వరస్య వైభవం తదీయకర్తృతావిధౌ- అపౌరుషేయతాం గతా ప్రమాణికా మమ శ్రుతిః ఇదమేకం పద్యం వక్ష్యమాణాష్టిచ్ఛన్దోగతపఞ్చచామరవృత్తస్యార్ధం భవతి।౨।౬॥ వితానమేభ్యో యదన్యదితి॥ ఏభ్య ఉక్తేభ్యో వృత్తేభ్యః యదన్యద్వృత్తం తద్వితానం నామ భవతి- అస్య గణానుక్తైర్మితబుద్ధినాపి మయా సూత్రముచ్యతే॥ జతౌ వితానం గురూ స్యాదితి॥ జతౌ జగణతగణౌ గురూ గురుద్వయం చ వితానం నామ వృత్తం స్యాత్ ॥ఉ॥ దయాళుభావం విముఞ్చన్ రుపాప

శ్రు* సవేదవర్ణ్ణాదిఘూర్ణయస్యాం విశ్రామసన్స వ్యద్వైదైవైర్దైః। విద్యుచ్ఛటాం దైవీం ణావాణీ వ్యాఖ్యాతా సా విద్యున్మాలా॥ *

*॥ ఆద్యగతం తుర్యగతం పఞ్చమగం చాన్తగతమ్। యత్ర గురుస్స్యాత్కథితం మాణవకాక్రీడమిదమ్॥ *

శ్రు* ద్వితుర్యషష్ఠమష్టమం గురుప్రయోజితం యదా। తదా నివేదయన్తి తాం బుధా నగస్వరూపిణీమ్॥ *

త్సర్వ్యంవితానమిత్యుచ్యతే॥౮॥౭॥కించ*నారాచికా తరౌ లగావితి॥స్పష్టం ॥ ౮ ॥ ౮॥*౯బృహత్యాం। రౌ న సావితిహాలముఖీతి॥ రగణనగణసగణాః ప్రతిపాదం చేత్ హాలముఖీతివృత్తంభవతి॥౯॥ ౧॥ కించ*భుజగశిశుసృతా నౌ మ ఇతి॥ నగణౌ ద్వౌ మగణశ్చ చేత్ భుజగశిశుసృతేతి వృత్తంస్యాత్॥౯॥౨॥*౧౦పఙ్క్త్యామ్॥ మ్సౌ జ్గౌ శుద్ధవిరాడిదంమతమితి॥మ్సౌ మగణసగణౌ జ్గౌ జగణగురూచ ప్రతిపాదంచేచ్ఛుద్ధవిరాణ్ణామవృత్తంభవతి॥౧౦॥౧॥కించ*మ్నౌ య్గౌ చేత్పణవనామేదమితి ॥ మ్నౌ మగ

నారాచికా తరౌ లగౌ। ౮॥౮। త్జౌ గ్లౌ యది సా కబ
రీ॥౮। ౯॥*౯* బృహత్యామ్, రౌ న్సౌ విహాహా
లముఖీ ౯॥౧॥భుజగశిశుసృతా నౌ మః॥౯॥ ౨॥
* ౧౦ ॥ పఙ్క్త్యాం, ససజాస్సుముఖీమతా
గురుః ॥ ౧౦ ॥ ౧ ॥ మ్సౌ జ్గౌ శుద్ధవిరాడిద

యోర్ధింవితానమ్।హుతాశనాస్త్రిప్రదీప్తంచకారరామస్తపాసః॥ వితానంజలశూన్యం॥ని॥క్రతువిస్తారయోరస్త్రీవితానంత్రిషుతుచ్ఛకఇత్యమరః॥ ౭॥౮॥నారాచికాతరౌలగావితి॥తగణరగణౌలఘుగురూచనారాచికా ఉ॥సమ్భారతోలసత్సమ్యా, ప్రామాణ్యముఖ్యకారణం॥బాణిజ్యలాభకాంక్షిణాం,నారాచికాహిసాధనం ॥ సమ్భారాఃవస్తూని-ప్రామాణ్యంఅధికన్యూనతాజ్ఞానం-నారాచికాథటా॥ని॥నారాచీస్యాదేషణికేత్యమరః-సాధనంసామగ్రీ॥౮॥౮॥త్జౌ గ్లౌ యదిసాకబరీతి॥ తగణజగణౌలఘుగురూచకబరీ॥ఉ॥పుష్పాకలితాకబరీ,తారానిబిడాంరజనీం। హ్రీతాంకురుతేనితరాం, కాంత్యాగిరిజేఖలుతే॥ ౮ ॥ ౯ ॥ బృహత్యాం ॥ రౌన్సౌవిహాహాలముఖీతి ॥ ఇహబృహత్యాం అత్రనవమేబృహతీఛందసి – రాత్ రగణాత్పరం నసౌనగణసగణౌయదిహాలముఖీనామవృత్తం ॥ ఉ ॥ రావణేనతుజనకజాం, వాక్శరైర్భృశమభిహతాం।క్షేపయంత్యథహాలముఖీ,రాక్షసీగిరమభిజగౌ ॥ ౯॥ ౧॥ భుజగశిశుసృతానౌమఇతి॥ నగణద్వయంమగణశ్చభుజగశిశుసృతానామ ॥ ఉ ॥ ప్రసవకుతుకతో,యూథ్యా,తరుణసుపవనంతస్వీ । వదనశశధరేత్పృష్య,ద్భుజగశిశుసృతాకింస్యాత్॥భుజగశిశుఃరాహుః॥౯॥౨॥ పఙ్క్త్యా॥ ససజాస్సుముఖీమతాగురురితి॥పంక్త్యాందశమేఛన్దసిసగణద్వయంజగణఃగురుశ్చసుముఖీనామ॥ ఉ ॥ కుటిలాచికురేసమున్నతా,కుచయోస్తరళావిలోచనే । మధురావచనేవనాంగనా,సుముఖీవిదధాతిమేముదమ్॥౧౦॥౧॥మ్సౌజ్గౌశుద్ధవిరాడిదమ్మతమితి । మగణసగణౌజగణగురూచయదిశుద్ధవిరాట్ ॥ ఉ ॥ తత్త్వానాంసమవాయతగ్గకృతా, లోకాస్తైక

---

*చమ్పకమాలాయత్రభవేద్దంత్యవిహీనాపేమనిధే। ఛందసదశాయేకపద్య,స్త్రీంచణిబంధంతేబ్రువతే॥ *

ణనగణౌ య్గా యగణగురూచ ప్రతిపాదంచేత్ ఇదంపణవ ఇతినామయస్యతత్ పణవ ఇతివృత్తంస్యాత్॥౧౦॥౨॥కించ*జౌ రగౌ మయూరసారిణీస్యాదితి॥జౌ రగణజగణౌరగౌరగణగురూప్రతిపాదంచేన్మయూరసారిణీనామవృత్తంస్యాత్- ఇదమపి ప్రక్షిప్తమ్॥౧౦॥౩॥కించ*భ్మౌసగయుక్తారుక్మవతీయమితిభగణమగణసగణగురవః ప్రతిపాదంచేదియంరుక్మవతీనామవృత్తంభవతి॥౧౦॥౪॥ కించ*మత్తాజ్ఞేయామభసగయుక్తేతి॥మగణభగణసగణగురుభిర్యుక్తామత్తానామేత్‌జ్ఞేయా॥ ౧౦॥౫॥ కించ*నరజగైర్భవేన్మనోరమేతి॥నగణరగణజగణగురుభిః-ఉపలక్షితేతిశేషః మనోరమానామవృత్తంభవతి,ఇదమపిప్రక్షిప్తం॥౧౦॥౬॥ కించ * చంపకమాలాచేద్భమసాగ ఇతి॥ భగణమగణసగణగురవః ప్రతిపాదంచేత్ స్యుశ్చమ్పకమాలానామ

మ్మతం ॥ ౧౦ ॥ ౨ ॥ మ్నౌజ్గౌచేతి పణవనా
మకం॥ ౧౦ ॥ ౩ ॥ జౌ రగౌ మయూరసారి
ణీస్యాత్॥ ౧౦ ॥ ౪ ॥ భ్మౌసగయుక్తారుక్మవ
తీయం॥౧౦ ॥ ౫ ॥ * మత్తాజ్ఞేయామభసగ
యుక్తా॥౧౦॥ ౬॥ నరజగైర్భవేన్మనోరమా ॥

ధితాశ్చతుర్దశ। దేవాద్యాస్సకలాస్తదస్తర్కే,శాస్త్రైశుద్ధవిరాడివంపతమ్॥శుద్ధేతిసమ్బుద్ధిః॥౧౦॥౨॥మ్నౌజ్గౌచేతిపణవనామకమితి॥ మగణనగణౌజగణోగురుశ్చపణ్వానామకంవృత్తం॥ఉ॥గౌరీశోజయతిహిమాచలే,వేదాంతేఽతతగుణావలిః। గంధర్వరనుకలమీడితో,గానోపస్థితపణవాదికైః ॥ అపిచ ॥ భూపాలేతుకలితశాస్త్రం,తుంచాపిదధతిమానసం। శత్రూంస్త్రానవదదసాంగతాన్,గంభీరోథపణవభేర్యాలినీ ౧౦॥౩॥జౌ రగౌ మయూరసారిణీస్యాదితి ॥ రగణజగణౌరగణగురూచక,ద యూరసారిణీనామ॥ఉ॥ నాయికాసమస్తదేవతానాం,పాతుమాంవలారినీలనీలస్నిగ్ధకాసమానమందహాసా,కుంతలైర్మయూరసారిణీసా॥ సాప్రసిద్ధాక్షసా ౧౦॥౪॥భ్మౌసగయుక్తారుక్మవతీయమితి॥భగణమగణౌసగణో గురుశ్చేత్తాం,తా యంభవతిప్రక్షిప్తమిదం-చంపకమాలాచేద్భమసాగ ఇత్యస్యైవలక్షణస్యోత్తరత్రవిధానాత్॥ఉ॥చారణసిద్ధైర్యోగికదంబై,స్సేవితతీర్థాకాసనరుద్ధా॥భూధరసానోరస్యశుభూమౌ,రాజతిదీప్తారుక్మవతీయమ్॥౧౦॥౫॥మత్తాజ్ఞేయామభసగయుక్తేతి॥మభసైగకాంతైర్గురుణాచయుక్తామత్తానామ॥ఉ॥కృత్వాహసంభృశమతిఘోరం,క్రుద్ధాకాళీకరగతశూలా।హత్వాశత్రూన్రుధిరవసాఢ్యే, మత్తాకృత్యంనకిలవివేద ॥ ౧౦॥౬॥నరజగైర్భవేన్మనోరమేతి-నరజైగకాంతైర్గురుణాచమనోరమా॥ఉ॥వియదిహావృతంఘనాఘనైః,స్తటిదియంపునర్మరాసదా।సతుయువాగతోనచాగమ,త్కథమియంభవేన్మనోరమా - యద్వా- మధురసాంశ్రీమనోభువో,వలయజోమరుద్వ

వృత్తంభవతి-ఇదంచప్రక్షిప్తం॥౧౦॥౭॥*౧౧॥త్రిష్టుభి-త్తౌజ్గౌగురుణేయముపస్థితా స్యాదితి-ప్రతిపాదంఆదితఃతగణేనఅనంతరంద్వాభ్యాంజదణాభ్యాంతదనన్తరంద్వాభ్యాంగురుభ్యాంచయుక్తేయండుపస్థితానామవృత్తంభవతి॥౧౧॥౧॥కించ*స్యాదిన్ద్రవజ్రాయదితౌజగౌగఇతి ॥ తౌద్వౌతగణౌజగౌజగణఃగురూగఃగురుశ్చప్రతిపాదం

౧౦ ॥ ౭ ॥ చమ్పకమాలాచేచ్ఛమసాగః॥ ౧౮॥

౯॥ * ౧౧ త్రిష్టుభి,త్తౌజ్గౌగురుణేయముపస్థి

తాస్యాత్॥౧౧॥౧॥, స్యాదింద్రవజ్రాతతిజాస్త

తోరథః।కుసుమసఞ్చయిస్తసాయకా,స్త్రిభువనంజయత్యసౌపునః॥ కించ॥ఉదయమంశుమాన్గతోయదా,సలిలజాతకన్యకాలతా।అళిపిలోచనాఽమ్బుజాననా,సలిలజంగతామనోరమా॥ ౧౦॥ ౭॥ చంపకమాలాచేచ్ఛమసాగఇతి- భమసాగణా గురుశ్చయది చంపకమాలా ॥ ఉ ॥ భూధరపుత్ర్యాంరాజతిదేవ్యాంమేచక గాత్ర్యాంచమ్పకమాలా।మత్తమయూరీమోదజనన్యాం,జీవనభృత్పంక్తావివవిద్యుత్॥ జీవనభృతాంజలధరాణాంపంక్తాపటలే॥౧౦॥౯॥ త్రిష్టుభి-త్తౌజ్గౌగురుణేయముపస్థితాస్యాదితి।త్రిష్టుభిఏకాదశేచ్ఛన్దసి-తగణోజగణౌగురూచఉపస్థితా।ఉ।యాభీష్మముఖైస్తుపురాతపోక్త్యా,యాతేతనయైర్నికృతావిమూఢైః। యాసాధృతరాష్ట్రీనసైబుద్ధ్యా,ఘోరాపిపదేవముపస్థితైషా- యచ్ఛబ్దేనద్రౌపదీవస్త్రాపహృతిరుచ్యతే ॥ ॥౧॥స్యాదింద్రవజ్రాతతజాస్తతోగావితి-తతజాగణాగురూచఇంద్రవజ్రా।స్యా

—* శ్రీకాళిదాసకృతావృత్తరత్నావలీసరస్వతీస్తుతిః. *—

ఉభూత్సంగోజననిజనైస్తైర్మత్తాయేషాంమతిరిహవిత్తైః। భాగ్యోదానైర్భవహారో-భక్తైస్సాధ్వంతవకృపయామే. ౧॥

భూభూత్సంగోఇతివర్ణామగణభగణసగణానాంగురోశ్చజ్ఞాపకాః-ఏవమామత్రాలంకారోజ్ఞేయః. *

పృ*భు.మసగర్వానాతనుషేత్వం,దేవినికృష్టానప్యతిభక్త్యా। భావయతస్తైమూర్తిముదారాం,చమ్పకమాలానిందకబాహామ్॥ ౨॥

శ్రీ॥తస్విగురుస్స్యాదాద్యచతుర్థం,పంచమషష్ఠేచాంత్యముపాంత్యం।ఇంద్రియబాణైర్యాతవిరామ-స్సాకథనీయాచమ్పకమాలా. *

వృ,తాంతంజగద్విశగుణస్యబాణైః,క్షిప్తైంద్రవజ్రాహతిభిస్మరస్య।స్వాంతంమదీయంసుఖితంవిధేయా,స్పాంచాత్రిమృతైర్దేవికటాక్షపాతైః॥ ౩॥

త్రు,యస్యాంత్రిషట్సప్తమమక్షరంస్యాద్ధ్రస్వంసుజంఘేనవమంచతద్వత్ । ౪

త్యావిలజ్జీకృతరాజహంస్యే,తామింద్రవజ్రాంబ్రువతేకవీంద్రా *

స్యుయర్ధాదితపిః ఇంద్రవజ్రానామవృత్తం॥౧౧॥౨॥ఉపేంద్రవజ్రాజతజా స్తతోగౌ వితి-జతజాఃజగణతగణజగణాఃతతఃపశ్చాదేవ మిత్యర్థః గౌగురూచప్రతిపాదం చేదుపేంద్రవజ్రానామవృత్తంస్యాత్॥౧౧॥౩॥*అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజగ్గ,పాదా యదీయావుపజాతయస్తాఇతి-అనంతరోదీరితయోఃపూర్వోక్తయోఃఇంద్రవజ్రోపేం ద్రవజ్రయోఃలక్ష్మలక్షణంభజంతఇత్యనంతరోదీరితలక్ష్మభాజః.యదీయాఃపాదాభవ న్తితాఉపజాతయోనామస్యుః-ఏతదుపజాతయశ్చషోడశభిః ప్రకారైర్భిన్నా భ వంతి-యదుక్తంజయదేవేన॥పాదేనపాదత్రితయేనచాష్టా వర్ణార్ధయో- గేనషడే వభేదాః। ఇతీంద్రమాలాఃకిలపూర్వమిశ్రాఃప్రమాణతష్షోడశభేదభిన్నాం-ఇత్యస్యశ్లో కస్యాయమర్థః-ఇన్ద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రయోమర్ధ్యేఏకస్యాఏకపాదేన అన్యస్యా స్త్రిభిః పాదైశ్చయుక్తత్వేనఅష్టౌభేదాః తథాఏకస్యార్థస్యఅన్యస్యార్థస్యచయో గేనపరస్పరసమ్బన్ధేనషట్ భేదాఃఇత్యనేనప్రకారేణ షోడశభిన్నాః భేదైర్భిన్నాజాత యఃపూర్వమిశ్రాఃపూర్వాఖ్యామిన్ద్రవజ్రోపేన్ద్రవజ్రాఖ్యంమిళితాఃప్రమాణతఃసం ఖ్యాతఃషోడశభైవభవంతిఏతాఃకిలేంద్రమాలాఉచ్యంతఇతి-ఇంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రే పూర్వోక్తే-ఉపజాతిశ్చతుర్దశధాభిన్నాఃస్పష్టీకుమర్థం-ప్రథమఃపాదఇంద్రవజ్రా యాఃఅపరేత్రయోపిపాదాఉపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా ఉపజాతిః౧ద్వితీయఃపాద ఇంద్రవజ్రాయాఃఅన్యేత్రయఃపాదాఃఉపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౨తృతీయఇంద్రవ జ్రాయాఃఅన్యేత్రయఉపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౩చతుర్థఇంద్రవజ్రాయాఃఅన్యే ఉపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౪ప్రథమఃపాదఉపేంద్రవజ్రాయాఃఅన్యేత్రయోపి పాదాఇంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౫ద్వితీయఃపాదఉపేంద్రవజ్రాయాఃఅన్యేఇంద్రవ జ్రాయాఇత్యేకా౬ తృతీయఃపాద ఉపేంద్ర వజ్రాయాః అన్యేఇంద్రవజ్రాయాఇ త్యేకా౭చతుర్థఉపేంద్రవజ్రాయాః అన్యేత్రయోపీంద్రవజ్రాయాఇత్యేక

తో గౌ॥౧౧।౨ * ఉపేంద్రవజ్రాజతజా స్తతో

గౌ॥౧౧॥౩॥అనంతరోదీరితలక్ష్మ భాజౌ, పాదౌ

దింద్రవజ్రాయదితౌజగౌగఇత్యపిపాఠః।ఉ। తామింద్రవజ్రాదపితీక్ష్ణనేత్రాం, తా పింఛకాంతింశరదిందువక్త్రాం । పాంచాలరాజస్యసుతాంసపార్థః,కఠంతాంస్మ రన్ క్షామతరోబభూవ ॥ తాపింఛకాంతింతమాలమేచకాం-పార్థః అర్జునః క్షామతరఃఅతికృశః।౧౧।౨। ఉపేంద్రవజ్రాజతజా స్తతోగావితి। జతజాగణాగురు ద్వయంచఉపేంద్రవజ్రా।ఉ।ఉపేంద్రవజ్రాదపితీక్ష్ణచిత్తా,న్నరేంద్రముఖ్యానిహసేవ మానః।భృశంవిషణ్ణోస్మిధనాశయాహంకృపైవతేస్యాన్మయికింమమాన్యైః।౧౧।౩

శ్రు*యదీంద్రవజ్రాచరణేషుపూర్వౌ,భవంతివర్ణాలఘవస్సువర్ణే।అమందమా ద్యన్మదనేతదానీ,ముపేంద్రవజ్రాకథితాకవీంద్రైః. *

ఇత్థమేకైకపాదభేదేనఅన్యస్యాస్త్రిభిస్త్రిభిఃపాదైరష్టౌభేదాః - ప్రథమద్వితీయా ఇంద్రవజ్రాయాఃతృతీయచతుర్థా ఉపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా ఉపజాతిః౧ ప్రథమతృతీయా ఇంద్రవజ్రాయాఃద్వితీయచతుర్థావుపేంద్రవజ్రాయా ఇత్యేకా౨ ద్వితీయతృతీయా ఇంద్రవజ్రాయాఃప్రథమచతుర్థావుపేంద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౩ ప్రథమద్వితీయా ఉపేంద్రవజ్రాయాఃతృతీయచతుర్థావింద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౪ ప్రథమతృతీయా ఉపేంద్రవజ్రాయాఃద్వితీయచతుర్థావింద్రవజ్రాయాః ఇత్యేకా౫ ద్వితీయతృతీయా ఉపేంద్రవజ్రాయాఃప్రథమచతుర్థావింద్రవజ్రాయాఇత్యేకా౬ ఏవమర్థద్వయసంబంధేనషడ్భేదాః - ఇహార్థమితి పాదద్వయమాత్రం వివక్షితం- ఏవమింద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రాభ్యాంఅన్యాస్వపిజాతిషు అన్యోన్యమిళితాసుసతీషు తాసామప్యుపజాతిరితి సంజ్ఞాభవతీత్యాహ * ఇత్థంకిలాన్యాస్వపి మిశ్రితాసు, స్మరంతిజాతిష్విదమేవనామేతి - అత్రనకేవలమేకచ్ఛందోభవానామేవవృత్తానాంపాదస్యపాదత్రితయస్య అర్ధస్యార్ధస్యచపరస్పరయోగే ఉపజాతిత్వం వివక్షితంఅపితుభిన్నచ్ఛందోభవానామపితథా అభియుక్తప్రయోగదర్శనాత్ - మాఘప్రయోగస్తావత్- ఇత్థంరథాశ్వేభనిషాదినాంప్రగే, గణోనృపాణామథ తోరణాద్బహిః । ప్రస్థానకాలక్షమవేషకల్పనా, కృతక్షణక్షేప ముదైక్షతాచ్యుతమ్ ॥ ఇత్యత్రప్రథమతృతీయపాదౌఇంద్రవంశాయాఃద్వితీయచతుర్థౌ వంశస్థస్య-ఛందస్తుప్రతిపాదద్వాదశాక్షరాత్మకత్వాజ్జగతీ - భల్లాటకవేఃప్రయోగస్తు-

లవేల్లి తద్వృషత్పురుష ప్రహారైః, రత్నానిరత్నాకరమావమంస్థాః । కింక్షానభవతోనహి తేననామ, యాచ్ఞాప్రసారితకరఃపురుషోత్తమోపి ॥ అత్రద్వి

ఃపాద ఇంద్రవజ్రాయాః అన్యేత్రయోవసంతతిలకాయాః - ఛందస్త్వేకః పాదఏకాదశాక్షరాత్మకత్వాత్త్రిష్టుప్-అన్యేచతుర్దశాక్షరాత్మకత్వాచ్ఛక్వరీ - ఏవమన్యత్రాపి ప్రయోగానుసారతో ద్రష్టవ్యోపజాతిః ॥ గార్గ్యగోపాలమి

యదీయా,వుపజాతయస్తాః । ఇత్థంకిలాన్యా

అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజౌ, పాదౌయదీయావుపజాతయస్తాః।ఇత్థంకిలాన్యాస్వపిమిశ్రితాసు, వదంతిజాతిష్విదమేవనామేతి-అత్రఅనంతరశబ్దఃపూర్వపరామర్శీ-అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజౌ పూర్వోక్తేంద్రవజ్రోపేంద్ర వజ్రాలక్షణయుక్తాయాసాం పాదౌతాఉపజాతయోభవంతి- అన్యాస్వపివృత్తజాతిష్విత్థమనేనప్రకారేణమిశ్రి

శ్రు* యత్రద్వయోరప్యనయోస్తుపాదా, భవంతిసీమంతినిచంద్రకాంతే।విద్వద్భిరాద్యైర్గపరికీర్తితాసా, ప్రయుజ్యతామిత్యుపజాతిరేషా-............... *

శ్రీయం - అథశ్లోకేనోపజాతివృత్తానిలక్షయతి - అనన్తరోదీరితేతి - తౌజగౌగః-
తజాస్తతోగౌ । ఇత్యేతేఇన్ద్రవజ్రోపేన్ద్రవజ్రాలక్ష్మణీభజన్తే - తాఉపజా
తయఇత్యాఖ్యాయన్తే-సఙ్కీర్ణజాతిత్వాత్తద్వయమర్థః - యద్యేకస్మిన్పాదేఇ
న్ద్రవజ్రీయా లక్ష్మభవతిఅన్యేషు త్రిషుఉపేన్ద్రవజ్రీయాః - యదివాత్రిషు
పాదేష్విన్ద్రవజ్రీయాలక్ష్మభవతి ఏకస్మింస్తూపేన్ద్రవజ్రీయాః - యదిద్వ
యోఃపాదయోరిన్ద్రవజ్రీయాః ద్వయోశ్చోపేన్ద్రవజ్రీయాః తాన్యుపజా
తిసంజ్ఞానివృత్తాని - అత్రపాదచతుష్టయంచత్వారిస్థానాని - తేష్విన్ద్రవజ్రాలక్ష
ణముపేన్ద్రవజ్రాలక్షణమితి ద్వేవస్తునీపరిస్తరితవ్యే - తథాచప్రస్తారఛన్దో
వత్షోడశభేదాసంజాయన్తే-తత్రాసంకీర్ణౌప్రథమోన్త్యౌభేదావింద్రవజ్రోపేంద్రవ
జ్రేభవతః-మధ్యమాస్తుచతుర్దశభేదాఉపజాతయః-తాసాంప్రథమాయథా॥ ఉ
న్వదుల్లఙ్ఘన। ౧ । ద్వితీయా - చిచిత్సయా ॥ ౨ ॥ తృతీయా - త్వదజ
ణేసుందర।౩। చతుర్థీ - ముగ్ధాముఖశ్శాశన । ౪ । పంచమీ- ప్రవృద్ధతా
దివసః । ౫ । షష్ఠీ- స్వభ్యస్తరూపా । ౬ । సప్తమీ-కదర్థితస
ప్తమీ-భిక్షువిలాసీ।౮।నవమీ-భవేనకేనాపి। ౯। దశమీ- అ
అవషిసంరంభ । ౧౧ । ద్వాదశి

ననప్రకారేణ మిశ్రి
దమేవఉపజాతిరితినామవదన్తికిల - ఇత్థమితిసమానేఛందసినిష్పన్నయోః
క్షరగురులఘుభావమాత్రేణభిన్నయోర్వృత్తజాత్యోస్సఙ్కరేణేత్యర్థః
థా-అనుష్టుభి - నారాచికాప్రమాణికయోస్సఙ్కరాదుపజాతయోభవ
త్యాంఇంద్రవంశావంశస్థయోరితి - అన్యేతుబ్రువతే నానాచ్ఛందస్యానా
నాంసఙ్కరాదుపజాతయోభవంతీతి - తదయుక్తంఇత్థంకిలేతినియమాత్ ఇలిం
తద్వైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ - తస్మాన్నఅచ్ఛందస్య వృత్తసఙ్కర సిద్ధాశ్లోకాస్త్వ
లాక్షణికావేదితవ్యాః । ౧౧ । ౪ । కించ*నజజలగైస్సహితాసుముఖీతి। నగణ

స్వపి మిశ్రితాసు వదంతిజాతి ష్విదమేవనామ॥
౧౧॥౪॥*నజజలగైర్గదితాసుముఖీ॥౧౧॥ ౫ ॥

తాసుయోజితాసుఇదమేవఉపజాతిరిత్యేవనామఅభిధానంవదన్తినిగదన్తికిలేతిప్రసి
ద్ధౌయథాత్రప్రథమచతుర్థయోః పాదయోరుపేంద్రవజ్రాయాః ద్వితీయతృతీయ
యోరింద్రవజ్రాయాశ్చలక్షణే।౧౧।౪। నజజలగైర్గదితాసుముఖీతి-నగణౌనజగణౌ

జగణద్వయ ౼ఘుగురుభిస్సహితా సుముఖీతివృత్తంభవతి। ౧౧।౫ । కించ ※ దో

ధకవృత్తమిదంభభభాగావితి - భభభాఃభగణత్రయంగాగురుద్వయంచ ప్రతిపా

దంవేద్దోధకాఖ్యంవృత్తంభవతి - ఇదమపిప్రసిద్ధం। ౧౧ । ౬కించ ※ శాలి

న్యుక్తామ్తౌతగౌగోబ్ధిలోకైరితి - మ్తౌమగణతగణౌతగౌతగణగురూగఃగురుశ్చప్ర

తిపాదంచేచ్ఛాలినీనామోక్తా - అబ్ధిలోకైః అబ్ధిభిశ్చతుర్భిః లోకైస్సప్తభిశ్చఅ

క్షరై ర్యతిస్స్యాదితిశేషః- పాదభవేష్వేకాదశస్వక్షరేషుఆదితశ్చతుర్భిరక్షరై

రేకాయతిఃపునఃపంచమాక్షరప్రభృతిభిస్సప్తభిరక్షరైరేకాచయతిరిత్యర్థః - అ

యంపాదాంతయతినియమస్సర్వవృత్తానాంసమానోవేదితవ్యః- అస్యోక్తేస్తుయతిప్రస

జ్గాత్-అత్రలోకశబ్దేనసప్తసంఖ్యాలక్షితా।ఏతేసప్తపథయోరాదశదిశస్సప్తైవ

దోధకవృత్తమిదంభభభాగౌ।౧౧॥ ౬॥ ※ శా

ంలఘుగురుభ్యాంచసుముఖీనామగదితాఉక్తా-ఉ-భవనగతేరమణౌతరుణీశరహ్యా

సామపరాం।స్మరతిభృశంకపటైర్ముఖరేస్మితమకరోదతులంసుముఖీ- శత

నవ।పియఃకృన్మనస్కా।౧౧।౪।దోధకవృత్తమిదంభభభాగావితి-భగణ

దోధకవృత్తం ఉ-అననచంద్రమసంతవశీత్యైరోమలతాభుజగం

త్యసభూధరయుగ్మందోధకవృత్తమిదంసహతేకః- దోధ

ఇతిధాతోర్నివృత్తిః।౧౧ । ౬। శాలిన్యుక్తామ్తౌతగౌగోబ్ధి

సగణస్తగణోగురూచశాలినీ-అబ్ధిలోకైఃచతుర్భిస్స పభిశ్చవర్ణైర్య

జలగాహినమమ్బుజసం సురతటినీవనఖాంశుభృతం । నపదిపునాతుగతంతి

శరణతలంభవతీసుముఖీ- ౪

సుగాంగపయస్త్రప్రసరాణాం పఙ్కజసమ్భవజీవితనాథే।దోధకవృత్తవదా

పం।ధాతివపుర్భర్గగణోల్లసితంతే- ౫

త్రు-అద్యచతుర్థమహీననితమ్బే-సప్తమకందశమంచతథాంత్యం । యత్రగురుప్ర

కటస్మరసారౌతత్కథితంననుదోధకవృత్తమ్- ※

వృ※ మాతాతుంగగీతమాలాపయన్తి।మాన్యాపీనాశాలినీమంత్రరూపా।సన్తాపఘ్నీ

శారదామ్భోదశుభ్రా।సాన్నిధ్యంమేసంతతంత్వంవిధేయాః ౬

వృ వేదైర్నిత్యంసస్వరైస్తూయమానే కాంతిస్ఫీతశ్శాలినీపాదపద్మే। దేవిత్వత్కే

చేతసామేభజంతే లేఖాప్రాజ్ఞాస్సర్వవిద్యానవద్యాః। యతినియామకోయంశ్లోకః

నాత్రగణజ్ఞాపకవర్ణవిన్యాసః-ఏవముత్తరత్రాపిబోధ్యమ్. ౭

త్రు ప్రాస్త్యేవణోర్జాయతేయత్రపష్ఠగ్, కమ్బుగ్రీవేతద్వదేవాష్టమాంత్యాః - వి

శ్రామస్స్యాత్తస్సివేదైస్తురంగైః స్తాంధాపనైశాలినీంఛాందసాగ్ర్యాః- ※

గోత్రాచలాగ్రపాతాళాన్యపి సప్తసప్తభువనాన్యేకం నభోమండలమిత్యనేన వృద్ధ వ్యవహారేణ భువనానిసప్తేతి ప్రసిద్ధత్వాత్ ॥౧౧॥ ౬॥ కించ *వాతోర్మీయం గదితా మ్భౌతగౌగ ఇతి। మగణభగణ గురుద్వయాని యత్ర ప్రతిపాదంస్యుస్సేయం వాతోర్మిర్గదితా॥౧౧॥౭॥కించ*పఞ్చరసైః శ్రీర్భతనగగైస్స్యాదితి। భతనగగైః భగణతగణనగణగురుద్వయైః శ్రీర్నామవృత్తంస్యాత్ - పఞ్చరసైః పఞ్చభిశ్చరసైః షడ్భిశ్చ అత్ర యతిర్భవతి ॥ ౧౧ ॥ ౮॥ కించ * మ్భౌన్లౌగస్స్యాద్భ్రమరవిలసితమితి ॥

లిన్యుక్తామ్తౌ గౌగోబ్ధిలోకైః॥౧౧॥౬॥❀॥ వా

తోర్మీయంకధితామ్భౌతగౌగః॥ ౧౧॥ ౭।*

మ్భౌన్లౌగస్స్యాద్భ్రమరవిలసితమ్॥౧౧॥౮॥❀ రాన్న

తిః॥ఉ॥ నీలాంకేశేనిగూఢాం మధ్యభాగే దీర్ఘాం నేత్రే విమలాం గండబింబే । పీనాం తుఙ్గాం శ్రోణివక్షోజభారే కృష్ణే లీలాశాలినీం నౌమిలక్ష్మీం॥౧౧॥౬ ॥ వాతోర్మీయంకధితామ్భౌతగౌగ ఇతి॥మభతగణాః గురూచ వాతోర్మీవృత్తం॥ఉ ॥ శ్యామాంగాత్రే చపలా నేత్రపద్మే, క్లాన్తా మధ్యే కఠినా సాప్యురోజే । ఏషా దేవీ మనపతత్తరిజ్ఞ, ద్వాతోర్మీయప్రతిమాం స్వీకరోతి॥వాతోర్మీర్యోనామమృగవిశేషః సొతిచపలః తస్యప్రతిమాం-యద్వావాతానాం వాయూనామూర్మీః పరంపరా॥వృద్ధాచ్ఛ ఇతి ఛప్రత్యయః తత్సమ్బన్ధినీ వాతోర్మీయా సాచ సా ప్రతిమా ఉపమాచ తాం - భగవతీం స్వస్థచిత్తతయా క్షణమపిధ్యాతుమశక్తం మనోవిషయేషు ధావతీతిభావః ఉక్త శాలినీ వాతోర్మీయా వ్యాండుపజాతిర్భవతి॥ యథా॥ దేవశ్రీమాన్ రావణారాతిరవ్యా, ద్యస్యక్రోధాన్న యనేక్వాపిరక్తే । ఆసీన్నాథగ్రపాథ సామాత్రతాపో, వహ్న్యోర్యోన్ గాత్కలశస్థంయథామ్భః ॥ అత్ర ప్రథమతృతీయౌ పాదౌ శాలినీలక్షణౌ - ద్వితీయచతుర్థౌ వాతోర్మీలక్షణౌ - పూర్వోక్తేంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రాభ్యామివాత్రాప్యుపజాతయోష్టౌ భవంతి - ఉపజాతిస్త్వనయోర్వృత్తయోరేకస్మిన్ వృత్తే పాదద్వయమేళనమేవ గ్రంథకారస్యవివక్షితం - పాదౌయదీయావుపజాతయస్తా ఇతిద్వివచననిర్దేశాత్ ఏకపాదమేళనస్యాపి మహాకవిప్రయోగేషుదృశ్యమానత్వాత్తదపిప్రమాణం భవత్యేవతథాచ షోడశభేదాజ్ఞేయాః॥౧౧॥౭॥మ్భౌన్లౌగస్స్యాద్భ్రమరవిలసితమితి ॥ మభనగణాలఘుగురూచ భ్రమరవిలసితం॥ఉ॥ఆరామస్థా సరసిజనయనా, పుష్పే దృష్ట్వా భ్రమరవిలసితమ్। కృష్ణం నీళా పరిజనసవిధే, వీక్షాంచక్రే ముహురథ సరసమ్॥నీళానామ కాచిత్ కృష్ణవధూః ॥ ౧౧ ॥ ౮॥ రాన్నరావిహరథోద్ధతాలగావితి ॥ రాత్ రగణాత్ నరౌ నగణరగణౌ లగౌల

వృ*మద్భౌతౌంగంగణనీయంవతస్మాదంబాత్మాయంమమభావ్యంగవజం। కార్యో లీనస్తవపాదేభ్ధిలోల్యా, వాతోర్మీవక్షయతేజాయతేయః. ... ... *

వృ, మాభూర్నాలంగుణమనువదితుం, మాతస్తే తాగ్రికిమునురవనితాః। యాసాంయా

మ్భ్యామగణ భగణాన్లానగణలఘూగః గురుశ్చ ప్రతిపాదంచేద్భ్రమర విలసితం నామవృత్తంస్యాత్ ఇదమపిప్రక్షిప్తం॥౧౧॥ ౧౦ ॥ కించ * రోనరావితిరథోద్ధతాలగావితి ॥ రగణ సగణ రగణ లఘుగురవః ప్రతిపాదంచేద్రథోద్ధతేతి వృత్తంస్యాత్॥ ౧౧ ॥ ౧౧ ॥ కించ*స్వాగతేతిరనభాగురుయుగ్మమితి ॥ రనభ్వా రగణనగణభగణాః గురుయుగ్మం గురుద్వయంచ యదిస్వాగతేతి వృత్తంభవతిః ౧౧॥ ౧౨ ॥ *ననసగుయుగరచితావృత్తేతి ॥ ననసైగణైఃగుయుగేనగురుద॥

రావిహరథోద్ధతాలగా॥౧౧॥౧౦ ॥ స్వాగతేతి

రనభాగురుయుగ్మం ॥ ౧౧॥౧౧॥ననసగగురుర

చితావృత్తా॥౧౧॥ ౧౨॥ ననభగగురుకైరథపృ

ఘుగురూచఇహఅస్మిఞ్ఛందసిరథోద్ధతానామవృత్తం॥ఉ॥కుంజరైశ్చలితపర్వతోపమైర్బంధురాతురగసంఘమన్థరా।మృత్యుమాతనిభపత్తిసంకులా,రాజతేన్నపచమూరథోద్ధతా॥రసోద్ధతేత్యేకే॥ ఉ॥వ్యాప్తసప్తభువనారసాతలే,భోగినామపిచమోదదాయినీ॥భారతీవరచనామహాకవేర్జాహ్నవీయముదితారసోద్ధతా॥ మహాకవిఃవ్యాసః॥౧౧॥౧౦॥స్వాగతేతిరనభాగురుయుగ్మమితి॥రనభగణాఃగురూచస్వాగతం॥ఉ॥హాయనేనతునచైతియథావత్,క్లైరతగ్గపరిగతాపిచహాస్యమ్॥సంతనోతికవితాస్వయమేవ,స్వాగతాసుఖమతీవతిథత్తె॥స్వంఆత్మానంఆగతాప్రాప్తాస్వాగతా॥అపిచ॥తామపశ్యదథచంచలనేత్రాం,మూర్వశీంసశశలాంఛనవక్త్రీః। సువపివతుసమేత్యచబోధం,స్వాగతాంనురవధూంసమమంస్త॥సఃపురూరవాః॥౧౧॥౧౧॥ ససగగురురచితావృత్తేతి॥నగణాభ్యాంసగణేనగురుభ్యాంచరచితానిబద్ధావృత్తావృత్తం॥ ఉ॥అలమలమతినిపుణైవాక్యైః,యఽదువరవిసృజస్ఫురింరుద్ధాం ॥ అనునయతమథజనంస్నిగ్ధం,తవమయిరసలహరీవృత్తా॥౧౧॥౧౨॥ననభగగురుకైరథపృథ్వీతి-నగణద్వయేన

న్తిప్రతిదినమళకాం,స్త్వత్పాదాబ్ధిభ్రమరవిలసితమ్॥ ౯

*ప్రాజ్ఞరేలగతియాధనాధికే,సామతిమఽమతవాద్యవిగ్రహం।సంశ్రితాఖిలమనోరథోద్ధతా,స్యాద్యథాజననికల్పయేస్తథా, ౧౦

ప్రశ,ఆద్యమక్షరమతస్తృతీయకం,సప్తమంచనవమంతథాంతిమం।దీర్ఘమిందుముఖియత్రజాయతే,తాంవదంతికవయోరథోద్ధతామ్, *

వృ*శ్రీనిభాంగగుణినీందుకరాణాం,సత్యలోకమునిబృందమిదంతత్।ధన్యమేవతవదర్శనకాలే,స్వాగతాదివచనంలభతేయత్, ౧౧

ప్రశ-ఆనతాంగినవమందశమంచ.వ్యత్యయాద్భవతియత్రవినీతే। పోత్తమేణనయవేయదిసైవ,స్వాగతేతికవిభిర్గకథితాసా, *

యేనచరచితాకృతాపృత్తానామవృత్తంస్యాత్॥౧౧॥ ౧౩ ॥ కించ ॥ ననరలగురుభిశ్చభద్రికేతి-నగణద్వయరగణలఘుగురుభిఃరచితా భద్రికానామవృత్తంభవతి-చశబ్దఃపూర్వసూత్రస్థంరచితేత్యేతత్సముచ్చినోతి - ఇదంచప్రతిష్ఠం ॥ ౧౧ ॥ ౧౪॥కించ॥శ్యేనికారజౌరలౌగురుర్యదేతి-యదారజౌరగణజగణౌ పునఃరగణో లఘుగురూచప్రతిపాదంస్యుస్తదాశ్యేనికానామవృత్తంస్యాత్ - శ్యేనికారతోజరాగాభవేదితిపాఠాంతరం- రతఃరగణాత్పరంజరౌజగణరగణౌలగౌలఘుగురూచప్రతిపాదంచేత్ శ్యేనికాభవేత్ ॥ ౧౧ ॥ ౧౫ ॥ కించ ॥ మౌక్తికమాలాయది భతనాగౌఇతి ॥ భగణ తగణ నగణాః గురూచ యదితర్హి మౌక్తికమాలా వృత్తంభవతి ప్రతిష్ఠమిదం ॥ ౧౧ ॥ ౧౬ ॥ కించ ॥ ఉపస్థితమిదం జ్సౌతౌగకారావితి ॥ జ్సౌజగణసగణౌతః తగణః గకారౌ గురూచ ప్రతి

ధ్వీ ॥ ౧౧ ॥ ౧౩ ॥ ననరలగురుభిశ్చ భద్రి
కా॥౧౧॥౧౪॥ ననతగగురుభిశ్చిత్రవృత్తా॥౧౧॥
౧౫॥ శ్యేనికారజౌరలౌగురుర్యదా॥ ౧౧ ॥
౧౬ ॥ మౌక్తికమాలా యది భతనాగౌ ॥

భగణేనగురుభ్యాంచపృథ్వీవృత్తం॥ఉ॥మమపునరియమాలవణాస్థై- రితినిజవిషయేమమతాస్థాన్-ప్రహసతిమితధీవిషయాసూ-స్మరపతిపశుకానిహపృథ్వీ॥౧౧॥౧౩॥ ననరలగురుభిశ్చభద్రికేతి॥నగణాభ్యాంరగణేనలఘుగురుభ్యాంచ భద్రికావృత్తం।ఉ॥ మధుసఖముదితంనిశాకరం।సురపతికకుభో విశేషకం।అతపతతరుణీతుభద్రికా- ముహురథవిరహాద్వ్యనిందత॥విశేషకంతిలకం॥అతపతతరుణీసుభద్రికాముహురథవిరహేణవీత్యస్యా,ఇతివా॥౧౧॥౧౪॥ననతగగురుభిశ్చిత్రవృత్తేతి॥నగణాభ్యాంతగణేనగురుభ్యాంచచిత్రవృత్తా।ఉ।మతిమతివిశదాంశాస్త్రిదీప్తాం। కురుగురుచరణేషుక్తిపాత్రే।ప్రగళతిహితదాబంధధాత్రీ,జనిమరణకలాచిత్రవృత్తా।చిత్రవృత్తిరిత్యేకే। ఉ। సజయతిరమణీయాకృతిశ్శ్రీ, దశరథతనుజశ్శోషకోఽబ్ధేః । అసుహృదపజయాపీడితస్సన్, జనకతనుజయాచిత్రవృత్తిః । ౧౧ । ౧౫ । శ్యేనికా రజౌరలౌగురుర్యదేతి । రజరాగణాలఘుగురూచయదాభవేయుస్తదాశ్యేనికావృత్తం । ఉ । రావణానుజాతదారఘూద్వహం,చారుతాభిభూతమారగాత్రకమ్। శ్రీసఖంరిరంసయావ్యచారయ।చ్ఛ్యేనికాయుధామిషంహుతాశనమ్ । ౧౧ । ౧౬।మౌక్తికమాలాయదిభగనాగావితి।భతనాగణాగురూచమౌక్తికమాలావృత్తం-నయభగగైస్స్యాన్మౌక్తికమాలేతిపాఠాంతరమ్। ఉ । చమ్పకగౌరింశఫరవరాక్షీం,తామరసస్థాంమదనసవిత్రీం । మాధవదారాన్ప్రణమతలక్ష్మీం,మౌక్తికమాలాలళిత

వృ॥నయభృగుగీతాంతాపకమూర్తిం- నళినవికాసాందేవిమనోమే। స్తనతటభాస్వన్మౌక్తికమాల్యాం,తరుణిమనిత్యాయాశశిచూడా,

॥

పాదంయత్రతదిదంవృత్తముపస్థితంనామభవతిఇదమపిప్రక్షిప్తం । ౧౧ । ౧౬ ।
*౧౨ జగత్యాం - చంద్రవర్త్మనిగదితంతురనభసైరితి-రనభసైఃరగణనగణభగ

౧౧ ॥ ౧౬ ॥ * పఞ్చరసైశ్ఛిద్భతనగ
గైస్స్యాత్॥ ౧౧॥ ౧౮ ॥ ఉపస్థితమిదంజ్సౌ
తాద్గకారౌ॥ ౧౧॥౧౯॥ నరయుగంభవేత్సమ్మ
తాలగౌ।౧౧॥ ౨౦॥ యయాయోలగౌచేత్కు-
మారీమతా॥౧౧॥ ౨౧॥ * ౧౨ జగత్యాం,

శ్చాగ్రామ్।౧౧।౧౬।పంచరసైశ్ఛిద్భతనగగైస్స్యాదితి-భతనైగణైగురుణా ఖ్యాంచశ్రీనామవృత్తం-మౌక్తికమాలాలక్షణమేవాస్యాపి-విశేషస్తునియమేనపం చభిష్షడ్భిశ్చవర్ణైర్యతిః తత్రతువికల్పేన- ఉ - కుంచితకేశాకువలయనేత్రా, కోమళగాత్రీకుచభరనమ్రా । ఇందుముఖీసాహిమగిరిపుత్రీ, రింఖతుచిత్తేజలదస మశ్రీః। ౧౧ । ౧౮ । ఉపస్థితమిదంజ్సౌతాద్గకారావితి । జసతైః గణైగురుణా ఖ్యాంచఉపస్థితంనామవృత్తం।ఉ। సుయోధనపురాయద్వ్యాజ్ఞసేనీ, సభాతలమగా చ్ఛ్రీపాండవానామ్।తవాపనయతస్తత్పాపహేతూరుపస్థితఫలానీతిహానిః। కించ పురాతుభగవాన్నందీయదాహ్వామహీధరవరేమామాగతంసః। ఉపస్థితమిదంశాఖా మృగాత్మ్యతచేవదశకంఠోఽచింతయత్సః।౧౧।౧౯।నరయుగంభవేత్సమ్మతాలగావి తి।నగణేనరగణద్వయేనలఘుగురుభ్యాంచసమ్మతా।ఉ।మరతకోపలశ్యామవిగ్రహం, జలధికన్యకాభూమివల్లభం।కపిశవాససంశ్రయేహరిం, త్రిదశసమ్మతాపాంగవిభ్ర మమ్।౧౧।౨౦। యయాయోలగౌచేత్కుమారీమతేతి యగణత్రయంలఘుగురూచ కుమారీ।ఉ।హిమాద్రేస్తటేయాగిరీశాప్తయే,తపోఘోరమాస్థాయభక్త్యాహరమ్ రమానాథపద్మాసనాద్యైర్నుతం,యయావారతుష్టాన్నుమాంకుమారీగిరేః। ౧౧। ౨౧। జ గత్యాం-చంద్రవర్త్మనిగదంతిరనభసైరితి-జగత్యాంద్వాదశేఛందసిరనభసైగణై ఃపాదశ్చేత్తత్ చంద్రవర్త్మనిగదంతి-చంద్రపద్మముదితంతురనభసైరితికేచిత్పర న్తి-యథాక్రమముదాహరణే-వంద్యఏవసతత-సమునివరగ్గ, కుంభయోనిరమరా సురవినతః- చంద్రవర్త్మగతిమప్యసచరన్వై,వింధ్యశైలయమనాద్వ్యథితహియః। సింధునాథతనయేతవవదనం,మంథరాక్షికరుణారసభరితం । హంతహంతకవయో

వ్య*ఖ్యాతినగాంగప్రతినిధిశోభే-హారఝరీతేఽననిను చాగే)। శ్రీవదనేందౌహనతి సరోజే,కాంతిముపేతాంసతతవికాసా, ౧౩

తిస్యతిః,పంఙితసమైక్లకపటురసైమాణాం,వామదృశాంగిఘతిఇవేకం । నిమాల కాపాశ్చగుమునిర్ర్యగ్ర,కటాక్షస్తవకమపు్రిః. ౧౪

ణసగణైఃసహితంయద్వృత్తంతత్తుచన్ద్రవర్త్మనామగదితంకథితం॥౧౨ ॥ ౧ ॥ కించ ❋ జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితి॥ జతౌజగణతగణౌజరౌజగణరగణౌచప్రతిపాదంచేత్ వంశస్థంనామఉదీరితంఉక్తం॥ ౧౨॥౨ ॥ కించ ❋ స్యాదిన్ద్రవంశాతతజైరసంయుతైరితి॥తగణద్వయజగణరగణైరుపలక్షితం ఇన్ద్రవంశానామస్యాత్ ౧౨॥ ౩॥ ❋ ఇహతోటకమమ్బుధిసైఃప్రమితమితి॥ ఇహజగతీచ్ఛన్దసిఅమ్బుధిసైః చతుర్భిస్సగణైః ప్రమితంపరిచ్ఛిన్నం యద్వృత్తమేతత్తోటకంనామవృత్తంస్యాత్

చన్ద్రవర్త్మనిగదన్తిరనభసైః॥౧౨॥౧॥ జతౌ
తువంశస్థముదీరితంజరౌ॥ ౧౨॥ ౨॥, స్యాదిం
ద్రవంశాతతజైరసంయుతైః ॥ ౧౨ ॥ ౩ ॥
ఇహతోటకమంబుధిసైర్గకథితమ్॥ ౧౨ ॥ ౪॥

నిరతిశయం,చంద్రవర్త్మసదృశంప్రతిగృణతే ॥ ౧౨ ॥ ౧ ॥ జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితి॥జతజరాఃగణాఃవంశస్థంనామవృత్తం॥ ఉ ॥ చరంతిధర్మంప్రగృణన్తిసత్కథాం,భవంతిశుద్ధాహృదయేగుణేషుచ । నపాతకంకర్మచకుర్వతేనరాః, శ్రితౌతువంశస్థమనుష్యసంగతాః॥ ౧౨ ॥ ౨ ॥ స్యాదింద్రవంశాతతజైరసంయుతైరితి॥ తతజరైర్గణైరింద్రవంశా॥ ఉ॥ యేమునానాంశరజిష్ణుచేతసాం,మాయావినాంసంగతిమాశ్రితానరాః । కాలుష్యహేతుహృదయస్యపాపరాట్,తానింద్రవంశానపిసంవిపేత్కలిః॥ ౧౨॥ ౩ ॥ ఇహతోటకమంబుధిసైర్గకథితమితి॥ఇహఛందసిచతుర్భిస్సగణైఃతోటకంకథితం॥ఉ॥వరవైరిశిలాదళభంగరుచం, మధురాధరసంగతవంశలతాం।జగతాంజనిపాలననాశకరీం, భజతాంప్రతిభామలితోటకకం॥ తాంప్రసిద్ధాంప్రతిభాంశ్రీకృష్ణరూపామభేక్ష్యాం భజఇతితోటకకంవృత్తం స్వాధీనకః॥ ౧౨ ॥ ౪ ॥ ద్రుతవిలంబితమాహనభౌభరావితి॥నగణోభగణద్వ

వృ❋జితాజరత్పల్లవమమ్బుతావకం, పదామ్బుజంలిప్సురహంసుదుర్లభం । అలఘ్వ్యవంశస్థసమపేక్షిణోమధు,ప్రయామిపద్మాస్సమతాంపరిసీవమే॥ ౧౫॥
శ్రీ॥ఉపేన్ద్రవజ్రాచరణేషుసన్తిచే,దుపాన్త్యవర్ణోలఘువర్ణపరేస్ఫృతాః । మహర్షిసమ్రాడ్జితకామకాముకై,ర్వదన్తివంశస్థమిదంబుధాస్తదా॥ ❋
వృ❋తాన్తాంజరాతస్సముపాగతోదశాం, శక్నోమినాహంతవయావదర్చనే। తావన్ద్రవంశాత్రిజగత్కృతానతి, స్తావత్త్వమారాచ్చరితార్థయామ్బమాం॥ ౧౬॥శ్రీ॥యస్యామశోకాఙ్కురపాణిపల్లవే,వంశస్థపాదాగురువర్ణపూర్వకాః। తారుణ్యలీలారతిరంగలాలసా, తామిన్ద్రవంశాంకవయఃప్రచక్షతే॥
వృ,సగసంగదిమాన్యతమగ్రకృతిస్సా,శివయోరుపాసకతాంభజతే । అవతాదత

౧౨॥౪॥*దుౕతవిళమ్బితమాహనభౌభరావితి॥ నగణభగణౌభగణరగణౌచప్రతి పాదంచేత్తద్వృత్తంద్రుతవిళంబితంనామఅహపిఙ్గళఇతిశేషః॥౧౨॥౫॥ *వసుయుగవిరతిర్నౌమ్యౌపుటోయమితి ॥ నౌనగణౌమ్యౌమగణయగణౌచప్రతిపాదంయస్యఅయంవృత్తవిశేషఃపుటోనామభవతి- కించాస్యవసుయుగవిరతిఃవసుభిఃఅష్టాభిఃయుగైశ్చతుర్భిరక్షరైశ్చవిరతిః యతిఃభవతి-అత్రయుగశబ్దేనచతుస్సంఖ్యావివక్షితాకృతాదయోయుగాశ్చత్వారఇతిప్రసిద్ధేః॥౧౨॥౬॥*ప్రముదితవదనాభవేన్నౌరరావితిసుగమం॥౧౨ ॥ ౭ ॥ * నయసహితౌన్యౌకుసుమవిచిత్రేతి ॥ నగణయగణౌసమే

*దుౕత విళ మ్బి త మా హ న భౌ భ రౌ॥౧౨।౫॥

ము ని శ ర వి ర తి ర్నౌ మ్యౌ పుటోయమ్॥౧౬॥౬ ॥

ప్రముదితవదనాభవేన్నౌరరౌ॥ ౧౨॥ ౭॥ *

యంరగణశ్చద్రుతవిలంబితం॥ఉ॥నరకసూదనదర్శనలాలసా, శివగళత్ప్రషిసంతమసేప్రియా। పృథునితంబకుచద్వయభారతో, ద్రుతవిళంవితమేవజగామసా॥ ప్రియారాధా॥౧౨॥౫॥మునిశరవిరతిర్నౌమ్యౌపుటోయమితి-నగణద్వయంమగణయగణౌచఅయంపుటోనామవృత్తం-సప్తసుపంచసుయతిః॥ఉ॥సరసిజముకులైస్సామ్యంసరస్యాం,నరపతితిలకగ్గిపశ్యర్పామోదాత్।స్మరతిహినితరాంస్వస్యప్రియాణాం,ముకుళితసురుచామత్ష్ణఃపుటానాం॥పుటానాంకమర్ణీషష్ఠిపార్శ్వానీత్యర్థః। ౧౨।౬॥ప్రముదితవదనాభవేన్నౌరరావితి ॥ నగణద్వయంరగణద్వయంచప్రముదితవదనా-ఉ-సరసిజచరణాంసరోజాశ్రయాం,కుచభరనమితాంకురంగేక్షణాం। హిమగిరితనయాంసదాభావయే,ప్రముదితవదనాంపయోదత్విషం॥ ౧౨॥౭॥ నయసహి-

---

ధావిథమంబదిశః,సరితోఽటకమర్థతృషాభువిమాః॥ ౧౭

శ్రు,సతృతీయకషష్ఠమనంతరతే,నవమంవిరతిప్రభవంగురుచేత్। ఘనపీనపయోధరభారనతే-ననుతోటకవృత్తమిదంకథితమ్.

*

వృ*నిభభరాతపనీయగిరేస్తనౌ,ద్రుతవిలంబితమాశ్రవణాంతికం। నయనమంబతనుజితచంద్రికా,తవకథంకథయామ్యభిరామతామ్, ౧౮

శ్రు,ఆయికృశోదరియత్రచతుర్థకం,గురుచసప్తమకందశమంతథా। విరతికంచతథైవవిచక్షణై,ద్రుతవిలంబితమిత్యుపదృశ్యతే.

*

వృ,సనిరరుణిమతేపదాంభోరుహం,మనసిమమసదాప్రసక్తంక్రియాః।భగవతిమదఘేష్సితార్థంయతస్త్వం,ప్రముదితవదనాత్వమాపూరయేః॥ ౧౯

తౌ న్యౌ నగణయగణౌ ప్రతిపాదం చేత్ కుసుమవిచిత్రా నామ వృత్తం భవతి॥౧౨॥౮॥ ❀ రసైర్జసజసా జలోద్ధతగతిరితి ॥ రసైః షడ్భిః పునశ్చ రసైః షడ్భిశ్చ ప్రతిష్ఠితైర్యతిర్భవతి - అత్ర రసశబ్దేన షట్సంఖ్యా వివక్షితా - మధురామ్లలవణకటుకషాయతిక్తభేదాత్ - రసైరిత్యత్ర ఏకస్య రస శబ్దస్య లోపః సూత్రప్రాయత్వాత్కృత ఇతి వేదితవ్యః ఇత్థమన్యత్రాప్యేవంవిధోక్తిషు వ్యాఖ్యేయం ॥ ౧౨ ॥ ౯ ॥ ❀ భుజంగప్రయాతం భవేద్యైశ్చతుర్భిరితి- చతుర్భిః యైః యగణైః ఉపలక్షితం భుజంగప్రయాతం వృత్తం భవతి॥ ౧౨ ॥ ౧౦ ॥ ❀ రైశ్చతుర్భిర్భవేత్స్రగ్విణీసమ్మి

నయసహితౌ న్యౌ కుసుమవిచిత్రా॥ ౧౨ ॥ ౮ ॥

రసైర్జసజసా జలోద్ధతగతిః ॥ ౧౨ ॥ ౯ ॥

భుజంగ ప్రయాతం భవేద్యైశ్చతుర్భిః ॥

౧౨ ॥ ౧౦ ॥ ❀ రైశ్చతుర్భిర్యుతా స్రగ్విణీ

తౌ న్యౌ కుసుమవిచిత్రేతి॥ నగణయగణౌ ద్విరావృత్తౌ కుసుమవిచిత్రా- ఉ-ఉపవనభూమౌ హిమగిరిపుత్రీ, మణిమయభూషా మధురతరాక్షీ। భ్రమరకదంబైరకలయదిద్ధాం, కుసుమవిచిత్రాం కురవకశాఖాం॥ భ్రమరకదంబైః భృంగపఙ్క్తిభిః-ఇద్ధాం దీప్తాం, అకలయత్ అపశ్యత్-కలిఙ్గకామధేనుః సర్వార్థప్రదత్వాత్॥ ౧౨॥ ౮ ॥ రసైర్జసజసా జలోద్ధతగతిరితి - జసజసాః గణాః - జలోద్ధతగతిః వృత్తం ॥ షడ్భిర్వర్ణైర్యతిః - ఉ - నరైర్గుణయుతైర్విబుద్ధమతిభిః, సదా పరివృతోఽస్య యం శఠజనః।వినశ్యతి యతో జలోద్ధతగతిః, స్సతామభిగతిశ్శ్రియో హి నిలయః। ౧౨। ౯ । భుజంగప్రయాతం భవేద్యైశ్చతుర్భిరితి - యగణచతుష్టయేన భుజంగప్రయాతం- ఉ - ఇదానీం కథం త్వం ప్రియో ఽసి ప్రపన్నాం, యదా మాం మురారే త్వదేకాగ్రచిత్తాం । వినాఽన్యం జనం మద్గృహాదాయ యస్మాద్భుజంగప్రయాతం త్వయా పూర్వమేవ । భుజంగధూర్తేతి సంబుద్ధిః - అపి చ - హ్రదే నీలమేఘేన్ద్రనీలాభకాయో, నిపత్యాఽథ కృష్ణః కదంబద్రుమాగ్రాత్ । సలీలం దదర్శోల్లసచ్ఛైవళజాలం, భుజంగప్రయాతం ఖలానాం వినేతా ॥ భుజంగస్య కాళీయస్య ప్రయాతం దర్పోద్ధతగతిం । ౧౨ । ౧౦ । రైశ్చతుర్భిర్యుతా స్రగ్విణీ సమ్మ

వృ❀ నయనయుగం తే భగవతి దీప్త్యా, నయతి దిగంతాన్ కువలయకాంతిం। ప్రసృమరతారాం తిమిరభరాభాం-విహసతి చాలీ కుసుమవిచిత్రా. ౨౦

వృ, యయా యో యథేచ్ఛం జనస్త్యక్తశీలో-భుజంగప్రయాతం సదా యాతి మార్గం। ధియం తాం వలామేతదీయాం భవత్యాం, ప్రసక్తాం ప్రసాదేన వాగ్దేవి కుర్యాః. ౨౧

లేతి-రగణైశ్చతుర్భిస్సమ్మితా పరిమితా స్రగ్విణీ భవేత్ - సమ్మితేతి పాఠే సమ్మితా భవేదిత్యన్వయః।౨।౧౧।*భువి భవేన్న భజరైః ప్రియంవదేతి-నగణభగణజగణరగణైరుపలక్షితా ప్రియంవదా నామ భువి ప్రసిద్ధా భవతి । ౨ । ౧౨ । * త్యౌత్యౌ మణిమాలా చ్ఛిన్నా గుహవక్త్రైరితి - త్యౌ తగణయగణౌ పునశ్చ త్యౌ తగణయగణౌ యస్యాః ప్రతిపాదం స్యుః సా గుహవక్త్రైః స్కందముఖైః షడ్భిః ఛిన్నా యతిమతీ మణిమాలా నామ వృత్తం భవతి॥౨॥ ౧౩ ॥ * ధీరైరభాణి లలితా తభౌ జరావితి-తగణభగణౌ జగణరగణౌ చ ప్రతిపాదం యస్యాః సా ధీరైర్విద్వద్భిః లలితేతి అభాణి అభ్యధాయి । ౨ । ౧౪ । *ప్రమితాక్షరా సజససైరుదితేతి । సగణో జగణః

సమ్మితా ॥ ౨ ॥ ౧౧ ॥ భువి భవేన్న భజ

రైః ప్రియంవదా॥౨॥౧౨ ॥ త్యౌత్యౌ మణి

మాలా చ్ఛిన్నా గుహవక్త్రైః॥౨॥౧౩ ॥ ధీ

రైరభాణి లలితా తభౌ జరౌ ॥ ౨ ॥ ౧౪ ॥

లేతి-చతుర్భీ రగణైర్యుతా స్రగ్విణీ- ఉ - కాలకూటాశనా కాలకామాపహా కాళమేఘప్రభా కామినీవామతః । భోగిభిర్భూషితా పాతుమాం దేవతా, స్రగ్విణీ గంగయా శ్రీమతీ భస్మనా । ౨ । ౧౧ । భువి భవేన్న భజరైః ప్రియంవదేతి-స్పష్టం - ఉ - భ్రమతి మే మన ఇదం సమంతతో, ఘటయ తే మతి మసౌ తు వేదనా।జనకజా చటులమీనలోచనా, శశిముఖీ క్వను భవేత్ప్రియంవదా। ౨।౧౨॥త్యౌత్యౌ మణిమాలా చ్ఛిన్నా గుహవక్త్రైరితి-తగణయగణౌ పునశ్చ తగణయగణౌ షట్సు డక్షరాభాగాచ-సా మణిమాలా।ఉ।పాథోధరనీలాం ప్రాణానఖిలానాం గోపాలకవేషాం గోభూసురనాథాం।మారాయుధభూతాం గోపీనివహానాం, వన్దే కరుణాంతాం చం చన్మణిమాలాం౨।౧౩।ధీరైరభాణి లలితా తభౌ జరావితి-తభజరా గణాః లలితా,ఉ, పాయాత్స దేవ జలరాశిమేచకా, మాయావశీకృత సమస్తవిష్టపా। దాయాదభూత మకరధ్వజా దయా యస్మానతీవ లలితా విభూతిభిః।౨।౧౪। ప్రమితాక్షరా సజససై

శ్రః,యదాద్యంచతుర్థంతతస్స ప్తమంచే, త్తథైవాక్షరంహ్రస్వమేకాదశాద్యం।శరచ్చంద్రవిద్వేషివక్త్రారవిందే,తదుక్తంమునీంద్రైర్భుజంగప్రయాతం. *

వృ*క్రీరకేరాహృతాయేన పంకేరుహా, స్తేన నేత్రాంచలేనాస్తభక్తివ్యథా।అంబతే విశ్వసృడ్బాహునా స్రగ్విణీ, మూర్తిరస్తు శ్రియై మోహహంత్రీ సతాం. ౨౨

వృ, స్వజసంసది ప్రథమగణ్యగుణాం,విదుషామిమాం జననిమేకవితాం।ప్రమితాక్షరాపిజనతా భజతే,నిఖిలాం యయా విపుణతాం ఘణితా. ౨౩

వృ*మాం మాయాం యాతం సంస్కృతిప్రేమరూపాం,మూర్తిస్సేయం తే పాతు ముగ్ధేన్దుచూడా।సర్వాస న్నానామంబ సీమాన్తలేఖాం,సా తా దాహూర్యాం వైశ్వదేవీతి సన్తః॥

సగణద్వయంచ తైః ప్రమితాక్షరా కథితా॥౧౨॥౧౫॥*ననభమరచితాభిహితాజ్జ్వా-
లేతి॥నగణద్వయభగణమగణకృతాజ్జ్వాలేత్యభిహితా ఉక్తా॥౧౨॥ ౧౬॥ *పఞ్చా-
శ్వైశ్ఛిన్నా వైశ్వదేవీ మమాయావితి॥మగణద్వయంయగణద్వయంచ యస్యాః ప్రతి
పాదంస్యాతాంసా పఞ్చభిశ్చాశ్వైః సప్తభిరపరైశ్ఛిన్నా యతిమతి వైశ్వదేవి నా
మవృత్తంస్యాత్- అత్రఅశ్వశబ్దేన సప్తసంఖ్యావివక్షితా - ఆదిత్యాశ్వా సప్తైత
ప్రసిద్ధేః॥౧౨॥౧౭॥అబ్ధ్యఙ్గైః స్యాజ్జలధరమాలా మ్భౌస్మావితి। మ్భౌ మగణభగణౌ
స్మౌ సగణమగణౌ చ యస్యాః ప్రతిపాదంస్యాతాంసా జలధరమాలాస్యాత్ అబ్ధి
శ్చతుర్భిః అంగైరష్టభి రక్షరైర్యతిస్స్యాత్ - అత్రాఙ్గశబ్దేన అష్టసంఖ్యావివక్షి
తా-యోగస్యయమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణా సమాధ
యోఽష్టావఙ్గానీతి ప్రసిద్ధేః కేచిద్వేదాంగాని॥శ్లో॥శిక్షావ్యాకరణంఛన్దోనిరుక్తంజ్యో
తిషంతథా।కల్పశ్చేతి షడంగాని వేదస్యాహుర్మనీషిణఇత్యుక్తాని షడితివస్య మా
నాశ్చతుర్భిష్షడ్భిశ్చాత్ర యతిర్భవ్యత్వా భావ్యమితివ్యాకుర్వతే తదసత్ తథా గ్రంథక

ప్రమితాక్షరా సజసస్సైరుదితా॥ ౧౨ ॥౧౫॥నన
భమసహితాభిహితాజ్జ్వాలా।౧౨॥ ౧౬ ॥*ప
ఞ్చాశ్వైశ్ఛిన్నా వైశ్వదేవీమమాయౌ॥ ౧౨ ॥
౧౭ ॥, అబ్ధ్యష్టాభి ర్జలధరమాలా

మ్భౌ స్మౌ॥స్పష్టం॥ఉ॥అకృతాస్త్రీకా ఇవరేషునరాః పరిహాస్యతాంపృథుతమాంతు
గతాః॥అయిరే భృత్యకిం భవంతి తథా ప్రతిమితాక్షరా అపిసభాసుజనాః॥౧౨॥౧౫॥
ననభమసహితాఽభిహితాజ్జ్వాలేతి॥స్ఫుటం॥ఉ॥మలయజరసతఃశిశిరా వాణీ పరిణతవ
చసాంమధురా స్నిగ్ధా । జగతి శిఖినో భయదాజ్జ్వాలా, పునరపిచ తతః కిం ధియాం
వాణీ॥మలయజరసతఃచందనపంకాత్-శిఖినః అగ్నేః॥ ౧౨॥౧౬॥పంచాశ్వైశ్ఛిన్నా
వైశ్వదేవీమమాయావితి-మమయయగణాః పంచాభిస్సప్తభిశ్చయతిః- రామాస్త్రై
శ్ఛిన్నే యాతుధానేసుబాహౌ, ప్రీతంసంప్రాప్తైదేవతానాంసమూహే। శ్రీమద్విశ్వామిత్రో
ఋషిర్గాధిసూనుస్తదానీంచక్రేనిర్విఘ్నంవైశ్వదేవీంక్రియాంసః॥౧౨॥౧౭॥అబ్ధ్య
ష్టాభిర్జలధరమాలామ్భౌస్మావితి॥మభసమాగణాఃజలధరమాలా, చతుర్భిరష్టభి
శ్చయతిః॥ఉ॥ధారాపాతైశ్శశిమణిదండాకారైర్వాతోద్ధూతైఃసర్పితదిగంతాంద్ధృ

ష్ట్వా ॥ హా ప్రోష్యవర్షాస్వత్స ప్తమోయత్రబాల్యే తద్వద్బుద్ధ్యా మ్యాష్టిన్యస్తప్రకాండ శా
ద్యః। కైర్యత్రామస్తత్రచేద్యాతురంగై, నాన్మానిదిష్టాసుభ్రూవా వైశ్వదేవీ॥
వృ, మాఽభూత్సామే సతతమవిద్యామాతః, సంతాపంయావితరతిసంసారాఖ్యం।
సద్భక్తానాంహరసితయాసంజాతం, సద్యస్తాపంజలధరమాలేవత్వం॥ ౨౫
తద్వ్యతిః॥ వేద్యాంవేదైర్వర్ణసుభిరుపాస్యాంముక్తైరాద్యాంకేశైర్జలధరమాలాజై

తుః రసభిప్రేతత్వాత్॥౧౩॥ ౧౭ ॥ ✻ ఇహావనమాలినీనజపరాఖ్యావితి॥నజపరౌ నగణజగణాభ్యాంపరాభ్యాంభగణయగణౌఇహాస్మిఞ్జగతీఛందసిప్రతిపాదంచేద్వనమాలినీనామవృత్తంభవతి-నవమాలినీతికేచిత్పఠంతి॥౧౩॥౧౯॥ ✻ స్వరశరవిరతిర్నౌ నౌరౌ ప్రభేతి॥నసౌనగణద్వయంరౌరగణద్వయం- స్వరైస్సప్తభిఃశరైఃపంచభిరక్షరైశ్చవిరతి యతిశ్చేయదిస్యాత్తర్హి ప్రభానామవృత్తం భవతి॥అత్రస్వరశబ్దేన సప్తసంఖ్యా - నిషాదఋషభగాంధారాదిభేదేన - శరశబ్దేనపంచసంఖ్యాచ వివక్షితా॥అరవిన్దమశోకంచచూతంచనవమల్లికా । నీలోత్పలంచ పంచైతేపంచబాణస్యసాయకాఇతిప్రసిద్ధేః॥ ౧౩ ॥ ౨౦ ॥ ✻భవతినజావితిమాలతీజరావితి॥ నజజరాగణాఃప్రత్యంఘ్రిచేత్తద్వృత్తంమాలతీత్యుక్తంభవతి ॥ ౧౩ ॥ ౨౧ ॥

మ్యౌభస్మౌ॥౧౩॥౧౮॥ అభినవమాలికానజభజైర్యో

స్స్యాత్॥ ౧౩॥౧౯॥ ✻ స్వరశరవిరతిర్నౌ నౌరౌ

ప్రభా॥౧౩॥౨౦॥ భవతినజావిహమానినీజరౌ॥

౧౩॥ ౨౧॥ , అభినవతామరసంనజజాయః ॥

ష్టౌ।రామశ్శ్రీమాఞ్జలధరమాలాంకాలేసీతాందేవీంస్మరతిసబాష్పోత్పీడమ్॥౧౩॥ ౧౮॥అభినవమాలికానజభజైర్యోస్స్యాదితి॥స్పష్టం॥ఉ॥త్రిదశనదీదివర్గపరిపతంతీ,హరభసితచ్ఛవిర్గ్గకలినిహంత్రీ। రజతమహీభృతశ్శ్రియమకార్షీ,దభినవమాలికావిరచితేవ॥ఇహనవమాలికేత్యేకే,ఉ,భజతతమాదిమంశ్రుతిగణైద్వ్యం,జలధరమేచకంసరసిజాక్షం।కపిశసువాససంరుచిరవేణుం,స్ఫుటనవమాలికాకలితమాలం॥ నవమాలికాజాతిపుష్పభేదః॥౧౩॥౧౯॥స్వరశరవిరతిర్న్నౌరౌప్రభేతి॥ ద్వౌనగణౌద్వౌరగణౌచప్రభాసప్తసుపంచసుచయతిఃయతినియమాభావేతుఇయమేవప్రముదితవదనా భవతి.ఉ,జలదచయనిభాజగత్పావనీ,విధిహరివిబుధైర్మ్మహుఃప్రార్థితా।భవతుమనసి మేభవాంగాదృతా,హిమగిరితనయాశరీరప్రభా।౧౩।౨౦। భవతినజావిహమానినీ జరావితి,నగణౌ గణద్వయంరగణశ్చమానినీ,ఉ,భ్రమరగణైర్గ్గపరిచుంబితాళకా, కువలయితామివకుర్వతీస్థలీమ్।నయనరుచామరవైరివల్లభా, స్థితిమకరోస్మమమానినీపురః।౧౩।౨౧।అభినవతామరసంనజజాయఇతి, నగణోజగణౌయగణశ్చఅభినవ

త్రం।వాచామీశేమహితశశాంకాలోకా,మానందాఢ్యాంహృదిభవతీమాలోకే.౨౬

వృ✻ననరిరచయుతిప్రియంమేమనో, ద్రవిణపతియథాప్రసీదేస్తథా।జననితవనఖప్రభాప్రంజితే,చరణసరసిజేప్రసక్తంక్రియాః. ౨౮

తద్యతిః,భగవతిమునిభిజ్ఞాతాశ్లై స్సదా,ప్రకటితమహిమప్రభావోదయా। ప్రస్ఫురద్విమలప్రకాశోజ్జ్వలా,భవతుమమపురోభవత్యాస్తమః॥ ౨౭

*ఇతిపదతామరసంసజాయఇతి ॥ ప్రతిపాదంనగణోజగణద్వయంచయగణశ్చ యదిభవేయుస్తర్హి-తామరసమితిపదేతిశిష్యంశిక్షయత్యాచార్యః॥౧౨ ॥ ౨౨ ॥

౧౨॥౨౨॥నయుగరయుగయుక్చగౌరీమతా॥ ౧౨॥
౨౩॥* పంచసునాభ్యాససయుతాలలనా ॥ ౧౨ ॥
౨౪॥ లలితమభిహితంనామౌనామతః ॥ ౧౨ ॥
౨౫॥చతుర్జగణంయదిమౌక్తికదామ॥౧౨॥ ౨౬॥
సయునైర్భవేత్తోకరతాయుక్తైః॥౧౨ ॥ ౨౭ ॥

తామరసం॥ఉ॥ప్రచలితహంసకులంస్ఫుటమీనం,మలయభువామరుతాపరిభూతం।మధుసమయేసతదానరరాజ,స్త్వభినవతామరసంసరఆయాత్।౧౨।౨౨। నయుగరయుగయుక్చగౌరీమతేతి-నగణద్వయరగణద్వయయుతాగౌరీమతా,ఉ॥ నలభిదుపలనీలదేహప్రభా,శ్రుతిగణముఖరద్విజేంద్రస్తుతా।గజముఖశిఖివాహనాభ్యాంసతా,వితరతుభవతాంతుగౌరీసుఖం। ౧౨ । ౨౩ । పంచసునాభ్యాససయుతాలలనేతి ॥ భగణతగణౌ నగణద్వయంచలలనా - పంచసు సప్తసుయతిఃభ్యాం నసయుక్తా భవతిహిలలనేతి పాఠాంతరం - ఉ - దానతపోభిర్వివిధఖేదకర్త్రై, ర్యోగవిధానైరపిచయత్పురుషాః । అస్నువతేతత్క్షితితలేతుఫలం, భర్తరిభక్త్యైవనితరాంలలనాః॥ ౧౨ ॥ ౨౪ ॥ లలితమభిహితంనామౌనామతఇతి ॥ నగణద్వయంమగణరగణౌచనామతఃలలితమభిహితం- ఉ-విఫ్తరభిహితంకావ్యంసుందరం,మధురరసయుతంమాన్యాలోచితం । రసయతిరసికా నస్యత్తత్సమం, లలితమథతతఃకింస్యాదుక్షితౌ ॥ ౧౨ ॥ ౨౫ ॥ చతుర్జగణంయదిమౌక్తికదామేతి ॥ స్పష్టం ॥ ఉ ॥ నవీనపయోధరకాంతిసమాన, కలేబరదీప్తిక్షభృత్తనుజాహి । సుమౌక్తికదామయుతోడుగణైన,నిశేవకుమారజనిఃప్రవిభాతి॥ కుమారజనిః స్కందజననీ, కుభృత్తనుజాగిరితనయా ॥ ౧౨ ॥ ౨౬ ॥ సయునైర్భవేత్తోకరతాయుక్తైరితి॥సగణయుగణౌపునశ్చతౌకోకరతా,ఉ,ద్విజసంఘరాజైకకుటుమ్బినీదిం,ఋుఖచిత్రకీభూతనిశాకరేణ।ఉడుపంక్తిమాలాభిరలఙ్కృతాసా, ప్రవిభాతినిషాకరతాత్రియామా॥చిత్రకీభూతఃతిలకీభూతః।౧౨।౨౭। అతిజగత్యాం॥యమౌరౌవిఖ్యాతాచంచరీకావలీగఇతి-అతిజగత్యాంత్రయోదశచ్ఛన్దస్సు,యమారాగఃయగణమగణౌరగణద్వయం గురుశ్చత్రయోదశాక్షరః పాదోయస్యవృత్తస్యసాచఞ్చ

వృ,నిజజయగర్వితమానసముందొవ్యాజితజితతామరసంతివనేత్రం। అతిశుభగాత్రమతస్త్వమధీశం,వివశయసీతికిమంబవిచిత్రమ్॥

౨౫

వృ*భాతిసేయంభగవతిజనతా,భక్తిముదారాంత్వయినభజతియా। కాఞ్చనదీప్తిప్రహసననిపుణా,కాంతమనాస్తాభ్రశమిసఃలలనా,

*౧౩ అతిజగత్యాం॥యమౌ శౌ విఖ్యాతా చఞ్చరీకావళీగ ఇతి॥ యమౌ యగణమ
గణౌ రౌ ద్వౌ రగణౌ గః గురుశ్చ యస్యాం ప్రతిపాదం స్యుః సా చఞ్చరీకావళీతి విఖ్యాతా
విశ్రుతా॥౧౩।౧।తురగరసయతి నౌ తతౌ గః క్షమేతి-నగణౌ తగణౌ గురుశ్చ క్షమా
నామవృత్తం- అస్యాం తురగైః సప్తభిః రసైః షడ్భిశ్చాక్షరైర్యతిర్భవతి। ౧౩ ।
౨ । మ్నౌ జ్రౌ గస్త్రి (దశ)యతిః ప్రహర్షిణీయమితి - మగణనగణౌ జగణరగ
ణౌ గురుశ్చ ప్రహర్షిణీ నామవృత్తం-అస్యాం త్రిభిః తతః పరం దశభిశ్చాక్షరైర్యతి
ర్భవతి-త్రిష్వక్షరేష్వేకా యతిః పాదాన్తే చైకా యతిరిత్యర్థః - ననుఆదితఆర
భ్య త్రిభిరక్షరైఃఏకా యతిః పునశ్చాదిత ఆరభ్యైవ దశభిరక్షరైరేకా యతిరితి కిమితి
న క్రియతే వ్యాఖ్యానమితి చేన్న-క్రియత ఏవ లక్ష్యవిరోధాత్- తథాహి - దశమే నా
క్షరే యతే విరామే క్రియతే ... హకారస్య దశమస్యాక్షరస్యోపరి యత్యా

*౧౩అతిజగత్యామ్, యమౌ శౌ విఖ్యాతా చం
చరీకావళీగః॥౧౩ ॥ ౧ ॥ * తురగరసయతి
నౌ తతౌ గః క్షమా॥ ౧౩ ॥ ౨॥, మ్నౌ జ్రౌ

రీకావళీ విఖ్యాతా ... అసౌ బంధుస్త్రీమాంశ్చ ... నానోత్పలానాం కరీంద్రాణా
న్దానం చంచరీకావళీషు । భృశం శంసన్త్యాతో ... హరస్వేథ్యా
క్రీడత్యా యుతం చారుచారః వాతః మలయమారుతః।౧౩।౧। తురగరసయుత నౌ త
తౌ గః క్షమేతి-నగణాభ్యాం తగణాభ్యాం గురుణా చ క్షమా సప్తభిః షడ్భిశ్చ యతిః-ననౌ
తతగురుభిశ్చంద్రికాశ్వర్తుభిరితి పాఠాంతరం- అథ పూర్వోక్తపివకిరితుచంద్రికే
తి నామ్న, ఉ, సపది గజవరైః సర్వత్తైస్తాడితై ... పాదపోత్పీడితైః । ...
విమయతః పుత్రికేవృష్టి ... సా జభూపక్షమా।౧౩ । ౨ । మ్నౌ జ్రౌ
గస్త్రిదశయతిః ప్రహర్షిణీయమితి-మనజరా గణా గురుశ్చ ప్రహర్షిణీ- తృతీయా
క్షరే త్ర యోదశాక్షరే యతిః, ఉ, కింభూమ్యా చతురుదవాఃసముద్రా యథా ... లక్ష్మ్యా
దవిక్రుతి ప్రభూతిదాత్ర్యాః । ... స్వరపసితాదిభిః పదార్థైః, స్సంవిత్రీరస

వృ*ననతి కుగురురుర్గ్విగ్రహే త్వత్పదే, సమధిగతరజో మానసం మామకం। సపది వి
మలయిత్వం వయా నిభర్గా, భువనమివ తమస్సం వృతం చంద్రికా. ౩౧
తద్వృత్తిః-మునిభిరతి రసైర్ముక్తిసంబద్ధయే, మనసి సకుతుకం ధ్యావ్యమానా సదా। తను
రుచినిచయైశ్చంద్రికా ... జనని జయ యత్వం జగన్నాయికా- ౩౨
వృ మాంగనైజైరగురుతరైగుణైః ... స్సంయుక్తం బహువిషయప్రసక్తచి
త్త ... భృశైః క
౩౩

భావ్యంసాదాత్రసా స్త్రిప్రాతిపదికమధ్యవర్తిత్వాత్ - అతోవాసీసుహోఆదితస్త్రి భిరేకాయతిః తతః పరంపశభిః పాదాన్తైసైకేతి - ఏవమస్యత్రాపిఅభిలోక్త్యాదిషుఆదితఃచతుర్భిఃతతఃపరంసప్తభిః పాదాన్తఇతివ్యాఖ్యానస్యేదితిత్యాగమకమేతదాదివాక్యమనుసన్ధేయమ్॥ ౧౩॥ ౩ ॥ వైదైర్ధన్త్రిమ్నౌయసగామత్తమయూరీతి॥మ్తౌమగణతగణౌయగణసగణౌగురుశ్చప్రతిపాదంచేత్సామత్తమయూరీనామవృత్తం-వేదైశ్చతుర్భిఃరంధ్రైర్నవభిశ్చచ్ఛిద్రైర్యతిర్భవతి- అత్రవేదశబ్దేన చతుస్సంఖ్యారన్ధ్రశబ్దేననవసంఖ్యా లక్షితా। శ్లో॥ పురాణన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః। వేదాస్స్థానానివిద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశ॥ ఇత్యత్రవేదానాంచతుష్ట్వేన॥ శ్లో ॥ పుర్యంనిమాయదేహాఖ్యాం నవరన్ధ్రాం ... నాడీవీథివేశయుతం ప్రవిష్టస్స పరమేశ్వర ఇత్యత్రరన్ధ్రాణాం నవత్వ ప్రసిద్ధత్వాత్॥ ౧౩॥ ౪ ॥ చతుర్గ్రహైరతిరుచిరాజభస్జగా ఇతి॥ జగణభగణసగణజగణా గురుశ్చయదిరుచిరేతినామ - చతుర్భిర్గ్రహైః ఆదిత్యాదిభిః నవభిశ్చచ్ఛిద్రైర్యతిః

> గస్త్రిదశయతిర్గ్రహర్షిణీయమ్॥ ౧౩॥ ౩॥*॥ వే
> దైరన్ధ్రైర్మ్తౌయసగామత్తమయూరం॥౧౩॥౪

యతిమాంప్రహర్షిణీయం। ద్వితీయచరణేనుదరలికారభూతిదాత్రీతవాపాలోత్తసంవిత్తిఃజ్ఞానం॥౧౩॥౩॥వైదైరన్ధ్రైర్మ్తౌయసగామత్తమయూరమితి॥ మతంయసగణాగురుశ్చమత్తమయూరం-చతుర్భిర్నవభిశ్చయతిః ౭॥ కాలేతస్మిన్ ఫుల్లకదంబార్జునసౌరభ్యైసలామోదైర్గతకజ్జలికాలావళ్యుఖశోభా। దేవశ్రీమాన్నాన్తైతానస్తు... గాస్సరతుర్ధసీరియుతోమత్తమయూరం॥సీరియుతఃసబలభద్రః। ౧౩॥౪॥చతుర్గ్రహైరతిరుచిరాజభస్జగాఇతి।జభసజగాగురుశ్చఇహాప్యంపరుచిరా- చతుర్భిర్నవయతిః॥౭॥ స్ఫురత్ప్రసాబహువిధవర్ణశోభితా హారగణాన్ ... హారాన్ । మురేశ్వరైస్సృతతనుతాధారైర్వహారవేరిహారుచిరాఖ్యా॥ప్ర

ప్రా॥అస్యాంచత్తినితయపధాప్తమంసవాంత్యం॥ ద్వే శాంత్యేగురుముఖ గేసుభాషితం స్యాత్ ।ప్రశ్రామోంభవతిసుహోరసేత్రవిగ్భిర్విఖ్యాతైయూనమపతిప్రహర్షిణీసా। న్య
*మాతెయంసగ్గప్తివిధాత్రిత్వపపాంసైస్సంరహ్యమాణందేవివిసృష్టాంమృతధారైః॥
అభైరాలోకంనిచితసీలోత్పలశోభైః క్వాలేవోచ్చైర్నాదలసన్మత్తమయూరీ ॥
పారావారైస్సంభృతరత్నైర్గిరిపతైఃస్పృథ్వీచక్రేవాణిమహత్త్వంసవిధత్తే । యం
క్రాపాంగంవెదపసీమత్తమయూర్యాస్సంధత్సేత్వంధాత్రముఖ్యామ్బురుహహంస్॥ *
స్యా* ... [illegible] ... త్రిశోకాంతెవిశ్వాస ... [illegible] ... ।

౧౩॥౫॥సజసాజగౌభవతిమఞ్జుభాషిణీతి॥సగణజగణౌపునశ్చతౌగురుశ్చ మఞ్జుభాషిణీవృత్తం॥౧౩॥౬॥ననతతగురుభిశ్చన్ద్రికాశ్వఋతుభిరితి॥ననతత గురుభియుక్తా చన్ద్రికానామభవతి-అశ్వైః సప్తభిఃఋతుభిఃషడ్భిఃయతిభఙ్గాతిప్రతిష్ఠమిదం॥ ౧౩॥౭ ॥ *౨౪ ॥ శక్వర్యాం ॥ మ్తౌనౌసగావత్రుగ్రహవిరతిరసమ్బాధేతి ॥ మ్త్రౌమగణతగణౌనౌనగణ సగణౌ గురూచ ప్రతిపాదం చేత్ ఇదం అసమ్బా

చతుర్గ్రహైరితిహరుచిరాజభఙ్గగాః॥౧౩॥౫॥
* సజసాజగౌభవతిమఞ్జుభాషిణీ॥౧౩॥౬॥ సజ
సాగురుశ్చకథితాసరసైషా॥౧౩॥౭॥ సజసాస్స
గౌయదిసుమఙ్గళికేయమ్॥౧౩॥౮॥ భవతినజౌ
చసజగౌప్రభద్రకమ్॥౧౩॥ ౯ ॥ *౧౪ ॥ శ
క్వర్యామ్ , మ్తౌనౌసగావత్రుగ్రహవిరతిర

ధాస్తోత్రాణిమహాకవిఃవ్యాసః॥౧౩॥౫॥ సజసాజగౌభవతిమఞ్జుభాషిణీతి॥స్పష్టం॥ ఉ॥నిజాతేషుతత్రరజనీచరేషుస్వారఘునాయకేనఖరదూషణాదిషు। జనకాత్మజాతుముదితాతదాపతిం,పరిషస్వజేతమఘమఞ్జుభాషిణీ॥౧౩॥౬॥సజసాగురుశ్చకథితాసరసైషేతి॥సగణజగణౌసగణద్వయంగురుశ్చసరసా॥ఉ॥ శశలాఞ్ఛనేవ సదృశం వదనంతె,నయనేముకుందకమలోదరశోభే॥ భుజయోర్యుగంచ సురపాదపతుల్యం,కరుణాతవాస్తుసరసాభయదీనే॥౧౩॥౭॥సజసాస్సగౌయదిసుమంగళికేయ మిత్యపిపాఠః॥సజౌగస్తౌసగణద్వయంచగురుశ్చసుమంగళికా॥ నవనందినీసజసస్సైగ్గురుయుక్తైరితిపాఠాన్తరం॥ఉ॥అవతాత్సదాహిమధరేంద్రసుతామాంశరణాగతంకరుణయామణిపీఠాం। నఖరాజికైరలక్షితమాకలయంతీహారవల్లభాన్సుసుమంగళికార్యా॥౧౩॥౮॥భవతినజౌచసజగౌగ్ప్రభద్రకమితి।నజసజాగురుశ్చ ప్రభద్రకం ॥ ఉ ॥ మలయతటోత్థశీతనకైర్విరాగితో , మృదుళ నదీసుకణికాభిరఞ్చితః । భుజగవధూచలితవారణోభృశం, దిశతిమరుద్విత్తరుణాః ప్రభద్రకమ్॥ ప్రభద్రకం-ప్రకృష్టకల్యాణసుఖం॥ ౧౩॥ ౯ ॥ శక్వర్యామ్॥ మ్తౌనౌసగావత్రుగ్రహవిరతిరసంబాధేతి॥శక్వర్యాంచతుర్దశచ్ఛందసి మతనసగణాగురుద్వయంచఅస

కోపభృతమఞ్జుభాషిణీ,పరిసాంత్వచాటుకరణైకసంగినః॥ ౩౬
వృ॰ సృజసత్సుగౌరవసృతస్తరమూర్తేః మహామఞ్జుమమ్బవిభవంమమతస్యాః ।
హృదగమేనిబద్ధవివరాశివిచంత్యా,నవనందినీదివిషదాంమునిలోకైః॥ ౩౭
వృ॰తాంభూష్జజాంగగనసద్గురుసామ్యహేతో, ర్బిభర్తివ్యచాఽవపుషియాగజవిందు

ఖానామవృత్తంభవతి-అక్షగ్రహావిరతిఃఅక్షైఃఇన్ద్రియైఃపఞ్చభిగ్రహైః పఞ్చభిశ్చా క్షరైఃవిరతిఃయతిర్భవతి-అక్షశబ్దేనపఞ్చత్వసంఖ్యావివక్షితా। శ్లో॥పాయూపస్థంపాణిపాదౌవాక్చేతీంద్రియపఞ్చకం।ఉత్సర్గఆనన్దాదానగత్యాలాపాశ్చతత్క్రియా ఇత్యుక్తత్వాత్॥౧౪॥౧॥ననరసలఘుగైస్స్వరైరపరాజితేతి॥నగణద్వయరగణసగణలఘుగురుభిరుపలక్షితాఅపరాజితానామ-స్వరైస్సప్తభిఃపునశ్చసప్తభి రక్షరైర్యతిర్భవతి॥౧౪॥౨॥ఉక్తావసన్తతిలకాతభజాజగౌగఇతి॥ ఉక్తంవసన్తతిలక మితి కేచిత్నపుంసకలింగతయాపఠంతి-తదాసింహోన్నతే యమితిన ఘటతే॥ ౧౪ ॥ ౩ ॥ సింహోన్నతే యముదితామునికాశ్యపేనేతి ॥ మునికాశ్యపేన ఇయం వసంతతిలకా సింహోన్నతానామ ఉదితా - ఉభయోరపిమతే లక్షణభేదో నాస్తినామభేదఏవేతి భావః, గార్గ్యః గోపాల మిశ్రీయం ॥ ఉక్తంవసంతతిల

సమ్బాధా॥౧౪॥౧॥ననరసలఘుగైస్స్వరైర ప

రాజితా॥౧౪॥౨॥ఉక్తంవసన్తతిలకంతభజాజ

గౌగః॥సింహోద్ధతేయముదితామునికాశ్యపేన॥

ఉద్ధర్షణీతికథితా మునిసైన్ధవేన॥శోభావతీతి౫

మ్బాధావృత్తం-పఞ్చసునవసుచయతిః.చతుర్దశాక్షరఃపాదః॥ఉ॥రామాస్త్రైస్తత్ర స్ఫురదనలశిఖాకారైఃవిచ్ఛిన్నైరక్షస్సుభటరథగజాశ్వౌఘైః।భూర్గణకీర్ణా కించ స్ఫుటమభవదధోలఙ్కా, కాలాజ్ఞాదష్టస్ఫుటగణయుగసమ్బాధా॥యుగసంబాధః యుగప్రళయః॥౧౪॥౧॥ ననర సలఘుకైస్స్వరైరపరాజితేతి॥ ననరసగణైర్లఘు గురుభ్యాంచఅపరాజితా॥ఉ ॥ మునిజనతతిగాసుబుద్ధిపరమ్పరా,మనసిజనృపతేశ్శరైరపరాజితా। ఇతినిజహృదయేమతింసకలార్థదాం, దధతికవిజనాస్తుతేభువిదేవతాః॥అపిచ॥వలరిపుమణిరుక్కదామహిషాసురం।కులిశవదురుభిశ్శరైరనలోపమైః। క్షపయతిధృతరుట్ప్రశరైరపరాజితా।జగదవతిచసాముదాగిరిజాసదా।౧౪। ౨ । ఉక్తంవసంతతిలకంతభజాజగౌగః।సింహోద్ధతేయముదితామునికాశ్యపేన।ఉద్ధర్షణీతికథితామునిసైన్ధవేన,శోభావతీతిగదితాభుజగాధిపేనేతి-తభజజగణాగురుద్వయంచవసంతతిలకంనామవృత్తంభవతి- మునికాశ్యపమునిసైంధవపింగళనాగైర్యథాసంఖ్యంసింహోద్ధతోద్ధర్షణీశోభావతినామభిఃకథితం-స్త్రీలింగనిర్దేశస్తత్తన్మతనామాపేక్షయా-ఉ-దృష్ట్వావసన్తతిలకంసహకారవాటీం,సింహోద్ధతాన్వితగతీరఘువీరసింహః।ఉద్ధర్షణీంమనసిజస్యయథాస్త్రిపఙ్క్తిం , శోభావతీంజనకజాంమనశోకా।ధన్యోగిరంభజలితేప్రణిధాయదేవి,మూర్తింవసంతతిలకంప్రభయాజయన్తీం ॥ఉ-ఆద్యంద్వితీయమపిచేద్గురువచ్చతుర్థం, యత్రాష్టమంచదశమాంత్యముపాంత్యమన్త్యం।కామాంకుశైర్వశితకామమతంగజేంద్రే,కాంతేవసంతతిలకాంకిలతాంవదంతి

కంతభజా జగౌగ ఇతి తగణో జగణద్వయంచ గురుద్వయంచ పాదశ్చేద్వస న్తతిలకం భవతి। ౧౪ । ౩ । అథాస్యవృత్తస్యపరం ప్రసిద్ధంనామాన్తరమాహ- ఉద్ధర్షిణీయముదితామునిసైన్ధవేనేతి- ఇయమితి స్త్రీలింగనిర్దేశాదుద్ధర్షిణీతినా మాపేక్షయా-మునిశ్చాసౌసైన్ధవః తేనఇయముద్ధర్షిణీతికథితా-లక్షణంసమానం- ౧౪।౪।ననభనలగితిప్రహరణకలికేతి - ననభనలగ్ ద్వాభ్యామేకవద్భావః ప్రహ రణకలికేతినామభవతి- నగణద్వయంభగణనగణౌలఘుగురూచ।౧౪।౫।ఇన్దువద నాభజసనైస్సగురుయుగ్మైరితి-భగణజగణసగణనగణైస్సగురుయుగ్మైః అన్తేగురు

ద్వితాభుజగాధిపేన॥౧౪॥ ౩॥ ననభనలఘుగాః
ప్రహరణకలికం॥౧౪॥౪॥ ❀ ఇన్దువదనాభజస
నైస్సగురుయుగ్మైః॥౧౪॥౫॥ద్విస్సప్తచ్ఛిదలోలా

సాజగామ।౧౪।౩।ననభనలఘుగాః ప్రహరణకలికమితి-స్పష్టం-ఉ- సరసిజనయనా శశధరవదనా కుసుమయురుశిరా కుచభరనమితా।మణిమయరశనా శివమథగిరిజా వ్యాతనుతవివశం ప్రహరణకలికా-లపి చ-ఉల్లధరయమునాజలభరరుచిరా కపిశకవసనా శశినిభవదనా।ప్రతినుతచరణా మమహృదికరుణా విలసతితరుణీప్రహరణకలికా- తరుణీనాంప్రహరణంమదనోద్దీపకంతిలకంకస్తూరీవిశేషకం యస్యాస్సా-శ్రీకృష్ణరూ పాకరుణా।౧౪।౪। ఇన్దువదనాభజసనైస్సగురుయుగ్మైరితి।సగురుయుగ్మైః గు రుద్వయోపేతైః భజసనైర్గణైరిన్దువదనా-ఉ-ఇన్దువదనామృషిగణార్చితపదా బ్జాం చన్దనరసాకలితతుంగకుచభారాం।కుఙ్కుమరుచంకువలయోదరకటాక్షాం పఙ్కజగృహాంభజతపఙ్కవినిహన్త్రీమ్।౧౪।౫।ద్విస్సప్తచ్ఛిదలోలా మ్సామ్భగా చరణేచేదితి।ఛిత్ ఛేదఃయతిః-సప్తసుఛిత్ ద్విఃద్విఃకృత్వః - మసమభగణాగురుద్వ యంచచరణేపాదేచేత్ సా అలోలానామ-ఉ-విశ్వామిత్రప్రరోహైర్యోగిహృద్వైర్నతపా దాం వేదాన్తైర్వ్యగుణౌఘాంశ్యామాంగీంశశివక్త్రాం। మాయాజాలవిమూఢానాకు ర్వాణాంకేలిలోకాన్ వన్దేఽహం స్త్రీచలోలాంవిష్ణ్వాఖ్యామతిదూరాత్॥కించ॥దృష్ట్వావి ద్యుమదీర్ఘాంనీలాంతాంఘనరాజిం ఖేదాత్ త్వత్పరిహీనాత్వామాఙ్గీనిజదూతీం పశ్యం తీచ్యుతకేశా ప్రాణానాంపరియాణం ప్రాశంసత్సావిమలోలాంకుర్వాణాకిలదృష్టిం॥

వృ ఋ భంజసన గాంగశిరయోః సుర సింధు ర్వ్యాప్తిత ... మివజితస్ఫటికశోభా।సమ్మద భారేణలసదిన్దువదనాత్వం సంస్ఫురిరుచిం మమ సమగ్రతరరాగామ్- ... ౩౯ కుటిలం.మాఘూ న్మాయాగగనసదబలాభిః క్రీతా తాభిర్వ్యాసామతికవేనమిరోజేనా

వ్యయసహితైః ఉపలక్షితా ఇన్దువదనా నామవృత్తం భవతి ।౧౪।౬। ద్విస్సప్తచ్ఛిదలోలా మ్సౌమ్భౌగౌ చరణే చేదితి - చరణే పాదే మ్నౌ మగణసగణౌ మ్భౌ మగణభగణౌ ద్వౌ గురూ చ చేత్ తర్హి అలోలా నామవృత్తం భవతి-అస్యాః ద్విః సప్తచ్ఛిత్ వారద్వయం సప్తభిశ్ఛేదనం యతిర్భవతి - సంపదాదిభ్యః క్విబ్వాచ్య ఇతి క్విప్ ।౧౪। ౭ ।※౧౫॥ అతిశక్వర్యాం-ద్విహతహయలఘురథగతిశశికలేతి - ద్వాభ్యాం హతా

మ్నౌమ్భౌగౌచరణేచేత్॥౧౪॥౬॥ నజభజగైర్గు
రుశ్చవసుషట్కుమారీ॥ ౧౪॥ ౭॥ సజసాజగౌ
గితిచమఞ్జుభాషిణీస్యాత్॥ ౧౪॥ ౮ ॥ నరసనరై
ర్లగౌచలలితంసుకేసరం॥౧౪॥ ౯॥ అన్తేగురు
యుగ్మంత్యసభాశ్చేన్మదనార్తా॥౧౪॥౧౦॥※॥
౧౫॥అతిశక్వర్యాం, ద్విహతహయలఘురథగితి

పరియాణం ప్రయాణం ।౧౪।౬। నజభజగైర్గురుశ్చవసుషట్కుమారీతి నజభజగణైః గురుభ్యాం చ కుమారీ-అష్టసుషట్సు చ యతిః- ఉ- స్తనయుగళే గురుశ్చ పృథుళా నితంబే ।నయనయుగం సుదీర్ఘమరుణం నితాంతం-అథమహిషేతథాయవిలసత్ప్రభావా త్రిశిఖకరాజగామకుపితా కుమారీ-త్రిశిఖకరా శూలహస్తా- కుమారీ మహిషాసురమర్దనీ ।౧౪। ౭ ।సజసాజగౌ గితి చ మంజుభాషిణీ స్యాదితి- పూర్వోక్తాఽతిజగతీచ్ఛందోగతమంజుభాషిణ్యపేక్షయా అస్యా ఏకో గురురధికః-ఉ, మలయానిలప్రతిమవక్త్రమారుతాఢ్యాం, మణిమేఖలావిలసదుత్స్ఫురన్నితంబాం। సతురుక్మిణీం సపది మాధవో మనోజ్ఞాం, మిదమాచివాంత్సరసమంజుభాషిణీంతామ్। ౧౪। ౮ । నరసనరైర్లగౌ చ లలితం సుకేసరమితి - నరసనరైర్గణైస్సహ లఘుగురూ యది లలితం సుందరం సుకేసరం నామవృత్తం-ఉ-అథపురాలయాబ్ధిమధిశయ్య మాధవే, ఫణిపతౌ సుషుప్తిమపి యోగవైభవాత్ ।విదధతీం ద్రవనీలసరుచౌ సుకేసరం, సరసిజం బభూవ కిల నాభిపల్వలాత్ ॥౧౪ ౯ । అన్తేగురుయుగ్మంత్యసభాశ్చేన్మదనార్తేతి-తయసభాగణా గురూ చ అంతే యది మదనార్తా నామ॥ఉ॥ కాళాంబుదనీలోత్పలనీలోపలశోభం, కృష్ణం దిశి జిష్ణుం త్వసహిష్ణుం రిపుసంఘాః ।మారాశుగధారాభిరుదారాభిరుదూఢా, పీతాంబరమాగాదిహగోపీ మదనార్తా॥౧౪॥ ౧౦॥ అతిశక్వర్యాం॥ద్విహతహయలఘురథగతిశశికలేతి

శైః ।నిమ్నం కేశే కుటిలమసితమక్ష్ణోర్గాత్రం। మూర్తిర్భూయాన్మమ తవ దయయా వాగీశే లలితా॥నిజభుజలింగభూతలళితా తుగుణా, స్ఫుటరుచిపుస్తకాభయవరాల్లసితా॥కలయతు భద్రమప్ర్యుమకాంతినదీ, కవచిత సర్వదిఙ్ముఖవతీ భవతీ॥ ౪౧
కలభాషిణీ॥సృజసాయలింగనవతారకాసద్యుతి, జననిత్యమద్యమమకాంక్షితాం సమ్పదం। కలభాషిణీప్రసృమరానుకమ్పాఝురీ, కబళీకృతాఖిలయుగళీగిరాం దేవతా

వర్ధితా హయలఘవః సప్తలఘవః ద్విహతహయలఘుః చతుర్దశలఘవ ఇత్యర్థః ఏకవచన ప్రయోగస్తుతల్లక్ష్యత్వఘటనార్థం సాధుత్వంకథయతి - అథఉక్తానాం లఘూనామనంతరంగ్ గురుశ్చ ప్రతిపాదంచేత్ శశికలేతినామభవతి - యుగనగణలఘుయుగళగురుశశికలేతిపాఠశ్చేత్సుష్ఠు- తదానీమేవంయోజ్యంయుగానిచత్వారః నగణాశ్చలఘుయుగళంచగురుశ్చేతియుగనగణలఘుయుగళగురు । ద్వంద్వైకవద్భావోనపుంసకలింగత్వంచ ఆదితశ్చత్వారోనగణాస్తపశ్చాద్ద్వౌ లఘూఅనంతరంగురురేకశ్చేత్ ప్రతిపాదంశశికలానామవృత్తంస్యాదితి॥ ౧౫ ॥ ౧ ॥ ప్రగితిభవతిరసనవకయతిరియమితి ॥ ఇయంశశి కలారసైః షడ్భిశ్చనవైవనవకాః తైశ్చయతిర్యస్యాస్సారసనవకయతిః నామ్నా స్రగితిభవతి॥ ౧౫ ॥ ౨ ॥ వసుహయయతిరిహమణిగుణనికరేతి॥ ఇహశశికలాయాంవసుభిరష్టాభిః హయైస్సప్తభిశ్చయతిర్భవతిచె

శశికలా॥౧౫॥ ౧ ॥ స్రగితిభవతిరసనవకయతి

రియం॥౧౫॥ ౨॥ , వసుహయయతిరిహమణిగు

అతిశక్వర్యాంపంచదశేఛందసి-ద్విహితాః ద్విగుణాః హయాస్సప్త- చతుర్దశ-లఘవోయస్యాస్సా అథఅంతేగురుశ్చశశికలేత్యుచ్యతే॥ ఉ॥ యదువరకమలమిదమిహతవముఖం,నయనయుగమపికువలయవిలసితమ్।అధరమణిరపిచసరసమధుమయో,విలసదపివపురథకిలశశికలా॥౧౫॥ ౧ ॥ స్రగితిభవతిరసనయతిరియమితి॥ఉక్తస్యైవవృత్తస్యయతివిశేషవశాన్నామవిశేషమాహస్రగితీతి, ఇయంపూర్వోక్తాశశికలైవషడ్భిర్నవభిశ్చఛిన్నాచేత్ స్రక్ ఇతిసంజ్ఞితాభవతి॥ఉ॥ యదువరమమభవగరళకబళితంహృదయమిహహిబహువిషయఘటితమ్।గ్రథితవితతిరథకమలకువలసౌ.ప.౧౦.భవతిఖరకిరణకరహతా॥ఖరకిరణస్సూర్యః॥ కించ॥ భవతిసుముఖిమదనదనసురభిపవనమిహవితరతే॥స్రగివభవతితవతనురతిమృదుళా, హృదంపిబతుభృశమయం॥౧౫॥౨॥అస్యైవపునర్యత్యంతరాన్నామాంతరమాయయతిరిహమణి గుణనికరఇతి॥ ఇహఉక్తశశికలావృత్తేఅష్టరాష్టకేఽతి

రజనీ ॥ శ్రీనిశాభేరనిశంరజనీపతిరోచిషాం, కాంతిసంహతిభిరావృతదిక్
లం । పుస్తకాభయవరాక్షగుణాంకభుజోజ్జ్వలం , సన్నిధింతవభజేః
దైవమే॥
వృ,ననునసుసభవతికృతినతిరఖిలై , స్మరసిజభవసహాచరితవచరణః ।
రుణిమని[illegible]భిలషితకృన్నఖరుచితతిజితమణిగుణనికరః॥
త॥ఫణిపతిశిఖరిభిరుపహృతవిధృతిం, భువమపిదధదపిశశిరుచివిసరైః। భగ
వృతమణిగుణనికరః, ప్రసరతుమమహృదితవవపురుదయః॥

త్తస్యామణిగుణనికరేతిసంజ్ఞాంతరంస్యాత్- శశికలాస్రజ్మణిగుణ నికరాణాంప్రి
తిపాదంఆదితశ్చతుర్దశలఘవః అనంతరంగురుశ్చైక ఇత్యేతత్సమానం - ఆద్యా
యాఃయతినియమాభావఃద్వితీయస్యాష్టభిర్నవభిశ్చాక్షరైఃతృతీయస్యాష్టభి స్స
ప్తభిశ్చవర్ణైర్యతిరిత్యయమన్యోన్యభేదః॥౧౫॥౪॥ ననమయయయుతేయం మాలినీ
భోగిలోకైరితి॥మగణద్వయమగణయగణద్వయయుక్తామాలినీనామభవతి- ఇయం
భోగిభిరష్టాభిఃలోకైస్సప్తభిశ్చవర్ణైర్యతిమతీభవతి॥౧౫ ॥ ౪ ॥ భవతినజౌభ
జౌరసహితౌప్రభద్రకమితి॥నగణజగణభగణజగణరగణాఃప్రభద్రకం నామ వృ
త్తం-సుకేసరమితి కేచిత్పఠంతి।౧౫॥౫॥సజనానయాః శరదశకవిరతిరేలేతి , సగణ
జగణనగణాశ్చనగణయగణౌచ ప్రతిపాదంచేత్ ఏలానామవృత్తం భవతి - అ

ణనికరః॥౧౫॥ ౩ ॥* ననమయయయుతేయం
మాలినీభోగిలోకైః॥౧౫ ॥ ౪ ॥ మ్రౌమ్యా
యా ఢ్యా భ వేతాంసప్తాష్టభిశ్చంద్రలేఖా ॥

యతిశ్చేన్మణిగుణనికరోనామవృత్తం॥౬॥కుచయుగమిదమయిగిరివరతనయే, విలస
తిపృథుతరమధిగతకమలం।నిజకరపరిగతమధిగళనిహితం,విరచయపునరపిమణి గు
ణనికరమ్॥మణిగుణనికరంమణిహారం-అధిగతకమలంప్రాప్తశ్రీ-కమలాశ్రీరితిపరా
యఃతవస్తనయుగ్మమధికశ్రియంకరోత్వితిభావః॥౧౫॥౩॥ననమయయయుతేయంమా
లినీభోగిలోకైరితి॥ననమయయగణాఃమాలినీ-అష్టసుసప్తసుయతిః॥౬॥కువలయకమ
లానాంకాననైర్గ్గకోకరమ్యే,మృదులపవనధూతైఃప్రేక్షణీయాంబులక్ష్మీమ్। మద
నవివశరింఖన్మల్లికాక్షాభిరామ్యా,మకలయదథరాజామాలినీమచ్ఛిదారాన్॥కోకః చ
క్రవాకఃమల్లికాక్షాఃహంసాః-మాలినీకాచననదీ-అత్రరాజాదుష్యంతః॥ ౧౫ ॥౪॥
మ్రౌమ్యాయాఢ్యాభవేతాంసప్తాష్టభిశ్చంద్రలేఖేతి॥మ్రౌమరగణౌమ్యౌ మయగ
ణౌయాఢ్యాయగణేనయుక్తౌభవేతాంమరమయయగణాశ్చంద్రలేఖా॥౬॥ పాణౌ
వేధగ్లకపాలంకాకోదరా భూషణాని , స్ఫాయద్దర్పగ్లకకుద్మాన్యానం పరంభ

---

*ననమయయమినిజ్యేచిత్తమేతన్మదీయం వపుషిపరవధూనాం వఞ్చనానందకక్షే।
స్తనతటనవముక్తామాలినీమాతిరగ్యా,తవలగతియథాస్మిన్నైతథాదేవికుర్యాః*
త్॥వసుభిరపిమునీంద్రైర్వంద్యమానానుభావా, కమలభవనబాహామాలినీకామ ధే
నుః।కరధృతమణివీణాకౌతుకోద్వేలచిత్తా, కలయభగవతిత్వంకాంతిశాతోదరోపల
ధిం,౪౭॥శ్రు.।ప్రథమమగురుషట్కంవిద్యతేయత్రకాంతే,తదనుచదశమంచేదత్తురం
ద్వాదశాంత్యం॥కరిభిరథతురంగైర్యత్రకాంతేవిరామః,స్సకలజనమనోజ్ఞా మాలినీ
*
సాప్రసిద్ధా॥

స్యాశ్శరైఃపంచభిఃదశభిశ్చయతిర్భవతి॥౧౫॥౬॥మ్రౌమ్యాయాస్త్ర్యాభవేతాం సప్తాష్టభిశ్చంద్రలేఖేతి॥మగణరగణమగణయగణద్వయంచేతిపాదశ్చేత్ సప్తభిరక్షరైఃపూర్వోభాగఃఅష్టాభిరుత్తరశ్చేతియతిఃయత్రసాచంద్రలేఖానామవృత్తంభవతి-చంద్రలేఖాభిధానంభవేత్పంచభీరైస్స్ఫుటమితికేచిత్పఠంతి॥౧౫॥౭॥*౧౬ ॥ అష్ట్యామ్॥భ్రౌత్రినగైస్స్వరాఃఖమృషభగజవిలసితమితి॥భగణశ్చరగణశ్చత్రయోనగణాశ్చగురుశ్చభ్రౌత్రినగాఃతైస్సహితంఋషభగజ విలసితంనామవృత్తంభవతి- అత్రస్వరాఃసప్త-ఖంఆకాశంనవచయతిస్థానం-సప్తభిర్నవభిశ్చయతిమతీత్యర్థః-ఖశబ్దస్యనవసంఖ్యావాచిత్వం - వ్యోమరంధ్రైనవేతిచేత్యాగమ ప్రసిద్ధత్వాత్ ॥ ౧౬॥౧॥నజభజరైస్సతీ భవతి వాణినీ గయుక్తైరితి॥ అంతేగురుయుక్తైఃనగణజగణభగణజగణరగణైరుపలక్షితాసతీ వాణినీనామవృత్తంభవతి-వారుణీతి కేచిత్పఠంతి - ఇదంవృత్తంప్రక్షిప్తం ॥ ౧౬ ॥ ౨ ॥ లఘుగుర్వోర్నిరంతరం యదీహపంచచామరఇతి ॥ ఇహఅష్ట్యాం లఘుగుర్వోశ్చయదినిరంతరం అవ్యవ ధానంయథాభవతి తథావ్యత్యస్యైతేసపంచ చామరోనామవృత్తం భవతి - జరౌజరౌజగౌచేత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ ౩ ॥ పంచభకారయుతాశ్వగతిర్యదిచాంతగు

౧౫॥౫॥*౧౬ ॥ అష్ట్యామ్ , భ్రౌత్రినగా
స్స్వరాగ్నిఖమృషభగతివిలసితమ్ ॥ ౧౬ ॥
౧ ॥ నజభజరైస్సదాభవతివాణినీగయు
క్తైః॥౧౬॥ ౨॥ పఞ్చభకారకృతాశ్వగతి

స్మభూతిః।వాసోనాగేంద్రచర్మస్ఫూర్జద్విషఃప్రాణహేతుః,కాలేకాశ్యాంనరాణాంమూర్ధ్నిర్యస్ఫురెచ్చంద్రలేఖా॥యానంవాహనం-భస్మభూతిఃఅంగరాగశ్రీః కాలేమరణసమయే॥౧౫॥౫॥అష్ట్యామ్॥భ్రౌత్రినగాస్స్వరాఃఖమృషభగతి విలసితమితి-అష్ట్యాంషోడశేఛందసిభ్రౌభగణరగణౌత్రినగాఃత్రయోనగణాగురుశ్చఋషభగతివిలసితన్నామ-సప్తమనవమాక్షరయోర్యతిః-ఉ-నీరదనీలరుక్తుయదుషు కృతశుభజనిః,శ్రీధరణీపతిస్సఋషభగతివిలసితమ్।సీరభృతాయుత స్తమతులవిధిమకలయద్దానవగామదైవమకృతకిలగతమదమ్। దానవగౌఃవృషభాసురఃతందానవగామ్ - స్త్రీయాంపుంసిగౌరిత్యమరః।౧౬।౧।నజభజరైస్సదాభవతివాణినీగయుక్తైరితి-నజభజరైఃగణైఃగురుయుక్తైఃసదాప్రసిద్ధా-వాణినీనామ- ఉ - భ్రమర గణైః కరీంద్ర కటదానపాన యుక్తైర్గి , కలితరవైర్నరేంద్ర శుభ మాలికావ సక్తైః । కురుపృతనా రరాజకేల సాధుగీతి మత్తా , పరిధిత తరాగతేవ పృథువాణినీసలాస్యా । వాణినీనర్తకీ-సలాస్యాసనృత్యా । ౧౬ । ౨ । పంచభకారకృతాశ్వగతిర్యదిచాంతగురురితి । భగణపంచకరచితా గుర్వంతా

రురితి॥పంచభగణయుతా అంతగురుశ్చ అశ్వగతినామవృత్తంభవతి॥౧౬ ॥ ౪ ॥ *౧౭అత్యష్ట్యామ్ ॥ రసైరుద్రై శ్ఛిన్నాయమనసభలాగశ్శిఖరిణీతి॥ యగణమగణ సగణనగణభగణాః లఘుగురూచ ప్రతిపాదంచేత్ శిఖరిణీ నామవృత్తం భవతి౹ర

యాదిచాంతగురుః॥౬॥ ౩ ॥ లఘుగురూనిర

న్తరంయదాసపంచచామరః॥౧౬॥౪॥ * ౧౭ ॥

అత్యష్ట్యాం॥ రసైరుద్రైశ్ఛిన్నాయమనసభలా

చయదిసా అశ్వగతినామ॥ఉ ॥ పఙ్క్తిరథోద్భవ నేషుతదామృగయాసంతక్త్వ, కుండలమండితగండతలోమణివమాధరః । జృంభితమండలచారులసత్తరళాశ్వగ తిగాంధకరీంద్రమృగేంద్రగణాన్వితమాపవనమ్ పఙ్క్తిరథఃదశరథః ॥ ౧౬ ॥ ౩॥లఘుగురునిరంతరంయదాసపంచచామరఇతి - యదాలఘుగురూప్రతిము హురావర్తేతేతదాసః పంచచామరః । అనుష్టుప్ఛందోగత ప్రమాణికావృత్త స్యార్థమస్యైకః పాదోభవతి॥ ఉ ॥ వనంగతాఅపీహ రాజ్యకారణేనిరాదరా, ప్రథమాజస్సదాగతే స్సుతస్సురేంద్ర సంభవః ॥ అథాశ్వినోస్సుతావిమే నృపా స్స్వయోషితాశ్రియా, న్వితాస్సుతోషితానరానపంచచామరేశ్వరాః ॥ పంచచ పంచాపిపాండవాః-అమరేశ్వరాః పూర్వేంద్రాః ॥ ౧౬ ॥ ౪ ॥ అత్యష్ట్యామ్, రసైరుద్రైశ్ఛిన్నాయమనసభలాగశ్శిఖరిణీతి । అత్యష్ట్యాంసప్తదశే ఛందసియమ నసభగణాలఘు గురూశిఖరిణీవృత్తంభవతి । షడ్భిరేకాదశభిశ్చవర్ణైర్యతిః ॥

అష్ట్యాం॥శైలశిఖా॥ భూరినిభంభృగోమునివరస్యమహావితతేః పఙ్కజసంభవ ప్రియతమేతవపాదయుగం॥సాధకరక్షకరంకనకశైలశిఖాధిగతై, స్తాపససంచయై నమసితంమమభావయతః॥ ౪౭

*యమాన్నాసాభీలోద్గతకఫభారేజీవవిగమే,ఘటశ్శ్రేణీయావద్భ్రమదరుణనేత్ర ప్రతిభయా।విలీనాసాగచ్ఛేద్వికటతరబాహాశిఖరిణీ,విధేయంసాన్నిధ్యంమమజనని తావత్సరభసమ్॥ ౪౮

తద్యతిః॥రసాధారైరీశైరభిమహితధాస్వద్గుణగణా, జగత్సర్వంజ్యోత్స్నాంభరిత మివభాసావిదధతీ। కటాక్షైమారంరక్షేత్ప్రసరదమృతైహారలతికా,ద్యుతిరిదత్త చ్ఛాయస్తనశిఖరిణీదేవిభవతి॥ ౫౦

ఖత్రి॥యదాప్రోచ్చైర్వర్ణఃకలితకమలేపద్మకపరే, తతోహ్రస్వఃపంచప్రకృతిసు కుమారాంగిరచితాః।త్రయోహ్యస్యాంతేసోపాంత్యాస్సుతనుజఘనాభోగసుభగే, రసైరీశై ర్యస్యాంభవతివిరతిస్సాశిఖరిణీ॥ ౫౦

నైష్షడ్భిః రుద్రై రేకాదశభిశ్చ ఛిన్నా యతిమతీ॥ ౧౭ ॥ ౧ ॥ జసౌజసయలావసు గ్రహాయతిశ్చ పృథ్వీగురురితి - జసౌ చ జసయలాశ్చ గురుశ్చ ప్రతిపాదంచేత్ పృథ్వీవృత్తం-అస్యాశ్చ వసుభిః అష్టాభిః గ్రహైర్నవభిశ్చ యతిర్భవతి ॥ ౧౭ ॥ ౨ ॥ దిఙ్మునివంశ పత్రపతితంభరనభసలగైరితి - భరనభసలగైః ఉపేతం వంశ

రశ్శిఖరిణీ॥౧౭॥౧॥ , జసౌజసయలావసుగ్ర
హాయతిశ్చ పృథ్వీగురుః॥౧౭॥౨ * దిఙ్మునివంశ

ఉ ॥ సనః పాయాద్దేవః కలుషమథనో దంతివదనో, మదస్రోతంతీ మద్వికటక రటోద్భ్రాంతమధుపే । ముదావప్రక్రీడాం విరచయతి యస్మిన్ క్షితిభృతాం, మ భూత్వం క్షీణన్నా క్షితివకృతభుగ్నాం శిఖరిణీ ॥ శిఖరిణీతి పర్వత పంక్తేర్విశేషణం॥౧౭ ॥ ౧ ॥ జసౌజసయలావసుగ్రహాయతిశ్చ పృథ్వీగురురితి-జసజసయగ ణాలఘుగురూ చ పృథ్వీవృత్తం, అష్టసునవసు చయతిః ॥ ఉ ॥ తమాలవనమేచకం శశధరోపమాననం, పిశంగరుచిరాంబరం శిఖిశిఖండచూడాన్వితం । భజేసత తమీశ్వరం మధురవేణునాదం హరిం, పురా వ్యధిత యో మురం సకలమేవ పృథ్వీభరమ్॥ అపిచ ॥ శశీఘటితమౌక్తికః కువలయం క్వచిత్కూజితం , శ్లథాచతిమిరావలి ర్మలయ మారుతో వేగవాన్ । కదంబముకుళాం చితాగిరియుగీచ పృథ్వీపున ర్లతా పిచ శిలాతలంగతవతీ నజానేపరం ॥ పృథ్వీపృథులా॥ యతిభంగో యథా॥ నమామితమిహ ప్రపంచవిధిసంహృతౌ కారణం, గిరీశమగరాజపుత్ర్యధిగతం లలాటేక్షణం । సురేంద్రమునిసిద్ధ ముఖ్యగణవందితాంఘ్రిద్వయం, విశుద్ధభసితాంగరా గరుచిరం సదాశాశ్వతం॥ అత్ర నవాష్టసుయతిః॥౧౭॥౨॥ దిఙ్మునివంశపత్రపతితంభ

త్రా, ద్వితీయమలికుంత లేయదిపదష్టమం ద్వాదశం, చతుర్దశమథ త్రయే గురుగభీరనాభిహ్రదే॥ సపంచదశమంతిమం తదనుయత్ర కాంతేయతిః, కరీంద్రఫణభృత్కులైర్భవతి సుభ్రుపృథ్వీతిసా॥ *

వృ॥ అతిశాయినీ॥ సస్రుజన్ భుజగాన్ గిరీన పిత్రిజగతిందధానాన్, సకలామరలోకశేఖరస్థలనివాసమాన్యాం। భువితామతిశాయినీం సదాభజతియద్విధాత్వాం మహిమాంస హిదేవి తేకరగ్రహశుభోపజాతః॥ ౫౧

* భూరినభో నిలాగతి వశస్థితజలదభృతం, నూతనవంశపత్రపతితంకణమివపయసః। పాతుకమేవ జీవితమిదం స్థిరమితికలయ, స్వేద్విన తత్త్వమప్యరచయే మనమశుభమమతే॥ ౫౨

తద్యతిః॥ దిఙ్మఖవిశ్రుతై ర్మునివరైర్విరచితవినుతి, దీనజనావనైకృతిరతి స్త్వమఖిలజనని॥ పాండరవంశపత్రపతితంహిమమివతరళం, సాదరమంబ మేకురుమన స్తవపదకమలే॥ ౫౩

పత్రపతితంనామవృత్తంభవతి, అస్మిన్దిశోదశమునయస్సప్తచదిజ్మ్ని- ద్వాంద్వే కవద్భావః నపుంసకలింగత్వంచ - యతిస్థానంభవతీతిశేషః ॥ ౧౭ ॥ ౩ ॥ రసయుగహయైర్న్సౌమ్రౌస్లౌగోయదాహరిణీతదేతి - నగణసగణౌమగణరగణౌ సగణలఘూచగురుశ్చప్రతిపాదంయదాతదాహరిణీవృత్తంభవతి- అస్యాంరసైఃష డ్భిఃయుగైశ్చతుర్భిః హయైస్సప్తభిశ్చయతిర్భవతి - భవతిహరిణీన్సౌమ్రౌస్లౌ గోరసాంబుధివిష్టపైరితికేచిత్పఠంతి ॥ ౧౭ ॥ ४ ॥ మందాక్రాంతా జలధిష డగైర్మ్భౌనతౌతాద్గురూచేదితి - మగణభగణౌనగణతగణౌపునస్తగణోద్వౌ గురూచప్రతిపాదంచేత్-మందాక్రాంతావృత్తంభవతి - జలధిభిశ్చతుర్భిఃషడ్భిః

పత్రపతితం భరనభనలగైః॥౧౭॥౩॥, మందా
క్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌనతౌతాద్గురూచేత్
౧౭॥४॥*రసయుగహయైర్న్సౌమ్రౌస్లౌగోయ

రనభనలగైరితి ॥ భరనభనగణైర్లఘుగురుభ్యాంచవంశపత్రపతితం - దశభిస్స ప్తభిశ్చయతిః॥ఉ॥ఉద్ధతనీలకంఠరతరుణేజలధరసమయే,వర్షతికాళమేఘపటలేసతి యదువృషభః । కాననమధ్యగస్తులతరాంహలధరసహితో, రాజతివంశపత్రపతి తైర్వపుషిజలకణైః॥నీలకంఠాబర్హిణః॥౧౭ ॥ ౩ ॥ మందాక్రాంతాజలధిషడగై ర్మ్భౌనతౌతాద్గురూ చేదితి। మగణభగణౌనగణః తగణద్వయంగురుద్వయంచపా దఃతత్రచతురక్షరఃప్రథమోంశః షడక్షరోమధ్యమః సప్తాక్షరస్తృతీయఇతియతిశ్చే త్మందాక్రాంతానామవృత్తం॥ఉ॥ రక్షోనాథంరణభువితదారాజమానంస్వభాసా, దృష్ట్వాకోపా ద్దశరథ సుతేదీప్తభానుప్రకాశే । కోదండేన స్ఫుటగుణవతాతె నభూభూధరేంద్రే, మందాక్రాంతా సహజలధిభిస్సంశయం సంప్రపేదే। మందంశనై రాక్రాంతాభూః భూధరేంద్రై స్సహేతిసంబన్ధః॥ ౧౭ ॥ ४ ॥ రసయుగహయైర్న్సౌమ్రౌస్లౌగో యదాకథితాహరిరితి॥ నసమరసగణాలఘు గురుశ్చహరిణీనామవృత్తం-షడ్భిశ్చతుర్భిస్సప్తభిశ్చయతిః॥ ఉ ॥ వలభిదుపల శ్యామాం కామారిపద్మభవార్చితాం, కరసరసిజై శ్శంఖంచక్రం గదాంచశౌ ,మాఽఽభూన్నైతాఽఽలిగగుణయుతోవిత్తమత్తోనరామె,భూయస్నాథగ్గపరీస్మరద య స్త్వత్కటాక్షప్రసాదః।మందాక్రాంతాజగతిజనతాప్యంబయేనప్రసూతె, వా చాపూర్తింప్రహసితసుధామాధురీపైభవానామ్॥ ४८

త॥అమ్నాయైర్యద్భహు విధరసైస్సస్వరైరప్యశక్తా, సంతోష్టాతుంజననివపుషస్తావ కీనస్యతస్య।జాతుస్మృత్యాసరసకవితాసంపదంయాతిబుద్ధ్యా,మందాక్రాంతాతతిర పిన్నణాందుగత్వేనగాఢా॥ ४९

త్రు-చత్వారగ్గ్రస్రాక్సుతనుగురవోద్వాదశైకాథశౌచే,న్మ్మగైవణౌతదనుకుమ దామోదినిద్వాదశాన్త్యౌ।తస్వచ్ఛాన్తౌయుగరసహయైర్యత్రకాంతెవిరామో, మం

అగైర్గపర్వతైః సప్తభిశ్చయతిర్భవతి - అగశబ్దేన సప్తసంఖ్యావగతిః - స
ప్తైవగా(కు)లాచలా ఇతి ప్రసిద్ధేః । ౧౭ । ౫ । యదినియతా సజౌభజజలాగితిన
త్కుటకమితి- నగణ జగణౌచ భగణ జగణద్వయంలఘువశ్చగురుశ్చైతైః పరైః
పాదంనియతాయదితదానత్కుటకంనామవృత్తంభవతి । ౧౭ । ౬ । ముని

దాకథితాహరిః॥ ౧౭ ॥ ౫, హయదశభిర్న

జౌభజజలాగితినత్కుటకమ్॥౧౭॥౬॥ మునిగుహ

రాసనం । అసిమపిసదాసంబిభ్రాణాంభజేకరుణాత్మికాం , హరిరితిముహుర్వే
దాంతేషుశ్రుతాంపరదేవతాం- అపిచ - ప్రసవధనుషాబాణైర్ఘోరై ర్భృశం
పరిపీడితా, కథయతినిజైరంగైర్గ్లానిం కృశైర్గపరిపాండరైః । మలయపవనో
దీప్తశ్చంద్రశ్చ మండితమండల, స్సతుశరమతి నైవాయాతర్గ కిమత్రభవేద్ధ
రిః ॥ ౧౭ ॥ ౫॥హయదశభిర్నజౌభజజలాగితినత్కుటకమితి।నగణజగణౌభగ
ణౌజగణద్వయం లఘుగురూచేతినత్కుటకంవృత్తం-సప్తభిర్దశభిశ్చయతిః॥౬॥
జలధరమేచకేమహసికంబురథాంగధరే, మణిమయభూషణే మధురవంశనినాదకర
రే । సరసిజమందిరానయన భృంగసరోజముఖే, మమమతిరేధతామతి తరామితి
నత్కుటకమ్।౧౭।౬। అథాస్యయతివిశేషాన్నామభేదమాహ - మునిగుహకాణ్ణ

దాక్రాంతాంప్రవరకవయస్తన్వితాంసంగిరంతే, *
వృ*నసమరసిలంగేమందివ్యంనిజైఃపరిధూనవ్రతీ, మధురమధురైస్తంత్రీనాదైస్సదా
మణివల్లకీం।కరసరసిజైర్బిభ్రాణేయంప్రభాజితచంద్రికా,చకితహరిణీప్రేక్షామూ
ర్తిస్తవాంబశుభంక్రియాత్, ౫౬
త, శరభవముఖైర్వేదైర్లోకైరపిస్తుతవైభవాం, శశధరకలాలోకాంకాంతింస
తాందధతీంసదా । మనసిభ్రవతీమాతమానందస్మితేందుముఖాంబుజాం, విజితహరిణీవీ
క్షాంసేవేవిలోచనవిభ్రమైః, ౫౭
శ్రు,సుముఖిలఘవఃపంచప్రాంచస్తతోదశమాంతిమ, స్తదనులళితాలాపేవర్ణాల
ఘూత్రిచతుర్దశౌ।ప్రభవతిపునర్యత్రోపాంతేస్ఫురత్కరకంకణే, యతిరపిరసై
ర్వేదైరశ్వైస్సశ్రతాహరిణీతిసా, *
వృ,నిజభుజజాలగః ఫణసహస్రిదరః ఫణినాం,పతిరపినక్షమోవిలిఖితుంకిలవర్ణయి
తుం।ద్యుతిజితచంద్రికంకుచనిరస్తకనత్కుటకం,తవవపురంబకింపునరహంబృశమం
దమతిః- ౫౮
త,సమునివరైర్గప్రజాపతిభిరర్చితమంఘ్రియుగం, భజతితవామ్బయస్సఖలుభో
గమనేకవిధం। గృహమపిహాటకమ్యతికనత్కుటకందళితం,శ్రయతిఘనంమహద్వరవ
ధూలవికాంతిజుషః॥ కుటుఃఘుటుః ౫౯

గుహాకాణ౯ వైర్గృకృతయతింవదకోకిలకమితి-అముమేవనత్కుటకం మునిభిస్సప్త భిశ్చగుహాకైః- గుహస్య స్కందస్య కైశ్శిరోభిష్షడ్భిః అణ౯వైశ్చతుభి౯శ్చ కృ తయతింకోకిలకంనామవదేతిశిష్యంబోధయత్యాచార్యః - నత్కుటకాత్ కోకిలకస్య యతినియమేనైవభేదఃనగణవిన్యాసవిశేషేణ।౧౭।౭। * ౧౮। ధృత్యామ్ - స్యా ద్భూతత్వ౯శైర్గకుసుమితలతావెల్లితామ్తానయాయావితి - భూతైర్గపంచభిః ఋతుభిఃషడ్భిః అశ్వైస్సప్తభిశ్చ వణై౯యతిభిః వేల్లితాయుక్తా మతనగణాః త్రయోయగణాశ్చప్రతిపాదంచెత్ కుసుమితలతానామవృత్తంస్యాత్ । ౧౮। ౧। శ్నైజయాభరసహితౌకరిబాణాశ్రైహారనత౯కమితి - రనజయుభరాగణార్గ

కాణ౯వైర్గ కృతయతింవదకోకిలకమ్॥ ౧౭ ॥

౭॥*౧౮॥ధృత్యామ్-మ్నాజౌజౌభరసంయు

తౌకరిబాణకైహా౯రిణప్లుతమ్॥౧౮॥౧॥, నగణ

వైర్గకృతయతింవదకోకిలకమితి।మునిభిస్సప్తభిఃగుహాకైఃకుమారముఖైఃషడ్భిః అ ర్ణవైశ్చతుభి౯శ్చకృతయతిం పూర్వోక్తంనత్కుటకంకోకిలకంవదేతిశిష్యసంబుద్ధిః- మనసిజజీవితేవకుళపాదపమేత్యశనైర్మధుసమయేతదాకబళయత్త్యథభూరమ ధు। పికతరుణీభృశం మదవశాత్కలమంజుతరై, రసయతికూజితైరతిత రాం ధురి కోకిలకమ్।౧౭।౭।ధృత్యాం-మ్నాజౌజౌభరసంయుతౌకరిబాణకై హా౯రిణప్లుతమితి-ధృత్యాంఅష్టాదశెఛందసి-మ్నామగణసగణౌజౌజః జగణౌచభ రసంయుతౌభగణరగణాభ్యాంయుక్తౌయదిహారిణప్లుతం-అష్టభిఃపంచభిర్యతిః- ఉ- ఆరూఢోజవనో హయోవన భూతలేరఘుభూభుజా- వెగెనాథజితానిలో మృగ యారసెగతచేతసా - ఆకాశెపిమహీతలె పరికల్పితం ముహురద్భుతం. మో ఘంతద్విదధేతదాకృతమండలోహారిణప్లుతంకురంగోత్ప్లవనం।౧౮।౧। నగణయు గళతొబ్ధిరెఫాయదాస్యనిశాసాభవెదితి- నగణద్వయరగణచతుష్టయాభ్యాంని శావృత్తం-నయుగళరచతుష్టయాభ్యాంనిశాదిగ్వసుచ్ఛేదినీతిపాఠాంతరం-ఉ- భ జతతమనిశంమహామాయినంనీలమేఘచ్ఛవిం. యదుకులతిలకం తదాభారతెయోర

* ద్రాక్సృజాజభరోద్వహా త్రిజగత్కృతౌమమవాఙ్మయం,చంద్రచూడజటాటవీచ టులాపగాజయిపాటవం।జెతృభిహా౯రిణప్లుతంతరసేంద్రియైస్తురగైబ౯లాచ్చిత్త మాథమిదంచతైస్సహబధ్యతెస్మృతిరశ్మినా- ౬౦

త-దెవిదిక్పతిభిస్తున్మరసాయకైస్సహపంచభిఃస్పధి౯ లోచనవిభ్రమంతవభా వయెతదిదంవపుః।దిఙ్ముఖేషువిసారిభిద్యు౯తిజాలకైనిరుణద్ధియ ద్దేహినాంవిష యాటవీవిహరన్మనోహరిణప్లుతమ్॥ ౬౧

ననురురురవిస్ఫజాతిర్విఘూలోచనస్యోపమా,తవదృశిమహిమైషమాత స్తయోర్గకెంస ముత్పద్యతె।పశుపతిమకుటీవిరాజన్నిశావల్లభోద్యత్సుధామధురిమజయినీం భజస్తైగి

ప్రతిపాదంచేత్ కరిభిరష్టభిః బాణైర్గపంచభిః ఆశ్త్రైరింద్రియైఃపంచభిశ్చయతిమత్ హరనర్తకమ్॥ ౧౮॥ ౨ ॥ నయుగళరచతుష్టయా సానిశాదిగ్వసుచ్ఛేదినీతి॥నగణయుగళంచరగణచతుష్టయంయస్యాస్సానయుగళరచతుష్టయా – దిగ్భిఃదశభిఃవసుభిరష్టభిశ్చాక్షరైః ఛేదనంయతిః యస్యాస్సాదిగ్వసుచ్ఛేదినీతిల్యుటఃటిత్వాత్ టిడ్ఢాణజితిఙీప్–నిశానామవృత్తంభవతి–సుధేతికేచిత్పఠంతి– ఇదంప్రక్షిప్తం॥౧౮॥౩॥ ౦సజౌజభరైర్యుతంకరిబాణకైర్హరిణప్లుతమితి॥రగణసగణజగణద్వయభగణ రగణైః యుతం కరిభి రష్టభిః బాణైః పంచభిః స్వార్థేకః యతిమత్ హరిణప్లుతం నామవృత్తం భవతి – అత్రతృతీయ యతేరవిధానాత్ పునశ్చపఞ్చభిర్గపాదాంతయతిరితిసిద్ధం॥ ౧౮ ॥ ౪ ॥ * ౧౯ అతిధృత్యామ్॥ రసత్వైర్యమ్నాన్సౌరరగురుయుతా మేఘవిస్ఫూర్జితాస్యాదితి॥ యమౌయగణమగణౌ న్సౌనగణసగణౌ రరరగణద్వయంగురుగురుశ్చ ఏతైరితిశేషః యుతాసహితా మేఘవిస్ఫూర్జితానామస్యాత్ అస్యాంరసైః షడ్భిఃఋతుభిఃషడ్భిః అశ్వైః సప్తభిశ్చ

యుగళతోఽబ్ధిరేఫా యదాస్యు నిశాసా
భవేత్ ॥ ౧౮ ॥ ౨ ॥ సనజా అపి నభ
సౌశ్చరయతిభి ర్యదికరిణీ ॥ ౧౮ ॥ ౩ ॥
* ౧౯ అతిధృత్యామ్,రసత్వైర్యమ్నాన్సౌ
రరగురుయుతా మేఘవిస్ఫూర్జితం స్యాత్॥

ణౌ పాండవం।సమయితుమపితంనిహంతుంచ ఘోరంనృపంసైంధవం, వ్యతనుతచదివైవనక్షత్రమాలాభిరామాంనిశామ్॥సమయితుంశపథంకారయితుం॥౧౮॥౨॥ సనజా అపినభసౌశ్చరయతిభిర్యదికరిణీతి।సనజనభసాగణాః–త్రివారంపంచభిర్యయతిః యదికరిణీవృత్తం॥ఉ॥కరుణారసవరుణాలయహృదయేధరతనయే,సదయేమమహృదయేవసశశిశేఖరదయితే।కమలాసనకమలాపతివినుతేమునివినుతే,అమలేపదకమలేదిశకరిణీసమగమనే॥౧౮॥౩॥ అతిధృత్యామ్॥ రసత్వైర్యమ్నాన్సౌరరగురుయుతా మేఘ విస్ఫూర్జితంస్యాదితి॥ అతిధృత్యాం ఏకోనవింశఛందసి. యమనసరరగణైఃగురుణాచయుక్తా మేఘవిస్ఫూర్జితంవృత్తం– షడ్భిష్షడ్భిస్సప్తభిశ్చయతిః॥ ఉ॥అభిక్రుద్ధైరామేకలయతిముహుశ్చాపమౌర్వీసముత్థైర్ధ్వనిప్రాస్తైఃకమ్పంసకలజగతాంమేఘవిస్ఫూర్జితాభైః।శరజ్వాలామాలాకబళితజలగ్గపాథసాంసార్వభౌమో,భయంచక్రేవాహేన నహాంతభుజో జీవనాథావజాతమ్॥ వాహేబడబా॥

రాలయేనభక్తాశ్శ్రియమ్॥ ౬౨

త॥దశహరిదుదితానుభావైర్గణీంద్రైర్గకృతాంఘ్రిస్తుతిశ్శశధరవిలసత్కిరీటాసమగ్రప్రభావోజ్జ్వలా। కుశలమతిమిహత్వమంబస్ఫురత్తారకాభాసురా, దిశనవకుముదప్రకాశానిశాశారదీవస్థితా॥ ౬౩

యతిర్భవతి॥ ౧౯॥౧॥ సూర్యాశ్వైర్మసజాస్తతాస్సగురవశ్శార్దూలవిక్రీడితమితి॥మసజాఃమగణసగణ జగణాః స్తతాః సగణతగణతగణాశ్చసగురవః గురుణాసహితాస్సూర్యాదిశార్దూలవిక్రీడితం నామవృత్తంభవతి - అత్రసూర్యైః ద్వాదశభిః అశ్వైస్సప్తభిశ్చ యతిర్భవతి - సూర్యశబ్దేన ద్వాదశ సంఖ్యా వివక్షితా - ద్వాదశాదిత్యాఇతిశ్రుతేః॥ ౧౯ ॥ ౨ ॥ * ౨౦ కృత్యామ్ ॥ షై

౧౯॥౧॥*సూర్యాశ్వైర్మసజస్తతాస్సగురవ
శ్శార్దూలవిక్రీడితమ్॥౧౯॥౨॥ మస్సౌతోజయ
గామణిదీప్తిర్దిగ్జ్ఞైధిభి ర్యదివిచ్ఛిన్నా॥౧౯॥

౧౯॥ ౧ ॥ సూర్యాశ్వైర్మసజస్తతాస్సగురవశ్శార్దూల విక్రీడితమితి॥ మసజతతాగణాస్స గురవః అంతేగురుణాయుక్తాశ్చే చ్ఛార్దూల విక్రీడిత న్నామ వృత్తం-ద్వాదశభిస్సప్తభిశ్చయతిః - ఉ - భగ్నేతత్రనిజెబలె కురుపతెబాణైర్హతాశోపమైః వాతోద్ధూత పురాణ తూలసదృశీం వృత్తింప్రపన్నేతదా । క్రుద్ధేనాథధనంజయేననితరాం గాండీవనున్నైశ్శరైస్తైనాజౌ కారి నృపేషు గాష్ఠీవతతశ్శా ర్దూలవిక్రీడితం । కురుపతేఃభీష్మస్య-పురాణతూలః జీర్ణశాల్మలీకార్పాసాదిఫలపాకః-శార్దూలవిక్రీడితంవ్యాఘ్రక్రీడా ॥ అపిచ ॥ కల్హారైః పరికల్పితేవలళితా మాలాకవేభారతీ-ఉష్ణాణాంపరిపీడనం నసహతేశాస్త్రైషుఖిన్నాత్మనామ్ । శృంగారైక గుణేమనోభవరణేసీమంతినీనిర్దయా - ప్రిఖ్యాతేతికథంసహేదవికృతంశార్దూలవిక్రీడితమ్ ॥ వికృతంవిరచితం॥౧౯॥ ౨ ॥ మస్సౌతోజయగామణిదీప్తిర్దిగ్జ్ఞైధిభిర్యదివిచ్ఛిన్నేతి॥మగణసగణద్వయతజ యగణాగురుశ్చదశభిర్నవభిశ్చయతిమతీయదిమణిదీప్తిర్నామ-ఉ-గౌరీభూధరనాయకపుత్రీచంపకహాటకసచ్ఛాయాపద్మేందీవరమీనకురంగీజైత్రవిలోచనవక్త్రేందుః । జీయాచ్ఛక్కరమిందుకలాపంసజ్కులయంత్యతిహృష్టాంగం, తాటఙ్కోజ్జ్వలసన్మణిదీప్తివ్యాప్తసమంతదిగాభోగా ॥ ఇందుకలాపంచంద్రచూడమ్॥ ౧౯ ॥ ౩ ॥

,యమీనాసారంధ్రాగ్రగతిముపేతంవాయుమంతర్నిరుంధన్, సదాయగ్గప్రోదఞ్చత్పులకభరితోవారిపూర్ణేక్షణస్సన్ ।వపుర్ధ్యాయత్యంబ ప్రహసితశరన్మేఘ విష్వాజితాభం,గుణానష్టౌసోయంభృశమసులభాత్సంలభేతాణిమాద్యాన్॥ ౯౪

*మాంసజ్జంసతతం గుణైర్విరహితం వక్త్రాద్విమ్ప్రజాలోకనైర్వామానాంబహుభేదవఞ్చనకలావైదగ్ధసీమాభువాం।మూర్తిస్సజ్జయతాత్తవాంబవిలసన్ముగ్ధేందుచూడామణిః, స్త్రీవ్యానంఖలుదుష్కృతైణహననేశార్దూలవిక్రీడితమ్॥ ౯౫

శ్రు॥ఆద్యాశ్చేద్గురవస్త్రయోగ్రప్రియతమేషష్ఠస్తథాచాష్టమోనన్వేకాదశతస్త్రయస్తదనుచేదష్టాదశౌద్యౌతతః।మార్తాండైర్మునిభిశ్చయత్రవిరతిర్గపూర్ణేందుబింబా

యాసప్తాశ్వషడ్భిర్మరభనయగణా భ్లౌ గస్సువదనేతి॥మరభనయగణాః భ్లౌ భగ
ణలఘూ గఃగురుఃమరభనయభగణాశ్చ లఘుగురూ చ ప్రతిపాదంచేత్ సప్తభిః అ
శ్వైఃపునస్సప్తభిశ్చషడ్భిశ్చ యతి మతీఇయంసువదనేతిజ్ఞేయా- ఇదంవృత్తంప్ర
క్షిప్తం॥౨౦॥౧॥ త్రీరజౌగలౌ భవేదిహేదృశేన లక్షణేనవృత్తనామేతి ॥ త్రిఃవా
రత్రయంరజౌరగణజగణౌగలౌగురులఘూచప్రతిపాదంచేత్ ఈదృశేనలక్షణేన వృ
త్తమితినామయస్యతత్ వృత్తనామభవేత్।గార్గ్యగోపాలమిశ్రీయం ॥ అథవింశం
ఛందఉచ్యతే - కృతిరితి ॥ తత్రైకంవృత్తంలక్షయతి - జ్ఞేయాసప్తాశ్వేతి ॥ మ

౩॥ మ్భౌస్నౌయసౌగురు సహితానిధివిరతిశ్చే
దిహవాణీ॥౧౯॥౪॥*౨౦*కృత్యామ్, త్రీరజౌగ
లౌభవేదిహేదృశేనలక్షణేన వృత్తనామ॥౨౦॥

మ్భౌస్నౌయస్సౌగురుసహితానిధివిరతిశ్చేదిహవాణీతి॥మభసనయసగణా గురుశ్చన
వసుయతిఃఇహఛందసిచేత్ వాణీనామ॥ఉ॥విద్యుద్గౌరీవిధుమకుటావిధిమహిషీయాత
నుమధ్యా,వాచాందేవీవిధృతశుకానవమణివీణాంక్వణయంతీ।దేయాన్మహ్యంసురత
టినీసమధురధాటీంజితఘోటీం,వాచాంపూర్తింబుధవినుతాసరసిజ నేత్రాకలవా
ణీ॥౧౯॥౪॥కృత్యామ్॥త్రీరజౌగలౌభవేదిహేదృశేనలక్షణేన వృత్తనామేతి ॥ కృ
త్యాంవింశేఛందసిత్రిఃత్రికృత్వః రజౌగణౌ అంతేగురులఘూచవృత్తనామవృత్తంనా
మవృత్తం-షడ్భిర్గణైర్గురులఘుభ్యాంచపాదః॥ఉ॥మాధవంసదాభజేతమాలమే
ఘమేచకంకరామ్బుజైస్త్రు, దేవపాదపాపహైరథాం గశార్ఙ్గవారిజాది బిభ్రతం
చ।పీతవాససం లసత్కిరీటహారనూపురాది భూషితం హి,దేవదానవానతంమనో
జ్ఞవృత్తమీశ్వరంపరంహృదిహ॥వారిజశ్శంఖః॥ ౨౦ ॥౧॥ ప్రకృత్యామ్ ॥ మ్రభ్నై
ర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరా కీర్తితేయమితి ॥ ప్రకృత్యాం ఏక
వింశేఛందసి-మ్రభ్నైఃమరభనగణైః యానాంత్రయేణత్రిభిర్యగణైః మరభన
యయయగణైః త్రిమునియతియుతా- త్రిషుసప్తకేషుసప్తమే చతుర్దశే ఏకవిం
శేచవర్ణే - యతిసహితా ఇయం స్రగ్ధరా నామకీర్తితా నాగరాజేనేతి
భావః ॥ ఉ ॥ ఘోరం శూలం కపాలండమరుమసిలతాం బిభ్రతీ బాహుదం

నన్వేతద్వృత్తంప్రవదంతికావ్యరసికాశ్శార్దూలవిక్రీడితమ్॥ *

*మంత్రాభన్నాయభాలాగరుతిలకకలారమ్యాయశమిన్వాగీశతావకాయుష్యతివి
జితశరచ్చంద్రాతపరుచే।నిత్యంమేమానసంస్యాత్సతతవినతనాకౌకసుందన్యాచూ
డారత్నాంశునీరాజితచరణయుగామ్భోజాయవపుషే॥

గణ రగణభగణయగణభగణా లఘుర్గురుశ్చేతి పాదః. తత్రసప్తసప్తాక్షరాత్ప్రథమాద్భాగాత్తృతీయష్షట్క ఇతియతిః సాసువదనా - అత్రైకవింశం ఛందఉచ్యతేప్రకృతిరితి ॥ ౨౦ ॥ ౨ ॥ * ౨౧ ప్రకృత్యాం ॥ మ్రభ్నైర్యానాం త్రియేణ త్రిముని యతియుతా స్రగ్ధరాకీర్తితే యమితి॥ మ్రభ్నైః మగణరగణభగణనగణైః యానాంయగణానాం త్రయేణత్రితయేనచఉపలక్షితా త్రిభిర్మునిభిస్సప్తభిఃయత్యాయుతాఇయం స్రగ్ధరేతికీర్తితా- సప్తభిస్సప్తభీరక్షరైస్త్రిషుస్థానేషుయతిర్భవతీత్యర్థః।(గార్గ్య॥తత్రైకంవృత్తం - మ్రభ్నైర్యానామితి॥ మగణరగణభగణనగణైః యగణత్రయైశ్చయద్వృత్తంఇయంస్రగ్ధరా - త్రియోమునయస్సప్తాక్షరాయస్యాంసాత్రిమునిఃయతిఃతద్యుతాభవతి)॥ ౨౧ ॥ ౧ ॥

౧॥ *౨౧, ప్రకృత్యామ్॥మ్రభ్నైర్యానాం

నైః, దంష్ట్రాదీప్తాస్యరంధ్రజ్వలిత హుతవహప్రేక్షణాదిప్రమాళిః । ఆవిర్భూతాపురస్తాత్ప్రమథగణవృతాచండతీవ్రాట్టహాసా, కాళీకాళాంబుదాభాధవళశవశిరస్స్రగ్ధరాదగ్ధశత్రుః॥౨౧॥౧॥౧॥ ఆకృత్యామ్ ॥ భ్రౌనరనారనావథగురుర్దిగర్కవిరమంసుభద్రకమిదమితి॥ఆకృత్యాం॥ద్వావింశేఛందసి - భరనరనరనగణాగురుశ్చసుభద్రకంనామ-దిగర్కవిరమందశసుద్వాదశసుచయతిః॥ ఉ ॥ భావయరోహిణీపతికలాఢ్య సింధువిలసజ్జటాకుహరకం, ఘోరభుజంగరాజ కటకంమ

,నిజభుజజర్జరీకృతపటీరకుచాగ్రదృఢోపగూహనం, విజితసుధారసాలపితలీలమనేకవిలాసభాసురమ్।సహిభువిభోగమేతిసుదృశామపిదివ్యపదంపరాత్పరం,శశివదనాత్వమంబహృదియేనశుచిద్యుతిమత్యుపాస్యసే॥ ౨౬

*మారాభానుయయాఽయం యమనిభృతమనర్గకమణాంవాసరాణాం, మీశత్వంప్రాప్తవంతౌతవకమితురియంసాహిశక్తిస్సమగ్రా॥ వక్త్రేభ్యోజెయదీయేవసతినవమణిస్రగ్ధరాకుండమూర్తిస్సైమాతవాగధీశే నభవతికతరస్తస్యధాతుర్గ్రభావః॥ ౮౭

తద్యతిః॥నిత్యంలోకత్రయేణస్తుతనిజమహిమానిశ్చలానందకందగ్, కతీర్థపాదాబ్జమాద్యన్మధుకరమకుటస్రగ్ధరాంశత్రుగోష్ఠీమ్। వాగ్జాలానాంసవిత్రీభగవతిసతతంవాఞ్ఛితార్థస్యదాత్రీ, భూయాన్మేకాంతిపాత్రీ ప్రసృమరకరుణాభూషితాశేషగాత్రీ॥ ౮౯

త్రు॥చత్వారోయత్రవర్ణాగ్ప్రథమమలఘవష్షష్ఠకస్సప్తమోవ్యా, తావంతౌషోడశాద్యౌమృగమదతిలకేషోడశాన్త్యౌతథాంత్యౌ। రంభాస్తంభోరుకాన్తైమునిమునిమునిభిర్యత్రకాంతేవిరామో। బాలేపూర్వైర్వర్గకవీంద్రైస్సుతనునిగదితాసద్గ్ధరాసాప్రసిద్ధా॥ *

*౨౨ఆకృత్యాం-భౌ౹నరనారనావధగురుర్ది గిర్కవిరతంప్రభద్రకమిదమితి॥ భగణర గణౌనగణరగణనగణాశ్చరగణసగణౌచఅధగురుశ్చప్రతిపాదంచేత్ప్రభద్రకంనామవృత్తం-తచ్చదిగ్భిర్దశభిఃఅర్కైర్ద్వాదశభిశ్చవిరతంచ్ఛిన్నంభవతి- దిగర్క విరతంహిమద్రకమిదమితి కేచిత్ పఠంతి- తదా హిశబ్దప్లుప్తిసిద్ధౌమద్రకమితినామ॥ ౨౨॥౧*౨౩॥ వికృత్యామ్॥ యదిహనజౌభజౌజ్జభలగా స్తదశ్వలలితంహరార్క

త్రయేణ త్రిమునియతియుతా స్రగ్ధరా కీర్తితే

యం॥౨౧॥౧॥*౨౨॥ ఆకృత్యామ్, భౌ౹నర

నారనావధ గురుర్దిగర్కవిరమం సుభద్రకమి

దమ్॥ ౨౨ ॥౧॥తౌభౌయజౌసరనగాగ్గిపక్తి

సూర్యయతిమత్తేభమత్రకథితమ్॥౨౨॥ ౨ ॥ న

యసభయుక్తాననసాగౌదశరవికృత యతిరిహ

లక్ష్మీః॥౨౨॥౩॥*౨౩॥వికృత్యామ్, మత్తాక్రీడా

హాత్తకలితప్రయాణమమలం । శారదచంద్రబిమ్బవదనం త్రిశూలడమరుస్ఫురత్కరతలంఫాలహుతాశనాస్తమదనం సుభద్రకమురు ప్రభావమనిశమ్॥ ౨౨ ॥ ౧।తౌభౌయజౌసరనగాగ్గిపక్తిసూర్యయతిమత్తేభమత్రకథితమితి - తభయజస రనగణాగురుశ్చ మత్తేభన్నామవృత్తంకథితం - అత్రాపివృత్తేపూర్వవత్ యతిః॥ ఉ॥ వందేశశాఙ్కశత సఙ్కాశదివ్యతనుమాకంఠసింహమతులం, స్తంభంబిభేద సమమింహారిర్బృందభృతదంభంచయోనరహరిః । ప్రహ్లాదభక్తవరదుర్వారదుగ్ధమపివక్షోహిరణ్యకశిపో, లక్ష్మీసనాథ మరిమత్తేభ కుంభతటతీక్ష్ణాంకుశాయితనఖమ్॥సనాథంసమేతం॥ యద్వా ॥ రక్షాకరోమునిషుశిష్టాకరోరిపుషుయక్షాధిపాదివినతఙ్గ, ప్రహ్లాదభక్తవరమాహ్లాదయక్జలధికన్యాసమేతఇహమే, అంహో మహాస్తు నరసింహో ముదాదితిజజిహ్మాంత్రివేష్టితగళో, దత్తేంద్రభూరిభయదైత్యేశముఖ్యరిపుమత్తేభ కుంభదళనః - అపిచ - అశ్వస్తనాతుఖలు తుంగస్తనాతరుణినస్థాస్నుయౌవనమిదం, ప్రాలేయరోచిరిహకాలేసమున్నిమతిబాలేవిలోకయనభః। అంగారవర్షమివశృంగారయోనిరయమంగెవిముంచతిశరాఙ్, సంభావయత్వమయిరంభోరుమాంరుచిరపుంభావకేళిభిరలమ్॥ అశ్వస్తనాఅస్థిరా ॥ ౨౨॥ ౨॥ నయసభయుక్తాననసాగౌ దశరవికృతయతిరిహలక్ష్మీరితి॥ నయసభసనసాగణాగురుశ్చలక్ష్మీ నామవృత్తం- అత్రాపిపాగ్వద్యతిః ॥ ఉ ॥ సరసిజహస్తా ఽమ్బుజగేహాధృతదమనకమరువకమాలీ, పరిమళలుబ్ధాళికదంబామురమథుకవృమరిపుపత్నీ।కనకలతాంగీ జగదమ్బాకువలయనరసిజజయినేత్రీ కరుణాదాక్షమనుపదమిహాభువిమయిలక్ష్మీః॥ ౨౨ ॥ ౩ ॥

యతిమత్ ఇతి॥నగణజగణౌభగణజగణౌభగణజగణభగణలఘుగురవశ్చేత్ ఏతైరు పలక్షితంయత్ వృత్తం-ఇహవికృత్యాంభవేత్ తత్ అశ్వలలితంనామభవతి-కించై తత్ హరైః ఏకాదశభిః అర్కైః ద్వాదశభిశ్చయతిః హరార్కయతిః సా అస్యాస్తీతిహరార్కయతిమత్ భవతి త్రయోవింశత్యక్షరః పాదః॥౨౩ ॥౧॥మత్తాక్రీడంమౌత్నౌనౌ న్లౌగతిభవతివసుశరదశయతియుతమితి॥మౌమగణౌత్నౌతగణనగణౌనౌ నగణౌ న్లౌనగణలఘూగ్ గురుశ్చ ప్రతిపాదంచేత్ మత్తాక్రీడంనామవృత్తంభవతి-కించైతత్ వసుభిరష్టభిః శరైః పఞ్చభిః దశభిశ్చభవంత్యాయత్యాయుతంభవతి॥౨౩॥౨॥*౨౪॥సఙ్కృత్యామ్॥భ్తౌతమునీనైర్యతిరిహభతనాస్భౌభనయాశ్చయదిభవతితన్వీతి॥భగణతగణనగణాస్సగణభగణౌభగణనగణయగణాశ్చయదిప్రతిపాదంస్యుఃతర్హితన్వీనామవృత్తంభవతి-ఇహతన్వ్యాంభూతైః పంచభిఃమునిభిః సప్తభిః ఇనైరాదిత్యైర్ద్వాదశభిశ్చఅక్షరైర్యతిర్భవతి॥ఇనశబ్దస్యాదిత్యవాచకత్వమ్ వైజయంత్యామోక్తా నౌనావితిలగితిచవసు శరదశయతికా॥

౨౩॥౧*౨౪॥ సఙ్కృత్యామ్ , యదిహనజౌ
భసౌజసజసకాస్తదశ్వలలితం స్వరేశ రసభి
త్॥౨౪॥ ౧॥ భ్తౌతమునీనైర్యతిరిహభతనా

క్రీడామోక్తానౌ నావితిల గితిచవసుశరదశయతికేతి ॥ వికృత్యాం త్రయోవింశే ఛందసి-మగణద్వయతగణనగణచతుష్టయైర్లఘుగురుభ్యాం చమత్తాక్రీడానామ వృత్తం - అష్టమెత్రయోదశెత్రయోవింశేచవర్ణేయతిః॥ ఉ ॥ మేఘ శ్యామం పింఛాపీడంవివిధమణిగణఖచితకటకభుజం,విద్యుచ్ఛాయం వస్త్రం వేణుం దధత మధమధురతమరణితయుతమ్। దేవంద్రుష్ట్వాగారత్నంతంహృదయ హృతివన భువితు మ ద న ని భ ం, మత్తాక్రీడాదేవ్యగ్గఖస్థాగ్గపరిమ ముహురలసతర నయనయుగాః॥దేవంకృష్ణం-దేవ్యఃస్వస్త్రియః॥౨౩॥౧ ॥ సఙ్కృత్యామ్ ॥ యదిహనజౌభసౌజసజసకాస్తదశ్వలలితంస్వరేశరసభిదితి॥సఙ్కృత్యాంచతుర్వింశేఛందసి - నజభసజసజసగణాఇహఛందసిచేత్ తదాత్మకంయత్ సప్తసుఏకాదశసు షట్సుచభిత్ ఛేదోయస్యతదేతత్ అశ్వలలితంనామ ॥ఉ॥ మరకతమేచకే మధుమథనేవిశం గవసనేసరోజనయనే, మణిమయ భూషణె భరతపతె స్తదాశ్వలలితం రథంకలయతి।అనిమిషలోచనావిమతనృపాస్తదీయవదనె నివిష్టనయనా , జహురథసంసృతిం సమరముఖేశరీరకుహరంవిహాయముదితాః॥భరతపతెఃఅర్జునస్య కలయతిగమయతిసతి॥౨౪॥ ౧ ॥ భూతమునీనైర్యతిరిహభతనాస్భౌ భనయాశ్చ యది భవతితన్వీతి॥భతనసభభనయాగణాః పంచసుసప్తసుద్వాదశసుచయతి శ్చయది ఇహతన్వీనామవృత్తం॥ఉ॥ కాళవలాహచ్ఛవిఖరవృతనానాయకరాక్షసవృత మథ

ముక్తం-ఇనాస్త్ర్యాత్మాధిపాకార్ధ్యాఇతి॥౨౪॥౧॥*౨౫అభికృత్యామ్ ॥ క్రౌంచపదాభ్మౌ స్తౌననననానగావిషుశరమునివసుయతిరిహాభవేదితి॥ భగణమగణౌ సగణజగణౌనగణచతుష్టయంగురుశ్చ ప్రతిపాదంచేత్ క్రౌంచపదానామవృత్తంభవతి- కించాస్యామిషుభిఃపంచభిఃశరైఃపునఃపంచభిఃమునిభిఃసప్తభిఃవసుభిరష్టభిశ్చయతిర్భవతి॥౨౫॥౧॥*౨౬॥ఉత్కృత్యామ్॥వస్వీశాశ్వచ్ఛేదోపేతంమమతనయుగనరసలగైర్భుజంగవిజృంభితమితి॥మగణద్వయతగణనగణద్వయనగణరగణసగణలఘుగురుభిఃభుజంగవిజృభితంనామవృత్తంభవతి-కించైతత్ వసుభిరష్టభిఃఈశైరేకాదశభిః అశ్వైభనయాశ్చయదిభవతితస్వి॥ ౨౪॥ ౨ ॥ *

౨౫॥అభికృత్యామ్ , క్రౌంచపదాభ్మౌ భరౌన

ననానగాముని శరవసుశరవిరతియుతా॥ ౨౫ ॥

౧॥*౨౬॥ఉత్కృత్యామ్ , వస్వీశాశ్వచ్ఛేదో

పేతంమమ తనయుగనరసలగైర్ భుజంగవి

దృష్ట్వా , కాననభాగంగురుధనురజరంజ్యాగుణయుక్తభుజగపతితుల్యం । ఆసమయం స్తప్య రవరకులిశైరాకులయంశ్చ సరఘుకులవీరగ, పాపముదాతామనుజనసహితాంస్వామథతన్విజనకపతికన్యామ్॥కాళవలాహఃనీలమేఘః- జ్యాగుణయుక్తంచతత్ భుజగపతితుల్యమితికర్మధారయః - అనుజనసహితాంలక్ష్మణాభిరక్షితాం॥౨౪॥౨॥అభికృత్యాం । క్రౌంచపదాభ్మౌభరౌననననానగాముని శర వసుశర విరతియుతేతి॥అభికృత్యాంపంచవింశేఛందసి,భతభరనననగణాగురుశ్చ సప్తసు పంచసుఅష్టసుపంచసుచయతియుతాచయది క్రౌంచపదానామవృత్తం॥ఉ॥ పాండుసుతేభ్యోమహీంతునరేంద్రదేహీశకునిమతరతసకలభృత్,సైవహిచేత్త్వంరణాయకురుష్వబుద్ధిమతులవిపుల ధనురపిబలైః।యాదవనాథతదేతిగిరైవ మావదతి సదసిఝటితినరపతిగ, క్రౌంచ పదాక్రాంతగాంచ ధరాంనవాత్రిదిశతి మతిరితిసగిరమదాత్॥ సనరపతిః దుర్యోధనః - క్రౌంచపదాక్రాంతగాం చతుర్భిఃసభావలంబస్థానమాత్రమపి - గాం పృధివ్యాంస్థానమాత్రఇతిరత్నమాలా- ౨౫॰ ౧ । ఉత్కృత్యాం - వస్వీశాశ్వచ్ఛేదోపేతం మమతనయుగనరసలగైర్భుజంగవిజృంభితమితి - ఉత్కృత్యాంషడ్వింశే ఛందసిమమతననరసగణైః లఘుగురుభ్యాంచభుజంగవిజృంభితంవృత్తంభవతి- ప్రథమద్వితీయౌమగణౌతృతీయస్తగణః చతుర్థాదయస్త్రయోనగణాఃసప్తమోరగణఃఅష్టమస్సగణఃలగౌలఘుగురూఇతిషడ్వింశత్యక్షరఃపాదః-అష్టసుఏకాదశసుసప్తసుచయతిఃఅష్టమేఏకోనవింశే షడ్వింశేవర్ణేచేతిభావః - ఉ - శ్రీమాన్ దృష్ట్వా కృష్టోఘోరంవిషశిఖికళసలిలంభుజంగవిజృంభితం । కోపావేశాదాతామ్రాక్షో వలరిపుమణిదళరుచి,

శ్చైవస ప్తభిశ్చకృతేన షడ్భేదేనయత్యాఉపేతంయుక్తంభవతి ॥ ౬౬॥౧॥ మోనాష్షట్సగ గితియదినవరసరసశరయతియుతమపవాహాఖ్యమితి॥మః మగణః మట్ నాః సగణాశ్చ సగగ్ పశ్చగశ్చగ్ చసగగ్ ద్వంద్వైకవద్భావః సగణోగురుద్వయంచేత్యర్థః- ఏతత్ ప్రతిపాదంయదితత్ అపవాహాఖ్యం నామవృత్తం భవతి- కించైతత్ నవభి శ్చషడ్భిశ్చపునష్షడ్భిశ్చపంచభిశ్చ యత్యాయుతంనవరసరసశరయతి యుతంభవతి ఇతిచ్ఛందోభవానివృత్తానిదర్శితాని ॥ ౬౬ ॥ ౨ ॥ *** ఇతిసమవృత్తప్ర

జృంభితమ్॥ ౬౬ ॥ ౧ ॥ మోనాష్షడ్రిగగితియ
ది నవరసరసశరయతి యుతమపవాహాఖ్యమ్
౬౬ ॥ ౨॥ జసౌనభజసా నభలగామనుదివాక
రయతియదితుశంభునటనమ్॥౬౬॥౩॥*ఇతిస

మనోహరశ్చైభవః। రుద్ధ్వానాగంకృత్వాశాంతంతదురుకపణదశదశకే మహామణిబ న్ధురె, భుగ్నగ్రీవంచక్రేభగ్నంధిగితిచధిగితిచవలనైరుదంచితతాండవం ॥ శిఖీఅ గ్నిఃబంధురేసుందరేతస్యకాళీయస్య ఉరుఅధికం కపణం దంశనంయస్మిం స్తాదృశే దశదశకె శతశీర్షే తాండవంచక్రే- భుగ్నగ్రీవం వక్రగళం తదురు కఫణదశ దశకేతివాపాఠోస్తుతదాఉరుకంవిపులంఫణానాందశదశకంశతంతస్మిన్॥౬౬॥౧॥ మోనాష్షడ్రగగి యదినవరసరసశరయతి యుతమాపవాహాఖ్యమితి - మగణఃమట్ నగణాఃరగణోగురుద్వయంచయది అపవాహాఖ్యమితివృత్తంభవతి - నవసుషట్సుష ట్సు పంచసుచయతిః - ఉ - స్థూణాయాంహుతవహదృశిదినకరరుచిసురకృతముదిదీ ప్తజిహ్వాగ్రే, దేవేశెప్రభవతికిల నరహరిమయవపుషితు నఖదీర్ణేదైత్యేంద్రే। త న్నాదైర్జాలనిధిరపికులగిరివరగజపరిబృంహ శేషభోగీంద్రై, ఘూర్ణాశ్చాసీద్గతధృతిర ణశశధరరవియుతమపిజగదాపవాహాళిభిః-స్థూణాయాఃస్తంభాత్- తన్నాదైఃశ్రీన రసింహాట్టహాసైః - వాహాలిభిఃబాహాభ్యాంపీడాంవబయోరభేదః-బాహుర్బాహాక రోహంతఇతికోశః భీత్యాపాణినాపాణిమాపీడ్యజనాముముహురితిభావః- అథవా- వా-హా-ఇతిచ్ఛేదఃఆళిభిఃఅపవాఅభజదివ - వాస్యాద్వికల్పోపమయోరితి రత్నమా లా-హేతిప్రసిద్ధా।౬౬।౨।జసౌనభజసానభలగామనుదివాకరయతియదితుశంభు నటనమితి- జసనభజసనభగణాలఘుగురూచయుక్తైర్యస్య పాదష్షడ్వింశత్యా క్షరోభవతితత్ శంభునటనంనామవృత్తంభవతి - అస్మిన్ మను దివాకరయతిః చతుర్దశేషడ్వింశేచ వర్ణే విచ్ఛేదః, ఉ, మృకండుమునిసూనునుతమంతక భ యంకరమభంగురిత కింకిణిరవం, జటాతటవలత్సురధునీ ఝరకచాకచి విచక్షణ మమందఫలదం, సమజ్జనతమఃభరహరం ఫణధరేశమణిదీపితదిగంతమవతా, న్మ కందవిధిహంసధృతమద్దళలతధ్వనిసమానుస్మృతిశంభునటనమ్ ॥ ౬౬ ॥ ౩ ॥ * ఇతిసమవృత్తప్రకరణమ్**********అథదండకప్రకరణమ్-ఏవముక్త్వాప్ర

కరణమ్*** అథక్రమప్రాప్తానాందండకానాంలక్షణంలక్షయితుకామస్తానవతా
రయతి*అథదండకాఇతి-ప్రదర్శ్యంతఇతిశేషః ॥ ౧ ॥ లక్షణమాహ*యదిహ
నయుగళంతతస్సప్తరెఫాస్తదాచండవృష్టి ప్రయాతొభవెద్దండకఇతి - ఇహదం
డకప్రకరణె ఆదితః యత్ నయుగళం నగణద్వయంసర్వదండకవృత్తానాంఆదితోన
గణద్వయంనియతమితిఛందశ్శాస్త్రేషు ప్రసిద్ధమర్థమనువదతి ఇహనయుగళ మి
తి-తతఃనగణద్వయాత్పరంసప్తరెఫాః సప్తరగణాశ్చప్రతిపాదంస్యుశ్చేత్ చండవృ
ష్టిప్రయాతొనామదండకొభవేత్ । ౨ । * ప్రతిచరణ వివృద్ధరెఫాస్స్యురర
ణార్ణవవ్యాళజీమూతలీలాతరోద్దామశంఖాదయఇతి - ప్రతిచరణం చరణేచ
రణేవివృద్ధావర్ధితా రెఫారగణాయెషాంతెప్రతిచరణవివృద్ధరెఫాఃఅర్ణాదయో

మవృత్తప్రకరణమ్*అథదండకాః॥౧॥, యదిహ
నయుగళంతత స్సప్తరేఫా స్తదా చండవృష్టిప్ర
యాతోభవెద్దండకః॥౨॥ ప్రతిచరణవివృద్ధరెఫా

భృత్యుత్కృతిపర్యంతానాం ఛందసాంవృత్తాన్యుక్త్వా సంప్రతిదండకా లక్ష్యంతే
అథదండకాఇతి - అథానంతరందండకాఃతదాఖ్యాఅతితచ్ఛందసో వృత్తవిశే
షాఃవక్ష్యంతఇతిభావః। ౧। యదిహనయుగళంతతస్సప్తరేఫా స్తదాచండవృష్టిప్ర
యాతోభవేద్దండకఇతి - ఇహదండకేషు ప్రథమశ్ఛందః వృష్టిప్రయాతోనామ
దండకఏవంవిధోభవతి పూర్వంనయుగళంనగణద్వయంతతస్సప్తరేఫాఃపశ్చా
త్సప్తరగణాయదిస్యుస్తదాచండవృష్టిప్రయాతోదండకోభవేత్- నవభిర్గణైస్స
ప్తవింశత్యక్షరఃపాదఃచతుర్భిర్పాదైర్దండకఃఅష్టోత్తరశతాక్షరోభవతి॥ ఉ ॥
జలధరరుచిరాం భుజంగేంద్రభోగాభచంచద్భుజావిద్ధ శూలాయుధాస్త్రిప్రభా
మ్బహంతవహావిలసచ్ఛరప్రాప్తవెగానమ చ్ఛండవృష్టి ప్రయాతాముదంచద్విష
మ్।మణిమయవిలసద్విభూషాంమహాసింహవాహాంరణద్ఘంటికా మండితాంచండికా
మ్॥ప్రణమతమహిషాసురప్రాణవాతాశనీభూతతృష్యద్వరాసింరిపుధ్వంసినీమ్॥ సిం
హవాహాంసింహవాహనాంవాతాశనఃసర్పః॥౨॥ప్రతిచరణవివృద్ధరేఫాస్స్యురర్ణా
ర్ణవవ్యాళజీమూతలీలాకరోద్దామశంఖాదయఇతి॥ప్రతిచరణంచతుర్ష్వపాదేషు
వివృద్ధావర్ధమానారెఫారగణాయేషాంతేఅర్ణాదిసంజ్ఞకాభవంతి- అయమర్ణో

వృ॥నసిరరిరురురుగ్రరోషాభవెత్తస్యసర్వోజనోవశ్యతాంగాహతేసంతతమ్,సమధి
కతరరూపశోభోజ్జ్వలాస్సంతివామాళకాస్సంపదశ్చాతియక్షేశ్వరాః॥భగవతికిమ
పిప్రసజ్జైతయస్మిన్ ప్రఫుల్లాసితాంభోజవక్త్రైఃప్రకాశైఃపునఃప్రతికలవిసరద్దయా
చండవృష్టిప్రయాతఃకటాక్షోఽవతాద్దండకస్తావకః॥౨౦॥*ఇతిశ్రీకాళిదాసకృతా
వృత్తరత్నావళీసరస్వతీస్తుతిస్సంపూర్ణా * *

దండకాస్స్యుః ఏతదుక్తం భవతి నగణద్వయాత్పరం అష్టౌ రగణాః ప్రతిపాదం స్యుశ్చేత్ అర్ణో నామ దండకో భవతి - నవ చేదర్ణవః దశ చేద్వ్యాళః ఏకాదశ చేజ్జీమూతః ద్వాదశ చేల్లీలాకరః త్రయోదశ చేదుద్దామః చతుర్దశ చేచ్ఛంఖః ఆదిశబ్దేనాపరే పంచదశరగణవద్దండకప్రభృతయో గృహ్యంతే - ప్లవహంసభుజంగాదయో దండకాస్త్వపరిమితాః ప్రయోగానుసారేణ ద్రష్టవ్యా ఇతి జ్ఞాపయతి (గార్గ్య గోపాల మిశ్రీయం॥ అథార్ణాదీన్ దండకాన్ లక్షయతి - ప్రతిపాదం వివృద్ధా రగణా యేషు దండకేషు తే తథోక్తాః - ఏవం లక్షణా అర్ణార్ణవాదయో దండకాః - ఏవముక్తం భవతి ఆదౌ నగణద్వయం సర్వేషాం సమానం రేఫాస్తు ప్రతి చరణం ఏకైకశో వివృద్ధాశ్చేత్ అర్ణార్ణవాదయో దండకాః క్రమేణ భవంతి - తత్రాష్టౌ రేఫాః ప్రతిపాదం చేదర్ణో నామ దండకః నవ చేదర్ణవః దశ చేద్వ్యాళః ఏకాదశ చేజ్జీమూతః ద్వాదశ చేల్లీలాకరః త్రయోదశ చేదుద్ధామా చతుర్దశ చేచ్ఛంఖః ఆదిశబ్దేన అన్యేప్యతో వివృద్ధరేఫాః ప్రయోగభాజో దండకాః పరిగృహ్యంతే - తథా భవభూతి నా మాలతీమాధవే షోడశరేఫో దండకః ప్రయుక్తః వరాహమిహిరేణ చ సంహితాయాం ద్వాత్రింశద్రేఫో దండకః ప్రయుక్తః ఏవమన్యేపి యథా ప్రయోగం ద్రష్టవ్యాః) ౩।
※ప్రచితకసమభిధో ధీరధీభిస్స్మృతో దండకో నద్వయాదుత్తరైస్సప్తభిర్యైరితి - అయమర్థః అస్య ప్రతిపాదం ఆదౌ ద్వౌ నగణౌ తతః పరం సప్త యగణాః ధీరధీభిః విద్వద్భిః ప్రచితకో నామ దండకస్స్మృతః - అత్రైదమనుసంధేయం

స్స్యురర్ణార్ణవవ్యాళజీమూతలీలాకరోద్దా
మశంఖాదయః॥ ౩॥ ప్రచితకసమభిధో ధీరధీభి

ర్నామ దండకః అత్ర నగణద్వయాత్పరం అష్టౌ రగణాః త్రింశద్వర్ణాత్మకైః పాదైర్వింశత్యుత్తరశతాక్షరో భవతి - ఉ- స్ఫురితనఖరఘోరనిర్ఘాతపాతప్రభిన్నా సురేంద్రస్ఫురద్బాహుమధ్యోచ్ఛలచ్ఛోణితైః, ప్రకలితఘుసృణాంకితం ఘోరవిద్యుత్పిశంగ చంచత్సటామండలాడంబరం తాస్యం పరమ్। ప్రుటికటువిరసన్మహాహాసజాల స్ఫుటద్బ్రహ్మలోకాండ భూమండలీదిఙ్ముఖాడంబరమ్, భజత తమతిదృప్తదైత్యాంతకం తారకాణాంతరే సంస్థితం భీషణం శ్రీనృసింహం హరిమ్॥ బాహునుత్యాః ఉరః- తారకాణాంతరే తారకవర్ణమధ్యే- అర్ణోర్ణవ ఇతి మంత్రశాస్త్రప్రసిద్ధః॥ ౩॥ ప్రచితకసమభిధో ధీరధీభిస్స్మృతో దండకో నద్వయాదుత్తరైస్సప్తభిర్యైరితి॥ శంఖాదిభ్యః పరం ప్రకారాంతరమాహ నద్వయాత్ నగణయుగళాత్ ఉత్తరైః పరైః సప్తభిః యైః యగణసప్తకేన ప్రచితకసమభిధః ప్రచితక నామధేయః దండకః ధీరధీభిః పింగళాదిభిరాచార్యైస్స్మృతః నిర్దిష్టః - చండవృష్టిప్రయాతవదత్రాపి సప్తవింశత్యక్షరగ్గపాదః - నగణాభ్యాం పరం తత్ర రగణా అత్ర యగణా

ఉక్తాదిచ్ఛందోభవానాంప్రస్తారలబ్ధానాం వృత్తానామనంతత్వేనసమాసతోవక్తు మశక్యత్వాత్ దిఙ్మాత్రమస్మిన్నధ్యాయేదర్శితమితి॥౪॥ *ఇతిశ్రీమత్కవి శార్దూలేనశ్రీనాథేనవిరచితాయామ్ధీశోధినీసమాఖ్యాయామ్ వృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యాయామ్తృతీయోఽధ్యాయః. *

స్నౌ భ్రతౌదండకోనద్వయాదుత్తరైస్సప్తభిర్యైః॥
౪ ॥ ***ఇతిశ్రీకేదారకృతే వృత్తరత్నాకరే
తృతీయోఽధ్యాయః॥ *

ఇతిఖేదః॥ఉ॥అయమిహఖలుహనూమానుద్రిషాపర్వతంతుంగశృంగాన్వితం సాలమాలాభిరామమ్ । ప్రకుపితతనురిదంవేగతోఽభ్రాంతనిష్ఠ్యూతవహ్నింక్షిపత్యాశరే ప్వాక్షుహంతా॥నిశిచరమలమహోభగ్నమేతద్దరీదృశ్యతేధ్వస్తనిర్భిణ్ణనాగంవిమూర్ఛం, ప్రచితకమపి మహీమండలంవ్యస్తజీవైశ్శమానైర్గ్రపులస్త్యాన్వవాయైస్సుఘోరైః॥నాగాగజాఃఇదంవెగతః హనుమద్వేగేనఅభ్రాంతెఆకాశేనిష్ఠ్యూత వహ్నిం ఉద్వాంతాగ్నింపర్వతం-ప్రచితకంవ్యాప్తం-స్వార్థేకః ॥ ౪ ॥ *ఇతిశ్రీనారాయణపురోహితవిరచితేమణినిధి సమాఖ్యానే వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యానె తృతీయోఽధ్యాయః. *

శ్రీలక్ష్మీనరసింహాయనమః.

సవ్యాఖ్యానేవృత్తరత్నాకరేచతుర్థోఽధ్యాయః,

అథార్ధసమవృత్తానాంలక్షణముచ్యతే॥విషమేయదిసౌసలగాదళే,భౌయుజిభాగ్గురుకావుపచిత్రమితి॥దళే అర్ధే ఇయంవిషయసప్తమీలక్షణముచ్యత ఇతి శేషః అయమభిసంధిః-తృతీయేఽధ్యాయేసర్వసమవృత్తానాం తుల్యలక్షణాఖిలపాదత్వాదేకంపాదంవిషయీకృత్యలక్షణముక్త్వా అన్యేత్రయోపి పాదాస్తద్ధారచయితవ్యా ఇతిదర్శితం,అస్మిన్నధ్యాయేపునరర్ధసమవృత్తానాంతుల్యలక్షణాఖిల పాదత్వాభావాదేవము ర్ధంవిషయీకృత్యలక్షణముక్త్వాఽన్యదప్యర్ధంతద్ధారచయితవ్యమితిజ్ఞాప్యతే.అయంనిబంధోలక్షణవాచాలక్ష్యమపిభవేదితిప్రతిజ్ఞాతత్వాత్క్రియతఇతి. విషమేపాదేసౌ సగణౌసలగాఃసగణలఘుగురవఃస్యుః. యుజపాదేభౌభగణౌభాత్ భగణాత్గురూఏవగురుకౌగురుద్వయంచయదిస్యుస్తర్హ్యుపచిత్రంనామవృత్తంభవతి.నన్వనన్తరోదీరితలక్ష్మభాజఇత్యాదినాఇంద్రవజ్రోపేంద్ర వజ్రయోరన్యోన్యమిశ్రణేన చతుర్దశధాభిన్నానాంవృత్తానాంమధ్యేఅర్ధసమవృత్తలక్షణవతీద్వేవృత్తే దర్శితే తయోరుపజాతిరితిసంజ్ఞాంవిధాయ అనంతరంఇత్థంకిలాన్యాస్వపిమిశ్రితాస్విత్యాదినాఏకచ్ఛందోభవానాంభిన్నచ్ఛందోభవానాంవావృత్తానాంఅన్యోన్యమిశ్రణేనాప్యుపజాతిసంజ్ఞాయాఆదిష్టత్వాత్ ఉపచిత్రస్యప్రథమతృతీయపాదయోః త్రిష్టుప్ఛందోభవ౭౩౨ద్వాత్రింశదధికసప్తశతతమవృత్తత్వాత్- ద్వితీయచతుర్థపాదయోఃత్రిష్టుప్ఛందోభవైర౪౩౯కోనచత్వారింశదధికచతుశ్శతతమ వృత్తత్వాత్ఉపజాతిత్వంసిద్ధ

భత్రయమోజగతంగురుణీచే, ద్యుజిచనజౌజ్య

ప్రథమంమాత్రాఛందసిఆర్యాదీనాంలక్షణముక్త్వాపశ్చాత్ వర్ణచ్ఛందసి ఉక్తాప్రభృత్యుత్కృతిపర్యంతం కలితయానాం సమవృత్తానాం స్వరూపంలక్షణంచప్రతిపాద్యఅనంతర మతిచ్ఛందసి దండకానాంకేషాంచిల్లక్ష్యలక్షణేఅపినిరూప్య అత్రైవచ్ఛందస్సుతావదర్ధసమవృత్తానికానిచనకథయతి-షడ్వింశతేశ్ఛందస్సు ప్రోక్తాన్యేవవృత్తాన్యన్యోన్యసమ్మేళనాదర్ధసమవృత్తత్వంప్రాప్నువంతి పూర్వోత్తరచ్ఛందస్థితానాంఏకచ్ఛందస్థితానాంవా విషమసమపాదతయాతావదేకస్మిన్ వృత్తే ప్రవృత్తిరర్ధసమన్వితం ॥ భత్రియమోజగతంగురుణోచే, ద్యుజిచనజౌజ్యయుతౌద్రుతమధ్యేతి॥ భత్రియంభగణత్రితయంఓజగతంవిషమపాదగం॥ విషమాఽయుగోజాస్త్వితిపర్యాయః - గురుణీగు[illegible] చేత్ యుజిచసమేపి

తి-ఏవంద్రుతమధ్యాదీనాంఅధ్యాయపరిసమాప్తైర్విద్యమానానాంసమవృత్తానాముప
జాతిత్వసిద్ధెన్నిరర్థకోయంచతుర్థాధ్యాయారంభ ఇతి-సత్యమ్.ఉక్తానామనుక్తానాం
చపాదపావత్రయమిశ్రణేన అర్ధార్ధయోగే నచభిన్నానాం సర్వేషామపివృ
త్తానాంఉపజాతిరితిసామాన్యతస్సంజ్ఞాపరిసంగాదభిహితాతథాచఉపచిత్రాదీనాం
గణవిన్యాసవిశేషవతాంవృత్తానాంవిశేషసంజ్ఞాచాస్తీతి ప్రదర్శయితుమస్యాధ్యా
యస్యారంభః- కించోపచిత్రాదినివృత్తానిసర్వైర్లక్షణకవిభిః పరియుజ్యంతే అన్యాని
తుకతిపయైరితిసూచయితుం - గార్గ్యగోపాలమిశ్రీయమ్॥ అథచతుర్థేనాధ్యా
యేనఅర్ధసమవృత్తానిలక్ష్యంతే-సవ్యాఖ్యా,తద్వృత్తలక్షణానిశ్లోకార్ధరూపాణి_
తత్రాదావుపచిత్రస్యలక్షణమాహ- విషమేయదీతి॥ దళశ్లోకార్ధపూర్వస్మిన్ను
త్తరస్మింశ్చసమానంలక్షణంఅవిశేషాత్-తత్రవిషమేపాదేయది-సౌసలగాః- సగణ
త్రియంలఘుగురుశ్చక్రమేణభవంతి-యుజియుగ్మేతుపాదే-భౌభాద్గురుకౌ - భగ
ణత్రయంగురుద్వయంచతదాఉపచిత్రంనామవృత్తమ్॥ ౧॥ భత్రయమోజగతంగు
రుకాచేద్యుజిచనజౌజయకాద్రుతమధ్యేతి॥భత్రయంభగణత్రయం-ఓజగతంఅయు
గ్పాదగతం-గురుకాగురూ-అయుక్పాదేభవతశ్చేత్- త్రయోభగణాద్వౌగురూచే
త్యర్థః యుజిపాదేనజౌనగణజగణౌజయకాస్యాదర్కః జగణయగణౌచయదినజజ

యుతౌద్రుతమధ్యా॥ ౧ ॥ విషమేయదిసౌపున
జగౌగో, భౌయుజిభాద్గురుకావుపచిత్రమ్।

పాదేనజౌజ్యయుతౌనగణజగణౌజగణ యగణసహితౌచయది తదాద్రుతమధ్యా
నామవృత్తంభవతి- అస్యాయమర్థః ప్రథమతృతీయౌపాదౌభగణత్రయగురుద్వ
యాత్మకౌ-ద్వితీయచతుర్థౌపాదౌనగణజగణద్వయయగణరూపౌచేతి-అస్మిన్న
ధ్యాయేపాదద్వయేన లక్షణనిరూపణం అర్ధసమత్వందర్శయితుమ్-ఇదమర్థ
మేవలక్ష్యమపి-అత్రవిషమపాదౌ - తయోః పూర్వః త్రిష్టుభిధోధకవృత్తలక్షణఏ
కాదశాక్షరః - ఉత్తరః జగత్యాంఛందసి అభినవతామరసలక్షణో ద్వాదశాక్ష
రశ్చ- ఏవంపూర్వోత్తరచ్ఛందస్కృతయోర్విషమపాదత్వమ్॥ ఉదాహరణమ్ ॥
తత్రతమోజగతం కురునాథం , వలరిపుజో భుజగోపమబాహుః । ఆపతదారు
ఢితర్గ్గృతనాస్యాదిశమఖిలామగమద్ద్రుతమధ్యా॥ కురునాథందుర్యోధనం - ద్రు
తమధ్యా-శీఘ్రగావలగ్నా॥ ౧ ॥ విషమేయది సౌపునజగౌగో, భౌయుజిభా
ద్గురుకావుపచిత్రమితి॥విషమేఓజేప్రథమతృతీయేచపాదేసౌసగణౌపునః తదనంత
రంజగౌగ.జగణో గురుద్వయంచయుజిసమేద్వితీయేచతుర్థేచపాదే భౌభాద్గురు
కౌ భగణత్రయంగురూవయదీతదుపచిత్రంనామవృత్తం. అత్రసమపాదౌ-ద్వయో
రప్యేకాదశవర్ణత్వాత్. త్రిష్టుప్ఛందసి ఆద్యగ్నిపాదః. ౩౪౮ అష్టచత్వారిం
శదుత్తరత్రిశతతమంవృత్తం-ద్వితీయఃపాదః ౪౩౯ ఏకోనచత్వారింశ దధికచతు

యుగణౌయదిస్యురిత్యర్థః తదా ద్రుతమధ్యానామవృత్తంభవతి॥ ౨॥ సయుగం సగురూవిషమేచేద్భావిహవెగవతియుజిభాద్గావితి॥ ఇహావిషమేపాదేసయుగం సగణద్వయం సగురూ సగణగురూచ యుజిపాదే చౌ భగణౌ భః భగణశ్చ గౌగురూచ యదితదా నామ్నా వెగవతీస్యాత్॥ ౩॥ ఓజేయదితౌజరౌగురుశ్చేన్మ్నౌజ్గౌగ్భద్రవిరాడ్భవెదనోజేఇతి । ఓజేపాదేతః తగణశ్చ జరౌ జగణరగణౌ చ గురుశ్చ- అనోజేసమేపాదే మ్నౌ మగణసగణౌ జ్గౌ జగణగురూగ్ గురుశ్చయదితదా భద్రవిరాణ్నామవృత్తంభవెత్॥ ౪॥ అసమేసజౌగురుయుక్తౌ, కేతుమతీసమేభరనగాగ ఇతి॥ అసమెపాదే సజౌ సగణజగణౌ సగురుయుక్తౌ సగణగురుభ్యాంయుతౌ- సమెపాదే భరనగాః భగణరగణనగణగురవశ్చ గః పునర్గురుశ్చయదితదా కేతుమతీనామవృత్తంస్యాత్॥ ౫॥ వి

౨ ॥ సయుగాత్సగురూవిషమెచే, ద్భావిహ
వెగవతీయుజిభాద్గౌ॥ ౩॥ ఓజెతపరౌజరౌగురు
శ్చే, న్మ్సౌజ్గౌగ్భద్రవిరాడ్భ వేదనోజే॥ ౪॥ అసమే
సజౌసగురుయుక్తౌ, కేతుమతీసమేభరనగౌగః॥ ౫॥

శ్చతతదుంవృత్తంచభవతి- ఎవంఏకచ్ఛందస్సితయోస్సమపాదతా ॥ ఉ ॥ లిఖితానపరాన్విహాయభూపాక్ , బాణసుతారుచిరానుపచిత్రమ్ । అనిరుద్ధమసావిలోక్యకాంతం , ప్రీతిమవాపపరాంజలజాక్షీ । ఉపచిత్రం ఆలేఖ్యే ॥ ౨ ॥ సయుగాత్సగురూ విషమెచె , ద్భావిహావేగవతీ యుజిబాద్గావితి॥విషమెపా దెసయుగాత్ సగణద్వయాత్పరం సగురూ సగణగురూ-నగణత్రయంగురుశ్చ- ఇహవృత్తెయుజి పాదెభౌభాద్గౌ-భగణౌ భగణాద్గురూ - భగణత్రయంగురుద్వయం చచెత్ వేగవతీనామవృత్తం- అత్రదశైకాదశాక్షరౌ పాదౌ విషమాతయోరాద్యః పంక్త్యాకిమపివృత్తం-ద్వితీయస్త్రిష్టుభిదోధకవృత్తమ్॥ఉ॥నృపతె భవతస్తురగాణా , మావలిరంశుమతోపిచ తేజః । రజసాంనిచయైర్గ పరిభూతం , సమ్ప్రతి వేగవతీ తువిధత్తె ॥ ౩ ॥ ఓజెతపరా పరాగురుశ్చె । న్మ్సౌజ్గౌగ్భ ద్రవి రాడ్భవేదనోజఇతి॥ఓజెవిషమెపాదెతపరా తగణాదుత్తరౌ జరౌ జగణరగణౌ గురుశ్చ-తజరగణౌగురుశ్చ - అనోజేసమెమసజా గణౌగురుద్వయంచచేత్ విరాడ్వృత్తం భవెత్ భద్రేతిసమృద్ధిః - అత్రాపి పూర్వ్వ వద్విషమ పాదౌ॥ఉ ॥ ఆదౌప్రకృతె మహాన్ప్రజజ్ఞే, తస్మాదావిరభూదహంక్రియాత్మా । తస్మాద్గగనాది భూతసృష్టి , స్తైషాంభద్ర విరాడభూత్స మష్టిః ॥ భద్రేతిశివ్య సమృద్ధిః ॥ ౪ ॥ అసమేసజౌ సగురుయుక్తౌ । కెతుమతీ సమేభరన గాగఇతి॥అసమేఅయుగ్మపాదెసజసాగణౌగురుశ్చ- సమేతుభరనాగణౌగురుద్వయంచయదితద్వృత్తం కెతుమతీనామ - పూర్వ్వవద్విషమపాదౌ॥ఉ॥ అథసాచమూస్తరుణవీరా , కెతుమతీమపింకలిత కమ్పామ్ । వ్యదధాద్ర జోభిరపిఘూమ్రై, భానుమతిగ్మరశ్మిభాం

షమేససజాగురుస్సమే,సభరాలోథగురుర్వియోగినీతి॥విషమేపాదేసగణద్వయం జగణఃగురుశ్చ సమేపాదేసగణభగణసగణాశ్చలః లఘుశ్చఅథఅనంతరంగురుశ్చ యదితర్హివియోగినీనామవృత్తంభవతి-ఇదంప్రసిద్ధం అస్యయద్యపి వైతాళీయ త్వంవక్తుంశక్యంతథాప్యత్రగణవిన్యాసనియమోదృశ్యతైవైతాళీయేతునేతిభేదో వి ద్యతఏవ॥౬॥ఆఖ్యానికాతౌజగురూగఓజే। జతావనోజేజగురూగురుశ్చేదితి।ఓజేతౌ తగణౌఃగురూజగణగురూగఃగురుశ్చ- అనోజేజతౌజగణతగణౌఃగురూ జగణగు రూపునగుర్గురుశ్చచేత్ ఆఖ్యానికానామవృత్తంస్యాత్॥౭॥జతౌజగౌగోవిషమసమే స్యా,త్తౌజ్గౌగ ఏషా విపరీత పూర్వేతి ॥ విపరీత శబ్దః పూర్వోయస్యా

విషమేససజా గురుస్సమే, సభరాలోథ గురు
ర్వియోగినీ॥ ౬॥ , ఆఖ్యానికాతౌజగురూగఓ
జే,జతావనోజేజగురూగురుశ్చేత్॥౭॥ , జతౌ
జగౌగౌవిషమేసమె స్యా, త్తౌజ్గౌగఏషా విపరీత

విగతవీర్యామ్॥కేతుమతీధ్వజినీ॥ ౫ ॥ విషమేససజాగురుస్సమే।సభరాలోథగురు ర్వియోగినీతి॥అయుగ్మేసనజాగణాగురుశ్చ- సమేసభరాగణాలఘుగురూచయది సావియోగినీ - ప్రసిద్ధమిదంఅస్యైవలక్షణస్యఉత్తరత్రచంపకమాలికేతి వక్ష్య మాణత్వాత్ ॥ ౧ ॥ సముదిత్యకృతోదయంశనై, ర్నవశామన్మథబాణపీడితా। ఉచితైవతవక్షయిష్ణుతే,త్యవదత్కాపివిధుంవియోగినీ॥వియోగినీవిరహిణీ ॥ ౬ ॥ ఆఖ్యానికాతౌజగురూగఓజే । జతావనోజేజగురూగురుశ్చేదితి ॥ ఓజేవిషమేత తజాగణాగురుద్వయంయదిఅనోజేసమేజతజాగణాగురుద్వయంచచేత్ - ప్రథమ తృతీయాపాదౌ ఇంద్రవజ్రయాః ద్వితీయచతుర్థౌ ఉపేంద్రవజ్రయాశ్చ యదిస్యాతామితిభావఃఆఖ్యానికావృత్తం - ఏవంపాదనియమాభావేఉపజాతిరితి వివేకఃఅత్రైకాదశాక్షరాసమపాదౌ ॥ ౧ ॥ ఆకర్ణ్యరామస్యకథాంమనో జ్ఞామ్, మహర్షిక్లుప్తాంతనయాభిగీతాం । ఆఖ్యానికాంలక్ష్మణమాబభాషే, ప రాగతేయంపురతస్థ్సితేతి ॥ మహర్షిక్లుప్తాం వాల్మీకివిరచితాం - ఆఖ్యానికాం ఇతిహాసంశ్రీరామాయణం-పరాగతాఅతీతాపురేతివాపారః॥ ౭ ॥ జతౌజగౌగో విషమెసమెస్యా।త్తౌజ్గౌగఏషావిపరీతపూర్వేతి॥ విషమెజతజాగణాగురూఉపేంద్ర వజ్రా- సమెతతజాగణాగురూఇంద్రవజ్రాచయదివినిమయేనభవెతాంఏషావిపరీత పూర్వావిపరీతాఖ్యానికేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ కథాం సమాకర్ణ్య తదాముదా ర్తే, రాఖ్యానికాంతాంవిపరీతపూర్వామ్ ॥ సురర్షిణోక్తాం సతకోపయుక్తర్ద్ర

ర్భీతబోధే ॥ కాళిదాసః ॥ ఆఖ్యానికాస్యాత్ప్రకటీకృతార్థే,యదింద్రవ జ్రాచరణగ్గపురస్తాత్ । ఉపేంద్రవజ్రాచరణాస్త్రియోన్యే,మనీషిణోక్తావిపరీత

స్స్వవిపరీతపూర్వార్ధ ఏషా ఆఖ్యానికా విపరీతాఖ్యానికేత్యర్థః॥ ౮ ॥ సయుగాత్స
లఘూ విషమే గురు । యుజి జినభౌ చ భరౌ హరిణప్లుతేతి॥ విషమే సయుగాత్ సగ
ణద్వయాత్పరం సలఘూ సగణలఘూ గురుశ్చ - యుజి పాదే నగణభగణౌ భగణరగ
ణౌ చ యది తర్హి హరిణప్లుతా నామ వృత్తం భవతి॥౯॥ అయుజి ననరలా గురుస్సమే త
దపరవక్త్రమిదం నజౌ జరావితి॥ అయుజి పాదే నగణద్వయ రగణ లఘవః గురుశ్చ - స
మే పాదే నగణ జగణౌ జగణ రగణౌ చ యత్ర తదిదం అపరవక్త్రం నామ వృత్తం భవతి.
అస్యాపి వైతాళీయతః గణవిన్యాసనియమవత్తయా భేదః॥౧౦॥ అయుజి నయుగరేఫ
తో యకారో । యుజి చ నజౌ జరగాశ్చ పుష్పితాగ్రేతి॥ అయుజి పాదే నగణద్వయం చ
రేఫో రగణశ్చ నయుగరేఫౌ తాభ్యాం తస్మిత్ నయుగరేఫతః పరం యకారః యగణః
ననరయగణాః - యుజి సమే పాదే నజౌ నగణ జగణౌ చ జరగాః జగణ రగణౌ గురు

పూర్వార్ధ॥ ౮॥, సయుగం సలఘూ విషమే గురుర్యు
జినభౌ చ భరౌ హరిణప్లుతా। ౯॥ అయుజి తు ననరాలగౌ
సమే, తదపరవక్త్రమిదం నజౌ జరౌ॥ ౧౦॥ అయు

ప్రహ్లాద ఆసీద్ధరిమాయయైవ ॥ ౮ ॥ సయుగం సలఘూ విషమే గురు । ర్యుజి నభౌ చ
భరౌ హరిణప్లుతేతి॥ విషమే సగణత్రయం లఘుగురూ - సమే నభభరాగణా యది,
హరిణప్లుతా వృత్తమ్ - ఏకాదశ ద్వాదశాక్షరౌ పాదౌ - తయోర్ద్వితీయో ద్రుతవిలం
బితవృత్తం॥ ౭॥ తనయేన కథం తర శేక్షణే, ప్రసవకోమళకాంతిమతా మమ । విష
మాశ్చ శునా వనభూమయగ్గ్రి, పరిగతాస్స్వైర మిహా హరిణప్లుతాః ॥ మృగీం ప్రతి
త్రిస్తహరిణోక్తిః ప్రసవకోమళా పుష్పమృదుళా - శునా పరిగతాః కథం హరిణప్లు
తాః మృగప్లవనార్ధస్స్వైరిత్యన్వయః॥౯॥ అయుజి తు ననరాలగా సమే । తదప
రవక్త్రమిదం నజౌ జరావితి॥ అయుజి విషమే పాదే నగణద్వయం రగణో లఘుగురూ
చ - సమే తు నగణో జగణద్వయం రగణశ్చ యది తత్ అపరవక్త్రం నామ వృత్తమ్॥౭॥
ప్రథమకవదనం దహేత్యర్థో, తదపరవక్త్రమిదం జహీతితం । ముఖమపి పునర
వ్యాదాగ్రహా, త్త్వరితక మిత్యవదత్కపింరిపోః ॥ కపిం హనూమంతం - రిపోః రావ
ణస్య॥౧౦॥ అయుజి నయుగరేఫతో యకారో । యుజి చ నజౌ జరగాశ్చ పుష్పితా
గ్రేతి ॥ అయుజి విషమే ననరయగణా యుజి సమే తు నజజరగణా గురు శ్చ పుష్పితా
గ్రా - ద్వాదశ త్రయోదశాక్షరౌ పాదౌ ॥ ౭ ॥ అథ సమరజిదన్వితగ్గప్రియాక్ష

క్రి, ప్రథమాక్షర మాద్యత్రయయో, ద్రుతవిళంబిత కస్య చ పాదయోః ।
అపి చేన్నత దాకమలేక్షణే, భవతి సుందరి సా హరిణప్లుతా.

*

శ్చయదితర్హిపుష్పితాగ్రానామవృత్తమ్-ఔపచ్ఛందసికస్యాస్యచ వృత్తస్యగ
ణనియమేనభేదః (గార్యే ॥అయుజినయుగేతి॥ అయుజిపాదె నగణద్వయంరగ
ణౌయగణశ్చయుజితునగణౌ జగణద్వయంరగణోగురుశ్చతద్వృత్తంపుష్పితాగ్రా
నామ, తదెవమస్మిన్నధ్యాయేదశవృత్తాన్యుక్తాని । ఇహానుక్తాన్య ప్యర్ధసమవృ
త్తానియథాప్రయోగం ద్రష్టవ్యాని-తత్రవరాహమిహిరేణ - రజగావిషమెపాదెస
మేతుజరలగాఇత్యేవంరూపం కించిద్వృత్తం ప్రయుక్తం ॥ శ్లో ॥ క్రూరసంయు
తశ్శశీ । స్మరాంత్యమృత్యులగ్నగః॥ కంటకాద్బహిశ్శుభై । రవీక్షితశ్చమృత్యుద
ఇతి - ఏవమన్యదపి)॥ ౧ ॥ ఉక్తవృత్తయోర్భేదమాహ ॥ వదంత్యపరవక్త్రా
ఖ్యంవైతాళీయంవిపశ్చితః । పుష్పితాగ్రాభిధంకేచి దౌపచ్ఛందసికంతథేతి॥ అ
స్యాయమర్థః ద్వితీయాధ్యాయేదర్శితయోఃషడ్విషమేష్టౌసమేకలాః॥ పర్యంతె
ర్యాతథైవశేషం॥ ఇత్యనయోర్వృత్తయోః అపరవక్త్రమితిచ పుష్పితాగ్రేతిచ
నామనీభవతః- ఎతచ్చతుర్థాధ్యాయోక్తయోఃఅయుజినసరలా॥అయుజినయుగ
రెఫతః॥ ఇత్యనయోర్వృత్తయోఃవైతాళీయమితిచఔపచ్ఛందసికమితిచనామనీభ
వతఇత్యేవంసంజ్ఞావ్యత్యాసంకేచిద్విపశ్చితఃఅంగీకుర్వంతీతి॥ గార్యే॥ అథాత్ర
వృత్తసజ్కరప్రదర్శనార్థమాహ॥ వదంత్యపరేతి॥ విపాజ్ఞానంతచ్ఛిన్వంతీతివిప
శ్చితఃవిద్వాంసః కెఅపరవక్త్రాఖ్యం వృత్తంవైతాళీయంవదంతి- వైతాళీయెఅంత
ర్భూతంవదంతీత్యర్థః తథాఏవంపుష్పితాగ్రాభిధంవృత్తం ఔపచ్ఛందసికెఽన్త
ర్భూతంవదంతి-ప్రదర్శనంఏతదన్యేషామపివృత్తసజ్కరాణామ్-తథాహి - భ
ద్రవిరాట్ వసంతమాలికాచ ఔపచ్ఛందసికెఽన్తర్భూతె - వైతాళీయెచప్ర
కమాలికా-అపరాంతికాయాంరథోద్ధతేతి-తథారచనావిశేషాత్ - ఉపగీత్యాంవ
క్త్రచపలావక్త్రవిపరీతపథ్యావక్త్రాణాంఅంతర్భావః-తత్రవక్త్రస్యాంతర్భా
వస్తావదస్మాభిర్దర్శితః॥ ఇహసూచితమాత్రాణాం । అథాన్యాంసూరిభిర్గ్రపూ
ర్వైః॥ఉపగీతిరియంవక్త్రనిత్యంస్థేయాదభిజ్ఞానమ్॥ ఇతి. చపలావక్త్రస్యయ

జినయుగరేఫతోయకారౌ,యుజిచనజౌజరగా
శ్చపుష్పితాగ్రా॥ ౧౧॥ వదంత్యపరవక్త్రాఖ్యం
వైతాళీయం విపశ్చితః, పుష్పితాగ్రాభిధంకె

మదనమదాన్వితగాత్రమంథరాభిః । ఉపవనమభిగమ్యపుష్పితాగ్రం, సు
లలితమాపరసాలవృక్షవాటీమ్॥మంథరాభిఃమందగామినీభిః-సులలితంఅతిసుందరం॥
౧౧॥ వదంత్యపరవక్త్రాఖ్యంవైతాళీయంవిపశ్చితఇతి॥ షడ్విషమెష్టావితిలక్షణయో
గాత్ వైతాళీయ విశేషఇతిఅపరవక్త్రాఖ్యం విపశ్చితోవదంతి॥ పుష్పితాగ్రాభిధం

థా॥గోపాలమిశ్రరచితే। వ్యాఖ్యానేజ్ఞానదీపాఖ్యే॥ వేద్యంరహస్యమఖిలం । వృత్తా
నాంసూరిభిస్సమ్యక్॥ఇతి-విపరీతపథ్యావక్త్రస్యయథా- వేదార్థతత్త్వవేదిని।గా
ర్గ్యేగోపాలమిశ్రేఽన్యైః॥ కార్యానైవకదాచన।ధీరైస్సర్వాధికేఽసూయా ॥ ఇతి
ఏవమన్యేపివృత్తసఙ్కరాయథాయోగమనుసంధేయాః॥౧౨॥స్యాదయుగ్మకేరజౌ
రజౌసమేతు।జరౌజరౌగురుర్యదాపరావతీయమితి॥అయుగ్మకేపాదేరజౌరగణజగ
ణౌపునశ్చరజౌగణౌ- సమేపాదేతుజగణరగణౌపునశ్చజరౌగణౌగురుశ్చయ
దాతదాఇయంపరావతీనామవృత్తంభవతి.జరౌజరౌగురుర్గపరాయవాన్మతీయమితి
కేచిత్ పఠంతి-తదాఇయంయవాత్ యవశబ్దాత్ పరాఉత్తరామతీభవతియవమతీనామ
స్యాదిత్యర్థః-అత్రేదమనుసంధేయమ్యవమతీత్యజ్ఞాసోక్తేజరజరగణగురుమల్లక్ష్యమ
ప్యేతదేవనస్యాత్ అతశ్చయవాత్పరామతీతి - ప్రకృతిప్రత్యయయోర్భేదేనఉక్తే

చిదౌపచ్ఛందసికంతథా॥౧౨॥ విషమేససజాగురూ
సమేచేత్సభరాయశ్చవసంతమాలికాస్యాత్॥౧౩॥
విషమేససజాగురుస్సమే, సభరాశ్చ మ్పకమాలి
కాలగౌ॥౧౪॥ స్యాదయుగ్మకేరజౌరజౌసమేతు,జ

కేచిదౌపచ్ఛందసికంతద్గతి॥పద్యంతేర్యావితిలక్షణయోగాదితిభావః ॥ ౧౨ ॥ వి
షమేససజాగురూసమేచేత్సభరాయశ్చవసంతమాలికాస్యాత్-ఇతి॥ అయుజిసగ
ణౌజగణోగురుద్వయం-సమేతుసభరయగణాశ్చచేద్వసంతమాలికా- ఏకాదశద్వా
దశాక్షరాపాదా ॥ ఉ ॥ మధురామధుపావళీకదంబైః, కలకంఠీకలకూజితాభి
రామా॥ వకుళద్రుమవాటికాతదానీం , ప్రచకాశేతువసంతమాలికాసా॥ మధు
పావళీకదంబైఃభృంగపఙ్క్తిసమూహైః ॥ ౧౩ ॥ విషమేససజాగురుస్సమే।సభ
రాశ్చమ్పకమాలికాలగావితి॥విషమేసగణద్వయంజగణోగురుశ్చ- సమేతుసభరగ
ణాలఘుగురూచయది చంపకమాలికావృత్తమ్ - దశైకాదశాక్షరాపాదా॥ఉ॥
ప్రణమామిహరిప్రియాంసదా,పరిపూర్ణేందుసమాననామ్బుజామ్।మణిజాలమనోజ్ఞ
భూషణాం,విలసచ్చంపకమాలికాప్రభామ్॥ ౧౪॥ స్యాదయుగ్మకేరజౌరజౌసమే
తు జరౌజరౌగురుర్యదాపరావతీయమితి॥ అయుగ్మకేవిషమేపాదేరజౌరజౌరజర
జగణాః-సమేతుపాదేజరౌజరౌజరజరగణాగురుశ్చ యదితర్హిపరావతీనామవృ
త్తంస్యాత్,ఆద్యతృతీయపాదయోఃప్రథమతృతీయౌరగణౌ- ద్వితీయచతుర్థౌజగ
ణౌ-ద్వితీయచతుర్థపాదయోఃప్రథమతృతీయౌజగణౌద్వితీయచతుర్థౌరగణావితి
భావః ద్వాదశత్రయోదశాక్షరాపాదా॥ఉ॥మాధవోనచాగమత్కథంభవేత్, ప్రి

రననుకూలత్వాన్నదుష్యతి-ఏకేనైవవాక్యేనలక్ష్యలక్షణయోరుక్తేర తిదుష్కరత్వాత్-ఏవమన్యత్రాప్యేవంవిధోక్తిషునిర్వాహ్యమ్॥౧౩॥* ఇతిశ్రీమత్కవిశార్దూలేన శ్రీనాథేనవిరచితాయామ్ధీశోధిన్యభిఖ్యాయామ్ వృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యాయామ్ చతుర్థోఽధ్యాయః. *

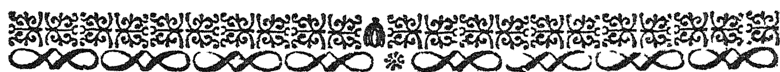
రాజరాగురుయదాపరావతీయమ్॥ ౧౫ ॥

*ఇతిశ్రీకేదారకృతేవృత్తరత్నాకరేచతుర్థోఽధ్యాయః. *

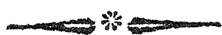
రామయానవాఞ్ఛితల్గ్ప్రసూనబాణః । తన్ముఖాంబుజంకదాన్వహంపిబామిపరావతీత్వయాహ్యహంసఖీహకార్యే॥పరావతీపరాధీనా॥౧౫॥* ఇతిశ్రీనారాయణపురోహితవిరచితేమణినిధిసమాఖ్యానెవృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యానెచతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీలక్ష్మీనరసింహాయనమః.

సవ్యాఖ్యానేవృత్తరత్నాకరే పంచమోధ్యాయః,

విషమవృత్తేపదచతురూర్ధ్వప్రకరణం.

అథవిషమవృత్తానాంలక్షణముచ్యతే॥ *॥ ముఖపాదోఽష్టభిర్వర్ణైర్గః ప రేఽస్మాన్మకరాలస్యైర్గక్రమాద్వృద్ధాః॥సతతంయస్యవిచిత్రైర్గపాదైస్సంపన్నసౌన్దర్యమ్॥తదుదితమమలమతిభిర్గపదచతురూర్ధ్వాభిధంవృత్తమితి॥ యస్యవృత్తస్య ముఖపాదఃప్రథమపాదఃఅష్టభిర్వర్ణైర్యుక్తోభవతిఅస్మాత్ ప్రథమపాదాత్ పరే పాదాఃద్వితీయతృతీయచతుర్థాః మకరాలస్యైః సముద్రైశ్చతుర్భిర్వర్ణైఃక్రమాత్ పర్యాయేణవృద్ధాఃవర్ధితాభవంతి-ద్వితీయఃపాదోద్వాదశాక్షరఃతృతీయష్షోడశాక్షరఃచతుర్థోవింశత్యక్షరః-తైఃవిచిత్రైఃపాదైఃసతతంనిత్యంసమ్పన్నసౌందర్యంప్రాప్తసౌకుమార్యంతత్ వృత్తంఅమలమతిభిఃపండితైఃపదచతురూర్ధ్వాభిధం ఉచితం వృత్తంఉక్తమ్-తదభిహితమమలధీభిరితికేచిత్పఠంతి(గార్గ్యః॥ అథపంచమేనాధ్యాయేనవిషమవృత్తానిలక్ష్యంతే-అత్రసర్వాణిలక్షణాని శ్లోకరూపాణితత్రపద చతురూర్ధ్వాయాలక్షణమాహ॥ముఖపాదఇతి॥ముఖపాదఃప్రథమఃపాదఃసాష్టాక్షరః పరస్తాత్ యేత్రయఃపాదాస్తేమకరాలస్యైఃచతుర్భిఃఅక్షరైఃక్రమాత్వృద్ధైఃభవంతి-తథాచ ద్వాదశాక్షరోద్వితీయఃపాదఃషోడశాక్షరస్తృతీయఃవింశత్యక్షరశ్చతుర్థఏవంవి

ముఖపాదోఽ ష్టభిర్వర్ణైర్గ, పరస్తాన్మకరా

లస్యైర్గక్రమాద్వృద్ధైః॥సతతంయస్యవిచిత్రైః

పాదైస్సంపన్నం సౌందర్యం, తదుదితమమల

అథవిషమవృత్తానాంపాదచతుష్టయేపిభేదాత్ శ్లోకేనలక్షణం కథయతిభిన్నచ్ఛందస్కితానాంవృత్తానామేకస్మిన్పద్యేప్రవృత్తిర్విషమవృత్తత్వం - పరస్పరసాదృశ్యహానిరితియావత్॥ముఖపాదోష్టభిర్వర్ణైరితి॥ ముఖపాదఃప్రథమపాదః అష్టభిఃపరస్తాదుత్తరత్రమకరాలస్యైశ్చతుర్భిఃక్రమాద్వృద్ధైరధికైర్వర్ణైః ద్వితీయోద్వాదశభిఃతృతీయష్షోడశభిఃచతుర్థోవింశత్యాయస్యభవతితత్ పదచతురూర్ధ్వమిత్యర్థః॥పదేషుపాదేషుచత్వారోవర్ణాఊర్ధ్వం ఉపర్యుపరిభవంత్యత్ర తథాభిధత్వమ్ ॥ ఉదాహరణం ॥ అథధర్మార్గకృతేపాదై । స్తపోదానతీర్థాసత్యైర్గపరంయుక్తః ॥ క్రమశోయాతినరాణాం గుణైస్త్రేతాదివైగుణ్యాత్ ।పద విరతిమిహతుకలౌపద చతురూర్ధ్వం గతర్గప్రాయః ॥ కృతేఆద్యయుగే, క్రమ

చిత్రైః పాదైః యస్య తత్ర సాంనర్యం సంపన్నం తద్వృత్తం అమలధీభిః పదచతురూర్ధ్వాఖ్యమభిహితమ్ ॥ ౧ ॥ ప్రథమముదితవృత్తైః విరచితవిషమచరణభాజి॥ సకలలఘుని గురుయుగళనిధన ఆజా । విధృతిరుచిర పదవితతియతిరితి భవతి పీడ ఇతి॥ విషమాః అన్యోన్యాసమానలక్షణాశ్చ తే చరణాశ్చేతి విషమచరణాః విరచితాశ్చ తే విషమచరణాశ్చేతి విరచితవిషమచరణాః తాన్ భజతీతి విషమచరణభాక్ తస్మిన్- ప్రథమముదితవృత్తైః ప్రథమం పూర్వం ఉదితైః కథితైః వృత్తైః పదచతురూర్ధ్వే సకలలఘుని సర్వలఘుమతి చ గురుయుగళనిధనే గురుయుగళం గుర్వక్షరద్వయం నిధనం అవసానం యస్య తత్తస్మింశ్చ సతి రుచిరే పదవితతిశ్చ యతిః సర్వపాదాంతయతిశ్చ రుచిర పదవితతియతీ విధృతే రుచిర పదవితతియతీ యేన విషమవృత్తవిశేషేణ సః విధృతరుచిర పదవితతియతిః ఆజా ఆశబ్దేన యుక్తం పీడః ఆపీడ ఇతి నామ్నా భవతి- అనేనైతదుక్తం భవతి యస్య వృత్తవిశేషస్య ప్రథమే పాదే ఆదితః షడ్లఘవః అనంతరం ద్వౌ గురూ చ ద్వితీయే పాదే దశ లఘవః ద్వౌ గురూ చ తృతీయే పాదే చతుర్దశ లఘవః గురుద్వయం చ చతుర్థే పాదే అష్టాదశ లఘవో ద్వౌ చ గురూ చ సర్వపాదానాం తేషు యతినియమశ్చ స ఆపీడో నామ భవతి- పదచతురూర్ధ్వస్య వర్ణసంఖ్యానియమ ఏవ న గురులఘునియమః ఆపీడస్య తు వర్ణసంఖ్యానియమశ్చ గురులఘునియమశ్చేత్యనయోర్భేదః, గురుకయుగళనిధన ఇహ కలిత ఆజా । విధృతలలిత పదవితతియతిరితి భవతి పీడ ఇతి కేచిత్పఠంతి- తదా గురుకయుగళనిధన ఇతి విశేషో పాదానాం లక్ష్యవశాచ్చ చతుర్ణాం పాదానామంతిమౌ ద్వౌ గురూ వినా అవశిష్టాస్సర్వే వర్ణా లఘవస్స్యురితి గమ్యత ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ (గార్గ్యః)॥ అథాస్య లక్షణవిశేషాన్నామవిశేషమాహ॥ ప్రథమముదితేతి॥ విరచితవిషమాక్షరచరణభాజి ప్రథమముదితే పదచతురూర్ధ్వాఖ్యే వృత్తే యది సకలలఘుత్వం గురుయుగళనిధనభాక్త్వం చ భవతి గురుయుగళం పాదాంతభాక్ యస్య తత్ గురుకయుగళనిధనభాక్ తథా చ ప్రతిపాదమంతిమాక్షరద్వయవ్యతిరిక్తాని సర్వాణి- లఘూనీత్యుక్తం భవతి-

మతిభిః ౧ పదచతురూర్ధ్వాభిధం వృత్తమ్॥

౧ ॥ ప్రథమముదితవృత్తై, విరచితవిష

మచరణభాజి । సకలలఘుని గురుయుగ

ళనిధన యుక్తే, విధృత రుచిరపదవిత

తిః యథా సంఖ్యం- త్రేతాత్వగ్నిత్రయేయుగే పదవిరతిం పాదన్యాసే విరామం- పదేష్వంఘ్రిషు చతుర్భ్యోర్ధ్వం ఊర్ధ్వమ్ ॥ ౧ ॥ ప్రథమమితి ॥ ఉదితవృత్తైః పూర్వోక్తైః పదచతురూర్ధ్వే గురుయుగళం నిధనే పాదానాం తేయుక్తం సహితం యస్య తస్మిన్ సకలలఘుని పరిశిష్టసర్వలఘుకే చ సతి ఇహ ప్రకరణే పీడా నామ వృత్తం భవతి- అత్ర సర్వే లఘవః అంతే ద్వౌ గురూ చేతి విశేషః ॥ ఉ.॥ సకలమనుజమిత్రైః, సుధియి సతతదురితకకతుః॥ శతధియ ఇహ భావరిఝుటితికిలచాంపేత్, ప్రసరపియమస

తద్వృత్తం వితతరుచిరపదవితతియతిపీడా నామ భవతి)॥౨॥ ప్రథమమితరచరణసము
త్థం। శ్రయతి జగతి లక్ష్మ॥ ఇతరదితరజనితమపి యదితురీయం। చరణయుగళకమవికృత
మపరమితి కలికా స్యాత్ ఇతి॥ ప్రథమం తురీయం చరణం తురీయశబ్దస్య చతుర్థపర్యాయ
త్వాత్ శ్లోకస్య చతుర్థాంశస్య పాదత్వేన పరిభాషితత్వాత్తురీయ ఇతి పాదాభిప్రా
యేణోక్తం-చతురశ్ఛాత్ పూరణార్థే ఛప్రత్యయః చకారలోపశ్చ. యదుక్తం-చ
తురశ్ఛయతావాద్యక్షరలోపశ్చేతి-తత్ ప్రథమం తురీయం ప్రథమచరణం ఇతరచరణ
సముత్థం పదచతురూర్ధ్వస్య ద్వితీయపాదజాతం లక్ష్మ లక్షణం శ్రయతి ఇతరత్ ద్వితీయ
చరణం ఇతరజనితం ప్రథమపాదభవం లక్ష్మ శ్రయతి-అపి అపరం చరణయుగళం తృతీ
యచతుర్థపాదద్వయం అవికృతం అన్యథా అకృతం పదచతురూర్ధ్వోక్తవర్ణసం
ఖ్యాకమపి యది భవతి తర్హి జగతి కలికా నామ వృత్తం ప్రసిద్ధం స్యాత్-ఏతదుక్తం భవ
తి కలికాయాః ప్రథమపాదో ద్వాదశాక్షరః ద్వితీయోఽష్టాక్షరః తృతీయ షోడశాక్ష
రః చతుర్థో వింశత్యక్షర ఇతి-అత్రాపి సర్వపాదానామంతిమౌ ద్వౌ వర్ణౌ గురూ అ
న్యే లఘవ ఇతి లక్ష్యవశాన్నిశ్చేతవ్యమ్(౧౪గ్య॥ అథాస్యైవ వృత్తస్య పాదద్వయ వ్య
త్యాసాద్వృత్తాంతరాణ్యాహ॥ ప్రథమమితరేతి॥ ప్రథమం చరణం ఇతరచరణసము
త్థం లక్ష్మ శ్రయతి యదిఇతరశబ్దేన ద్వితీయముచ్యతే కుతః ఊర్ధ్వం చరణయుగళమిత్యు
పసంహారాత్ తత్ర ద్వితీయస్యైవ ప్రథమేతరత్వాత్-తదయమర్థః ప్రథమపాదో
ద్వితీయచరణభవం లక్ష్మ ప్రతిపద్యతే ఇతరత్ ద్వితీయమపి ఇతరజం ప్రథమే భవం ల
క్ష్మ భజతి ఏవం పూర్వార్ధం చరణం యుగళకం వికృతం భవతి అపరం తు చరణయుగ
ళకం అవికృతం యది భవతి సా కలికా నామ)॥ ౩ ॥ ముఖచరణగతమనుభవతి తృ
తీయో। ద్విగురుయుతసకలచరణాంతా ॥ చరణ ఇహ హి లక్ష్మ । ప్రకృతమపరమ
ఖిలమపి యది భవతి లవలీ సా ఇతి ॥ తృతీయశ్చరణో ముఖచరణగతం పదచతురూ

ర్ధ్వయతిరిహ భవతి పీడా ॥ ౨ ॥ ప్రథమమి
తరచరణసముత్థం, శ్రయతి జగతి లక్ష్మ।
ఇతరదితరగదితమపి యది భజేత, చరణయు
గళకమవికృతమపరమితి కలికా సా॥ ౩ ॥ ము
ఖచరణగతమనుభవతి చ తృతీయం, ద్విగురు

దన భువి వివిధ విరచితపీడా ॥ ౨ ॥ ప్రథమ మితరేతి ॥ అత్ర త్రిభిర్గపాదైర్గ
పూర్వార్ధస్య లక్షణం - ప్రథమద్వితీయయోర్వినిమయే కలికా నామ॥౪॥ మల
యరుచిరశిఖరసుజన్మా-మరుదయమతిబాలః । సరసికమలమధుదృథ మతి పరిపీతం
వమతి తదఖిలమభి పతతి చ సపది కలికాస్తాః॥ ౩ ॥ ముఖచరణేతి ॥ అత్ర ప్రథమపా
దలక్షణం తృతీయే- తృతీయపాదలక్షణం ప్రథమే - అన్యత్సర్వం క్రమేణ యది లవ

ర్ధ్వస్యప్రథమపాదస్థంలక్ష్మ అనుభవతిభజతిఇహచరణేప్రకృతం లక్ష్మప్రస్తుతం ల
క్షణం పదచతురూర్ధ్వస్యప్రథమచరణస్థంలక్ష్మభవతిఅపరమఖిలమపిపాదద్వ
యమపి ప్రకృతమేవప్రస్తుతమేవపద చతురూర్ధ్వోక్తమేవలక్ష్మానుభవతి - యదే
వంతర్హిద్విగురు యుతసకలచరణాంతాసావృత్తవ్యక్తిరిహజగతి లవలీనామప్ర
సిద్ధా-అత్రాపిగురూక్తేస్తవన్యేవర్ణాలఘవఇతి గమ్యంతే - ఏతదుక్తం భవతిల
వల్యాగ్గప్రథమఃపాదష్షోడశాక్షరఃద్వితీయోద్వాదశాక్షరఃతృతీయోష్టాక్షరః చతు
ర్థోవింశత్యక్షరఃసర్వపాదానామంతిమౌద్వౌగురూఅన్యేవర్ణాలఘవఇతి-యది
భవతిలవలీయేతికేచిత్పఠంతి తదాలవలీయానామ (గార్గ్య॥ అథాపరంవృత్త
మాహ॥ముఖచరణగతమితి॥ అత్రాపిఇతరతర జనితమపి భజతీత్యనువర్తతేఏత
దయమర్థః॥తృతీయంచరణంముఖచరణగతంలక్ష్మానుభవతఇతరత్ ముఖచరణమపి
ఇతరజంతృతీయపాదజంలక్ష్మభజతిఅపరంఅన్యల్లక్షణం అఖిలమవికృతం పూర్వోక్త
మేవఏవంభూతంద్విగురుయుతసకలచరణాంతంయద్వృత్తంసాలవలీ॥౪॥ప్రథమమ
ధివసతియదితుర్యం।చరమచరణపదమవసితిగురుయుగ్మం ॥ అపరముపరితనసమమి
తిభవతిలళిత పాదా । త్రితయమమృతధారాఇతి ప్రథమం తుర్యం ప్రథమచర
ణం చతుర్‌శబ్దాత్పూరణార్థేయత్ప్రత్యయశ్చకారలోపశ్చ-చరమచరణ పదం
అంతిమపాదస్థానం-పదశబ్దస్యస్థానవాచకత్వం॥ని॥ దంవ్యవసితితాక్షణస్థాన లక్ష్మా
ఉక్షిప్తివస్తృష్వి త్యమరః అధివసతి అధితిష్ఠతి అపరం పాదానాంత్రితయం ఉపరి
తనసమంవర్ణసంఖ్యయాపదచతురూర్ధ్వే సదృశంయదిభవతితర్హిఅవసితౌ
పాదానామంతేగురుయుగ్మానియస్యాస్సాఅవసితిగురుయుగ్మాలళితపాదాచసతి నా
మ్నాఅమృతధారేతిభవతి-అత్రాపిగురునియమకథనేనలఘునియమోపికథితఏవ- ఏ
తదుక్తంభవతిఅమృతధారాయాగ్గప్రథమపాదోద్వాదశాక్షరఃద్వితీయ ష్షోడశా
క్షరఃతృతీయోవింశత్యక్షరఃచతుర్థోష్టాక్షరఃసమస్తపాదానామంతిమౌ ద్వౌవ
ర్ణౌగురూఅన్యేలఘవఇతి(గార్గ్య॥అథాపరంవృత్తమాహ॥చరమచరణపదమితి॥
పద్యతేగమ్యతేఽనేనేతిపదంలక్షణంయదేతత్ ప్రథమపాదలక్షణాదపరంఅన్యద్వింశ
త్యక్షరం-అవసితిగురుయుగ్మంతుల్యంతత్ప్రథమంచరణంఅధివసతిఇతరచ్చరమచరణ

యుతసకలచరణాంతా। చరణమిహాహిలక్ష్మ,
ప్రకృతమపరమఖిలమపి యదిభవతిలవలీసా॥౪॥
ప్రథమమధి వసతి యదిరుచిరతమచరమ పా

లీనామ॥ ఉ ॥ మలయపవనసువిచలితలళితశాఖా,, మధుసమయ కలిత శుభల
క్ష్మీం।అకలయదథకాంతా, వరభువిమధుపగణరవముఖరదిశిలవలీసా॥ లవలీలతా
౪ ॥ ప్రథమమధివసతీతి॥ అత్రచతుర్థలక్షణంప్రథమఇతివిశేషఃఅన్యేషాంయథా
రుచిసన్నివేశఃఅమృతధారానామ॥ ఉ॥ అజరమఖిలగురుమమితగుణగణమమరనా

రణమపిప్రథమజంలక్ష్మభజతితస్యోపరిలలితపాదంద్వితీయంతృతీయంచనిఖిలంపీతా వృత్తసమంభవతి-తద్వృత్తమమృతధారా - తదేవమత్రపదచతురూర్ధ్వేప్రకరణే పంచవృత్తాన్యుక్తాని - తత్రాఽశీత్యుత్తర మక్షరాణాం శతద్వయం సమపాది] ౫ ॥ ❋ ❋ ❋ ఇతిపదచతురూర్ధ్వప్రకరణమ్ - ❋ ❋ ❋ ❋

సజమాదిమేసలఘుకౌచ। నసజగురుకాఽథోద్గతా॥త్ర్యఙ్ఘ్రిగతభనజలాగయుతా । స్సజసాజగౌచరమఏకతర్గపఠేదితి॥ఆదిమేప్రథమేపాదేసజంసగణోజగణశ్చసజంద్వంద్వైకవద్భావోనపుంసకలింగత్వంచ-సలఘుకౌచసగణలఘూచ - అథానంతరంప్రథమపాదాదితిలభ్యతేద్వితీయేపాదఇత్యర్థః నసజగురుకా।నగణసగణజగణగురవః-త్ర్యఙ్ఘ్రిగతభనజలాః తృతీయపాదప్రాప్తభగణనగణజగణలఘవః గయుతాః గురుణాయుక్తాః-చరమేచతుర్థేపాదేసజసాః సగణజగణసగణాః జగౌజగణగురూచఏకతః పఠేత్ అర్థద్వయమప్యేకీకృత్యోచ్చారయేత్ యథాపూర్వార్థముత్తరార్థంచఅన్యశ్లోకానాంపృథగవతిష్ఠతే నైవమత్రేత్యర్థః ఉక్తంచ జయదేవేన-తరసాదితాసజసలేష్వితి-తరసావేగేనఉదితాఉచ్చారితా-. అర్థద్వయమప్యవిరామేణఏకీకృత్యోచ్చారితేత్యర్థః-ఏవంచసతిఉద్గతానామవృత్తంభవతి (గార్గ్య॥అథోద్గతాయాలక్షణమాహ॥సజసాదిమఇతిఆదిమేపాదేసజసేత్యేతేత్రయోగణాః సలఘుకాశ్చలఘునాసహితాశ్చభవంతి అథఅనంతరః పాదః నసజగురుకైర్భవతి-త్ర్యఙ్ఘ్రిః తృతీయపాదః తద్యుతాః తదన్వితాః భనజలాః గురుసహితాః భనజాగణాలఘుగురూచతృతీయఙ్ఘ్రిపాదఇతియావత్-అవశిష్టేత్వేకతః ఏకస్మిన్ చరణేసజసాజగౌఇత్యేవంలక్షణాన్యక్షరాణిపఠేత్-తద్వృత్తముద్గతానామ) ౧ ॥ చరణత్ర

దో,స్త్యవసితిగురుయుగ్మా। అపరమఖిలముపరి
తనసమమతీవ,లళితపదచయమమృతధారా॥౫॥

—(❋) ఇతిపదచతురూర్ధ్వప్రకరణమ్ (❋)—

సజసాదిమేసలఘుకాశ్చ, నసజగురుకైరథోద్గతా।
త్ర్యఙ్ఘ్రిగతభనజలాగయుతా సజసాజ
గౌచరణఏకతర్గపఠేత్ ॥౧॥ చరణత్రయంభజ

థం,ప్రశమితరిపువర్గం। భజతజగదవనజనిహననసమర్థం,భవతిహిసతతమమృతధారా॥౫॥❋❋❋❋ఇతిపదచతురూర్ధ్వప్రకరణమ్ ❋❋❋ అథోద్గతాలక్షణమ్సామాన్యేనకథయతి॥సజసాదిమేసలఘుకాశ్చేతి॥ఆదిమేసజసాః లఘుశ్చ-ద్వితీయేనసజాః గురుశ్చ,తృతీయేభనజాలఘుగురుశ్చఏకతశ్చరణేచతుర్థేసజసజాగురుశ్చయదిఉద్గతేత్యర్థః-చరమఏకతర్గపఠేదితిచపాఠః తదాచరమేఅంతిమే ॥ఉ॥అరుణాధరాజలధరేణి-సమరుచిరథోద్గతాబ్జదృక్। నీలతరకుటిలకుంతలినీ-పరమాముదేస్తుభవతాంతుదేవతా॥౧॥చరణత్రయంభజతిలక్ష్మేతి॥ తృతీయేచరణేరనభాగురు

యంభజతిలక్ష్మ । యదిసకల ముద్గతాగతం॥ ర్నౌభగౌ భవతి సౌరభకం ।
చరణే యదీహ భవత స్తృతీయకే ఇతి ॥ చరణత్రయం ప్రథమద్వితీ
య చతుర్థపాదానాం త్రయం ఉద్గతాగతం ఉద్గతాయాః ప్రథమ ద్వితీయ
చతుర్థపాదస్థంలక్ష్మలక్షణం - భజతియదితృతీయకేపాదేనౌరగణనగణౌభ
గౌభగణగురూచయదిభవతః తర్హిసౌరభకంనామవృత్తం.ఇహజగతిప్రసిద్ధంభ
వతి- అత్రతృతీయకఇత్యాదీనాంతృతీయేపాదేగణవిశేషోపదేశాచ్చరణత్రయమిత్య
నేనప్రథమద్వితీయేచతుర్థపాదానాంగ్రహణమితిగమ్యతే(గాగ్యే॥అధాస్యైవ
వృత్తస్యతృతీయపాదేవికారాద్వ్యృత్తద్వయమాహ॥చరణత్రయంభజతీతి॥ తృతీయ
చరణస్యవిశేషోవక్ష్యతేతతోన్యచ్చరణత్రయం యదిసకలముద్గతాగతంలక్ష్మభజతి
తృతీయకేచరణేరనభగణాగురుశ్చ యదితత్సౌరభకన్నామవృత్తం)౨॥ నయుగం
సకారయుగళంచ।భజతిచరణంతృతీయకం॥తదుదితమురుమతిభిర్లళితం। యదిశేష
మస్యఖలుపూర్వతుల్యకమితి॥ తృతీయకంచరణంనయుగంనగణద్వయంసకారయుగ
ళంచసగణద్వయంచభజతియదితత్ ఉరుమతిభిః ప్రౌఢధీభిఃలళితన్నామవృత్తంఉ
దితంఖలుఉక్తంకిల-ననుతృతీయస్యపాదస్యలక్షణముక్తం అన్యేత్రయోపిపాదాల్గక్షి
ప్యగ్ర్యాహ్యతా ఇత్యతఆహఅస్యలళితస్యశేషంప్రథమద్వితీయచతుర్థానాంపాదానాం
త్రయంపూర్వతుల్యకంపూర్వస్యఉద్గతావృత్తస్యసమంస్యాదితి - నయుగంసకార
యుగళంచభవతిచరణేతృతీయకఇతివాపాఠః- సౌరభకలళితయోఃఉద్గతేనసామా
న్యలక్షణముపజీవ్యతృతీయపాదమాత్రెవిశేషఉక్తః॥౩॥***ఇత్యుద్గతాప్రకరణమ్

తిలక్ష్మ, యదిసకలముద్గతాగతమ్॥ ర్నౌభగౌ
భవతిసౌరభకమ్, చరణేయదీహ భవత స్తృతీ
యకే॥ ౨॥ నయుగంసకారయుగళంచ,భవతి
చరణేతృతీయకే । తదుదితమురుమతిభి ర్లళి
తం, యదిశేషమస్యఖలు పూర్వతుల్యకమ్॥ ౩॥

ఇత్యుద్గతాప్రకరణమ్-

శ్చశేషంపూర్వవద్యదిసౌరభకమ్॥ఉ॥మలయాచలాత్సపదివాయుః,రభిపతతిభృంగ
మాలయా।చమ్పకాగమకసౌరభకం,విదధాతిచాత్రచలితాంగనాళకః॥అగమఃవృ
త్తఃస్వార్థేకః॥౨॥నయుగంసకారయుగళంచేతి॥ అత్రాపితృతీయేవిశేషఃనగణద్వ
యంసగణద్వయంచేతి॥ఉ॥మధుకైటభాసురవధేన,శమితకఠినోగ్రభూభరా। జగది
దమతిలలితంసకలం,దధతీముదేస్తుభవతాంతుదేవతా॥౩॥ ***** ఇత్యుద్గతా

****మ్సౌజ్సౌగౌప్రథమాఙ్ఘ్రిరేకతఃపృథగన్యత్ । త్రితయంసనజరగాస్త థానౌసః॥ద్విన పరికలితజయౌ।ప్రచుపితమిదముపస్థితపూర్వమితి॥ మ్సౌమగణస గణౌజ్సౌజగణభగణౌగౌగురుద్వయంచ ప్రథమాఙ్ఘ్రిః ప్రథమఃపాదఃఏకతఃపృథ గవతిష్ఠతే-అత్రమగణాదివ్యతిరిక్తః పాదానామన్యోన్యాస్తీత్యభేదబుద్ధ్యామ్సౌజ్సౌ గౌవెవప్రథమాంఘ్రిరిత్యుక్తంలక్షణవాక్యస్యలక్ష్యేతోపపత్తయే-అన్యత్ త్రితయం ఉక్తప్రథమపాదాదితరత్ త్రయంఏకతఃపృథగవతిష్ఠతే- తేచపాదాఃకీదృశాఇత్యత ఆహసనజరగాఇతిసగణనగణజగణరగణగురవఃద్వితీయఙ్ఘ్రిపాదఇతిశేషః- తథాన నౌనగణౌసఃసగణశ్చతృతీయఃపాదః- ద్వాభ్యాంసగణాభ్యాంపరికలితౌసహితౌజ యౌజగణయగణౌద్విన పరికలితజయౌద్వౌనగణౌ అనంతరంజగణయగణౌచేత్య ర్థః-చతుర్థఃపాదఇతిశేషః-ఏవంచేదిదంవృత్తంఉపస్థితపూర్వంఉపస్థితపదపూర్వంప్ర చుపితంభవతిఉపస్థితప్రచుపితన్నామేత్యర్థః।ఏతదుక్తంభవతిప్రథమేపాదేమసజ భగణాశ్చద్వౌగురూచ-ద్వితీయేపాదేసనజరగణాశ్చఏకోగురుశ్చ- తృతీయేపాదె ద్వౌనగణౌసగణశ్చ-చతుర్థేపాదేనగణద్వయజగణయగణాశ్చయదిభవంతి- త ర్హి-ఉపస్థితప్రచుపితంనామవృత్తంభవతి - అస్మిన్వృత్తేయథాఅస్యశ్లోకానాంఅ ర్థంఅర్థాంతరేణసహసంధిసమాసవశాద్ద్రుతోచ్చారణం నలభతేతద్వత్ ప్రథ మఃపాదః ద్వితీయాదిపాదత్రితయేనసంధిసమాసవశాత్ ద్రుతోచ్చారణంనలభతే అపితుపృథగేవభవతీతి(గార్గ్యః॥ అథోపస్థితప్రచుపితంలక్షయతి॥ మ్సౌజ్భౌగా వితి॥ మగణసగణజగణ భగణాగురుద్వయంచ ప్రథమపాదః - ఏవంతస్యైక స్యలక్షణంప్రాగుక్తంఅన్యేషాంత్రయాణాంసమాహృత్యాఽఽహ అన్యత్. పాదత్రితయం క్రమేణసనజరగాఃద్వితీయపాదః- ననౌనసావితి ॥ నగణత్రయంసగణశ్చతృతీయః పాదః- త్రినగణవిపరికలితౌసగణత్రయపూర్వకౌజగణయగణౌచతుర్థఃపాదః - తదిదంవృత్తంఉపస్థితశబ్దపూర్వకంప్రచుపితముదితం ఉపస్థితప్రచుపితమితియా వత్)౧॥నౌపాదేథతృతీయకేసనౌనసయుక్తౌ । ప్రథమాంఘ్రికృతయతిపరివర్త

మ్సౌజ్భౌగౌప్రథమాంఘ్రిరేకతఃపృథక్చాన్యత్
త్రితయంసనజరగాస్తథాననౌసః॥త్రిసపరిక
లితజయౌ ? ప్రచుపిత మిదముదిత ముపస్థిత
పూర్వమ్॥౧॥ నౌపాదేథతృతీయకేసనౌనసం

ప్రకరణమ్*****అథోపస్థితప్రచుపితలక్షణమాహ॥మ్సౌజ్భౌగౌప్రథమాంఘ్రి రితి॥ప్రథమేపాదేమగణసగణజగణభగణాగురూచ ద్వితీయేసనజరాఃగురుశ్చ-తృతీ యేనగణౌసగణశ్చ-చతుర్థేనగణత్రయంజగణయగణౌచయదిఇదం ఉపస్థితప్రచుపి తంనామ-ఉ-శృంగాగ్రాన్మలయస్యభూభృతోమృగాక్షీణాంచికురాన్మృదుచలయన్మా రుతస్సభృంగః।జలకణశిశిరతరఙ్గప్రచుపితమధులవకఉపస్థితపూర్వాః। ప్రచుపితఃభక్తి

మానమ్॥ త్రితయపరమపిపూర్వసదృశమిహభవతి । ప్రతతమతిగదితం ఖలువృత్తమితి॥తృతీయకేపాదేనౌనగణౌసనౌసగణనగణౌచనసయుక్తౌనగణ సగణయుతౌభవతః - అపరంపాదత్రితయమపితత్సదృశంయదిభవతితర్హి ప్రథమాంఘ్రిప్రథమపాదేకృతా యతిర్యస్యతత్ ప్రథమాంఘ్రికృతయతి - ప్రవర్ధమానంనామవృత్తంఇహజగతిప్రతతమతిభిః విస్తృతధీభిఃగదితంకథితం ప్రతతమతిగదితం ఖలు - ఏతదుక్తంభవతిప్రవర్ధమానస్య ప్రథమేపాదే మగణసగణజగణభగణాగురుయుగళంచస్యుః-ద్వితీయేసగణనగణజగణరగణాగురుశ్చ - తృతీయేనగణద్వయంసగణఃనగణద్వయంసగణశ్చ - చతుర్థేపాదేనగణద్వయంజగణయగణౌచ - అత్రప్రథమః పాదఃపృథక్పఠనీయః అన్యేత్రయోపి పాదాఏకీకృత్యపఠనీయాఇతి(గార్గ్య॥అన్యద్వృత్తమాహ॥ నౌపాదేతి ॥ అథఅస్యతృతీయకేపాదేనౌసనౌనసయుక్తౌ-ప్రథమద్వితీయౌచతుర్థపంచమౌచనగణౌ - తృతీయషష్ఠౌతుసగణౌ-అపరంపాదత్రితయమపిపూర్వసదృశమిహభవతి - ప్రథమాంఘ్రికృతయతిః(ప్రథమపాదేఘటితమాత్రాబాహుళ్యః సశ్లోకః ప్రతతమతిభిః వర్ధమానమితిగదితం ఖలువృత్తమ్) ౨ ॥ అస్మిన్నేవ తృతీయపాదకేతజరాస్స్యుః ప్రథమేచవిరతి రార్షభంబ్రువంతి॥ తచ్ఛుద్ధవిరాట్పూర్వస్థితమ్ । త్రయమపరమపిపూర్వసమంస్యాదితి॥తృతీయేపాదేతజరాఃతగణజగణరగణాఃస్యుఃఅస్మిన్నేవపాదేప్రథమేఆద్యేఅక్షరేవిరతిఃయతిర్భవతిఅపరంపాదానాంత్రయమపిపూర్వసమం ఉపస్థిత ప్రచుపితసమంస్యాత్ తర్హితద్వృత్తం శుద్ధవిరాట్పూర్వస్థితం శుద్ధవిరాడితి శబ్దస్యోపరిస్థితంఆర్షభం బ్రువంతిఛందశ్శాస్త్రజ్ఞాః - శుద్ధవిరాడార్షభంనామవృత్తంభవతీత్యర్థః - ఏతదుక్తంభవతిశుద్ధవిరాడార్షభస్య ప్రథమపాదేమసజభగణాగురుయుగళంచభవంతి - ద్వితీయేసనజరగణాగురుశ్చ తృతీయేతగణజగణరగణాఃఅస్మిన్నేవపాదేప్రథమేనాక్షరేణయతిర్భవతి. చతు

యుక్తౌ । ప్రథమాంఘ్రికృతయతిప్రవర్ధమా
నమ్ । త్రితయమపరమపి పూర్వసదృశమిహ,
ప్రతతమతిభిరితిగదితంఖలువృత్తమ్॥ ౨॥ అస్మి
న్నేవ తృతీయపాదకేతజౌరస్స్యుః ప్రథమేచ

తః॥౧॥నౌపాదేథతృతీయకేసనౌససంయుక్తావితి॥అత్రాయంవిశేషఃతృతీయపాదేనౌనగణౌసనౌసగణనగణౌనసంయుక్తౌనగణసహితౌనగణద్వయంసగణోనగణద్వయంచ - ప్రథమాంఘ్రికృతయతిప్రథమపాదేవిరచితయతికంతత్ ప్రవర్ధమానంవృత్తమ్॥౩॥మేఘాభేమృగలాంఛనాననేహారానాక్షే, మమధీస్తువిచరతిప్రవర్ధమానమ్।గళతిసకలమపిపూర్వమసదమిత. ప్రతతభవజమతితరళంఖలువృత్తమ్॥౨॥ అస్మిన్నేవతృతీయపాదకేతజౌరస్స్యురితి॥ తృతీయేపాదేతగణజగణౌరగణశ్చస్యుః

ర్ధేన నగణద్వయ జగణయుగణాః ప్రథమద్వితీయపాదయోః పృథక్ప్రరసీయః అన్యత్రియోఽపి
పాదావేకీకృత్య పఠనీయాఇతి(గార్గ్యః ॥ అథతత్రైవవృత్తాంతరమాహ॥ అస్మి
న్నేవ తృతీయక ఇతి॥ అస్మిన్నేవ ఉపస్థితప్రచుపితాఖ్యే వృత్తే తృతీయకే పాదే చర
ణే తజరాస్స్యుః అపరం పాదత్రితయమపి యది పూర్వసమం స్యాత్-ప్రథమే చ పా
దే పూర్వవద్వ్యతతిః మాత్రాబాహుళ్యం - శుద్ధవిరాట్పదం పురస్థితం యస్య
తత్ తథోక్తం శుద్ధవిరాట్ప్రపూర్వం తద్వృత్తం ఆర్షభం వదంతి- శుద్ధవిరాడార్ష
భమిత్యర్థః) ౩ ॥ ❊❊❊❊❊ ఇత్యుపస్థిత ప్రచుపితప్రకరణమ్ ❊❊❊❊❊
విషమాక్షరపాదత్వాత్ । పాదైరసమం జసం ధర్మవత్॥ యచ్ఛందో నోక్తమత్ర
గాథేతి తత్సూరిభిః ప్రోక్తమితి ॥ ఇయం చతుష్పదీ గాథా అస్యాః ప్రథమః
పాదోఽష్టాక్షరః-ద్వితీయో దశాక్షరః - తృతీయస్సప్తాక్షరః-చతుర్థో నవాక్ష
రః-విషమాక్షరపాదత్వాత్ విషమాక్షరత్వాత్ విషమపాదత్వాచ్చ పాదైః కరణ
భూతైః అసమంజసం అసదృశం యచ్ఛందో భవతి యచ్చాత్ర ఛందశ్శాస్త్రే ఉక్తం
చ న భవతి తత్ సూరిభిః గాథేతి ప్రోక్తం ఉపస్థితం తిష్ఠలమాహ - ధర్మవదితి-ధర్మ
వత్ శాస్త్రేష్వివ -అత్రస్మృతీతిహాసపురాణాని ధర్మశాస్త్రత్వేన వివక్షితాని-
సర్వధర్మస్య ప్రతిపాద్యమానత్వాత్-మహాభారతే తావద్గాథా దృశ్యతే యథా॥
యుధిష్ఠిరో ధర్మమయో మహాద్రుమః । స్కంధోఽర్జునో భీమసేనోఽస్య శాఖాః॥
మాద్రీసుతౌ పుష్పఫలే సమృద్ధే। మూలం స్త్వౌ బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి - ఇదం ఛం
దశ్చతుర్భిః పాదైరుపేతం పంచచత్వారింశదక్షరం చేతి త్రిష్టుప్ భవతి - పంచచ
త్వారింశదక్షరాత్మకత్వాత్ ఛందసాం మధ్యే అన్యతమత్వేన వక్తుమశక్యత్వాచ్చ
గాథాత్వం ప్రాప్తం - న న్వేకచ్ఛందోభవానాం భిన్నచ్ఛందోభవానాం వావృత్తా
నామన్యోన్యమిశ్రణే సత్యుపజాతిత్వం ప్రతిపాదితం తృతీయాధ్యాయే- యుధిష్ఠి
రో ధర్మమయో మహాద్రుమ ఇత్యస్య శ్లోకస్య ప్రథమః పాదో ద్వాదశాక్షరత్వాజ్జ
గతీచ్ఛందః- అన్యే త్రయోఽపి పాదా ఏకాదశాక్షరాత్మకత్వాత్ త్రిష్టుప్ఛందః - అ
తో జగత్యా ఏకేన పాదేన త్రిష్టుభస్త్రిభిః పాదైశ్చ మిశ్రితోఽయం వృత్తవిశేషః
ఉపజాతిసంజ్ఞకో భవితుమర్హతి అత్ర పునర్గాథాత్వే నోదాహృయతే తస్మాద
నిపుణోఽయం వ్యాఖ్యా న ప్రకార ఇతి - నైతదేవం-ఏకచ్ఛందోభవేన వా భిన్నచ్ఛం
దోభవేన వా పాదేన పాదత్రయస్య చ అర్ధేనార్ధస్య చ యోగే సత్యుపజాతిత్వే

విరతిరార్షభం వదంతి । తచ్ఛుద్ధవిరాట్పుర

స్థితం, త్రయమపరమిదమపి చ పూర్వసమం

ప్రథమేవర్ణే యతిరితి చ విశేషః తత్ శుద్ధవిరాడార్షభం వృత్తమ్॥ ఉ॥ తత్రైవావిరభూ
త్తదా పుమాన్ హరిశ్శ్రీమాన్ । సవిలాసమతులమార్షభం దధానః॥ యచ్ఛుద్ధవిరాట్పు

నసంజ్ఞితానాంవృత్తానాం యల్లక్షణముక్తం తల్లక్షణం యుధిష్ఠిరోధర్మమయో
మహాద్రుమఇత్యత్ర యద్దృశ్యతె తదిదమచాతుర్యంపరోక్తమాపశ్యేత - అ
త్రిద్వితీయతృతీయచతుర్థపాదాస్త్రిష్టుప్ఛందోవేద్యమానేపిపరస్పరసదృశ లక్ష
ణానతుదృశ్యంతె-తథాహి-ఏకస్మిన్ పాదేతగణత్రయంగురుద్వయంచదృశ్యతె అన్య
స్మిన్ తగణద్వయజగణగురుయుగళాని- అపరస్మిన్ మగణ తగణద్వయగురుయుగ
ళాని-ఉపజాతిషుపాదత్రయమర్ధంవాసమానలక్షణందర్శితం-తస్మాదుపజాతి లక్ష
ణాభావాన్మాత్రావృత్తత్వేనవాసమవృత్తత్వేనవాఅర్ధసమవృత్తత్వేనవాఉక్తస్య
లక్షణస్యాత్రాయోగాద్విషమవృత్తేష్వప్యుక్తలక్షణేష్వన్యతమత్వే నాస్మిన్ ఛం
దశ్శాస్త్రేఉక్తైరభావాదెతాదృశామపిచ్ఛందసాంపురాణాదిషుప్రయోగదర్శనా
చ్చగాథాత్వేననిర్వాహ్యమ్-నాన్యథేత్యేవంగాథాస్వరూపంవివేచనీయమ్ ॥ దశధ
ర్మాన్నజానంతిధృతరాష్ట్రనిబోధనాత్॥మత్తఃప్రమత్తఉన్మత్తశ్శ్రాంతః క్రుద్ధోబుభు
క్షితః॥ పరాపవాదకోభీరులుబ్ధఃకామీచతెదశ॥ఇత్యాదివిషమపాదస్య వృత్తస్యో
దాహరణం-ఇయంచషట్పదీగాథా-ఏతచ్ఛందఃఅష్టాచత్వారింశదక్షరత్వే సత్యప్య
చతుః పాదత్వేనజగతీత్యస్యవక్తుమశక్యత్వాద్గాథాత్వంప్రాప్తం - అనుక్తమి
త్యనేనార్యాదయోవిషమాక్షరత్వేపిగాథాసభవంతీతిదర్శితం-ధర్మశాస్త్రేష్వపి
తిదృష్టాంతెనగాథాఃపురాణాదిష్వేవన కావ్యాదిష్వితిగమ్యతే - ఉక్తంచజనాశ్ర
యేణ-సాక్షీతి - సాగాథాఆర్షీఋషిప్రోక్తేతిమనీషిభిఃప్రోక్తేత్యర్థః - ఏత
దుక్తంభవతివిషమాక్షరైస్సమాక్షరైర్వాత్రిభిఃపాదైః విషమాక్షరైస్సమాక్ష
రైర్వాషడ్భిర్వాపాదైః విషమాక్షరైశ్చతుర్భిఃపాదైర్వాఉపేతంఅస్మిన్ఛం
దశ్శాస్త్రేమాత్రావృత్తత్వేన వర్ణవృత్తత్వేన వాఽనుక్తంయచ్ఛందః స్మృతీతి
హాసపురాణాదిషుఋషిప్రణీతేషుప్రబంధేషుదృశ్యతెతచ్ఛందఃగాథేతి ఛందోవి
ద్భిఃకథితం-ఏతాదృశం కావ్యేషు కవిభిర్నప్రయోజ్యమ్(గార్గ్య । అథగాథా
లక్షణమాహ॥విషమాక్షరేతి॥ యదస్మాభిరనుక్తంఛందఃవిషమాక్షరపాదంభిన్నసం
ఖ్యాక్షరైఃపాదైరచితంభవతిభిన్నగురులఘు విన్యాసైర్వాపాదైరతుల్యరూపంభ
వతిసంఖ్యాసామ్యేపితత్సుబుధైర్గాథేత్యుక్తమ్ - ఎతత్ లక్షణమ్ గాథాయా ఉ
దాహరణంత్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యం లక్షణవాక్యస్యపథ్యావక్త్రాదిరూపత్వాత్- ననుకే
షేషాగాథావైదికగోచరాకింవాలోకేపిప్రయోగంభజతె — ఆద్యేతల్లక్షణమిహా
యుక్తంవక్తుమ్-లౌకికస్యైవచ్ఛందసోఽత్రవివక్షితత్వాత్ - ద్వితీయేలక్షణవాక్య
మపిగాథా రూపేణైవప్ర యోజ్యంలోకేపి తస్యాః ప్రయోజ్యత్వాత్తల్లక్ష్యల
క్షణసంయుతమితిగ్రంథాదౌనియమాభ్యుపగమాచ్చ-అత్రోచ్యతె॥ లోకేపివిద్యతె
గాథాగ్రంథేష్వార్షేషుకెవలం । అనార్షేష్వప్రయోజ్యత్వాన్నాత్రైక్యం
లక్ష్యలక్ష్మణోః॥ తస్మాదత్రలక్షణవాక్యస్యగాథారూపత్వాభావోనదోషాయ - ఇ
హ చ॥విషమాక్షరపాదంవాపాదైరసమమేవవేతిప్రకారద్వయశ్రవణాత్ ఇహానుక్తా

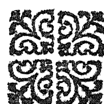
నామపిసమార్ధేసమవృత్తానాంనగాథాత్వంతథా॥ యచ్ఛందోనోక్తమస్మాభిః ఇతివచనాదిహెూక్తానాం ఉపస్థితప్రచుపితాదీనాంనగాథాత్వమిత్యను సంధేయమ్) ౪॥**** ఇతిచగాథాప్రకరమ్ **** ఇతిశ్రీమతాకవిశార్దూలెన శ్రీనాథేనవిరచితాయాంఆంధ్రశోధినీ సమాఖ్యాయాం వృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యాయాంపంచమోఽధ్యాయః. *

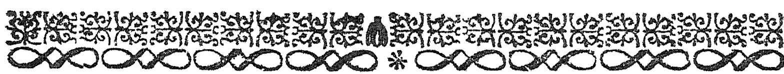

స్యాత్॥౩॥** ఇత్యుపస్థిత ప్రచుపితప్రకరణమ్ ** (విషమాక్షర పాదత్వాత్, పాదైరసమంజసంధర్మవత్।యచ్ఛందోనోక్తమత్ర, గాథేతితత్సూరిభిః ప్రోక్తమ్॥ ౪* ఇతిగాథాప్రకరణమ్) **** ఇతి శ్రీకేదారకృతే, వృత్తరత్నాకరే, పంచమోధ్యాయః॥ *

రాహ్యభూత్, భృతమనుజమయవపురపూర్వతరోఽసా॥అవర్ణభంవిలాసంవృషభగతిం॥౩॥***** ఇత్యుపస్థితప్రచుపితప్రకరణం***** ఇతిశ్రీనారాయణపురోహితవిరచితేమణినిధిసమాఖ్యానెవృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యానె పంచమోఽధ్యాయః. *

శ్రీలక్ష్మీనరసింహాయనమః.

సవ్యాఖ్యానే వృత్తరత్నాకరే షష్ఠోఽధ్యాయః,

అ॥ పూర్వేష్వధ్యాయేషువృత్తానాంలక్షణముక్తమ్ అధునా తేషామేవసద్భావే ఇయత్తాక్రమేషు ప్రమాణానిదర్శయితుకామేనషష్ఠాధ్యాయఆరభ్యతే తత్రతావత్ ప్రస్తారాఖ్యంప్రమాణందర్శయతి॥ పాదేసర్వగురావాద్యాల్లఘుంన్యస్యేద్గురోరధః। యథోపరితథాశేషంభూయఃకుర్యాదముంవిధిమ్॥ ఊనేదద్యాద్గురూనేవయావత్సర్వలఘుర్భవేత్। ప్రస్తారోయంసమాఖ్యాతశ్ఛందోవిచితివేదిభిరితి॥ సర్వేగురవో యస్యతస్మిన్ సర్వగురౌ పాదేవర్తమానాత్ ఆద్యాత్ గురోఃఅధఃలఘుం న్యస్యేత్ స్థాపయేత్-కించ అస్యగురోఃఉపరియథాయేనప్రకారేణఅక్షరస్థితిఃతథాతేనప్రకారేణశేషంఆద్యాద్గురోరధోలిఖితస్యలఘోఃఅవశిష్టంన్యస్యేత్-అముంవిధిం విధానం భూయఃపునఃపునఃకుర్యాత్ యావత్-అయంపాదఃఏతస్మిన్విధానేక్రియమాణేసర్వలఘుఃభవేత్ తావత్కుర్యాదితిసమ్బంధః-నన్వేవంపునఃపునఃఅస్మిన్విధానే క్రియమాణేఆద్యాద్గురోరధోవిన్యస్తస్యలఘోఃఅధోభాగఃతృతీయేపర్యాయేశూన్యోభవతితథాపర్యాయాంతరేష్వపియథాసంభవంశూన్యోభవతితస్మిన్ స్థానేకింలిఖ్యతేఇతిచేదాహ-ఊనఇతి-ఊనేస్థానేగురూనేవదద్యాత్ లిఖేదిత్యర్థః-ఏవఞ్చసత్యయంవిధిఃఛందోవిచితివేదిభిఃతచ్ఛాస్త్రజ్ఞైః ప్రస్తారోనామసమాఖ్యాతః-ఏతదుక్తంభవతి-తృతీయేఽధ్యాయేఉక్తాదిచ్ఛందస్సువిపైకైకచ్ఛందసఃఅనేకానిలక్షితానివృత్తాని- తేషామియత్తాజ్ఞానోపాయేషుప్రథమంప్రస్తారోనామప్రమాణంప్రదర్శ్యతే-ఇతి-ఛందోనామచతుర్భిఃపాదైఃఆధానం-పాదాశ్చవర్ణాత్మకాఃవర్ణాశ్చగురులఘురూపాఃతతశ్చైకస్మింశ్ఛందసివర్తమానైర్వర్ణైఃకేవలైర్గురుభిర్వా కేవలైర్లఘుభిర్వామిశ్రితైర్వాభవితవ్యం-తథాచసతియత్రసర్వేవర్ణాగురవోభవంతితత్ ఆద్యంవృత్తం భవతి-యేషుమిశ్రితాగురవోలఘవశ్చతానిమధ్యమానివృత్తానిభవంతి-యత్రసర్వేవర్ణాలఘవః తచ్చరమంవృత్తమ్ - సర్వగురోర్వృత్తస్యాద్యత్వం వక్ష్యమాణప్రస్తారాఖ్యోపాయవిధానానుకూలతయా-సర్వలఘోర్వృత్తస్యచరమత్వంచవక్ష్యమాణవిధానస్యతత్రపర్యవసానాత్- ఉక్తరత్యాసంభవాచ్చఏవం లిఖ్యతే అస్యఛందసఇయంతివృత్తాని సంతిఅస్యానంతరంచైతదితి ప్రస్తారవశాత్

శాబ్దాఽయత్తే-తత్సద్భావజ్ఞానంచసిద్ధమ్ - తత్రయదికశ్చిత్ మధ్యాచ్ఛందఃవృత్తేయ
త్తాక్రమేణజిజ్ఞాసతేతర్హిఏకస్మింశ్చిత్సమేస్థలే ఫలకాదౌవాసికతాః హారిద్రాచూ
ర్ణాదికంవావిస్తార్యలేఖనసాధనమిషీకాదికంకించిద్ధస్తే కృత్వాసత్యంమధ్యాచ్ఛం
దసఃఏకస్మిన్ పాదేవర్తమానానాంత్రయాణాంగురూణామక్షరాణాం ఆద్యావృ
త్తత్వేనమగణత్వేనచవిద్యమానానాంస్థానేషుత్రిగురుత్వజ్ఞాపకాః ఆయామతో
ఙ్గుళప్రమాణాఃతత్పరిమాణాన్యన్యాంతరాళాః వక్రాఃచంద్రకలాత్మికాః తిస్రో
రేఖాః ∪ ∪ ∪ ఇత్యేవమాకారాః లిఖేత్ - తతస్తస్మిన్ సర్వగు
రౌపాదేవర్తమానాదాద్యాత్ గురోరధోభాగేఏకాంగుళప్రమాణమంతరాళంకృ
త్వాలఘుత్వజ్ఞాపకాంఋజుంరేఖాంశరరూపాంనాతిదీర్ఘాంనాతిఖర్వాం। ఏవం
విధాకారాంలిఖేత్-ఏవంచసతిఆదౌలఘుఃఅనంతరంద్వౌగురూచభవతః। ∪ ∪
తద్ద్వితీయం వృత్తం యగణాత్మకం భవతి- పునస్తద్ద్వితీయేవృత్తేద్వితీయాక్ష
రత్వేనస్థితాదాద్యాద్గురోరధోభాగే అంతరాళక్షేత్రంముక్త్వాతాంఋజ్వీం లఘురే
ఖాంలిఖేత్ తృతీయాక్షరత్వేనస్థితాత్ ద్వితీయాద్గురోరధః వక్రాంగుర్వీంరేఖాం
లిఖేత్ ఆద్యాక్షరత్వేనస్థితాల్లఘోఃఅధోభాగేశూన్యత్వేనావతిష్ఠమానేపివక్రాంగు
రురేఖాం లిఖేత్ తథా చసతిఆద్యంతయోఃద్వౌగురూమధ్యేత్వేకోలఘుః-తచ్చ
∪।∪రగణాత్మకం తృతీయంవృత్తంభవతి - పునశ్చతృతీయేవృత్తేప్రథమాక్షర
త్వేనస్థితాదాద్యాద్గురోరధోభాగేలఘ్వీమృజురేఖాం పురేవలిఖేత్- ద్వితీయాక్షర
త్వేనస్థితాల్లఘోః అధోపిఋజ్వీం లఘురేఖాంలిఖేత్ - తృతీయాక్షరత్వేనస్థితా
ద్గురోరధఃగుర్వీంవక్రాంరేఖాంలిఖేత్ - ఏవంచసతిఆదౌమధ్యేచద్వౌలఘూఅం
తేగురుశ్చ ।। ∪తచ్చతుర్థం వృత్తం సగణాత్మకంభవతి - పునశ్చతుర్థే
వృత్తేతృతీయాక్షరత్వేనస్థితాద్గురోరధఃలఘ్వీం రేఖాంలిఖేత్ ప్రథమద్వితీయాక్ష
రత్వేనస్థితాభ్యాంలఘుభ్యామధోభాగయోఃశూన్యత్వేనావతిష్ఠమానయోఃద్వేవక్రే
గుర్వ్యౌరేఖేలిఖేత్ తథాసత్యాదౌమధ్యేచద్వౌగురూఅనంతరంలఘురేకః∪∪।
తచ్చ పంచమం తగణాత్మకంవృత్తంభవతి - పునశ్చపంచమే వృత్తే ప్రథమా
క్షరత్వేనస్థితాత్ గురోరధః ఋజ్వీంరేఖాంలిఖేత్-ద్వితీయాక్షరత్వేనస్థితాద్గురోః

పాదేసర్వగురావాద్యాల్లఘుంన్యస్యగురో
రధః । యథోపరి తథాశేషం భూయఃకు
ర్యాదముం విధిమ్ ॥ * ॥ ఊనేదద్యాద్గు

అథషట్ప్రత్యయాన్ ప్రతిపిపాదయిషుఃఆదౌప్రస్తారనామప్రత్యయంక
థయతి-ప్రస్తారో నామవృత్తవిశేషస్వరూప జ్ఞాపకశిల్పవిశేషః ॥ పాదేసర్వగు
రావితి॥ఛందోవిచితివేదిభిరిత్యంతంశ్లోకద్వయమేకంవాక్యమ్-సర్వేషాంఛందసాం

అధఃవక్రాంరేఖాంలిఖేత్ - తృతీయాక్షరత్వేనస్థితాల్లఘోరధస్తాత్ లఘ్వీం రేఖాంలిఖేత్-ఏవంచసతిఆదావంతేచ ద్వౌలఘూమధ్యేగురుశ్చ | ∪ | తజ్జగణాత్మకంషష్ఠంవృత్తంభవతి - పునశ్చషష్ఠేవృత్తే ద్వితీయాక్షరత్వేనస్థితాద్గురో

(మధ్యాచ్ఛందఃప్రస్తారః.)

౧	మగణః	∪	∪	∪	నారీవృత్తం-
౨	యగణః	|	∪	∪	
౩	రగణః	∪	|	∪	మృగీవృత్తం-
౪	సగణః	|	|	∪	
౫	తగణః	∪	∪	|	
౬	జగణః	|	∪	|	
౭	భగణః	∪	|	|	
౮	నగణః	|	|	|	

రధఃఋజ్వీంరేఖాంలిఖేత్-తృతీయాక్షరత్వేన స్థితాల్లఘోః అధస్తాచ్చ ఋజ్వీం రేఖాంలిఖేత్-ప్రథమాక్షరత్వేన స్థితాల్లఘోరధోభాగేఽనత్వేనావ తిష్ఠమానే గురోర్ణంవక్రాంరేఖాంలిఖేత్ - తథాచసత్యాదౌగురుస్తిష్ఠతిమధ్యేచాంతేచద్వౌ లఘూతిష్ఠతః ∪ | | తత్సప్తమంవృత్తంభగణాత్మకంభవతి - పునశ్చసప్తమేవృత్తేప్రథమాక్షర త్వేనస్థితాత్ ఆద్యాద్గురోఃఅధఃద్వితీయతృతీయాక్షరత్వేనస్థితాభ్యాంలఘుభ్యాం అధోభాగయోశ్చఋజ్వీస్తిస్రోలఘ్వీః రేఖాలిఖేత్-తథాసతిత్రయోలఘవో భవంతి | | | తచ్చసర్వలఘునగణాత్మకం అష్టమంవృత్తంభవతి - ఏవంప్రస్తార వశాత్ మధ్యాచ్ఛందసి అష్టౌవృత్తానిఉక్త క్రమేణ సంతీతివిజ్ఞాయతే- ఏవమన్యేష్వపి ఛ్ఛందస్సుజిజ్ఞాసాయది ప్రస్తారో యమనేన క్రమేణ విధేయః - ఏవం ఉక్తాదౌ ఛందసి విధీయ మానె సతి ఉక్తాయాం ఆద్యం సర్వగురు - ద్వితీయంసర్వలఘ్వితి ద్వేవృత్తే భవతః ∪ ఏవమ్

(అత్యుక్తాచ్ఛందః)

అత్యుక్తాయాం ప్రథమంవృత్తం సర్వగురు - ద్వితీయంలఘు గుర్వాత్మకం-తృతీయంగురులఘ్వాత్మకమ్-చతుర్థంసర్వలఘు - ఇతిచత్వారివృత్తాని-మధ్యాయామష్టౌవృత్తానిదర్శితాని- ప్రతిష్ఠాయాంషోడశవృత్తాని- సుప్రతిష్ఠాయాం ౩౨ ద్వాత్రింశత్-గాయత్ర్యాం ౬౪ చతుష్షష్టిః ఉష్ణిహి ౧౨౮ అష్టావింశత్యధికశతం-అనుష్టుభి ౨౫౬ షట్పఞ్చాశదధికే ద్వేశతే-ఏవంబృహత్యాదావపిఉత్తరస్మిన్నుత్తరస్మిన్ఛందసిపూర్వస్మాత్పూర్వస్మాచ్ఛందసః ద్విగుణీభవంతివృత్తానీతిజ్ఞాతవ్యం-తథాఽర్ధసమవృత్తవిషమవృత్తానిప్రస్తారజ్ఞాయమానవృ

౧	∪	∪
౨	|	∪
౩	∪	|
౪	|	|

త్తానిఅన్యోన్యమిశ్రణేనజాయంతే-మాత్రావృత్తాన్యప్యేవమేవజాయంత ఇతిజ్ఞాతవ్యం (గార్గ్యగోపాలమిశ్రీయమ్-ఏవముక్తంలక్షణంసర్వవృత్తానాం-ఇదానీంషష్ఠేనా ధ్యాయేనఉక్తానుక్తవృత్తస్యోపతదవాంతరవికల్పనష్టోద్దిష్టాదిప్రత్యయాఃకథ్యం తే-తేచప్రస్తారాదిషట్ప్రత్యయాత్మకాః ఇహసమవృత్తవిషయాః సాక్షాదుపది శ్యంతే-తదనుభవసంస్కారపాటవాత్ ఆర్యాదివృత్తవిషయాస్తుప్రతిభావిశేషశా లిభిఃకృతిభిరూహనీయాః-తత్రాదౌగురులఘురూపవస్తుద్వయవిషయంప్రస్తారవిధిం శ్లోకద్వయేనాహ॥పాదేసర్వగురావితి॥ సర్వగురౌపాదేప్రథమంన్యస్తేసతితన్ముఖేన ద్వితీయస్యవృత్తస్యపాదోన్యసితవ్యః-తన్ముఖేనతృతీయస్య-తన్ముఖేనతతఃపరస్య-త న్ముఖేనతతఃపరస్యేత్యంతంవిన్యాసః- తత్రగురుర్వక్రరేఖాత్మనాన్యస్యతేలఘుస్త్వృ జురేఖాత్మనేత్యుక్తం॥ఏవంసర్వగురుంపాదంతావన్న్యస్యతస్మిన్ యఆద్యోగురు స్తస్యాధస్తాత్ లఘుంన్యస్యశేషంయథోపరితథాన్యస్యేత్- యస్మిన్ స్థానేప్రథమః లఘున్యస్యతేతతోదక్షిణభాగగతాని స్థానానీహశేషశబ్దేనగృహ్యంతేతత్రయస్య స్థానస్యోపరిగురులఘ్వోరన్యతరోన్యస్తః తంతమేవఅధస్తనేలిఖేత్-తథాచద్వితీయ స్యవృత్తస్యఆదౌలఘుర్భవతిశేషేతుగురురేవ- అథతృతీయాదివృత్తప్రస్తారవిధిరు చ్యతే-భూయఃకుర్యాదముంవిధిమితి॥పూర్వపూర్వవృత్తానురోధేనఆద్యాల్లఘున్న్య స్యగురోరధఃయథోపరితథాశేషంన్యస్యేత్-తత్రద్వితీయస్యవృత్తస్యఆదౌగుర్వభా వాత్ ద్వితీయస్థానగతఏవగురురాద్యోభవతితస్యాధస్తాత్ తృతీయస్యవృత్తస్యద్వితీ యేస్థానేలఘుంన్యస్యతృతీయాదిస్థానేషుయథోపరితథాగురుమేవన్యస్యేత్ నన్వే

రూనేవయావత్సర్వ లఘుర్భవేత్ । ప్ర

ఆద్యంవృత్తంసర్వగురుఃఅంత్యంసర్వలఘుఃఅతఃపాదోపితథావిధః - ఏవంస్థితేష ర్వగురౌపాదేఛందోనురూపేణవక్రరేఖయా అర్ధచంద్రాకారేణలిఖితేసతీతి యావత్ ఆదేఃగురోః అధః ఆద్యవక్రరేఖాయాఅధస్తాత్ ద్వితీయ పంక్తౌలఘుం ఋజురేఖాంన్యస్యలిఖిత్వాయథోపరిలఘురేఖాయాగ్రపరత్రస్థానేదక్షిణపార్శ్వ ఉపరిపంక్తౌయద్వత్ గురు లఘుజ్ఞాపకరేఖా స్సంతితథాతేన క్రమేణైవశేషంఅవ శిష్టగురులఘురేఖాః పూర్వపఙ్క్త్యవసానపర్యంతంన్యస్యభూయః పునరపితద ధఃతృతీయపంక్త్యాదౌ అముంవిధింఆదగురోరధ ఇత్యాదికంకుర్యాత్ లిఖేత్- ఊనేక్రమప్రాప్తలేఖనహీనేలఘురేఖాయాఃపూర్వత్రస్థానేవామభాగగురూనేవవ క్రరేఖాఏవదద్యాత్ లిఖేత్-కోఽవధిరిత్యతఆహయావదితి-యావతాసర్వలఘుఃపా దఃభవేత్ తావదయంవిధిరితిభావః - ప్రస్తారోయమితిస్పష్టం - ఉదాహరణంతు మధ్యాయాం ఛందసిద్రష్టవ్యమ్ - తద్యథా - ఆదౌ మగణః తతః యగణః ర గ ణః స గ ణః త గ ణః జ గ ణః భ గ ణః అం తే చనగణఇతి (నృసింహభాగవతీయం॥ పాదేసర్వగురావితి ॥ పూర్వాదితానిన్యస్తానితథాన్యా

షండ్వితీయాదీనాం స్థానానాం న్యాస ఉక్తః ప్రథమస్య తు కథం న్యాస ఇత్యత ఆహ। ఊనే
దద్యాద్గురూనేవేతి ॥ యత్ర స్థానే ప్రథమం లఘుర్న్యస్యతే తతో వామభాగగతాని స్థా
నాని హీనాని ఊనశబ్దేన పరిగృహ్యంతే - తత్ర గురూనేవ న్యస్యేత్ - ఏవం సర్వవృత్తానాం విన్యా
సః కార్యః - అకుతోఽయం వృత్తవిన్యాస ఇతి చేత్తత్రాహ॥ యావత్సర్వలఘుర్భవేదితి
యదా సర్వలఘువృత్తపాదో భవేత్ - తత ఊర్ధ్వం తు॥ ఆద్యాల్లఘున్న్యస్య గు
రోరధ ఇత్యస్య ప్రస్తారవిధేరసంభవాత్, అయమేవం రూపః ప్రస్తారః ఛందోవి
చితివేదిభిః పింగలాదిభిః సమాఖ్యాతః సమ్యగుపదిష్టః. యద్వా అయం విన్యాసవిధిః
ఛందోవిచితివేదిభిః ప్రస్తారః సమాఖ్యాతః ప్రస్తారాఖ్యః కథిత ఇత్యర్థః - తద్య
థా- ఉక్తాయాః ప్రస్తారః ◡ ఏవం అన్యేషామపి ఛందసాం ప్రస్తారవిధిరవిధిరను

।

స్తారోఽయం సమాఖ్యాత శ్ఛందోవిచితి

నిచభూరిశః। సంతతిజ్ఞాపనాయాత్ర ప్రస్తారః కథ్యతేఽధునా॥౧॥ ప్రస్తారాణాం చ స
ర్వేషాం ఛందస్సు సకలేష్వపి। సుఖబోధాయ మధ్యాయాః ప్రస్తారక్రమ ఉచ్యతే॥౨॥
వామభాగం సమారభ్య దక్షభాగావధి న్యసేత్। గురూణి త్రీణ్యాద్యపంక్తౌ తేషామా
ద్యాద్గురోరధః॥౩॥ లఘుం న్యస్య గురుద్వంద్వం న్యసేచ్ఛేషస్య పూర్తయే। గురుద్వయే
ఽప్యాద్యగురోరధస్తాల్లఘు విన్యసేత్॥౪॥ యథోపరి తథా దక్షభాగేప్యేకం గురుం న్యసే
త్। ఊనత్వాద్వామభాగస్య గురుమేవ లిఖేద్బుధః॥౫॥ తతో ద్వితీయాదాదిగురోరధ
స్తాల్లఘు విన్యసేత్। యథోపరి తథా శేషం లఘుం చైవ గురుం న్యసేత్॥౬॥ తత్రాంత్యస్య
గురోరాదిగురుత్వాత్తదధఃస్థనః। లఘుం న్యస్యాన దశే తు గురుద్వంద్వం సమాలిఖే
త్॥౭॥ గురోరధస్తాదాద్యస్య లఘుం విన్యస్య దక్షిణే। యథోపరి తథా శేషపూర్త్యర్థం గు
రులఘూన్న్యసేత్॥౮॥ తత్రాద్యత్వాన్మధ్యగురోస్తదధో లఘు విన్యసేత్। శేషే ల
ఘుం సమాలిఖ్య గురుం చోనేఽపి విన్యసేత్॥౯॥ తతోఽధస్తాదాద్యగురోర్లఘుం న్యస్యా
థ దక్షిణే। లిఖేల్లఘుద్వయం మధ్యాప్రస్తారోఽయం సమీరితః॥౧౦॥ ఛందసామపి సర్వే
షామేవం ప్రస్తార ఈరితః। గుర్వాదితశ్చ లఘ్వంతం తత్తదక్షరసంఖ్యయా॥౧౧॥ ఇతి॥
(రాజగోపాలరాజీయమ్॥ పాదే సర్వగురావితి॥ అస్యార్థో వర్ణితః పూర్వవ్యా
ఖ్యాతృభిరపి స్ఫుటం। రాజగోపాలరాయేణ ఉపాయాంతరముచ్యతే॥ తత్తచ్ఛందః ప
ద్యపాదాక్షరాణి న్యస్యాదేరారభ్య తేషామధోఽధః। లఘ్వోర్వ్యగుర్వోర్వ్య రేఖికా ఆం
త సంఖ్య ప్రస్తారే స్యుర్ద్విగుణా స్థాపనీయాః॥ ౧ ॥ వివరణం॥ క్రమాద్ద్వౌ చ
చతుర్ష్టేతి ద్విగుణేనోత్తరోత్తరం। వర్ధితా చేద్భవేత్సంఖ్యా ఉక్తాదిచ్ఛందసామతః

...ధేయః)౨ * * * ఇతిప్రస్తారప్రమాణం * * * ననుజిజ్ఞాసితస్యచ్ఛంద
సఃవృత్తసద్భావే యత్తాక్రమంజ్ఞాతుం ప్రస్తారో భవతీత్యుక్తమ్ . అతోయస్యక
స్యచిచ్ఛందసఃషష్ఠంసప్తమంఅష్టమంవాన్యద్వా వృత్తంకీదృశమితిజిజ్ఞాసాయామ
స్యనైనైవవిధినాజ్ఞాతవ్యంస్యాత్ - తత్ అల్పాక్షరేషుచ్ఛందస్సుఘటతేనబహ్వక్షరే
షు ప్రస్తారానుకూలప్రదేశకాలాదేర్దుస్సంపాదనత్వాత్ - కథంచిత్సంపాదనే
వాప్రత్యూహబాహుళ్యస్యదుష్పరిహరత్వాచ్చతద్వృత్తమజ్ఞాతమేవస్యాదిత్యా
శంక్యతత్పరిజ్ఞానాయప్రస్తారాల్లఘుతరమతిలలితముపాయమాహ* నష్టస్యయో
భవేదఙ్కస్తస్యార్ధే౽ర్ధేసమేచలః।విషమేచైకమాదాయతదర్ధే౽ర్ధేగురుర్భ
వేదితి॥ నష్టస్య అనుపలభ్యమానస్యఏతాదృశగురులఘువిన్యాసవదిత్యజ్ఞాయమా
నస్యవృత్తస్యయః అంకః ఏకత్వ ద్విత్వత్రిత్వాదిసంఖ్యాజ్ఞాపకచిహ్నంభవేత్ త

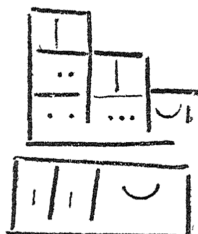
వేదిభిః॥ ౨ ॥ *ఇతిప్రస్తారః*నష్టస్య
యో భ వే ద ఙ్క స్తస్యార్ధే ర్ధే

(౨)వివక్షితచ్ఛందసోవాపృష్టస్యాన్యేనకేనవా। యావంతస్తత్పాదవర్ణాస్స్యుర్గ్వ
క్రిరేఖాశ్చతావతీః (౩) విన్యస్యతత్తచ్ఛందోంత్య సంఖ్యావధిముహుర్ముహుః
ఆదేగురోరారభ్యా౽థస్తాల్లఘ్వేకంగురుమేకకం (౪) విలిఖన్నాదిమామేవ మథ
శ్రేణీంసమాపయేత్।అథద్వితీయామూర్ధ్వస్థాద్గురోరారభ్యపూర్వవత్ (౫)వి
న్యసేద్ద్విద్విగురుణీద్వేద్వేచలఘునీక్రమాత్ । ఏవమాంతంసమాప్యైనాం ద్వితీ
యాంశ్రేణిమూర్ధ్వతః (౬)తృతీయంగురుమారభ్యచతుర్గురుచతుర్లఘు । అ
థోథస్స్థాపయన్నేతాంశ్రేణీమపిసమాపయేత్ (౭) అథాష్టషోడశత్యాదిద్విగుణే
నతతస్తతః।ఆపాతపూర్తివిలిఖేత్ప్రస్తారేగురులఘ్వి (౮) ఉదాహృతిస్తుమధ్యా
యాంఛందస్యద్యనిగద్యతే।తచ్ఛందోంతిమసంఖ్యాష్టావిత్యాదౌహృదిచింతయన్
పాదాదిస్థానమారభ్యా౽ధో౽ధో౽ష్టావృత్తివిన్యసేత్ । ఏకంగురుంచైకలఘుంతత
ఊర్ధ్వంద్వితీయకం (౧౦) స్థానమారభ్యచపునర్ద్వేగురుద్వేలఘూక్రమా
త్। అధోధోవిన్యసేదేవంతృతీయస్థానతఃపునః (౧౧) చతుర్గురుచతుర్లఘ్వి
త్యేవంన్యస్యసమాపయేత్ । ఏవంప్రతిష్ఠాప్రభృతిచ్ఛంద స్సు ప్రస్తారమాచరేత్
(౧౨)ఇతి)౨॥**ఇతిప్రస్తారవిధిః**అథనష్టమాహ - నష్టన్నామనష్టవృత్తజ్ఞాన
సాధనం॥నష్టస్యేతి॥ యస్మిన్ఛందసియద్వృత్తంనజ్ఞాయతేతత్రతత్ నష్టం - తస్య
ప్రస్తారేణవినాజ్ఞాతుముపాయఉచ్యతే-నష్టస్యవృత్తస్యయఃఅంకఃయాసంఖ్యాభవే
త్తస్యఅంకస్యఅర్ధేసమాంశేఅర్ధేతదర్ధేచసమేయుగ్మేవిషమేఅయుగ్మేచసతి
లఃలఘుర్భవేత్ లేఖనీయః - తస్మిన్నంకేతదర్ధేవిషమే సతిఏకసంఖ్యా మాదా

స్యాంకస్య అర్ధేఽర్ధే ప్రత్యర్థం సమే ద్వే చత్వారి షడిత్యేవమాది సమసంఖ్యా సతి విషమే ఏకం త్రీణి పంచ సప్త నవేత్యాది విషమసంఖ్యే సతి చ - లః లఘుర్భవతి - తదా తస్మిన్నర్ధే తదర్ధే వా విషమసంఖ్యాత్వేన అర్ధీకర్తుమశక్యత్వాత్ ఏకమంకమాదాయ సంయుజ్య విభజ్యమానే అర్ధే అర్ధే ప్రత్యర్థం సమే విషమే చ సతి గురుర్భవేత్ - ఏతదుక్తం భవతి యదా కశ్చిత్ మధ్యాచ్ఛందసః చతుర్థం వృత్తం కీదృ

(ప్రాచీనవిన్యాసః యథా)

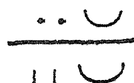
మధ్యాచ్ఛందసి-
నష్టవృత్తాఙ్కః చత్వారి

ఏకమనాదాయ తదర్ధం సమసంఖ్యా ద్వే - అతః
లఘుః ప్రథమవర్ణః. *

ఏకమనాదాయ పునశ్చ తదర్ధం ఏకం ౧ విషమం
అతశ్చ ద్వితీయోఽపి వర్ణో లఘురేవ, *

పునశ్చ అర్ధీకర్తుమేకసంఖ్యాయా విషమతయా
ఏకమాదాయార్ధీకృతత్వాత్ తృతీయో వర్ణః గురుః
ఉత్తరం సగణాత్మకమితి... ... ... *

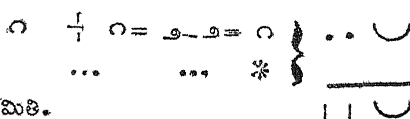

(అర్వాచీనన్యాసః-)

నష్టాఙ్కః ౪ ÷ ౨ = ౨ సమే చ లః ।
తదర్ధే ౨ ÷ ౨ = ౧ విషమే చ లః - - ।

విషమే ఏకమాదాయ అర్ధీకృతత్వాద్గురుః ౧ + ౧ = ౨ ÷ ౨ = ౧ ... ... *

ఉత్తరం సగణాత్మకమితి.

శ గురులఘుసన్నివేశమితి పూర్వాపూర్వమజానానస్సన్ జిజ్ఞాసతే - తదా తాం చతుస్సంఖ్యాం ద్విధా విభజేత్. తదర్ధం ద్విసంఖ్యాత్వేన సమం భవతి - తతో జ్ఞాయతే వృత్తస్యాద్యో వర్ణో లఘురితి - పునశ్చ తాం ద్విసంఖ్యాం ద్విధా విభజేత్. తదర్ధం ఏకసంఖ్యాత్వేన విషమం స్యాత్ తతో జ్ఞాయతే ద్వితీయోఽపి వర్ణో లఘురితి - పునశ్చ తామేకసంఖ్యాం ద్విధా కర్తుమశక్యత్వాత్ తస్యాం ఏకసంఖ్యాయాం అన్యామేకత్వసంఖ్యాం ఆదాయ ద్విధా విభజేత్ తదా సీమపి అర్ధం ఏకసంఖ్యాకత్వేన విషమం స్యాత్ తతో

ష్టాయ తేత్పతి యోవర్ణో గురురితి- ఏవంచ సతి మధ్యాచ్ఛందసః చతుర్థం వృత్తం ఆది దౌ మధ్యే చ ద్వాభ్యాం లఘుభ్యాం అంతే ఏకేన గురుణా చ ఉపేతం సగణాత్మకం భవతీతి జానీయాత్-జిజ్ఞాసుః తథా యది పంచమం వృత్తం జ్ఞాతుమిచ్ఛతి తదా తయా విషమ సంఖ్యయా సహ - ఏకత్వసంఖ్యాం సంయోజయేత్ తదా షట్సంఖ్యా భవతి తాం విభజేత్ తత స్తదర్థం త్రిసంఖ్యాత్వేన విషమం సత్ గమయతి వృత్తస్యాదౌ గురుమ్- పునశ్చ తయా త్రిసంఖ్యయా సహ ఏకసంఖ్యాం సంయోజయేత్ తదా చతుస్సంఖ్యా హి భవతి తాం విభజేత్ తత స్తదర్థం ద్విసంఖ్యాత్వేన సమం చ సత్ గమయతి వృత్తస్య మధ్యే గురుమ్-పునశ్చ తాం ద్విసంఖ్యాం విభజేత్ తత స్తదర్థం ఏకం సంఖ్యాత్వేన విషమం సత్ గమయతి వృత్తస్యాంతే లఘుం-ఏవంచ సతి మధ్యాచ్ఛందసః పంచమ వృత్తం ఆదౌ మధ్యే చ ద్వాభ్యాం గురుభ్యాం అంతే లఘునా చైకేన యుక్తం తగణాత్మకం భవతీతి జానీయాత్ - ఏవమన్యేష్వపి ఛందస్సు వృత్తౌ ద్వ్యవసంఖ్యాక్షరపూరణేః పునర్గపు

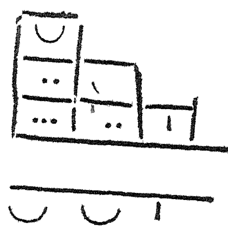
(విన్యాసః)

మధ్యాచ్ఛందసి పంచమం వృత్తం నష్టం

నష్టాఙ్కాః పఞ్చ ౫ + ౧ = ౬ ÷ ౨ = ౩ ఏకం ఆదాయ అర్ధీకృతత్వాద్గురుః

తస్యార్ధం త్రీణి ౩ + ౧ = ౪ ÷ ౨ = ౨ ఏకమాదాయ అర్ధీకృతత్వాద్గురుః

తదర్ధం ద్వే ౨ ÷ ౨ = ౧ ఏకం అనాదాయ అర్ధీకృతత్వాల్లఘుః

ఉత్తరం గణాత్మకమితి.

నరర్ధీకుర్యాత్ - తత్ర ఏకం అంకం ఆదాయ అర్ధీక్రియమాణే తదర్ధం సమం వాఽస్తు విషమం వాఽస్తు తదా గురుస్తిష్ఠతీతి జానీయాత్ - ఏకమంకమనాదాయ అర్ధీక్రియమాణే తదర్ధం సమం వాస్తు విషమం వాస్తు తదా లఘుస్తిష్ఠతీతి జానీయాత్ ఏవం కృతే జిజ్ఞాసిత వృత్తం ఏతాదృశ గురులఘుసన్నివేశమితి నిశ్చినుయాత్-అనేనాపి విధానేన తత్తచ్ఛందోభవ నిఖిల వృత్తేయత్తాక్రమజ్ఞానం కథంచిత్సంపాదయితుం శక్యత ఇతి (గార్గ్యః ॥ అథ నష్టప్రత్యయమాహ ॥ నష్టస్య యో ంభవేదంక ఇతి ॥ నష్టశబ్దేనాత్ర అదృష్టరూపం వృత్తముచ్యతే. తత్రాస్మిన్ ఛందసి ఏతావద్విధః భేదగ్గకేం రూప

ఇత్యేవంప్రశ్నోభవతి - తత్రయత్సంఖ్యాపూరణం సప్తవృత్తమ్అస్యైవసంఖ్యాన ప్రవృత్తస్యాంకః తస్మిన్సంఖ్యాంకేసమేయుగ్మేసతితస్యార్ధేకృతేలఘుర్లభ్యేత-ఏవమేతునప్టాంకేతస్మిన్ఏకంఆదాయప్రక్షిప్యతస్యార్ధేకృతేగురుర్భవేత్-ఏవమర్ధీకరణసిద్ధేపిఅజ్కేవిషమేసతిఏకమాదాయతస్యా

న్యాసః-

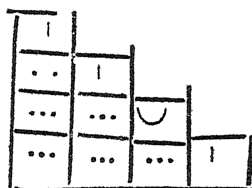
ప్రతిష్ఠాయాంఛందసిద్వాదశంవృ౧౨త్తంకీదృశం వదేతి,

నష్టాఙ్కః ౧౨ ÷ ౨= ౬ లః

తస్యార్ధం ౬ ÷ ౨= ౩ లః

తదర్ధం ౩ + ౧= ౪ ÷ ౨= ౨గుః

తదర్ధం ౨ ÷ ౨= ౧ లః

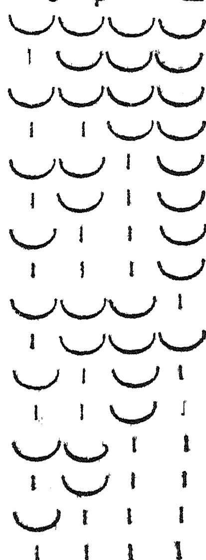

ఉత్తరంసగుణోలఘుశ్చేతి

I I ∪ I

ర్ధేకృతేకృతిర్భవేత్ - తద్యథాప్రతిష్ఠాయాం ఛందసిద్వాదశంవృత్తంకీదృశం భవేత్ ఇతి ప్రశ్నే నష్టాంకః ౧౨, ద్వాదశ - తస్యసమత్వాత్ అర్ధేకృతేలఘుః ప్రథమంలభ్యతే - శేషాంకః ౬ షట్తస్యాపి సమత్వాదర్ధేలఘుః శేషాఙ్కః త్రీణి ౩ తస్య విషమత్వాత్ ఏకమాదాయ అర్ధేకృతే గురుర్లభ్యః - శేషాఙ్కః ౨ ద్వౌతస్యసమత్వాదర్ధే కృతేలఘుః - తతోత్తరసంఖ్యాసంపూర్ణేతి విరమ్యతే - తత ఏవం ద్వాదశ స్యవృత్తస్యభేదః I I ∪ I సగణోలఘురితి-ఏవమన్యేషామపి సమవృత్త విషయాణాంనష్ట ప్రశ్నానాం ప్రతివచన మనుసం

ప్రతిష్ఠాచ్ఛందఃప్రస్తారః

౧ ౨ ౩ ౪ ౫ ౬ ౭ ౮ ౯ ౧౦ ౧౧ ౧౨ ౧౩ ౧౪ ౧౫ ౧౬

సమే చ లః । విషమే త్వేకమాదాయతదర్ధ

యఅధికంస్వీకృత్యఅర్ధేక్రియమాణేసమేవిషమేచసతిగురుర్భవేత్నిధేయః - ఏవం

ధేయమ్) ౩ ॥ ✻✻✻✻ ఇతినష్టప్రత్యయః✻✻✻✻॥అ॥ నష్టస్యవృత్తస్యజ్ఞానే లఘురుపాయఉక్తః అధునాదృష్టంవృత్తంకతమదేతస్మిన్ ఛందసీతి జిజ్ఞాసాయాం తజ్జ్ఞానేప్రస్తారాల్లఘుముపాయమాహ✻ఉద్దిష్టంద్విగుణానాద్యాదుపర్యంకాన్స మాలిఖేత్ । లఘుస్థాయేచతత్రాంకాన్ సైస్సైకైర్మిశ్రితైర్భవేదితి॥ పరిదృశ్యమానవృత్తావస్థితానాం అక్షరాణాం అధస్తాత్ స్థాపయితవ్యాస్తేష్వంకేషుఆద్యాత్ప్రథమాత్ స్థాపితాఙ్కాదుపరిఊర్ధ్వేస్థాపయితవ్యాన్ అంకాన్ ద్విగు

ద్ధేఽద్ధేగురుర్భవేత్ ॥౩॥ ✻ఇతినష్టమ్✻

ఏకమనాదాయార్ధీక్రియమాణేలఘురితఏకమాదాయార్ధీక్రియమాణేగురురితిచ విధిశ్ఛందోక్షరసంఖ్యాపూర్తిపర్యంతంకార్యః-ఉదాహరణం॥ మధ్యాచ్ఛందసి షష్ఠంవృత్తంనష్టం-తద్వృత్తస్యషట్సంఖ్యాయాస్సమత్వాదర్ధీకృత్యలఘుర్భవతీతి ఋజురేఖాలిఖ్యతే-పునస్తదర్ధస్యత్రిసంఖ్యాయావిషమత్వాదేకమాదాయార్ధీకృత్యగురుర్భవతీతి ‿ వక్రరేఖానిక్షిప్యతే-పునశ్చతదర్ధస్యద్విసంఖ్యాత్వేన సమత్వాల్లఘుర్విన్యస్యతే-తతఃఛందోక్షరసంఖ్యాయాఃపూర్ణత్వాదూర్ధ్వంనాయంవిధిఃక్రియతే-।‿।ఏవంవిన్యాసేకృతేసతిషష్ఠంవృత్తంజగణాత్మకమితిస్పష్టంభవతి-ఏవమన్యత్రాప్యూహ్యం(నృసింహీయమ్॥నష్టస్యేతి॥ఏతచ్ఛందస్సముద్భూతమేతత్సంఖ్యాసమన్వితం।వృత్తంకీదృగితిప్రశ్నేఉపాయోవక్తురుచ్యతే(౧౨)ద్విధా విభక్తే నష్టాఙ్కేతదర్ధేదళితేసమే। యదిస్యాత్తాంతదాప్రాహుర్లఘుమేవ మనీషిణః (౧౩)విహాయార్ధంతయోరేకంద్వితీయేఽర్ధేద్విధాకృతే।స్యాత్తాంయదితదర్ధేపి సమేప్రాహుర్లఘుంతదా(౧౪)ఏవమేకాఙ్కపర్యంతంద్విధావిదళితేసతి।స్యాత్తదేవ సమేస్యాత్తామర్ధేయదితదాలఘుః(౧౫)విషమత్వాద్యదిసమదళనాయాక్షమంభవేత్ । తదాత్వేకంసమాదాయసమసంఖ్యాంవిధాయచ(౧౬)తస్మిన్విదళితేద్వేధా తదర్ధేదళితేసమే।స్యాత్తాంయదితదాప్రాహుర్గురుమేవమనీషిణః (౧౭) తదర్ధేవిషమేత్వేకమాదాయదళితేసతి। గురుమేవతదాప్రాహుశ్ఛందోవిచితి వేదినః (౧౮)అస్యోదాహరణంమధ్యాచ్ఛందస్యేవప్రదర్శ్యతే।సప్తమేకేనచిత్పృష్టే సంఖ్యాయావిషమత్వతః(౧౯)ఏకమాదాయతత్సంఖ్యామష్టసంఖ్యాంవిధాయచ । ద్విధావిభజ్యతాంసంఖ్యాంగురుమేవలిఖేద్బుధః(౨౦)చతుస్సంఖ్యామథాదాయతాం విభజ్యపునర్ద్విధా।లఘుంన్యస్యతతోద్విత్వసంఖ్యాంచవిభజేద్ద్విధా(౨౧) పునర్లఘుస్సమాలిఖ్యతత్రమాపంభగణంవదేత్।ఉన్నేయమేవంసర్వేషుపాదానాంపూరణావధి(౨౨)ఇతి)౩॥✻✻✻✻ఇతినష్టవిధిః✻✻✻✻అథోద్దిష్టమాహ॥ఉద్దిష్టంనామ అముకచ్ఛందసిఇదంవృత్తంకింసంఖ్యాకమితియదుద్దిశ్యపృచ్ఛ్యతేతదుద్దిష్టం॥ఉద్దిష్టమితి॥లఘుగురురేఖయాప్రస్తృతస్యవృత్తపాదస్యఆద్యాత్ ఆదేః గురోర్వాలఘోర్వాఆరభ్యఅఙ్కాన్ సంఖ్యాజ్ఞాపకవర్ణవిశేషాన్౧.౨.౩.౪ ఇత్యాదీన్ ద్వి

ణాత్ ద్వితీయాక్షరాధోభాగే ద్విత్వసంఖ్యాజ్ఞాపకం అంకం తృతీయాక్షరాధో భాగే
చతుష్టయసంఖ్యాజ్ఞాపకమంకం ఇత్యేవం పూర్వపూర్వస్మాత్ పూర్వస్మాదంకాదుత్తరోత్తర
మంకం ద్విగుణం సమాలిఖేత్ విన్యస్యేత్-తత్ర తేషు యే చ అంకాః లఘుస్థాః లఘూర్ధ్వ
భాగే లిఖితా భవంతి తైస్తైః ఏకేనాంకేన సహితైః మిశ్రితైః రాశీకృతైః తైః అంకైః ఉద్ది
ష్టం వృత్తం దృష్టం భవేత్ - అత్ర పరిదృశ్యమానవృత్తావస్థితాని అక్షరాణి లిఖిత్వా
తేషామధస్తాత్ అంకాన్ స్థాపయేత్-లఘుస్థా యే చ తేఽంకాస్తైస్తైస్సైకైర్మిశ్రి
తైర్భవేదిత్యనేన ఏతదుక్తం భవతి - యద్గకశ్చిత్ (కింవద) ఇత్యేతద్వృత్తం ప
శ్యతి స కదాచిత్ మధ్యాచ్ఛందసః కతమదేతద్వృత్తమితి యది జిజ్ఞాసతే తర్హి క
స్మిన్ వృత్తే వర్తమానానాం త్రయాణామక్షరాణాం స్థానేషు త్రిషు ఆద్యస్థానే
వక్రాం రేఖాం లిఖేత్ ద్వితీయ తృతీయస్థానయోః ద్వౌ లఘూ ఋజూ రేఖే లిఖేత్-

తతః ఆద్యస్య గురోరధస్తాత్ ఏకత్వజ్ఞా
పకమంకం లిఖేత్ ద్వితీయస్య లఘోరధ
స్తాత్ ద్విత్వజ్ఞాపకమంకం తృతీయస్య ల
ఘోరధస్తాత్ చతుష్టయజ్ఞాపకమంక
శ్చ - తతశ్చ ద్వితీయ తృతీయలఘ్వధో
భాగావస్థితమానయోః ద్విత్వచతుష్టయ
జ్ఞాపకయో రంకయో ర్మిశ్రణే సతి ష
ట్సంఖ్యా భవతి పునస్తస్యాం ఏకత్వజ్ఞా

ఉద్దిష్టవృత్తం	కిం	వ	ద
ద్విగుణాంకాః	౧	౨	౪
గురులఘవః	ఽ	।	।

లఘుస్థాంకాః ౨ + ౪ = ౬ షట్
తైః మిశ్రితమ్ ౧ ఏకమ్
ఉత్తరం సప్తవృ ౭ త్తమితి

పకేనాంకేన సహితాయాం సత్యాం సప్తమసంఖ్యా భవతి-తతో జ్ఞాపయతే జిజ్ఞాసునా
కింవదేత్యేతద్వృత్తం మధ్యాచ్ఛందసః సప్తమం వృత్తమితి-తథా (పురాపురారిణాజగ
త్) ఇత్యేతద్వృత్తం ఉపలభమానోఽనుష్టుప్ఛందసః కతమదేతద్వృత్తమితి యది జిజ్ఞా
సతే తర్హి తస్మిన్ వృత్తే వర్తమానానాం అష్టానామక్షరాణాం అష్టసు స్థానేషు మిళి
తాభ్యాః లఘుర్గురుః లఘుర్గురుః లఘుగుర్గురుః లఘుగుర్గురిత్యేవం జ్ఞాపికాభ్యాః అష్టాభ్యో
రేఖాభ్యః అధః ప్రదేశేషు ఆద్యప్రదేశే ఏకత్వజ్ఞాపకం ద్వితీయే ద్విత్వజ్ఞాపకం తృతీయే
చతుష్టయజ్ఞాపకం చతుర్థే అష్టత్వజ్ఞాపకం పంచమే షోడశత్వజ్ఞాపకం షష్ఠే ద్వా
త్రింశత్త్వజ్ఞాపకం సప్తమే చతుష్షష్టిత్వజ్ఞాపకం అష్టమే అష్టావింశత్యధికశతత్వజ్ఞా
పకం చాంకం లిఖేత్-తేషామంకానాం మధ్యే ప్రథమతృతీయపంచమసప్తమలఘ్వధో
భాగావస్థితేషు ఏకత్వజ్ఞాపక చతుష్టయజ్ఞాపక షోడశత్వజ్ఞాపక చతుష్షష్టిత్వజ్ఞాపకే
షు అంకేషు మిశ్రితేషు పంచాశీతిసంఖ్యా భవతి-పునస్తస్యాం ఏకత్వజ్ఞాపకేనాంకేన
అన్యేన యోజితాయాం సత్యాం షడశీతిసంఖ్యా భవతి - తతో జ్ఞాయతే జిజ్ఞాసు

(న్యాసః-)

ఉద్దిష్టంవృత్తం	పు	రా	పు	రా	రి	ణా	జ	గత్
ద్విగుణాఙ్కాః	౧	౨	౪	౮	౧౬	౩౨	౬౪	౧౨౮
గురులఘురేఖాః	।	∪	।	∪	।	∪	।	∪

లఘుస్థాఙ్కాః ౧ + ౪ + ౧౬ + ౬౪ = ౮౫ పఞ్చాశీతిః

తైర్మిశ్రితం ౧ ఏకమ్

ఉత్తరం-అనుష్టుప్ఛందసిషడశీతితమంవృత్తమితి- ౮౬

నా(పురాపురారిణాజగత్) ఇత్యేతద్వృత్తంఅనుష్టుప్ఛందసఃషడశీతితమం వృత్తమితి-ఏవం అన్యాన్యపివృత్తాని జ్ఞాతవ్యాని- (గార్గ్య ॥ అథోద్దిష్టప్రత్యయమాహ॥ఉద్దిష్టేద్విగుణానితి॥ఉద్దిష్టస్యనిర్దిష్టస్యరూపస్య వృత్తభేదస్యకతిథఃఅయంభేదఇతి సంఖ్యాప్రశ్నాత్ సంఖ్యావగతిః ఉద్దిష్టస్యప్రత్యయః-తతోద్దిష్టస్యవృత్తస్యఅవయవభూతానాంగురులఘూనాంఆద్యమారభ్యతత్తదుపరిఏకాదీనంకాన్ద్విగుణక్రమేణసమాలిఖేత్-తద్యథా.ప్రతిష్ఠాయాంఛందసిలఘుద్వయం గురులఘురిత్యేవంరూపోభేదస్కతిథఇతిసంఖ్యాప్రశ్నేనిర్దిష్టరూపః- ౧-ఏకం ౨ ద్వయం

ఉద్దిష్టంద్విగుణానాద్యాదుపర్యఙ్కాన్సమా

గుణాన్-యథాప్రథమస్యఏ౧కంద్వితీయస్య౨ద్వే-తృతీయస్యచత్వారరి- చతుర్థస్యఅష్టౌ-ఇతిద్విగుణితాన్ఉపరితత్తద్వర్ణ శిరసిసమాలిఖేత్ - తత్రలిఖితేషులఘుస్థాః లఘూపరిస్థితాః యేతు అంకాః సంఖ్యా తైఃమిశ్రితైఃరాశీకృతైఃసైకైః ఏకేనాధికేనసహతైఃఅఙ్కైఃఉద్దిష్టంభవేత్ విదితంస్యాత్-ఉదాహరణం - మధ్యాచ్ఛందసిజగణః కించిద్వృత్తంకతమదితి- తత్రప్రథమస్యలఘోరుపరి౧ఏకం- ద్వితీయస్య౨గురోరుపరిద్వే-తృతీయస్యలఘోరుపరి ౪ చత్వారిచలిఖేత్ - తథాచ లఘుద్వయోపరిస్థితయోఃఏకత్వ చతుష్ట్వయోస్సంఖ్యయోర్మేళనేపఞ్చ - ఏకేనాధికేనయోగేషట్-అథతః షష్ఠంవృత్తమితిజ్ఞేయం - ఏవమస్యతోద్దిష్ట

౪ చత్వారిఅష్టౌతస్యోపరి యథోక్త విధినాద్విగుణాంకాన్ విన్యస్యేత్ - ఏవమంకన్యాసేతుకృతేలఘూనాముపరిస్థితాయేఅంకాః తైః మిశ్రితైః సంకలితైః సైకైః ఏకేన పునః సంయోజితైశ్చ సాసంఖ్యాభవేత్ అతోదాహరణే లఘుస్థాంకాః ౧ ఏకం ౨ ద్వయం ౮ అష్టౌ- సైర్మిశ్రితై జాతోఽంకః ౧౧

(ప్రతిష్ఠాయాం)

ద్వి	౧	౨	౪	౮
లగ	।	।	◡	।

లఘ్వజ్కాః౧ + ౨+౮ = ౧౧ఏకాదశ

సై ౧ కమ్

మిశ్రితె ప్రతిష్ఠాయాం౧౨ ద్వాదశ శమిత్యుత్తరం-

ఏకాదశతతస్సైకైజాతోఽంకః౧౨ద్వాదశ - తస్మాదయంద్వాదశోభేదఇతి-వక్తవ్యం-ఏవమన్యత్రాప్యుద్దిష్టప్రత్యయోనుస-ధేయః॥౪॥ *ఇత్యుద్దిష్ట ప్రమాణం* అ॥యస్య కస్యాపిఛందసః కియత్సంఖ్యాలఘుమంతి కియత్సంఖ్యాగురుమంతికియంతివృత్తాని సంతీతిజిజ్ఞాసాయాంతజ్జ్ఞానాయప్రస్తారాముపాయాల్లఘు మూసాయమాహ * వర్ణాన్వృత్తభవాన్ సైకా నౌత్తరా ధర్య తస్థితాన్। ఏకాదిక్రమశశ్చైతా నుపర్యుపరి విన్యసేత్ ॥ ఉపాన్త్యతో నివర్తేతత్యజన్నేకైకమూర్ధ్వతః।ఉపర్యాద్యాద్గురోరేవమేకద్వ్యాదిలఘుక్రియేతి॥వృత్తభవాన్ వర్ణాన్ సైకాన్ ఎకద్వ్యధానఘుటనాధః ఆహితేనయేనకేనచిత్ కతురిష్టేరవ లిఖేత్ । లఘుస్థాయేతుతత్రాఙ్కాస్సైస్సై

కైర్మిశ్రితైర్భవేత్ ॥౪॥ * ఇత్యుద్దిష్టమ్*

హ్యమ్-(నృసింహీయమ్॥ఉద్దిష్టమితి॥ఎతైగణైర్యుతంవృత్తంకతమంతుభవేదితి।వృత్తైప్పృష్టేపరైవర్తుకురుపాయశ్చాభిధీయతే॥౨౩॥వృత్తస్యవర్ణానాలిఖ్య గురూణిచ లఘూనిచ।ప్రథమేప్రథమాంసంఖ్యాంద్విత్వసంఖ్యాంద్వితీయకే॥౨౪॥తృతీయేవెదసంఖ్యాంచవసుసంఖ్యాంచతుర్థకే । ఎవంసర్వేషువర్ణేషుపూర్వతోద్విగుణాన్లిఖేత్ (౨౫)గురుస్థసంఖ్యాస్సన్త్యజ్యసంగృహ్యాతులఘుస్థితాః। సంఖ్యాంసంయోజ్యతాస్వేతాంవృత్తసంఖ్యేతితాంవదేత్(౨౬)ఇతి॥ ౪॥**ఇత్యుద్దిష్టవిధిః - **

అథలగక్రియా-సాచఅస్మిన్ఛందసిద్విలఘూనివృత్తానిఇయంతిద్విగురూణిఇయంతి

స్త్రైనసహితాన్ పౌత్తరాధర్యతః ఉత్తరభావేనాధరభావేన చ స్థితాంశ్చ విన్యసేత్ పరిక
ల్పయేత్-కించైతాన్వర్ణాన్ ఏకాదిక్రమశః ఆద్యే స్థానే ఏకో వర్ణః తత ఉపరితనే ద్వితీయ
స్థానే ద్వౌ వర్ణౌ తత ఉపరితనే తృతీయస్థానే త్రయో వర్ణా ఇత్యాదిక్రమేణ ఉపర్యుపరిత
నేషు స్థానేషు స్థితాన్ కల్పయేత్-అత్ర అథ స్థానస్థానే స్థితాన్వర్ణాన్ ఉపరితనే స్థానే అంకరూ
పేణైవ స్థాపయేదితి సామర్థ్యాల్లభ్యతే అన్యథా వర్ణరూపేణ స్థాపయితవ్యాః స్యుః తథా
త్వే బహువర్ణలేఖనరూపస్య యత్నస్య గురుత్వాత్ కథంచిల్లేఖనేఽపి ప్రత్యాహారబాహు
ళ్యస్య దుష్పరిహారత్వాత్ ప్రవృత్తిరేవ న స్యాత్-పంచలగక్రియాంకసందేహా, భవే
త్సంఖ్యావిమిశ్రిత ఇత్యస్మిన్ వక్ష్యమాణే గ్రంథే లగక్రియాయాం అజ్ఞాతస్థిత స్త్రీగృ
హ్యమాణేనార్థేన విరోధః స్యాత్- సన్నేతస్య విధానస్య సకృత్కర్తవ్యత్వేఽర్థ
సిద్ధిః పునఃపునర్వా కర్తవ్యత్వే పర్యవసానాభావాన్నేష్ట ఫలసిద్ధిరిత్యాశంక్యాహ-
ఉపాంత్యత ఇత్యాది - ఊర్ధ్వతః ఊర్ధ్వప్రదేశే అవతిష్ఠమానం ఏకైకం వర్ధయ
న్నేవ త్యజన్ ఉపాంత్యతః అంత్యస్యాక్షరస్య సమీపే వర్తమానం ఉపాంత్యం తస్మాత్
నివర్తేత - పునరేవం వర్ధయన్నాదిమాక్షరస్థానే వర్తతే ఇత్యభిప్రేతం భవతి-
పునర్వా పునర్వా కుర్యాదితీమమర్థమవగమయితుం త్యజన్నైకైకమూర్ధ్వత ఇత్యత్రాపి
ప్సయా - ఏవం కృతే కిం ఫలం స్యాదిత్యత ఆహ - ఉపర్యాద్యాదిత్యాది - ఏవముక్తేన
ప్రకారేణ ఆద్యాత్ ఆదౌ భవాత్ సర్వేషాం వర్ణానామధస్తాద్వర్తమానాత్
గురోః గుర్వక్షరాత్ జిజ్ఞాసితే ఛందసి ఏకవృత్తం సర్వగుర్వితి జ్ఞాపకాత్
ఉపరి ఉపరితనేషు స్థానేష్వవతిష్ఠమానవర్ణైః క్రమేణ ఏకద్వ్యాదిలగక్రియా - ద్వి
తీయస్థానస్థితవర్ణసంఖ్యాకాని వృత్తాని ఏకలఘూని-తృతీయస్థానస్థితవర్ణసంఖ్యా
కాని వృత్తాని ద్విలఘూని చతుర్థస్థానస్థితవర్ణసంఖ్యాకాని వృత్తాని త్రిలఘూని
త్యేవమేకద్వ్యాది లఘుగురువర్ణవద్వృత్తే యత్తాజ్ఞానముత్పద్యతే-ఏతదుక్తం
భవతి-యది కశ్చిత్ సుప్రతిష్ఠాఖ్యే ఛందసి ఏకలఘూని వృత్తాని కతి సంతి ద్విలఘూని క
తి త్రిలఘూని కియంతి చతుర్లఘూని కతి పంచలఘుమత్కియదితి జిజ్ఞాసతే తర్హి త
స్మిన్ ఛందసి ఏకస్మిన్ పాదే వర్తమానానాం పంచానామక్షరాణాం స్థానేషు పంచ
సు ఏకత్వజ్ఞాపకాన్ పంచాంకాన్ షష్ఠే స్థానే చాన్యమేకత్వజ్ఞాపకమంకం అత్ర
న్వా పురస్తాత్ సికతాదాచ్ఛాదితే భూమావూర్ధ్వాధోభావేన వర్తమానా
న్లిఖేత్-తత ఆద్యమంకం తత ఉపరితనే ద్వితీయస్థానే నిక్షిప్య పూర్వస్థితమంకం సం

(సుప్రతిష్ఠాఛందోలగక్రియా)

౧ సర్వలఘువృత్తమేకం-

౧ + ౪ = ౫ చతుర్లఘువృత్తాని పంచ

౧ + ౩ = ౦ + ౬ = ౧౦-త్రిలఘువృత్తాని దశ-

౧ + ౨= ౩ + ౩= ౬ + ౪= ౧౦ ద్విలఘువృత్తానిదశ
౧ + ౧= ౨ + ౧= ౩ + ౧= ౪ + ౧= ౫ఏక
౧ సర్వగురువృత్తమేకం- (లఘువృత్తానిపంచ
సంకలనాద్వా ౩౨ త్రింశద్వృత్తానిభవంతి

(ప్రకారాంతరం)

౧					సర్వగురువృత్తమే ౧కం
౧	౫				ఏకగురువృత్తానిప ౫ఞ్చ
౧	౪	౧౦			ద్విగురువృత్తాని ౧౦ దశ
౧	౩	౬	౧౦		త్రిగురువృత్తాని ౧౦ దశ
౧	౨	౩	౪	౫	చతుర్గురు ౫ రున్పంచ
౧					సర్వలఘువృత్తమే ౧ కం
					౩౨

యోజ్యద్విత్వజ్ఞాపకమంకంలిఖేత్ - తంచాంకంతృతీయేస్థానేనిక్షిప్యత్రిత్వజ్ఞాపకమంకంలిఖేత్ - తమప్యంకంతతఉపరితనేచతుర్థేస్థానేనిక్షిప్యచతుష్ట్వజ్ఞాపకమకంలిఖేత్-తంచాంకంతత ఉపరితనే పంచమేస్థానేనిక్షిప్యపంచత్వజ్ఞాపకమంకంలిఖేత్ - తతఉపరితనేషష్ఠేస్థానేస్థితంఏకత్వజ్ఞాపకమంకంవర్జయిత్వైవనివర్తేత పునశ్చాదిమంఏకత్వజ్ఞాపకమంకంద్వితీయేస్థానేనిక్షిపేత్ సాత్రిసంఖ్యాభవతి- తాం తతఉపరితనేతృతీయేస్థానేనిక్షిపేత్ సాషట్సంఖ్యాభవతి - తాంచసంఖ్యాంతతఉపరితనేచతుర్థేస్థానేనిక్షిపేత్-సాదశసంఖ్యాభవతి - తతఉపరితనేపంచమేస్థానేవర్తమానంపంచత్వజ్ఞాపకమంకం వర్జయిత్వైవనివర్తేత- పునశ్చఆద్యంఏకత్వజ్ఞాపకమంకంద్వితీయేస్థానేనిక్షిపేత్-సాచతుస్సంఖ్యాభవతితామప్యుపరితనేతృతీయస్థానేనిక్షిపేత్ సాచదశసంఖ్యాభవతి-తతఉపరితనేచతుర్థేస్థానేవిద్యమానం దశత్వజ్ఞాపకమంకంత్యజన్నేవనివర్తేత-పునశ్చాద్యమంకంద్వితీయేస్థానేనిక్షిపేత్ సాపంచ సంఖ్యాభవతితతఉపరితనే తృతీయస్థానేవర్తమానం దశత్వజ్ఞాపకమఙ్కం వర్జయిత్వైవనివర్తేత - ఇతఃపరం వర్ధనంనఘటతే- ఆద్యస్యైవోపాన్త్యకత్వాత్ తస్యవర్ధనంతు కదాచిదపినఘటతేతతోఽధస్తాదంకస్యాభా

వాత్- ఏవంచసతిసర్వేషా మంకానాం ఆదిమేనఏకత్వజ్ఞాపకేనాఙ్కేన జ్ఞాయతేసుప్రతిష్ఠాఖ్యేఛందసిసర్వగురువృత్తం ఏకమితి-తతఉపరితనేనపంచత్వజ్ఞాపకేన జ్ఞాయతేతస్మిన్ ఛందసి ఏకలఘుకానివృత్తానిపంచేతి - తతఉపరితనేన దశత్వ జ్ఞాపకేన ద్విలఘు కాని వృత్తాని దశేతి - తత ఉపరితనేన దశత్వ జ్ఞాపకేన-త్రిలఘుకానిదశేతి - తతఉపరితనేన పంచత్వజ్ఞాపకేన చతుర్లఘుకానిపంచేతి- తతఉపరితనేనఏకత్వజ్ఞాపకేనాంకేన సర్వలఘుకంవృత్తంఏకమితిచజ్ఞాయతే - ఏతస్యక్రమస్యావై పరీత్యే సర్వోపరితనసంసర్వలఘునో వృత్తస్యజ్ఞాపకంఏకమంకం ముక్త్వాతతోఽధోధోభాగస్థైరఙ్కైః ఏకద్వ్యాదిగురుమద్వృత్తేయత్తానామూర్ధ్వాసిద్ధ్యతీతినపృథగుచ్యతే - ఏవమన్యాస్వపిచ్ఛందాంసిజ్ఞాతవ్యాని (గార్గ్య॥అథైకద్వ్యాదిలగక్రియామాహ॥ వర్ణాన్వృత్తభవానితి॥లగౌలఘుగురూతయోఃక్రియాఇయత్తాపరిచ్ఛేదః లగక్రియాఏకద్వ్యాదిసంఖ్యావచ్ఛిన్నలఘుగురుపరిచ్ఛేదఇత్యర్థః - అత్రగురోరారభ్యఏకస్యద్వ్యాదిసంఖ్యాలఘుపరిచ్ఛేదః కార్యఇత్యుచ్యతే-ప్రథమేస్థానేఅగురుఃపరిచ్ఛిద్యతే- ద్వితీయేత్వేకగురుః-తృతీయేద్విగురుఃచతుర్థేత్రిగురుః-పంచమేచతుర్గురుః-షష్ఠేపంచగురురిత్యాది-తథైవప్రథమేస్థానేఅలఘుర్గపరిచ్ఛేద్యః - ద్వితీయేత్వేకలఘుః-తృతీయేద్విలఘుః - చతుర్థేత్రిలఘుఃపంచమేచతుర్లఘుః-షష్ఠేపంచలఘురిత్యాదిచానుసంధేయం - అత్రవర్ణా అక్షరాణితేషాంస్థానాని ఇహవర్ణశబ్దేనలక్ష్యంతే - తానిస్థానానిసైకానికృత్వా ఔత్తరాధర్యతఃరథాకారేణపతాకారూపేణవాస్థాపయేత్-తద్యథా-ఉక్తాయాం ప్రతిపాదంఏకమక్షరంతత్రద్వేస్థానేఊర్ధ్వపఙ్క్తిరూపేణకల్ప్యే-అత్యుక్తాయాం ద్వ్యక్షరేతత్రత్రీణిస్థానాని ఊర్ధ్వపఙ్క్తిరూపేణకల్ప్యాని- ఏవంమధ్యాయాం చత్వారిప్రతిష్ఠాయాంపంచ - సుప్రతిష్ఠాయాంషట్ - గాయత్ర్యాంసప్త-ఉష్ణిహిఅష్టౌ-అనుష్టుభినవ-బృహత్యాందశ-ఏవంఊర్ధ్వపంక్తిస్థానేషుకల్పితేషుఅంకన్యాసఉచ్యతే - ఏకాదీతి - ఎకత్వసంఖ్యాఆదిఃప్రథమలేఖ్యాసంఖ్యాయథాభవతి తథాఅంకన్యాసఃకార్యః ప్రథమంసర్వేషు ఆద్యంతస్థానేషుఎకత్వసంఖ్యాలేఖ్యేతి భావః - ఏవంప్రథమమంకన్యాసంకృత్వాక్రమశశ్చఏతాన్ అంకాన్ ఉపర్యుపరినిక్షిపేత్- ప్రథమస్థానగతఏమంకంద్వితీయేనిక్షిపేత్ తేనద్వితీయస్థానేద్వయంభవతి

వర్ణాన్ వృత్తభవాన్సైకానౌత్తరాధ

జ్ఞానసాధనం॥వర్ణానితి॥ఉపాంతతఇతి॥వృత్తభవాస్ ఛందసివిద్యమానాన్ వర్ణాన్ ఎకంద్వేత్రీణీత్యాదిసంఖ్యాజ్ఞాపకాన్ వర్ణవిశేషానితియావత్ - సైకా

అథైతద్ద్వయం తృతీయేనిక్షిపేత్ తత్రతృతీయేత్రయంభవతి - ఏతత్త్రయంచతుర్థేనిక్షిపేత్తత్రచతుర్థేచతుష్టయంభవతి - ఏతచ్చతుష్కంపంచమేనిక్షిపేత్ తత్రపంచమేపంచకంభవతి - కిమేషుసర్వేషుస్థానేషుపూర్వపూర్వస్థానాం అంకానిక్షేపణీయఇత్యతఆహ - ఉపాంత్యతోనివర్తేతేతి-ఏవముపాంత్యపర్యంతం నిక్షిప్యతతోనివర్తేత-అంత్యేత్వేవంననిక్షిపేదిత్యర్థః తతశ్చసర్వత్రఅంత్యస్థానేఏకత్వసంఖ్యైవభవతి-పునశ్చఊర్ధ్వతః ఉపరిష్టాదారభ్యఏకైకంస్థానంత్యజన్ క్రమశశ్చైతానంకాన్ఉపర్యుపరినిక్షిపేత్ - ద్వితీయేనిక్షేపపర్యాయేఉపాంత్యం త్యక్త్వాతతో౽ధరేషుస్థానేషు ఏవంనిక్షేపఃకార్యః ఏవంతృతీయే నిక్షేపపర్యాయేఉపరిష్టాత్త్రీణిస్థానానిత్యక్త్వానిక్షిపేత్ - తత్రయదాద్వితీయమపిస్థానం త్యాజ్యంభవతితదావిరామోర్థసిద్ధః - తతస్సిద్ధాఅంకాయథాఉక్తాదిసుప్రతిష్ఠాంతం- ఉక్తాయాం-ఏకఃఏకః-అత్యుక్తాయాంఏకం ద్వయంఏకం-మధ్యాయాంఏకంత్రయం త్రయమేకం - ప్రతిష్ఠాయాం ఏకం చత్వారి షట్ చత్వారి ఏకం-సుప్రతిష్ఠాయాంఏకంపంచదశదశపంచఏకం-ఏవంగాయత్ర్యాదీనామపిఛందసాంలగక్రియాంతన్యాసోనుసంధేయఃతత్రకస్మిన్స్థానేకస్య పరిచ్ఛేదఇత్యపేక్షాయామాహ.ఉపర్యాద్యగురోరిత్యాది-ఉపరిచఆదిశ్చఉపర్యాదీతిసమాహారద్వంద్వఃఉపరిస్థానంఆదిస్థానంచఅగురోఃగురురహితస్యభవతి - తత్రసర్వలఘూనాంభేదానాం

(ఉక్తాదిచ్ఛందసాంమేరువిన్యాసేనలగక్రియా)

ఉక్తా	౧	౧						
అత్యుక్తా	౧	౨	౧					
మధ్యా	౧	౩	౩	౧				
ప్రతిష్ఠా	౧	౪	౬	౪	౧			
సుప్రతిష్ఠా	౧	౫	౧౦	౧౦	౫	౧		
గా	౧					౧		
ఉ	౧						౧	
అ	౧						౧	
బృ	౧							౧

(ఉక్తాదిచ్ఛందసాంలగక్రియా).

పతాకవిన్యాసః

ఉక్తా-	౧	౧							
అత్యుక్తా	౧	౨	౧						
మధ్యా	౧	౩	౩	౧					
ప్రతిష్ఠా	౧	౪	౬	౪	౧				
సుప్రతిష్ఠా	౧	౫	౧౦	౧౦	౫	౧			
గాయత్రీ	౧						౧		
ఉష్ణిక్	౧							౧	
అనుష్టుప్	౧								౧
బృహతీ	౧									౧

సంఖ్యాఽవగంతవ్యేత్యర్థః-ఏకద్వ్యాదిలగక్రియేతి-ఏతేనైవక్రమేణఏక గురుద్వి గురుత్రిగురుప్రభృతీనాంపరిచ్ఛేదః-తథాఉపరిష్ఠానేఆదిష్ఠానేవాలఘు రహితానాం భేదానాంపరిచ్ఛేదః-ద్వితీయతృతీయాదిషుతుఏకలఘుద్విలఘుత్రిలఘుప్రభృతీ నామి తి-తద్యథా-ఉక్తాయాం-గురురహితోభేదఏకఃఏకగురుభేదఏకః ఏవంలఘు రహి తోభేదఏకఃఏలఘుభేదఏకః-అత్యుక్తాయాం - గురురహితోభేదఏకః ఏకగురూ ద్వౌ-ద్విగురుస్త్వేకఃఏవంఅలఘురేకఃఏకలఘూద్వౌద్విలఘురేకః-మధ్యాయాం-అ గురురలఘుశ్చైకఃఏకగురవఏకలఘవశ్చత్రయఃద్విగురవోద్విలఘవశ్చత్రయః త్రిగు రుస్త్రిలఘుశ్చైకః-ప్రతిష్ఠాయాం-అగురు రలఘుశ్చైకః ఏకగురవఏకలఘవ శ్చ త్వారః ద్విగురవోద్విలఘవశ్చషట్ - త్రిగురవస్త్రిలఘవశ్చ చత్వారః చతుర్గురుశ్చతుర్లఘుశ్చైక ఇతి - సుప్రతిష్ఠాయాం - అగురు రలఘు

ర్యతస్థితాన్ । ఏకాది క్రమశశ్చైతాను

పర్యుపరి నిక్షిపేత్॥ * ॥ ఉపాంతతోని

అంతేఏకసంఖ్యాజ్ఞాపకవర్ణవిశేషసహితాన్ ఉత్తరాధర్యతస్థితాన్ ఊర్ధ్వా పవర్గాన్ ఏకాదిక్రమశశ్చఏకం ద్వే త్రీణీత్యాది క్రమేణనిక్షిపేత్లిఖేత్-సతు

తిర్యగ్లిఖేత్ పూర్వవదితిభావః-అయమర్థః ప్రథమవర్ణస్యఏకసంఖ్యాంఏకం- తదుపరిద్వితీయవర్ణస్యద్వే-తదుపరితృతీయస్యత్రీణి-తదుపరిచతుర్థస్య చత్వారీత్యాదియావచ్ఛందోవర్ణంలిఖిత్వాసర్వోపరిపునరేకంలిఖేదితి-కించఏతాః ఏతాః సంఖ్యాఇత్యర్థః ఏకాదియథాతథాక్రమేణఉపర్యుపరితత్రస్థితాయాంసంఖ్యాయామిత్యర్థః నిక్షిపేత్ విన్యసేత్-అధఃస్థితాఏకాదికాస్సంఖ్యాఃతత్తదుపరిస్థాభిః క్రమేణయోజయేదిత్యర్థః-అతఃఅధస్థాంఏకసంఖ్యాంఉపరిస్థయాద్వి సంఖ్యయాయోజయిత్వామిళితాంత్రిసంఖ్యాందక్షిణపార్శ్వేలిఖేత్-తాంచత్రిసంఖ్యాం సవ్యపార్శ్వేఉపరిస్థయాత్రిసంఖ్యయామేళయిత్వాజాతాంషట్సంఖ్యాంతత్పార్శ్వే లిఖేత్-ఏవంపునఃపునర్యోజయన్ ఉపాంతతః అంతస్యసర్వోపరిస్థితస్యఏకస్యసమీపం ఉపాంతంతత్తచ్ఛందోంత్యసంఖ్యావాచకమక్షరంతత్రనివర్తేత అధఃపార్శ్వేస్థితాం సంఖ్యాంనయోజయేత్-త్యజన్నైకమూర్ధ్వతఇతి-ద్వితీయాదియోజనే త్వయం విశేషః ఊర్ధ్వతః ఉపరిఏకైకం స్థానంత్యజన్ ఉపాంతేనివర్తేతేతిసర్వో పరిస్థితస్యప్రథమస్యఅవిద్యమానవత్ అభావమాచరన్ ద్వితీయేవర్తనే తదధస్థితాపేక్షయాఉపాంతేనివర్తేత-తృతీయేతువర్తనేఉపరిద్వితీయస్యఅవిద్యమానవత్త్వం ఆచరన్తదధస్థితాపేక్షయాఉపాంతేనివర్తేత-చతుర్థావర్తౌతుతృతీయాదేరవిద్యమానవత్త్వమాచరన్తత్తదధస్థితాపేక్షయానివర్తేతేత్యర్థః-ఉపరి ఆద్యాత్ ప్రథమాత్ గురోః సంఖ్యాజ్ఞేయేత్యధ్యాహారః-పరిశేషాత్ అధఆద్యాత్ లఘోస్సంఖ్యేత్యర్థః-ఏవమేకద్వ్యాదిలగక్రియేతి-స్పష్టమ్-ఉదాహరణం-మధ్యాయాశ్ఛందసః త్ర్యక్షరత్వాత్ ఏకం౧ద్వే౨త్రీ౩ణిపునరే ౧ కంచఊర్ధ్వాపవర్గం ప్రాగ్లిఖేత్ - అథఅధస్థితామేక సంఖ్యాం ద్వితీయస్థానస్థ యాద్వి సంఖ్యయా మేళయేత్ తర్హి త్రీణిభవంతి. తృతీయస్థానస్య ఉపాంతత్వాన్న వృద్ధిః తథాచ ఏవం

మధ్యాచ్ఛందోలగక్రియా-

౧		సర్వగురుఃఏకం
౩		ద్విగురూణిత్రీణి
౨	౩	ఏకగురూణిత్రీణి
౧		సర్వలఘుఃఏకం

ప్రతిష్ఠాఛందోలగక్రియా

౧		
౪		
౩	౬	
౨	౩	౪
౧		

సుప్రతిష్ఠాఛందోలగక్రియా-

౧			
౫			
౪	౧౦		
౩	౬	౧౦	
౨	౩	౪	౫
౧			

గాయత్రీచ్ఛందోలగక్రియా

౧					సర్వలఘువృత్తమేకం
౬					ఏకలఘూని-పంచగురూణిషట్
౫	౧౫				ద్విలఘూని-చతుర్గురూణి
౪	౧౦	౨౦			త్రిలఘూని-త్రిగు
౩	౬	౧౦	౧౫		చతుర్ల-ద్వి
౨	౩	౪	౫	౬	పంచల-ఏకగు
౧					సర్వలఘువృత్తమేకం

శ్చైకఃఏకగురవఏకలఘవశ్చపంచ-ద్విగురవోద్విలఘవశ్చదశ- త్రిగురవస్త్రిలఘవశ్చదశ-చతుర్గురవశ్చతుర్లఘవశ్చపంచ-పంచగురుః పంచలఘుశ్చైకః - ఏవమ

వర్తేత త్యజన్నైకైక మూర్ధ్వతః ।

ఉపర్యాద్యా గ్గురోరేవ మేకద్వ్యాది

తిరితిఏకంత్రీణిత్రీణిఏకమితి-ద్వితీయవృద్ధిస్తునభవతి-ఉపరిస్థస్యప్రథమస్థానస్యత్యాగద్వితీయస్థానస్యఉపాంతత్వాత్-ఉపరిప్రథమాదేకాదారభ్యగురోఃగణనా - సర్వగురువృత్తంఏగకమితి-తదధస్థితత్రిసంఖ్యయాద్విగురూణిత్రీణీతి తదధః పార్శ్వస్థత్రిసంఖ్యయాఏకగురూణిత్రీణితి ౩-ఏవంఅధస్థితాదేకాదారభ్యలఘోర్గణనా-సర్వలఘువృత్తమేకగమితి-తదుపరిదక్షిణపార్శ్వస్థితత్రిసంఖ్యయాద్విలఘూనిత్రీణీతి-తదుపరిసవ్యపార్శ్వస్థత్రిసంఖ్యయాఏకలఘూనిత్రీణీతి-ఆహత్య మధ్యాచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాఅష్టావితిజ్ఞేయా-ఎవమన్యత్రాపి-కింతుమధ్యాచ్ఛందోవ్యతిరిక్తేషువృద్ధిరావర్తతఇతివిశేషః-సయథా-చతుర్థేప్రతిష్ఠాచ్ఛందసి ఏకంద్వేత్రీణి చత్వారిఏకమితితిష్ఠతితత్రప్రథమద్వితీయయోఃమేళనేత్రీణి-ద్వితీయతృతీయయోస్తుషట్భవంతిపరత్రనవృద్ధిఃఉపాంతత్వాత్ ఉపరితన ప్రథమత్యాగేపి చతుర్థాపేక్షయాతృతీయస్యఉపాంతత్వాత్-పునర్ద్వితీయయోజనేద్వితీయస్థానేవృద్ధ్యాచత్వారిభవంతి(నృసింహభాగవతీయమ్॥వర్ణాన్స్వవృత్తభవానితి॥ ఛందస్యేకలఘూన్యస్మిన్ క్రియంతిద్విలఘూనిచ॥ కియంతిత్రిలఘూనీతితథాగురుయుతానిచ ॥ (౨౭) వృత్తానిబోద్ధుం క్రియతఏకద్వ్యాది లగక్రియా - సుఖబోధాయ గాయత్ర్యాం తత్ప్రకారశ్చకథ్యతే(౨౮)ఏకద్విత్రిచతుఃపఞ్చషట్సంఖ్యాకాన్సమాలిఖేత్-వామాది

జక్షుపర్యంతంవర్ణప్రతినిధిస్స్యుధః(౨౯)అధికామత్యేకసంఖ్యాంషట్సంఖ్యాంతేనివె
శయేత్-షష్ఠాంతమధికైకైకాఙ్కంహిత్వాన్యాఙ్కాన్ప్రవర్ధయేత్(౩౦) ప్రవర్ధన
ప్రకారశ్చప్రథమాదినిగద్యతే-ప్రథమాంకంస్వరూపేణ స్థాపయిత్వా విచక్షణః॥
(౩౧)ప్రథమాంకస్యసంఖ్యాసుద్వితీయాఙ్కస్యసంఖ్యయా - యోజయిత్వాద్వితీ
యాఙ్కస్థానేతాంవిలిఖేద్బుధః(౩౨)ద్వితీయాఙ్కత్రిత్వసంఖ్యాంతృతీయాఙ్కస్య
సంఖ్యయా-యోజయిత్వాతృతీయాఙ్కస్థానేతాంవిలిఖేద్బుధః(౩౩) తృతీయాంక
స్యషట్సంఖ్యాంచతుర్థాఙ్కస్థసంఖ్యయా-యోజయిత్వాచతుర్థాఙ్కస్థానేతాంవి లి
ఖేద్బుధః(౩౪)దశసంఖ్యాంచతుర్థాఙ్కస్థితాంపఞ్చమసంఖ్యయా। యోజయిత్వాప
ఞ్చమాఙ్కస్థానేపఞ్చదశాలిఖేత్(౩౫)ప్రవర్ధితేషుహిత్వాయంపునఃపూర్వాన్ప్ర
వర్ధయేత్।ప్రథమాఙ్కస్థసంఖ్యాస్తుద్వితీయాఙ్కస్యసంఖ్యయా(౩౬)యోజయి
త్వాతృతీయాఙ్కస్థానేతాంవిలిఖేత్సుధీః।ద్వితీయస్థాంచతుస్సంఖ్యాంతృతీయాఙ్క-
స్థసంఖ్యయా(౩౭)యోజయిత్వాతృతీయాఙ్కస్థానేతాంవిలిఖేద్బుధః-దశసంఖ్యా
తృతీయస్థాంచతుర్థాంకస్థసంఖ్యయా(౩౮)సంయోజ్యవింశతింతుర్యస్థానేతాంవిలిఖే
త్సుధీః-అంత్యంచతుర్థంసంత్యజ్యపునఃపూర్వాన్ప్రవర్ధయేత్(౩౯)ప్రథమాంకస్య
సంఖ్యాంచద్వితీయాంకస్యసఙ్ఖ్యయా-యోజయిత్వాద్వితీయాంకస్థానేతాంవిలిఖే
ద్బుధః(౪౦)పఞ్చసంఖ్యాం ద్వితీయస్థాంతృతీయాంకస్థ సంఖ్యయా - యోజయి
త్వా తృతీయాంకస్థానేపంచదశాలిఖేత్ ॥ ౪౧ ॥ అంత్యంతృతీయ ముత్స్

(గాయత్రీచ్ఛన్దోలగక్రియా.)

౧							సర్వగురువృత్తమేకమ్
౧	౬						ఏకలఘూనిపఞ్చగురూణిషడ్వృత్తాని
౧	౫	౧౫					ద్విలఘూనివా-చతుర్గురూణిపంచదశవృత్తాని
౧	౪	౧౦	౨౦				త్రిలఘూనివా-త్రిగురూణివింశతి వృత్తాని
౧	౩	౬	౧౦	౧౫			చతుర్లఘూనివా ద్విగురూణిపంచదశ
౧	౨	౩	౪	౫	౬	౧	పంచలఘూనివా-ఏకగురూణి-షట్

సర్వలఘువృత్తమేకం

జ్యపునఃపూర్వాన్ప్రవర్ధయేత్ -ప్రథమాంకస్యసంఖ్యాంచద్వితీయాంకస్థసంఖ్యయా
(౪౨)యోజయిత్వాద్వితీయాంకస్థానేషడ్వినివేశయేత్-సర్వాంత్యత్వాద్వితీయస్య
వర్ధితాహోలగక్రియా(౪౩)వామభాగస్థితైకాంకసంఖ్యాంసర్వగురుంవదేత్- ద్వి
తీయాంకస్థషట్సంఖ్యాంవదేదేకలఘూనితు(౪౪)తృతీయాంకేషంచదశసంఖ్యాద్వి
లఘుబోధికాఃచతుర్థస్తావింశతిస్తుసంఖ్యాత్రిలఘుసూచికా(౪౫) పంచమాంకస్థి

తాపంచదశసంఖ్యాతథావదేత్ । చతుర్లఘూనివప్రస్తావదేత్పంచలఘూనితు(౪౨)
అధిక్షైకాచసంఖ్యాతువదేత్సర్వేలఘుంతథా । ఏవంవామాదిదక్షాంతసంఖ్యాలఘువి
బాధికాః(౪౩)దక్షాదివామపర్యంతసంఖ్యాస్తుగురుబాధికాః।ఉదాహృతైవంగాయ
త్ర్యామేకద్వ్యాదిలగక్రియా-౪౪-ఛందస్సుసకలేష్వేవమేకద్వ్యాదిలగక్రియా।।వర్ణ
సంఖ్యానురూపేణసమున్నేయావిచక్షణైః(౪౫)ఇతి- రాజగోపాలరాజీయమ్॥వర్ణా
న్యత్రభవానితి॥అన్యార్థఃస్పష్టఏవాస్తిపూర్వవ్యాఖ్యానపంక్తిభిః।సౌలభ్యాపాదనా
యాత్రప్రకారాంతరముచ్యతే॥ ఉక్తాచ్ఛందసఊర్ధ్వతః ప్రవిలిఖేత్కోష్ఠద్వయం
ప్రాక్తతోఽధోఽథ తిస్రీస్చతురశ్చపంచముఖాస్వధిక్రమాత్కోష్ఠకాన్ । పార్శ్వ
ద్వంద్వవివర్ధితార్థసదనాప్రత్యేకమేకైకికాపంక్త్యుక్తాదిలగక్రియాం జనయతిస్వా
ఖండమేరావిధిః(౧౩)ప్రాక్సర్వాస్వపివీథికాసులిఖేదాద్యంతయోఃకోష్ఠయోరే
కాంకంపరతోవిలేఖనవిధౌత్యక్త్వాసుసృత్యామువాహుః।ఊర్ధ్వద్విద్విగృహాంకమేళన
భవాంసంఖ్యా మథోవీథికాకోష్ఠేషుద్విత్రితీయక ప్రభృతిషుస్థానంవినాంత్యంన్య
సేత్-౧౪-వివరణమ్॥లగక్రియాంసుధీఃకుర్యాత్ఖండమేరువిధానతః।అనయాత్వముక
చ్ఛందోవృత్తానీయంతితేషుహ-౧౫-ఏకద్వ్యాదిలఘూన్యేతావన్త్యేకాదిగురూణ్యపి।
ఇయన్తీతిపరిచ్ఛేదోఽబృందంబృందంపిబోధ్యతే-౧౬- ఉక్తాద్యుత్కృతిపర్యంతంవిధినా
ఖండమేరుణా।తత్తల్లగక్రియాంకర్తుముక్తాయాఃకోష్ఠయోర్ద్వయం-౧౭- అత్యుక్తా
యాస్త్రియంమధ్యాచ్ఛందసశ్చచతుష్టయమ్।ఏవమేకైకకోష్ఠేనవర్ధయేత్పార్శ్వ
యోర్ద్వయోః-౧౮-యావచ్ఛందోవర్ధితాసుక్రమాత్సర్వాసువీథిషు । అద్యం
తకోష్ఠయోరేకసంఖ్యామాదౌవినిక్షిపేత్- ౧౯ - ఏకాంకయాపనక్షత్రమాలాం
కృతకంధరః।ఖండమేరురసౌనామవిధిరాలోక్యతేబుధైః -౨౦- అధోక్తాచ్ఛందసోవీ
థ్యాంస్థితయోఃకోష్ఠయోర్ద్వయోః।ఆదిమేఽన్తైచైకమేకంవినిక్షిప్తంపురైవహి-౨౧-
అనయాజ్ఞాయతేవీథ్యాఖండస్యస్మిన్నితిస్ఫుటం।సర్వగుర్వాదిమంవృత్తంసర్వలఘ్వం
తిమంభవేత్-౨౨-అత్యుక్తాచ్ఛందసోవీథ్యామాదావంతేచకోష్ఠయోః।ప్రాగ్వైకాం
కయోస్తత్రోర్ధ్వవీథీద్వికోష్ఠగా-౨౩-యుక్త్వైకమేకకంద్వ్యంకంద్వితీయేఽధో
వినిక్షిపేత్ ।అనయాబాధ్యతేఽత్యుక్తాచ్ఛందస్యాదిమమంతిమం-౨౪- ప్రాగద్వితీ
యకోష్ఠస్థసంఖ్యయాతువిశేషతః।ఏకలఘ్వేకగురుణీవృత్తేద్వేమధ్యగేఇతి-౨౫ - మ
ధ్యాయాశ్ఛంతసోవీథ్యామాదావన్తేచపూర్వవత్ ।ఏకాంకంలిఖితంహిత్వాద్వితీయేస
దనేతతః-౨౬-ఊర్ధ్వస్థమేకంద్వితయమాయోజ్యాధస్త్రియంన్యసేత్। తృతీయేస
దనేప్యూర్ధ్వాంప్రాక్త్యక్తంద్వయమేకకం-౨౭-సంయోజ్యత్రితయంభూయోఽధో
నిక్షిప్యసమాపయేత్ ।అనయాజ్ఞాయతేమధ్యాచ్ఛందస్యాదిమమంతిమః-౨౮- ప్రా

మధ్యాచ్ఛన్దోలగ క్రియా.

వృత్తసంఖ్యా.

ఉక్తా.	౧	౧			౨
అత్యుక్తా.	౧	౨	౧		౪
మధ్యా.	౧	౩	౩	౧	౮

సర్వలఘువృత్తమేకం
ద్విలఘువృత్తానిత్రీణిఏకగురూణిచ.
ఏకలఘువృత్తానితీ్రణి-ద్విగురూణిచ.
సర్వగురువృత్తమేకం.

గ్వత్-త్రీణిద్విగురూణిత్రీణిద్విలఘుకానిచ।తుర్యాంచావతరేద్వీథింప్రతిష్ఠాచ్ఛందస స్తతః-౨౯-ఊర్ధ్వమేకంత్రయంయుక్త్వాచతుష్టయమధఃక్షిపన్। పునరూర్ధ్వ త్రియంత్యక్త్వాత్రయంచాయోజ్యషట్కస్వక-౩౦-తతశ్చోర్ధ్వత్రికేయంత్యక్త్వమేకన్వాయోజయన్నధః।చతుష్టయంవినిక్షిప్యపంక్తిమేనాంసమాపయేత్-౩౧- అనయాప్రతిపాద్యంతేప్రతిష్ఠాయాంయథాక్రమం।ఆద్యంతేపూర్వవద్వృత్తేచత్వార్యేకలఘూనిచ-౩౨-చత్వార్యేకగురూణ్యేవంద్విలగానిషడిత్యపి।ఇత్యేవంవర్ధితే మేరౌసర్వేషాంఛందసామపి-౩౩-ప్రతివీథినిరీక్ష్యేతతత్తచ్ఛందో లగక్రియా।ఏకైకవీథీకోష్ఠాకాస్సంఖ్యాయప్రభవేదిహ-౩౪-తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాప్రస్తారవిధిమంతరా।ఖండమేరుమముంప్రాహుర్విధింఛందోవిశారదాః- ౩౫-అథషైకద్వ్యాదిలఘుగురుకాణాంయథాక్రమం।లగక్రియోక్తవృత్తానామవాంతరవివేచనం । విజిజ్ఞాసుబుధానందహేతవేక్రియతేతరామ్-౩౬-ఇత్యేకద్వ్యాదిలగక్రియావిధిః.

తాతపాదంజగన్నాథంగురుంపంచనదీశ్వరం। ప్రణమ్యరాజగోపాలరాయస్సందర్భశోభినమ్।వృత్తరత్నాకరేఽనుక్తంకేదారేణమహాత్మనా।పూరణ మేరువిధింవక్ష్యేతదంఘ్ర్యాశ్రిస్సృతేబవణలాత్-౩౭- ఏకద్వ్యాదిలగక్రియాంక సమసంఖ్యాకైశ్చకో

ష్టైః క్రమాదాద్యామంవీథితిమకాంచరచయేదేకైకకోష్ఠోజ్జ్వలామ్। ఏకైకామపివీ
థికాముభయతస్సంకోచయేత్పార్శ్వయోరేవంచేదథమేరు రేషమహితస్స్యాదర్ధ
మానస్స్వయం-౩౬- ఏకస్యస్యతదాదిమద్విగుణియ త్తస్మాదధోధోన్యసన్నైకోనేనచ
తాః పరత్రవిలిఖన్ ఛందోంకసంలంఘనే।ఊర్ధ్వశ్రేణిగతాంకకం ద్విగుణయన్ కుర్యా
తమేరుక్రియాంఛందస్యేకలగాదివృత్తజననస్థానంత్విహజ్ఞాయతే-౩౭- ఏకద్వ్యాది
లగక్రియాంకసమసంఖ్యాకేషుకోష్ఠాంతరేష్వేకాద్యన్ద్విగుణానధోఽధఃపరతస్త్వా
నకాంస్తాంల్లిఖేత్। సర్వాధస్థితసర్వాంక్యభదదత్సంఖ్యాంయతోఽతిక్రమేత త్తస్యో
ర్ధ్వగపంక్త్యపాద్యసదనాంకాదీన్ద్విగుణాన్న్యసేత్-౩౯-వివరణం॥లగక్రియావి
ధానేనవృత్తానాంబృందబృందశః।సంఖ్యాపిజ్ఞాయతేసంఖ్యావద్భిర్నను పృథక్పృథక్-
౪౦ కింకింసంఖ్యాకవృత్తానిసమ్భూయైకలఘూనిచ॥కతమానిచవృత్తానిసంభూయద్వి
లఘూన్యపి-౪౧-కతిథానిచవృత్తానిఏకద్వ్యాదిలగానివై। ఇత్యేవంయేనకేనాపి
యదిప్రశ్నఃకృతోభవేత్-౪౨-అముకాముకసంఖ్యాకవృత్తాన్యేకలఘూన్యథ। అ
ద్యాదసంఖ్యవృత్తానిసంభూయద్విలఘూనిచ-౪౩-వృత్తానిచైతావతిథాన్యేకద్వ్యా
దిలగాన్యపి॥ఇత్యేవంనిర్ణయంవక్తుంపూర్ణమేరువిధిస్స్మృతః-౪౪- ఛందసా
మపిసర్వేషామేకద్వ్యాదిలగాస్పదే। ఖండమేరౌకాంక్షితస్యఛందసోవీథికోష్ఠ
గాః-౪౫ యేఽఙ్కాస్తత్తత్సంఖ్యకాన్ కోష్ఠాంస్తేషాంపురోలిఖన్। వామపా
ర్శ్వాత్సమారభ్యదక్షపార్శ్వే సమాపయేత్ - ౪౬ - సర్వోపరితనాం వీథీం
సర్వాధోవీథికామపి।ఏకైకేనకోష్ఠేనపూరయన్పార్శ్వయోర్ద్వయోః-౪౭-
ఏకైకవీథిహీనేనకోష్ఠైర్వీథీఃప్రవర్ధయేత్। కల్పితేషుచసర్వేషు కోష్ఠేష్వ
థవిలోక్యతే-౪౮ పూర్ణమేరురిహాశేషవృత్తసంఖ్యాకకోష్ఠభృత్। ఈప్సితచ్ఛంద
సఃపూర్వమేవంమేరుంప్రకల్పయన్-౪౯,తత్కోష్ఠేష్వంకవిన్యాసమ్రమాదేనక
ల్పయేత్।అధ్యోధ్వాధస్థితశ్రేణ్యాంశిరస్యేకంసమాలిఖేత్-౫౦- అనేనజ్ఞాయతేవృ
త్తంసర్వగుర్వాద్యమిత్యథ।తదేకంద్విగుణీకృత్యద్వ్యంకంచతదధఃక్షిపేత్-౫౧-అ
నేనతూక్తాఛందస్యేద్వేవృత్తేఇతిసూచితే-తద్ద్వ్యంకంద్విగుణీకృత్యచతురంకమథ
క్షిపేత్-౫౨-అత్యుక్తాయాంతుచత్వారివృత్తానిఛందసీతిచ - చతురంకద్విగుణనాద
ష్టౌచతదధోన్యసేత్- ౫౩ - అనేనాంకేనమధ్యాయాంవృత్తాన్యష్టావితిస్ఫుటమ్-
ఏకంకోష్ఠాసుగుర్వ్యన్నాఽధోఽధోంకాన్ద్విగుణాన్న్యసేత్-౫౪. తత్తచ్ఛందోజాత
వృత్తజాతసంఖ్యావిబోధ్యతే-అథద్వితీయవీథ్యాద్యకోష్ఠాద్యాపూరయేద్యథా-౫౫-
మధ్యాయాం ఛందసిద్వ్యంకమాదౌద్విగుణయన్ వతుః॥ ఉచ్చరంత్వత్రహిత్వై
కంపరతస్త్రితయంన్యసేత్-౫౬-త్రియంచద్విగుణంకృత్వాషట్సంఖ్యాం హ్యవిథావ

యత్ తత్తైలమపనీయాధఃపరతఃపంచనిక్షిపేత్-౫౭-ఇచ్ఛాసంఖ్యాంకనిక్షేపాద్వీథ్యేషా పూరితా సతీ-మధ్యాయాం హి ద్వితీయం చ తృతీయమపి పంచమం-౫౮-త్రీణ్యేకలఘుకానీతి త్రిగురూణీతి చ ద్విధా-సంసూచయతి వృత్తాని ప్రస్తారవిధిమంతరా-౫౯- అథాధోవతరేద్వీథీం తృతీయామాద్యకోష్ఠగం- చతురంకం ద్విగుణితమష్టౌ తత్తైతమానయేత్-౬౦-సప్తసంఖ్యా ద్వితీయే చ కోష్ఠే తత్ర నివేశయేత్-సప్తాంకోపి ద్విగుణితస్స్యాద్వ్యాదిస్యాశ్చతుర్దశ-౬౧-చతుర్దశత్వసంఖ్యా తు సర్వాధఃకోష్ఠవర్తినీ-సర్వలఘ్వాస్స్యవృత్తస్య సంఖ్యామష్టావతిక్రమేత్-౬౨-సర్వవీథ్యాద్యకోష్ఠాఙ్కాః ప్రాగేవ ద్విగుణీకృతాః-అతస్తమూర్ధ్వవీథ్యాద్యకోష్ఠాఙ్కం వర్జయన్పరమ్-౬౩ - ద్వితీయకోష్ఠగత్ర్యంకం ద్విగుణీకృత్య తల్లిఖేత్-షడంకస్య సనాదేవ పూర్ణో మేరుస్సావధూత్-౬౪-తృతీయవీథ్యాత్వనయా చతుర్థమపి సప్తమం॥మష్ఠం చ ద్విలఘూన్యేకగురూణీతి చ సూచితమ్-౬౫ - సర్వలఘ్వష్టమం వృత్తం తుర్యవీథ్యష్టసంఖ్యయా-ఇతి విజ్ఞాయ తే పూర్ణమేరోరత్యద్భుతో విధిః-౬౬-ఏవం ఛందస్సు సర్వేషు కోష్ఠేష్వాద్యేషు కేవలం - ఊర్ధ్వాధఃక్రమతఃపూర్వమంకాన్ ద్విగుణితాన్న్యసేత్-౬౭- ద్వితీయవీథీమారభ్య సర్వాస్వపి చ వీథిషు-ద్వితృతీయాదికోష్ఠేషు తత్తదాద్యాంకసంభవాం-౬౮ తిర్యగ్గ

లగక్రియానిర్ణాయకః పూర్ణమధ్యాచ్ఛందః ప్రస్తారః.

మేరుః.

ఉక్తాద్యంగక్రియాఖండమేరుః

౧	౨	౩
౧ ౧	౧ ౨ ౧	౧ ౩ ౩ ౧
ఉ	అ	మ

మధ్యాచ్ఛందసః

	౧। సర్వగురువృత్తమేకం
ఉక్తా.	౨। ౩। ౫। ద్విగుఏకల
అత్యుక్తా	౪। ౭। ౬। ఏకద్విగుల
మధ్యా.	౮। సర్వలఘువృత్తమేకం

౧	∪	∪	∪
౨	।	∪	∪
౩	∪	।	∪
౪	।	।	∪
౫	∪	∪	।
౬	।	∪	।
౭	∪	।	।
౮	।	।	।

త్వాత్క్రమాత్సంఖ్యామేకోనద్విగుణాం క్షిపేత్-ఏవం విలిఖ్యమానేషు యద్యత్కోష్ఠంకవర్ధితా-౬౯-ఏకోనద్విగుణాసంఖ్యా వృత్తసంఖ్యామతిక్రమేత్-తత్తత్కోష్ఠోర్ధ్వవీథీస్థానే ద్వితృతీయాదికోష్ఠగాన్-౭౦- త్రీంశ్చాదీంస్తథాన్యాంశ్చ యథాసంభవమూహయేత్-అంకాన ద్విర్విలిఖితం ద్విగుణానేవ కల్పయేత్-అంకాన ద్విర్విలిఖితం ద్వి

ఉక్తాదిగాయత్రీఛందోవధి-లగక్రియావాంతరపూర్ణమేరుః.

								వృత్తసంఖ్యా
ఉక్తా	౧	౧						౨
అత్యుక్తా	౧	౨	౧					౪
మధ్యా	౧	౩	౩	౧				౮
ప్రతిష్ఠా	౧	౪	౬	౪	౧			౧౬
సుప్రతిష్ఠా	౧	౫	౧౦	౧౦	౫	౧		౩౨
గాయత్రీ	౧	౬	౧౫	౨౦	౧౫	౬	౧	౬౪

౧ । సర్వగురువృత్తమేకం

౨ । ౩ । ౫ । ౯ । ౧౭ । ౩౩ ఏకలఘూని - పంచగురూణి.

౪ । ౭ । ౧౩ । ౨౫ । ౪౯ । ౬ । ౧౧ । ౨౧ । ౪౧ । ౧౦ । ౧౯ । ౩౭ । ౧౮ । ౩౫ । ౩౪ ద్విలఘూని, చతుర్గురూణి.

౮ । ౧౫ । ౨౯ । ౫౭ । ౧౪ । ౨౭ । ౫౩ । ౨౬ । ౫౧ । ౫౦ । ౧౨ । ౨౩ । ౪౫ । ౨౨ । ౪౩ । ౪౨ । ౨౦ । ౩౯ । ౩౮ । ౩౬ । త్రిలగాః.

౧౬ । ౩౧ । ౬౧ । ౩౦ । ౫౯ । ౫౮ । ౨౮ । ౫౫ । ౫౪ । ౫౨ । ౨౪ । ౪౭ । ౪౬ । ౪౪ । ౪౦ చతుర్లఘూని, ద్విగు

౩౨ । ౬౩ । ౬౨ । ౬౦ । ౫౬ । ౪౮ పంచలఘూని, ఏకగురూణి వా షడ్వృత్తాని ౬

౬౪ । సర్వగురువృత్తమేకం

గాయత్రీచ్ఛందఃప్రస్తారః.

౧	U U U U U U
౨	| U U U U U
౩	U | U U U U
౪	| | U U U U
౫	U U | U U U
౬	| U | U U U
౭	U | | U U U
౮	| | | U U U
౯	U U U | U U
౧౦	| U U | U U
౧౧	U | U | U U
౧౨	| | U | U U
౧౩	U U | | U U
౧౪	| U | | U U
౧౫	U | | | U U
౧౬	| | | | U U
౧౭	U U U U | U
౧౮	| U U U | U
౧౯	U | U U | U
౨౦	| | U U | U
౨౧	U U | U | U
౨౨	| U | U | U
౨౩	U | | U | U
౨౪	| | | U | U
౨౫	U U U | | U
౨౬	| U U | | U
౨౭	U | U | | U
౨౮	| | U | | U
౨౯	U U | | | U
౩౦	| U | | | U
౩౧	U | | | | U
౩౨	| | | | | U
౩౩	U U U U U |
౩౪	| U U U U |
౩౫	U | U U U |
౩౬	| | U U U |
౩౭	U U | U U |
౩౮	| U | U U |
౩౯	U | | U U |
౪౦	| | | U U |
౪౧	U U U | U |
౪౨	| U U | U |
౪౩	U | U | U |
౪౪	| | U | U |
౪౫	U U | | U |
౪౬	| U | | U |
౪౭	U | | | U |
౪౮	| | | | U |
౪౯	U U U U | |
౫౦	| U U U | |
౫౧	U | U U | |
౫౨	| | U U | |
౫౩	U U | U | |
౫౪	| U | U | |
౫౫	U | | U | |
౫౬	| | | U | |
౫౭	U U U | | |
౫౮	| U U | | |
౫౯	U | U | | |
౬౦	| | U | | |
౬౧	U U | | | |
౬౨	| U | | | |
౬౩	U | | | | |
౬౪	| | | | | |

స్యేషామపిచ్ఛందసాంలగక్రియా ద్రష్టవ్యా॥౮॥ పూర్వోక్తోద్దిష్టైకద్వ్యాదిలగక్రియాఖ్యాప్రత్యయావుపజీవ్యవృత్తేయత్తాజ్ఞానోపాయమాహ...లగక్రియాంకసందోహేభవేత్సంఖ్యావిమిశ్రితే।ఉద్దిష్టాంకసమాహారస్సైకోవాజనయేదిమామితి॥లగక్రియాయాంయేఅంకానివ్యన్యస్తేషాంసందోహేసముదయేవిమిశ్రితేపిండీకృతే సతిఅస్మిన్ ఛందసిఇయంతివృత్తానిసంతీతిసంఖ్యాజ్ఞాతాభవేత్-పక్షాంతరమాహ అథవాఉద్దిష్టాఖ్యేప్రత్యయేవర్తమానానామంకానాంసంఖ్యానాంసమాహారఃసమాహాః సైకఃఏకత్వజ్ఞాపకేనఏకేనాంకేనసహితస్సన్ఇమాంసంఖ్యాంజనయేత్ - ఏతదుక్తం భవతి-సుప్రతిష్ఠాఖ్యేఛందసికతివృత్తానిసంతీతిజిజ్ఞాసాయాంలగక్రియావిధానం కృత్వాతత్రదృష్టమంకంఏకత్వజ్ఞాపకంఉపరితనంపంచత్వజ్ఞాపకంతదుపరిదశత్వ జ్ఞాపకంతదుపరిపునఃదశత్వజ్ఞాపకంతతఉపరితనంపంచత్వజ్ఞాపకంతతఉపరితనం ఏకత్వజ్ఞాపకం చఏకరాశీకుర్యాత్ , తతోద్వాత్రింశత్సంఖ్యాభవతి,తతోజ్ఞాయతేసుప్రతిష్ఠాఖ్యేఛందసి ద్వాత్రింశద్వృత్తానిసంతీతి అథవాఏతస్మిన్ ఛందసి దృష్టే వృత్తేవర్తమానానామక్షరాణాం అధస్తాత్ పంచసు స్థానేషుఉద్దిష్టాఖ్యేనవిధానేన స్థాపితానాం ఏకత్వజ్ఞాపకద్విత్వజ్ఞాపక చతుష్ట్వజ్ఞాపకాష్టత్వజ్ఞాపక షోడశత్వజ్ఞాపకానాంఅంకానాం సమాహీకారేసతిఏక ౩౧ త్రింశత్సంఖ్యాభవతి పునస్తస్యాంఏకత్వజ్ఞాపకేన కేనచిదం కేనసహితాయాం సత్యాం ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాభవతి-తయాజ్ఞాయతేసుప్రతిష్ఠాఖ్యేఛందసిద్వాత్రింశద్వృత్తానిసంతీతి యద్యపి ప్రస్తారాదపిఇయంతివృత్తానిసంతీతిజ్ఞాతుంశక్యతే,తథాపితస్మాదయముపాయో లఘురితిసుకరతయోక్తం,ఏవమన్యేష్వపి ఛ్ఛందస్సువృత్తేయత్తాజ్ఞాతవ్యాగాగ్యన్॥ అథ సంఖ్యాప్రత్యయమాహ॥లగక్రియాంకేతి॥ లగక్రియాధానామంకానాం సందోహేసమూహేవిమిశ్రితే సతియోజ్యొజాయతేసఏవభేదసంఖ్యాంకోభవతి - యథా-ఉక్తాయాంలగక్రియాంకసందోహః - ఏ౧కంఏ౧కం - తస్మిన్విమిశ్రితేద్వౌ-

లగక్రియా॥౮॥* ఇతిలగక్రియా*లగక్రియా

గుణానేవకల్పయేత్॥౭౧॥అథోపిధికోష్ఠపూర్త్యైవద్ధశాగిన్వినిక్షిపేత్।తదారభ్యద్విగుణితానేకోనాన్పూర్వవల్లిఖేత్॥౭౨॥ఇత్యేవంసర్వకోష్ఠేషుసత్స్వంకైరంకితేష్వసౌ।పూర్ణమేరుస్సమస్తానాంవృత్తానాంచపృథక్పృథక్॥౭౩॥ ప్రస్తారక్రమసంలబ్ధతత్తత్సంఖ్యాంవదేదితి।రాజగోపాలరాయోక్తాజీయాదాచంద్రతారకమ్॥౭౪॥౮
ఇత్యేకద్వ్యాదిలగక్రియాపాంతరనిర్ణయవిధిః అథసంఖ్యానమాహ॥ లగక్రియాఙ్కసందోహఇతి॥లగక్రియాయాంయేఅంకాస్సంఖ్యాఃతేషాంసన్దోహేసమూహేవిమిశ్రితేఏకీకృతేసతిసన్ఖ్యావృత్తసంఖ్యాభవేత్ జ్ఞాతాస్యాత్-ఏవంలగక్రియాంకసందోహమేళనేనవృత్తసంఖ్యాజ్ఞైయేతిప్రాగ్రన్థోక్త్వాపశ్చాద్గ్రంథేనతత్రోపాయాంతరమాహ - ఉద్దిష్టాంకసమాహారఇతి ఉద్దిష్టవృత్తస్య లఘుగురుశేఖా న్యాయేన లిఖితస్య ఉపరియః అఙ్కసమాహారః సంఖ్యాఃసఃసైకఃఏకేనాధికేనసహితవాః

తస్మాదుక్తాయాం ద్వౌభేదౌ-అత్యుక్తాయాం ఏ౧కం ద్వే౨ ఏకం౧చ- మిశ్రితే చత్వార
రి-తస్మాదత్రచత్వారో భేదాః-మధ్యాయాః ఏకం౧ త్రీణి౩ త్రీణి౩ ఏ౧కం విమిశ్రితె అ
ష్టౌ౮తస్మాదత్రాష్టౌభేదాః - ప్రతిష్ఠాయాః ఏ౧కం చత్వారి౪ షట్౬ చత్వారి౪ ఏ౧
కం-విమిశ్రితె షో౧౬డశ-తస్మాదత్ర షోడశభేదాః- సుప్రతిష్ఠాయాః - ఏ౧కం పఞ్చ
౫ దశ౧౦ దశ౧౦ పఞ్చ౫ ఏ౧కం విమిశ్రితె ద్వాత్రిం౩౨శత్ - తస్మాదత్ర ద్వాత్రిం
శద్భేదాః - ఏవముత్తరెష్వపిచ్ఛందస్సు ద్రష్టవ్యం - అథాత్ర ప్రకారాంతరముత్త
రార్ధేనోచ్యతె-అథవా తస్యతస్యచ్ఛందసః యోయముద్దిష్టప్రత్యయాంకసన్నిపా
తః సఖలు సైకః ఏకాధికస్సన్ ఇమాం సంఖ్యాం జనయేత్ - తద్యథా-ఉక్తాయాముద్ది
ష్టాంకః ఏ౧కః సైకః ద్వౌ౨ తస్మాదుక్తాయాం ద్వౌభేదౌ- అత్యుక్తాయాం ఏకః౧ ద్వౌ
౨ తత్సమాహారః త్రయః౩ సైకః చత్వారః౪ - అథమధ్యాయాః ఏ౧కః ద్వౌ౨ చత్వా
రః౪ తత్సమాహారః స౭ప్త సైకః అష్టౌ- అథప్రతిష్ఠాయాః ఏ౧కః ద్వౌ౨ చత్వారః
౪ అష్టౌ౮ తత్సమాహారస్సైకః షోడశ౧౬ అథసుప్రతిష్ఠాయాః ఏ౧కః ద్వౌ౨ చత్వా
రః౪ అష్టౌ౮ షోడశ౧౬ తత్సమాహారః సైకః ద్వాత్రిం౩౨శద్భేదాః - ఏవముత్తరె
ష్వపిచ్ఛందస్సు ద్రష్టవ్యం॥ ౭॥ అ ॥ నను ప్రస్తార్యమాణస్యచ్ఛందసః కియత్క్షేత్రమ
పేక్షితమిత్యాకాంక్షాయామాహ* సంఖ్యైవ ద్విగుణైకోనా సద్భిరధ్వా ప్రకీర్తిత
ఇతి॥ పూర్వోక్తసంఖ్యైవ ద్విగుణా ఏకోనా ఏకత్వజ్ఞాపకేన ఏకేనాంకేన వర్జితా
చ సతీ అధ్వా క్షేత్రం ప్రకీర్తితః ఉక్తః- ఏతదుక్తం భవతి- సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందసి ద్వాత్రిం
శద్వృత్తాని సంతీతి సంఖ్యానాఖ్యేన ప్రత్యయేన జ్ఞాతా - సైవసంఖ్యా యదా ద్విగుణీ

ఙ్క-సందోహే భవేత్సంఖ్యా విమిశ్రితె। ఉద్దిష్టా
ఙ్క-సమాహారస్సైకో వా జనయేదిమామ్॥ ౭॥*

ఇమాం పూర్వార్ధోక్తాం వృత్తసంఖ్యాం జనయేత్ - తద్యథా-మధ్యాయాం లగక్రియా
ఙ్కాః ఏ౧కం త్రీ౩ణి త్రీ౩ణి ఏ౧కం చ ఆహత్య అష్టౌ భవంతి-యద్వా - ఏ౧కం ద్వౌ౨
చత్వార౪ ఇత్యుద్దిష్టాఙ్కాః ఏషాం సమాహారః స౭ప్త అధికేన ఏకేనాంకేన మేళనే అష్టావి
తి వృత్తసంఖ్యాస్యాదితి-నృసింహీయం॥ లగక్రియాంకేతి॥ లగక్రియాయా మంకేషు స్థి
తాం సంఖ్యాం విమిశ్రితాం । తత్తచ్ఛందస్సముద్భూతవృత్తసంఖ్యాం వదేద్బుధః॥ం
ప్రథమాంకాద్ద్విగుణితా సంఖ్యావృత్తగణస్థితా-తత్తచ్ఛందో వృత్తసంఖ్యా భవేత్సై
కా విమిశ్రితా-౫౧-౭॥ ** ఇతిసంఖ్యానవిధిః**అథాఽధ్వయోగమాహ॥ సం
ఖ్యైవ ద్విగుణైకోనా సద్భిరధ్వా ప్రకీర్తిత ఇతి॥ సంఖ్యాయంతె వృత్తాన్యత్రేతి సంఖ్యా
ప్రస్తారభూమిః సైవ ద్విగుణా కర్తవ్యా ఏకోనా చ కార్యా। సా ఏకోనా ప్రస్తారభూ
మిః అధ్వా ప్రకీర్తితః- ప్రస్తారభూమౌ యోయద్వృష్టౌ తహ్నతదంతరాళే సప్తాఽధ్వ

కృతా భవతి తదా చతుష్షష్టిరిష్టి సంఖ్యా భవతి పునస్సా సంఖ్యా ఏకేన త్యాజితా త్రిష
ష్టిర్భవతి-తదాజ్ఞాయతే సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందో వృత్తానాం ప్రస్తారే ఆయామతః త్రిష
ష్ట్యంగుల ప్రమాణం క్షేత్రమపేక్షితమితి - విస్తారతస్తు పంచాగుల ప్రమాణం భవ
తీత్యర్థః-సిద్ధం-ఏకస్మిన్ పాదే వర్తమానానాం పంచానామక్షరాణాం విన్యాస భావ
త ఏవ ఆయామస్య పర్యాప్తత్వాత్ - ఏవమన్యేష్వపి ఛందస్సు ప్రస్తారక్షేత్రేయ
త్తాజ్ఞాతవ్యా॥ ౭౫ ॥ నను కుతస్తత్సంఖ్యాపేక్షయా క్షేత్రవైగుణ్య మిత్యత ఆ
హ॥ వృత్తస్యాంగులికీ వ్యాప్తి రధః కుర్యాత్తథాంగులమితి॥ వృత్తస్య వృత్తోద్భ
వాక్షరస్య ఏకస్య అంగులికీ అంగులి ప్రమాణం వ్యాప్తిః వ్యాపనం ప్రస్తారాయ పర్యా
ప్తక్షేత్రం భవతి - తథా అధః వృత్తస్యాధస్తాదపి అంగులం అగులి పరిమితం క్షేత్రం
కుర్యాత్-ఏతదుక్తం భవతి- మధ్యాచ్ఛందసి ప్రస్తీర్యమాణే వృత్తోద్భవాక్షర స్థానీయ
త్వేన విలిఖ్యమాన రేఖాః ఆయామతః ఏకాంగులి ప్రమాణాః కుర్యాత్-తత్తదధోభాగే
అంగులి పరిమాణ క్షేత్రం ఆయామతః అంతరాళం చ కుర్యాత్ - పూర్వం వృత్తాక్షర
రేఖాః పశ్చాత్ అంగులి పరిమితాంతరాళక్షేత్రం తతో వృత్తక్షేత్రం తదను అంతరా
ళక్షేత్రమిత్యేవం ఆసర్వలఘువృత్తాత్ - కుర్యాత్ - ఏకం కృతే మధ్యాచ్ఛందసి
అష్టౌ వృత్తక్షేత్రాణి సప్త అంతరాళ క్షేత్రాణి భవంతీత్యేతత్ ఆయామతః పంచ
దశాంగులి పరిమితం క్షేత్రమపేక్షితమ్ - విస్తారతస్తు అక్షర సంఖ్యయా త్ర్యంగులి పరి
మితం క్షేత్రం - ఏవం చ సతి పంచదశాంగులీభిః త్రిస్వపి అంగులీషు వర్ధితాసు పంచ
చత్వారింశదంగులాని భవంతి-ఏవం ఛందోంతరేపి విజ్ఞేయమితి-గార్గ్యః- అథా
ధ్వయోగ ప్రత్యయమాహ॥ సంఖ్యైవేతి ॥ అస్య ఛందసో వృత్త భేదా గప్రస్తీర్య
మాణాః కియదంగుల ప్రాచీన మానేన అధ్వనా సంయుజ్యంత ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరా

ఇతి సంఖ్యానమ్ * సంఖ్యైవ ద్విగుణైకోనా స

ద్భిరధ్వా ప్రకీర్తితః॥ ౭౫॥ వృత్తస్యాంగులికీం

భూమమిత్యర్థః-తత్కల్పనం పరస్పరమసమేళనార్థం॥ ౭౫॥ వృత్తస్యాంగులికీం
వ్యాప్తిమధః కుర్యాత్తదాంగుళమితి॥ అథ తిర్యగధ్వకథనానంతరం వృత్తస్య విన్యాసే
గురోర్లఘోశ్చాంతరాళే అంగులికీం వ్యాప్తిం అంగుళివ్యాప్యశూన్యభూమిం అమేళనా
ర్థం కుర్యాత్ - తదాఽస్థూలం తదానీం అంగుళం నామ ఊర్ధ్వాధోరూపోఽధ్వభే
దః-అధ్వవత్ ద్విగుణశ్చైకోన ఇత్యర్థః-నృసింహీయం॥ సంఖ్యైవేతి॥ గురురూపాం
పంక్తిమాదౌ లిఖిత్వాంగుళీమానతః॥ తావన్మాత్రం చాంతరాళం హిత్వాన్యాం పంక్తి
మాలిఖేత్-౧౨- శేషాః పంక్తీర్లిఖన్నేవమంతరాళం ప్రకల్పయేత్ । లఘ్వంతమే
వం ప్రస్తారే కృతే సత్యష్ట పంక్తయః - ౧౩-భవంతి చాంతరాళాని మధ్యాయామము ౭
ని సంఖ్యయా। విమిళితాస్సు ర్గ పఞ్చదశ భూమయోఽధ్వేతి తాః స్మృతాః- ౧౪ - త

భిధానంఅధ్వయోగప్రత్యయసాధ్యమ్-అంతరంచాంగులిపరిమాణసమ్మితమితిద్ర
ష్టవ్యం-తత్రాయముపాయః - వృత్తభేదసంఖ్యైవద్విగుణాఏకోనాచసతీతచ్ఛం
దోవృత్తభేదవ్యాప్యస్యప్రాచీనాధ్వనఃప్రమాణభూతా అంగులి సంఖ్యాఇత్యేవంస
ద్భిఃప్రకీర్తితాలోఽధ్వా-తద్యథా - ఉక్తాయాభేదసంఖ్యాద్వే ౨ ద్విగుణాచతుర
స్రంఏకోనాతి౩ స్రఃతస్మాదుక్తాయాభేద ప్రస్తారవ్యాప్యస్యాధ్వనః త్ర్యంగులం
ప్రాచీనమానమ్ - అత్యుక్తాయాభేదసంఖ్యాచతస్రః ద్విగుణాఅష్టౌఏకోనాస
౭ ప్తతస్మాదత్యుక్తాయాంసప్తాంగులోఽధ్వా మధ్యాయాభేదసంఖ్యాఅష్టౌద్వి
గుణాషోడశ౧౬ఏకోనాపంచదశ౧౫తస్మాత్రపంచదశాంగులోఽధ్వా- ఏవముత్త
రేష్వపిచ్ఛందస్సుజ్ఞేయమ్ - కించవృత్తాక్షరసంఖ్యైవద్విగుణాఏకోనాచ సతీతత్త
ద్భేదవ్యాప్యస్యతిర్యగధ్వనఃప్రమాణాయభవతి-తద్యథా - ఉక్తాయాఃప్రతిపాద
మక్షరసంఖ్యా౧ఏకాద్విగుణా౨ద్వేఏకోనా౧ఏకా - తస్మాదుక్తాయాంఏకాంగులః
తిర్యగధ్వా - అత్యుక్తాయాంఅక్షరసంఖ్యా౨ద్వేద్విగుణాచతస్రః ౪ఏకోనాతిస్రః
౩ తస్మాదత్రత్ర్యంగులస్తిర్యగధ్వా - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ - తథా
ఆర్యాదివ్యస్వైవమేవాధ్వయోగః-అదేవమస్మిన్నధ్యాయేఅష్టౌశ్లోకాః-తథాచపూ
ర్వోక్తంషట్త్రింశదధికంశతమానుష్టుభానాంశ్లోకానామస్యగ్రంథస్యప్రమాణంసి
ద్ధంభవతి-తథాహి-ప్రథమేఽధ్యాయేజాతాఅక్షరసంఖ్యాసప్తదశోత్తరసప్త౭౧౭
శతాని- ద్వితీయేత్రిసప్తత్యధికసహస్రం౧౦౭౩సం - తృతీయేత్రిచత్వారింశదుత్తర
చతుశ్శతాధికసహస్రం౧౪౪౩ - ప్రమ్ - చతుర్థేచతుఃపంచాశదధికద్విశతె౨౫౪
పంచమేనవోత్తరషట్ఛతాని౬౦౯- షష్ఠేఽధ్యాయేఅక్షరసంఖ్యాషట్పంచాశదధిక
ద్విశతే ౨౫౬ సముచ్చయద్విపంచాశ దుత్తరత్రిశతాధికచతుస్సహస్ర౪౩౫౨ ప్రమా
ణి-తథాచద్వాత్రింశదక్షరాణాంశ్లోకానాంషట్త్రింశదధికశ ౧౩౬ తంసమపాది

వ్యాప్తిమధ్వయోగతత్తదాఽఙ్గులమ్॥

తచ్ఛందోజాతవృత్తసంఖ్యాద్విగుణితాయది । ఏకోనాభూమయఇతి ప్రోక్తాఙ్గ
ప్రస్తారకమం (౫౫) ఉపసంహరతి - ప్రస్తారోనష్టముద్దిష్టమేకద్వ్యాది
లగక్రియా । సంఖ్యాతథాధ్వయోగశ్చ ప్రత్యయాష్షడుదీరితాఃఇతి॥ స్పష్టమ్॥
శ్రీహరిప్రీతికామేనవృత్తరత్నాకరోమయా । కృతస్సోయంహరేర్భూయాన్ము
దేక్షీరామ్బుధియథా (౫౬) ఇతిశ్రీరామానందపూజ్యపాదశిష్యశ్రీనృసింహభాగ
వతవిరచితవృత్తరత్నార్ణవసమాఖ్యానేవృత్తరత్నాకరశ్లోకరూపవ్యాఖ్యానేషట్ప్ర
త్యయవివరణోనామషష్ఠోఽధ్యాయః**)౭॥**ఇత్యధ్వయోగవిధిః***ప్రస్తార
ఇతి॥పూర్వోక్తాఃప్రస్తారనష్టోద్దిష్టైకద్వ్యాదిలగక్రియా సంఖ్యానాధ్వయోగా
ఖ్యాఏతేషడపిప్రత్యయాఃవిధయఃమతాఃశాస్త్రకారాణామపిమతాఃఇతి॥౭॥*మో

ఇతి-✻✻✻✻✻విద్వల్లాభఖ్యంవృత్తరత్నాకరస్యవ్యాఖ్యా గ్రంథం జ్ఞానదీపాభిధా
నం।వ్యాఖ్యాతవ్యానాగార్గ్య గోపాల మిశ్ర స్తతోధ్యాయం వ్యాకరోత్షష్ఠమేవమ్-
✻✻✻✻✻।మూ॥ అ॥ పూర్వోక్తాష్షడ్విధయః వృత్తసద్భావేయత్రాక్రమేషుప్ర
మాణానితిబ్రువన్నుపసంహరతి॥✻ ప్రస్తారో నష్టముద్దిష్టమేకద్వ్యాదిలగక్రియా,
సంఖ్యానమధ్వయోగశ్చ షడేతే ప్రత్యయామతా ఇతి॥అయంశ్లోకఃప్రక్షిప్తఃపూ
ర్వోక్తైర్విధానైరస్యార్థస్యపరిజ్ఞానాత్ షట్త్రింశదధికశతగ్రంథాధి కత్వా
చ్చపూర్వైర్వ్యాఖ్యాతృభిరవ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ-అర్థస్తావదయం ఏతేపూర్వోక్తాఃష
ట్-విధయఃప్రస్తారాదయఃప్రత్యయాః ప్రమాణానిమతాః సమ్మతాఃపింగళాదీనా
మాచార్యాణామితి॥ ౯॥ ఇతిశ్రీమతాకవిశార్దూలేనశ్రీనాథేనవిరచితాయాంధీశోధనీ
సమాఖ్యాయాంవృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యాయాంషష్ఠోఽధ్యాయః- ✻

మూ॥✻ఇత్యధ్వయోగః✻ప్రస్తారో నష్టముద్దిష్టమేక
ద్వ్యాదిలగక్రియా।సంఖ్యానమధ్వయోగశ్చషడేతే
ప్రత్యయామతాః॥౯॥✻✻✻✻ఇతిశ్రీకేదారాంత
ర్వాణికృతేవృత్తరత్నాకరేషష్ఠాధ్యాయః, ✻

భూమిశ్శ్రియమాతనోతియజలంవృద్ధిం రవహ్నిర్మృతింసోవాయుఃపరదేశమార్గగ
మనంతవ్యోమశూన్యాస్పదం।జస్సూర్యోరుజమాతనోతిసతతంభోఽబ్జోయశోనిర్మ
లంనోనాకశ్చిర జీవితం ఫలమితిప్రోక్తంగణానాం క్రమాత్ ✻ అథవా ॥ మో
భూమిస్త్రిగురుశ్శ్రియంవితనుతేభగ్లపూర్వాగుశ్చంద్రమాః, కీర్తింయోఽభ్యుదయం
పయోగ్లప్రథమలోనస్స్వర్విరాయుస్త్రిలః। వాయుస్సోఽన్తగురుర్విదేశగమనంశూ
న్యం నభస్తోఽన్తలోరోఽగ్నిమధ్య లఘుర్మృతిందినమణిర్మధ్యేగురుర్జోరు
జమ్✻యద్వా॥మధ్యాన్తావ్యఖిలస్థగాజసభనాస్సూర్యా నిలేన్దుక్షమాదేవాస్స్వతరు
గన్యదేశగమన ప్రఖ్యాతకీర్తిశ్రియః। మధ్యాంతాద్యఖిల స్థలారతయనావహ్న్య
మ్బరామ్భోదివావృత్తాదౌమృతిశూన్యతోత్తమసమృద్ధ్యాయాంషి తెతన్వతే✻యస్తు
ప్రయుక్తేకుశలోవిశేషశబ్దాన్యథావద్వ్యవహారకాలే।సానందమాప్నోతిజయంప
రత్రవాగ్యోగవిద్దుష్యతిచాఽపశబ్దైః✻ఛందశ్శాస్త్రమిదం పురాత్రినయనాల్లేభే
గుహోనాదితస్తస్మాత్ప్రాపసనత్కుమారకముని స్తస్మాత్సురాణాంగురుః। తస్మాద్దే
వపతిస్తతఃఫణిపతిస్తస్మాద్గురుః పింగళస్తచ్ఛిష్యైర్బహుభిర్మహాత్మభిరథో భూ
మౌప్రతిష్ఠాపితా✻వంశేఽభూత్కాశ్యపస్యప్రకట గుణగణశ్శైవసిద్ధాంత వేత్తా
విద్వాన్పవ్యేకనామావిమలతరమతిర్వేదతత్త్వార్థబోధీ-కేదారస్తస్య సూనుశ్శి
వచరణ యుగారాధనైకాగ్రచిత్తశ్ఛందస్తేనాభిరామం ప్రవిరచితమిదంవృత్తర
త్నాకరాఖ్యమ్ ✻ ఇతిశ్రీనారాయణపురోహితవిరచితేమణినిధిసమాఖ్యానేవృత్త
రత్నాకరవ్యాఖ్యానెషష్ఠోఽధ్యాయః.

సంపూర్ణశ్చాయంగ్రంథః.

